VASILE FRĂȚILĂ

CONTRIBUȚII LINGVISTICE

EDITURA DE VEST

Scanned with OKEN Scanner

VASILE FRĂȚILĂ

CONTRIBUȚII LINGVISTICE

Scanned with OKEN Scanner

CUVÎNT ÎNAINTE

Volumul de față este o culegere de studii și articole publicate anterior în unele reviste de specialitate („Limba română", „Studii și cercetări lingvistice", „Anuar de lingvistică și istorie literară", „Analele Universității din Timișoara. Seria științe filologice", „Folclor literar", „Contribuții lingvistice", „Caietul Cercului de Studii") sau în volume colective (**Ovid Densusianu. Omul și opera**, Deva, 1973, **Alexandru Philippide, 50 de ani de la moarte. Studii**, Iași, 1983, **Studii de dialectologie**, Timișoara, TUT, 1984, **Lexicologie și semantică**, Timișoara, TUT, 1987).

Lucrarea are patru părți: I. Dialectologie, II. Onomastică, III. Lexicologie și IV. Istoria lingvisticii românești, reunind domeniile în care s-au înscris preocupările noastre predilectice.

În prima secțiune am înmănuncheat cîteva studii privitoare la variantele teritoriale ale limbii române, folosindu-ne, în afara cercetărilor noastre de teren, de bogatul material cuprins în atlasele lingvistice, în glosare și în textele dialectale. Am utilizat, de asemenea, o sursă la care s-a apelat mai puțin în ultima vreme în studiile dialectale, și anume, la colecțiile de folclor. Atenție deosebită am acordat subdialectului bănățean și graiurilor din Transilvania de centru și sud.

Secțiunea a doua cuprinde un număr de contribuții referitoare la antroponimia zonei Tîrnavelor (nume de familie, supranume și toponime provenite din hipocoristice), la numele de

Scanned with OKEN Scanner

locuri din Banat formate cu sufixul **-ov**, la etimologia oiconimului **Sălbăgel**. Două dintre ele atrag în discuție unele probleme mai generale, ca rolul împrumuturilor în crearea toponimelor, respectiv, importanța dialectologiei și a onomasticii în formarea profesorului de limba și literatura română.

Secțiunea a treia se deschide cu un studiu de „arheologie" lingvistică, ce își propune „să dezgroape" sensurile și formele „enigmatice", „obscure", „întunecate" ale unor cuvinte din literatura populară, continuă cu explorarea vieții unor termeni de origine latină (**agru, grum, grumur, pecori**) sau slavă (**mărghilă**, într-un fel și **răboli**) și se încheie cu cîteva note lexicale și etimologice, în care se fac precizări privind sensurile, aria de răspîndire și etimoogia unor lexeme. De fiecare dată, acolo unde a fost cazul, s-au adus în discuție și faptele oferite de toponimie (cf. **agru, grumur, mărghilă**).

Secțiunea a IV-a valorifică moștenirea științifică lăsată de personalități de prestigiu care au ilustrat cu strălucire dialectologia, etimologia și onomastica românească: Gustav Weigand, Alexandru Philippide, Ovid Densusianu, Sextil Pușcariu, Vasile Bogrea și George Giuglea. O parte din aceste contribuții au fost scrise cu prilejul unor evenimente: 100 de ani de la nașterea lui O. Densusianu (1973) și V. Bogrea (1976), 50 de ani de la moartea lui A. Philippide (1983) sau stingerea din viață a profesorului nostru G. Giuglea (1967), căruia îi păstrăm duioasă amintire și vie recunoștință.

Față de forma inițială, unele studii și articole au fost augmentate sau prescurtate. Restul modificărilor țin de completarea bibliografiei sau sînt de natură stilistică, urmărind să aducă mai multă claritate în exprimarea ideilor.

Lucrarea se adresează specialiștilor, studenților filologi, profesorilor de limba și literatura română, precum și unui public mai larg, interesat de problemele limbii române.

În încheiere, doresc să mulțumesc conducerii Editurii de Vest pentru interesul și sprijinul acordat lucrării noastre.

Timișoara, iunie 1989 V. FRĂȚILĂ

Scanned with OKEN Scanner

ABREVIERI

AAF = *„Anuarul Arhivei de Folklor", Cluj, I, 1922 şi urm.*

AICED = *„Anuarul Institutului de Cercetări Etnologice şi Dialectologice". Seria A. Bucureşti, I, 1979 şi urm.*

ALR I = Atlasul lingvistic român *publicat de Muzeul Limbii Române din Cluj sub conducerea lui Sextil Puşcariu. Partea I, vol. I:* Părţile corpului omenesc şi boalele lui *de Sever Pop, Cluj, 1938; vol. II:* Familia, naşterea, botezul, copilăria, nunta, moartea *de Sever Pop, Sibiu-Leipzig, 1942.*

ALR II = Atlasul lingvistic român *publicat de Muzeul Limbii Române din Cluj sub conducerea lui Sextil Puşcariu. Partea II, vol. I: A.* Corpul omenesc, boale (şi termeni înrudiţi). *B.* Familia, naşterea, copilăria, nunta, moartea, viaţa religioasă, sărbători. *C.* Casa, acareturile, curtea, focul, mobilierul, vase, scule *de Emil Petrovici, Sibiu-Leipzig, 1940.*

ALR s.n. = Atlasul lingvistic român *[II], serie nouă, vol. I–VII, [Bucureşti], EA, 1956–1972.*

ALRM I = Micul atlas lingvistic român *publicat de Muzeul Limbii Române sub conducerea lui Sextil Puşcariu. Partea I,*

Scanned with OKEN Scanner

vol. I: Părțile corpului omenesc și boalele lui *de Sever Pop, Cluj, 1938; vol. II:* Familia, nașterea, botezul, copilăria, nunta, moartea *de Sever Pop, Sibiu-Leipzig, 1940.*

ALRM II = Micul atlas lingvistic român *publicat de Muzeul Limbii Române sub conducerea lui Sextil Pușcariu. Partea II, vol. I: A.* Corpul omenesc, boale (și termeni înrudiți). *B.* Familia, nașterea, copilăria, nunta, moartea, viața religioasă, sărbători. *C.* Casa, acareturile, curtea, focul, mobilierul, vase, scule *de Emil Petrovici, Sibiu-Leipzig, 1940.*

ALRM s.n. = Micul atlas lingvistic român *[II], serie nouă, vol. I–IV, București, 1940–198.*

AnL = *„Anuar de Lingvistică și Istorie Literară" [Anuar de filologie, 1964–1965, care continuă revista „Studii și cercetări științifice. Filologie", 1950–1964], Iași, 1950 și urm.*

ARMSL = *Academia Română. Memoriile Secțiunii Literare. București.*

AUI = *„Analele științifice ale Universității „Al. I. Cuza" din Iași (serie nouă)", Iași, I, 1955 și urm.*

AUT = *„Analele Universității din Timișoara. Seria științe filologice", Timișoara, I, 1963 și urm.*

BA = *„Balkan-Archiv". Fortsetzung des Jahresberichts des Instituts für rumänische Sprache, Leipzig, I–IV, 1925–1928.*

BER I = *Vl. Georgiev, Iv. Gălăbov, I. Zaimov, St. Ilčev,* Bălgarski etimologičen rečnik, *tom. I (A–Z), Sofia, 1971.*

BIFR = *„Buletinul Institutului de Filoogie Română „Alexandru Philippide", Iași, I, 1934 și urm.*

Birău, Valea Dunării = *Ilie Birău,* Lung e drumul Dunării, *Reșița, 1972.*

Scanned with OKEN Scanner

BL = *„Bulletin linguistique", publié par A. Rosetti, Bucureşti, Paris, I, 1933 şi urm.*

Bogrea, Pagini istorico-filologice = *Vasile Bogrea,* Pagini istorico-filologice, *Cluj, Editura Dacia, 1971 (ediţie îngrijită de Mircea Borcilă şi Ion Mării, cu o prefaţă de acad. Constantin Daicoviciu).*

Borza, DEB = *Al. Borza,* Dicţionar etno-botanic, *Bucureşti, EA, 1968.*

Brâncuş, Vocabularul autohton = *Grigore Brâncuş,* Vocabularul autohton al limbii române, *Bucureşti, EŞE, 1983.*

CADE = *I. Aurel Candrea – Gh. Adamescu,* Dicţionarul enciclopedic ilustrat. Partea I: Dicţionarul limbii române din trecut şi de astăzi *de I. Aurel Candrea.* Partea II: Dicţionarul istoric şi geografic universal *de Gh. Adamescu, Bucureşti, Editura „Cartea Românească", [1926–1931].*

Capidan, Aromânii = *Th. Capidan,* Aromânii. Dialectul aromân, *Bucureşti, 1932.*

Capidan, Meglenoromânii I–III = *Th. Capidan,* Meglenoromânii. *Vol. I.* Istoria şi graiul lor, *Bucureşti, 1925; vol. II. Literatura populară la meglenoromâni,* Bucureşti, 1928; *vol. III.* Dicţionar meglenoromân, *Bucureşti, f.a. [1935].*

Cătană, BPB = *George Cătană,* Basme, poveşti, balade, *Timişoara, Editura Facla, 1981 (ediţie îngrijită de Doina Comloşan şi Vasile Şerban).*

CDDE = *I. –A. Candrea, Ov. Densusianu,* Dicţionarul etimologic al limbii române. Elementele latine. *(A–Putea), Bucureşti, 1907–1914.*

Cihac = *A. de Cihac,* Dictionnaire d'étymologie daco-romane. *Vol. I.* Éléments latins comparés avec les autres langues romanes. *Francfort s/M. Ludolphe St. Goar; Berlin, A. Asher; Bucarest, Socec, 1870.*

Scanned with OKEN Scanner

Cioranescu = *Al. Cioranescu,* Diccionario etimológico rumano, *Universidad de La Laguna, Tenerife, 1958–1966 (Biblioteca filologica).*

CL = *„Cercetări de lingvistică", Cluj, I, 1956 şi urm.*

Constantinescu, DOR = *N.A. Constantinescu,* Dicţionar onomastic românesc, *Bucureşti, EA, 1963.*

Coteanu, EDR = *I. Coteanu,* Elemente de dialectologie a limbii române, *Bucureşti, EŞ, 1962.*

DA = *Academia Română.* Dicţionarul limbii române. *Tomul I, partea I: A–B, Bucureşti, 1913; tomul I, partea II: C, Bucureşti, 1940; tomul I, partea III, fasc. I: D-de, Bucureşti, 1949; tomul II, partea I: F–I, Bucureşti, 1934; tomul II, partea II, fasc. I: J–lacustru, Bucureşti, 1937; fasc. II: ladă-lepăda; Bucureşti, 1940; fasc. III: lepăda-lojniţă, Bucureşti, 1948.*

DDA = *Tache Papahagi,* Dicţionarul dialectului aromân, general şi etimologic, *ed. a II-a, Bucureşti, EA, 1974.*

Densusianu, Haţeg = *Ovid Densusianu,* Graiul din Ţara Haţegului, *Bucureşti, 1915.*

Densusianu, HRL = *Ovide Densusianu,* Histoire de la langue roumaine. *Tome premier* Les origines, *Tome II.* Le seizième siècle, *Paris, 1901, 1938.*

Densusianu, ILR = *Ovid Densusianu,* Istoria limbii române. *Vol. I* Originile; *vol. II* Secolul al XVI-lea, *Bucureşti, EŞ, 1961 (ediţie îngrijită de J. Byck).*

Densusianu, Opere I = *Ovid Densusianu,* Opere, *vol. I, Bucureşti, EPL, 1968 (ediţie îngrijită de B. Cazacu, V. Rusu şi I. Şerb, cu o prefaţă de B. Cazacu).*

DER = Dicţionarul enciclopedic român, *I–IV, Bucureşti, Editura Politică, 1962–1966.*

DEX = Dicţionarul explicativ al limbii române, *Bucureşti, EA, 1975.*

DLR = Dicţionarul limbii române (DLR.). *Tom. VI: Introducere. Bibliografia; fasc. 1–13 Litera M; tom. VIII, partea I: litera N; tom. VII, partea a 2-a: litera O; tom. VIII,*

Scanned with OKEN Scanner

părțile 1–5: litera P; tom. IX; litera R; tom. X, părțile 1–2: S-semințărie; tom. XI, partea 1: litera Ș; părțile 2–3: litera T, București, EA, 1965–1987.

DLRC = Dicționarul limbii române contemporane, *I–IV, București, EA, 1955–1957.*

DM sau DLRM = Dicționarul limbii române moderne, *București, EA, 1958.*

DR = *„Dacoromania", Cluj, I, 1920–1921 și urm.*

Drăganu, Românii = *Nicolae Drăganu,* Românii în veacurile IX–XIV pe baza toponimiei și a onomasticii, *București, 1933.*

Duridanov, Vardar = *Ivan Duridanov,* Die Hydronymie des Vardarsystems als Geschichtsquelle, *Köln Wien, Böhlau Verlag, 1975.*

EA = *Editura Academiei.*

EER = *Editura Enciclopedică Română.*

EMR = *B. P. Hasdeu,* Etymologicum Magnum Romaniae *(vezi HEM).*

EPL = *Editura (de Stat) pentru Literatură.*

EȘ sau EȘE = *Editura Științifică (și Enciclopedică).*

FD = *„Fonetică și dialectologie" I, 1958 și urm.*

Frățilă, Considerații = *V. Frățilă,* Considerații asupra vechimii diferențierilor dialectale ale dacoromânei, *AUT, XI, 1973, p. 9–29.*

Frățilă, Lexic și top. = *Vasile Frățilă,* Lexicologie și toponimie românească, *Timișoara, Editura Facla, 1987 (apărută în 1988).*

Frățilă, PDR = *Vasile Frățilă,* Probleme de dialectologie română, *Timișoara, TUT, 1987.*

Frățilă, Tîrnave = *Vasile Frățilă,* Probleme speciale de dialectologie. Graiul de pe valea inferioară a Tîrnavelor, *Timișoara, TUT, 1982.*

Frîncu-Candrea, Moții = *Teofil Frîncu și George Candrea,* Românii din Munții Apuseni (Moții), *București, 1888.*

Scanned with OKEN Scanner

Gămulescu, Elemente = *Dorin Gămulescu*, Elemente de origine sîrbocroată ale vocabularului dacoromân, *București-Pančevo, 1974.*

GDO = Glosar dialectal. Oltenia, *întocmit sub conducerea lui Boris Cazacu, de Galina Ghiculete, Paul Lăzărescu, Nicolae Saramandu și Magdalena Vulpe, București, EA, 1967.*

GÎ = *Gazeta Învățămîntului.*

Gîlcescu, Gorj = *T. Gîlcescu*, Cercetări asupra graiului din Gorj, *GS, V, 1931, fasc. I, p. 64–124.*

GN I–II = *I. –A. Candrea, Ov. Densusianu, Th. Sperantia*, Graiul nostru. Texte din toate părțile locuite de români, *I, București, 1906–1907; II, 1908.*

Gregorian, Olt. Ban. = *Mihail Gregorian*, Folclor din Oltenia și Bănatul răsăritean, *în* Folclor din Oltenia și Muntenia, *București, EPL, 1967, p. 3–365.*

Gregorian, Olt. N–V = *M. C. Gregorian*, Graiul și folclorul din Oltenia nord-vestică și Bănatul răsăritean, *I, în „Arhivele Olteniei", XVII, 1938, p. 221–275; II,* ibidem, *1939, p. 97–122.*

GS = *„Grai și Suflet". Revista Institutului de Filologie și Folklor publicată de Ovid Densusianu, București, I, 1923 și urm.*

HEM = *B. Petriceicu Hasdeu*, Etymologicum Magnum Romaniae. Dicționarul limbei istorice și poporane a românilor, *tom. I–III, București, 1877–1893; ediția îngrijită și studiu introductiv de Grigore Brâncuș, București, Editura Minerva, 1972, 1974, 1976.*

Ilčev, Rečnik = *St. Ilčev*, Rečnik na familni imena u bălgarite, *Sofia, 1969.*

Ioniță, Nume = *Vasile Ioniță*, Nume de locuri din Banat, *Timișoara, Editura Facla, 1982.*

Iordan, DNFR = *Iorgu Iordan*, Dicționar al numelor de familie românești, *București, EȘE, 1983.*

Scanned with OKEN Scanner

Iordan, Top. rom. = *Iorgu Iordan,* Toponimia românească, *Bucureşti, EA, 1963.*

Ivănescu, ILR = G. Ivănescu, Istoria limbii române, *Iaşi, Editura Junimea, 1980.*

Ivănescu, Problemele capitale =*G. Ivănescu,* Problemele capitale ale vechii române literare, *Iaşi, 1948.*

Jahresber. = *„Jahresbericht des Instituts für rumänische Sprache (rumänisches Seminar) zu Leipzig", vol. I–XXIX, herausgegeben von Dr. G. Weigand, Leipzig, 1894–1921.*

Jompan, Marga = *Dumitru Jompan,* Folclor din Marga, *Reşiţa, 1979.*

Lexiconul de la Buda = Lesicon romanesc-latinesc-unguresc-nemţesc, care de mai mulţi autori, în cursul a trideci şi mai multor ani s-au lucrat, *sau:* Lexicon valahico-latino-ungarico-germanicum quod a pluribus auctoribus decursu triginta et ampliuš annorum elaboratum est, *Budae, 1825.*

Lexic regional 1 =Lexic regional, *Bucureşti, redactor coordonator Gh. Bulgăr, Bucureşti, EA, 1960.*

Lexic regional 2 =Lexic regional 2, *redactor coordonator Lucreţia Mareş, Bucureşti, EŞ, 1967.*

LL = „Limbă şi literatură", Bucureşti, I, 1955 şi urm.

LR = „Limba română", Bucureşti, I, 1952 şi urm.

MDE = Mic dicţionar enciclopedic, *ed. a II-a, Bucureşti, EŞE, 1978.*

Mihăilă, Împrumuturi = *G. Mihăilă,* Împrumuturi vechi sud-slave în limba română, *Bucureşti, EA, 1960.*

Mihuţa, FB = Nichifor Mihuţa, Folclor din Banat, *în* Folclor din Transilvania, *Bucureşti, EPL, 1962, p. 483–561.*

Mult mă-ntreabă = Mult mă-ntreabă inima. *Folclor literar din judeţul Timiş, culegători Vasile Cica şi Nichifor*

Scanned with OKEN Scanner

Mihuța (volum îngrijit de Aurel Turcuș), Timișoara, 1981.

NALR–Banat I =Noul atlas lingvistic român pe regiuni. Banat, I, *sub conducerea lui Petru Neiescu, de Eugen Belteclii, Ioan Faiciuc, Nicolae Mocanu, București, EA, 1980.*

NALR–Olt. =Noul atlas lingvistic român pe regiuni. Oltenia. *[Vol. I–III] Întocmit sub conducerea lui B. Cazacu, de Teofil Teaha, Ion Ionică și Valeriu Rusu; [Vol. IV–V] de Teofil Teaha, Ion Ionică și Valeriu Rusu, București, EA, 1967–1984.*

Oallde, Căraș = *Petru Oallde,* Flori de pe Căraș, *Reșița, 1973.*

Pascu, Sufixele = *G. Pascu,* Sufixele românești, *București, 1916.*

Pașca, Glosar = *Ștefan Pașca,* Glosar dialectal alcătuit după material lexical cules de corespondenți din diferite regiuni, *București, 1928.*

Pătruț, Nume = *Ioan Pătruț,* Nume de persoane și nume de locuri românești, *București, EȘE, 1984.*

Pătruț, OR = I. Pătruț, Onomastică românească, *București, EȘE, 1980.*

Pătruț, Studii = *I. Pătruț,* Studii de limba română și slavistică, *Cluj, Editura Dacia, 1974.*

Petrovici, Almăj = *E. Petrovici,* Folklor din valea Almăjului, *AAF, III, 1935, p. 25–158.*

Petrovici, ALRT II = Emil Petrovici, Texte dialectale. Supliment la Atlasul lingvistic român II (ALRT II), *Sibiu-Leipzig, 1943.*

Petrovici, SDT = Emil Petrovici, Studii de dialectologie și toponimie, *București, EA, 1970 (volum îngrijit de I. Pătruț, Bela Kelemen și I. Mării).*

Philippide, OR = Alexandru Philippide, Originea românilor. I. Ce spun izvoarele istorice, *Iași, 1923; II.* Ce spun limbile română și albaneză, *Iași, 1927.*

Philippide, Principii = *Alexandru Philippide,* Principii de istoria limbii, *Iași, 1894 (reluat în Alexandru Philippide,* Opere

Scanned with OKEN Scanner

alese, *Bucureşti, EA, 1984, editate de G. Ivănescu şi Carmen-Gabriela Pamfil).*

Popescu, Gorj = *Radu Sp. Popescu,* Graiul gorjenilor de lîngă munte, *Craiova, Editura Scrisul Românesc, 1980.*

Puşcariu, LR I–II = S. Puşcariu, Limba română. I. Privire generală, *Bucureşti, 1940; II.* Rostirea, *Bucureşti, 1959.*

Puşcariu, EW(R) = Sextil Puşcariu, Etymologisches Wörterbuch der rumänischen Sprache. I. Lateinisches Element mit Berücksichtigung aller romanischen Sprachen, *Heidelberg, 1905.*

RESEE = „Revue des études sud-est européennes", Bucureşti, I, 1963 şi urm.

REW = W. Meyer-Lübke, Romanisches etymologisches Wörterbuch, *ed. a IV-a, Heidelberg, Carl Winter Universität, 1968.*

RJA = Rečnik hrvatskoga ili srpskoga jezika, *t. I–XVIII, Zagreb, Jugoslovenska Akademija znanosti i umjetnosti, 1880–1960.*

Rosetti, ILR = Al. Rosetti, Istoria limbii române. I. De la origini pînă în secolul al XVII-lea, *ed. a II-a revăzută şi adăugită, Bucureşti, EŞE, 1978.*

RS = „Romanoslavica", Bucureşti, I, 1958 şi urm.

Rusu, Olt. N–V = *Valeriu Rusu,* Graiul din nord-vestul Olteniei. Fonetica. Consideraţii fonologice, *Bucureşti, EA, 1971.*

Scărlătoiu, Relaţii = *Elena Scărlătoiu,* Relaţii lingvistice ale românilor cu slavii de sud. Cuvinte de origine slavă, *Bucureşti, Editura Litera, 1980.*

SCL = „Studii şi cercetări lingvistice", Bucureşti, I, 1950 şi urm.

SD = Studii de dialectologie, *volum îngrijit de Vasile Frăţilă şi Vasile D. Ţâra, Timişoara, TUT, 1984.*

SMFC = Studii şi materiale privitoare la formarea cuvintelor în limba română, *vol. I–VI, Bucureşti, EA, 1959–1972.*

SMO = Studii şi materiale de onomastică, *Bucureşti, EA, 1969.*

Scanned with OKEN Scanner

StUBB = *„Studia Universitatis Babeş-Bolyai. Series Philologica", Cluj, I, 1956 şi urm.*

Suciu, DILT = Coriolan Suciu, Dicţionar istoric al localităţilor din Transilvania, *I–II, Bucureşti, EA, 1967–1968.*

Şandru, Almăj = *D. Şandru,* Enquêtes linguistiques du laboratoire de phonétique expérimentale de la Faculté des Lettres de Bucarest. V. Vallée de l'Almăj, *BL, V, 1937, p. 125–189.*

Şandru, FR = Dumitru Şandru, Folclor românesc, *Bucureşti, Editura Minerva, 1987 (ediţie îngrijită de Tudora Şandru Olteanu, cu o prefaţă de Ovidiu Bîrlea).*

Şandru, Lăpuj = *D. Şandru,* Enquêtes... III Lăpujul de Sus (d. de Hunedoara), *BL, III, 1935, p. 113–177.*

Şandru, Motzi = *D. Şandru,* Enquêtes... II. Pays de Motzi, *BL, II, 1934, p. 201–237.*

Şandru, Năsăud = *D. Şandru,* Enquêtes... VI. District de Năsăud (Nord-Est de la Transylvanie), *BL, VI, 1938, p. 173–230.*

Şandru şi Brînzeu, Jina = D. Şandru şi F. Brînzeu, Printre ciobanii din Jina, *GS, V, 1931–1932, p. 300–350; GS, VI, 1932–1934, p. 193–247.*

Şăineanu, DU = Lazăr Şăineanu, Dicţionar universal al limbii române, *ed. a VIII-a, Craiova, Editura Scrisul Românesc, [1930].*

Tamás, EHW = Lajos Tamás, Etymologisch-historisches Wörterbuch der ungarischen Elemente im Rumänischen, *Budapesta, 1966.*

TDM I = Texte dialectale. Muntenia I, *sub conducerea lui Boris Cazacu, de Galina Ghiculete, Paul Lăzărescu, Maria Marin, Bogdan Marinescu, Ruxandra Pană, Magdalena Vulpe, Bucureşti, EA, 1973.*

TDM II = Texte dialectale. Muntenia II, *publicate sub conducerea lui Boris Cazacu, de Paul Lăzărescu, Maria Marin,*

Scanned with OKEN Scanner

Bogdan Marinescu, Victorela Neagoe, Ruxandra Pană şi Magdalena Vulpe, Bucureşti, EA, 1975.

TDR = Tratat de dialectologie românească, *Craiova, Editura Scrisul Românesc, 1984.*

TDRG = *Dr. H. Tiktin,* Rumänisch-deutsches Wörterbuch, *[Band I–III], Bukarest, Staatsdruckerei, 1903, 1911, 1924.*

Tealha, Crişul Negru = *Teofil Tealha,* Graiul din valea Crişului Negru, *Bucureşti, EA, 1961.*

TESz = A magyar történeti etimologiai szótára, *Budapest, Akademiai Kiadó, 1976.*

TILR II = Istoria limbii române, *II, Bucureşti, EA, 1969 (redactor responsabil I. Coteanu).*

Tomici, DMR = *Mile Tomici,* Dicţionar macedonean-român, *Skopje-Bucureşti, 1986.*

Tomici, DRM = *Mile Tomici,* Dicţionar român-macedonen, *Bucureşti-Skopje, 1986.*

Trandafir = Trandafir cu creanga-n apă. *Folclor poetic din Caraş-Severin, culeş de Victor Barbeş, George Chiriac, Ioana Cioancăş, Nicolae Cristescu, Dumitru Jompan, Nicolae Mihăilescu, Nichifor Mihuţa, Vasile Pistolea, Dorel I. Teodorescu, Reşiţa, 1976 (volum îngrijit de Marcu Mihai Deleanu).*

TUT = *Tipografia Universităţii din Timişoara.*

Udrescu, Glosar regional. Argeş = *D. Udrescu,* Glosar regional. Argeş, *Bucureşti, EA, 1967.*

Uriţescu, Sincronie = *Dorin Uriţescu,* Sincronie şi diacronie. Fonetismul unor graiuri din nordul Banatului, *Timişoara, TUT, 1987.*

Uriţescu, Subd. crişean = *Dorin Uriţescu,* Subdialectul crişean, *în TDR, p. 284–320.*

Veselău, Peste deal = *Cornel Veselău,* Peste deal, pe sub pădure, *Timişoara, 1969.*

Scanned with OKEN Scanner

Viciu, Colinde = *Alexiu Viciu,* Colinde din Ardeal. Datini de Crăciun şi credinţe populare. Culegere cu anotaţiuni şi glosar, *Bucureşti, 1914.*

Viciu, Glosar = *Alexiu Viciu,* Glosar de cuvinte dialectale din graiul viu al poporului român din Ardeal, *Bucureşti, 1906.*

Viciu, Supliment = *Al. Viciu,* Supliment la Glosar de cuvinte din graiul viu al poporului român din Ardeal, *Bucureşti, 1929.*

Weigand, Banat = *G. Weigand,* Der Banater Dialekt, *Jahresber. III, 1896, p. 198–332 şi separat, Leipzig, 1896.*

Scanned with OKEN Scanner

I

DIALECTOLOGIE

FOLCLOR ŞI DIALECTOLOGIE. MORFOLOGIA SUBDIALECTULUI BĂNĂŢEAN ÎN COLECŢII DE FOLCLOR

Asupra strînselor raporturi existente între cele două discipline ştiinţifice s-a atras atenţia de multă vreme şi în repetate rînduri. La noi, mai ales Ovid Densusianu şi şcoala sa au stăruit asupra foloaselor pe care fiecare dintre aceste ştiinţe umaniste şi le pot furniza una alteia.

Pentru folosul ce-l poate trage folcloristul dublat de lingvist şi invers, vezi următoarele lucrări ale lui Densusianu şi ale elevilor şi colaboratorilor săi: Densusianu, Candrea, Sperantia, GN I–II; Densusianu, **Haţeg**; idem; **Concordanţe lingvistice şi folclorice**

Scanned with OKEN Scanner

(curs litografiat), 1924–1925; idem, **Limba descîntecelor**, GS, IV, 1929–1930, p. 351–376; GS, V, 1931–1932, p. 125–157, GS, VI, 1934, p. 75–162 (republicat în Densusianu, **Opere**, I, p. 214–345); idem, **Aspecte lingvistice ale păstoritului** (curs litografiat), 1933–1934 etc.; I. –A. Candrea, **Iarba fiarelor**, Bucureşti, 1928; idem, **Folklor medical comparat**, Bucureşti, 1944; Tache Papahagi, **Graiul şi folklorul Maramureşului**, Bucureşti, 1925; idem, **Folklor român comparat**, curs, Bucureşti, 1928–1929; idem, **Aromânii. Grai, folklor, etnografie**, curs, 1932; idem, **Mic dicţionar folkloric**, Bucureşti, Editura Minerva, 1979; V. Vîrcol, **Grai şi suflet, încercare de psihologie a poporului român prin studiul limbii**, Turnu Severin, 1922; George Giuglea, **Note şi fapte de folclor şi filologie**, DR, V, 1927–1928, p. 523–553; I. Diaconu, **Ţinutul Vrancei, etnografie, folklor, dialectologie**, Bucureşti, 1930 (reeditat în două volume cu acelaşi titlu la EDP, 1969); D. Şandru, **Între filologie şi folklor în concepţia şcoalei lui Densusianu**, în **Cercetări folklorice**, I, 1947, p. 77–90; idem, **Apropieri folklorice între un sat ardelean şi unul muntean**, LL, II, 1957, p. 293–312; M. Gregorian, **Graiul şi folklorul din Oltenia nord-vestică şi Bănatul răsăritean**, I, în „Arhivele Olteniei", XVII, 1938, p. 221–275; II, **ibidem**, XVIII, 1939, p. 97–122 (studiul, refăcut şi completat, a fost republicat sub titlul **Graiul din Oltenia nord-vestică şi Bănatul răsăritean. Fonetica. Hărţile dialectologice**, I, LL, 23, 1969, p. 135–154; II, LL, 24, 1970, p. 189–206); I. C. Chiţimia, **Din viaţa folklorică a unor cuvinte**, în **Cercetări folklorice**, I, p. 23–44; Al. Rosetti, **Limba descîntecelor româneşti**, Bucureşti, Editura Minerva, 1975.

Nu vom zăbovi aici asupra cîştigurilor dobîndite de folclor de la dialectologie: o mai mare rigoare metodologică, transcrierea exactă a textelor care presupune familiarizarea folcloristului cu

Scanned with OKEN Scanner

fonetica, morfologia, sintaxa şi lexicul graiului în care este realizat un anumit text etc., ci vom ilustra cealaltă latură a ecuaţiei: folclorul depozitar al limbii populare, izvor de cercetare pentru lingvist (în speţă pentru dialectolog), de unde şi desideratul ca aceasta să fie şi un bun cunoscător al producţiilor populare, al obiceiurilor, al mentalităţii, într-un cuvînt, al vieţii spirituale a zonei pe care o cercetează.

Deja în 1910, O. Densusianu (**Folklorul, cum trebuie înţeles**) sublinia că lingvistul trebuie să recurgă la folclor cînd urmăreşte unele probleme de limbă, arătînd, totodată, că, în special, în studiile de dialectologie se vede legătura dintre un gen de cercetări şi celălalt. Convins că investigaţiile de folclor se întîlnesc adesea cu cele de dialectologie, Densusianu înfiinţează în 1913 Institutul de filologie şi folklor, iar în monografia **Graiul din Ţara Haţegului** (1915), care inaugurează seria publicaţiilor acestui institut, precizează: „în prezentarea materialului (culeş pe teren, n.n. V.F.) pe lîngă partea pur lingvistică am avut în vedere şi interesul pe care-l poate oferi pentru folklor" (p. VI). Opt ani mai tîrziu, în 1923, în **Orientări nouă în cercetările filologice**, articolul-program al revistei „Grai şi suflet", lingvistul bucureştean motivează astfel alăturarea folclorului (**suflet**) de filologie (**grai**): „Folklorul are numeroase puncte de contact cu lingvistica prin faptul că ceea ce este propriu celor de jos a lăsat urme caracteristice şi în limba lor. Alterări în aspectul cuvintelor, schimbări de înţeles în păstrarea unor forme etc. sînt datorite în multe cazuri unor asocieri proprii minţii celor simpli, unor particularităţi ale vieţii lor. Dacă în unele cazuri asemenea înrîuriri folklorice asupra limbii rămîn circumscrise în anumite regiuni, alteori ele au avut o circulaţie întinsă, au pătruns în limba generală" (GS, I, p. 18). În continuare, Densusianu arată că acestei laturi a transformărilor lingvistice nu i s-a acordat suficientă atenţie, la noi, rămînînd pentru lingvistică multe puncte de lămurit pe această cale, ceea ce l-a determinat ca în această revistă să alătureze şi folclorul „ca una din specialităţile care aşteaptă nu numai orientări mai sigure, dar şi pentru că are o importanţă de neţăgăduit în cercetările filologice" (GS, I, p. 18).

O. Densusianu, colaboratorii şi elevii săi (I. –A. Candrea, Th. Sperantia, G. Giuglea, V. Vîrcol, Tache Papahagi, I. Diaconu,

Scanned with OKEN Scanner

D. Şandru, Al. Rosetti, M. Gregorian, I. C. Chiţimia, vezi **supra**) au acordat atenţie, unii mai mult, alţii mai puţin stăruitoare, problemelor cercetării limbii în strînsă legătură cu folclorul (şi etnografia) pornind de la convingerea că „preocupările lingvistice nu pot rămînea străine de materialul folkloric", deoarece acesta reflectă obiceiurile, credinţele, superstiţiile, stările sociale de astăzi sau din trecutul îndepărtat, iar astfel de contingenţe au negreşit ecou asupra transformărilor lingvistice (Ovid Densusianu, **Probleme actuale de filologie romanică**, curs, 1926–1927, p. 34–35; apud D. Şandru, **Între filologie şi folklor în concepţia şcoalei lui Densusianu**, p. 82).

Raportul reciproc folclor-filologie (în speţă dialectologie) reiese şi din faptul că atît dialectologul cît şi folcloristul pleacă în studiile lor de la texte, fiecare urmărind însă alt scop. Textele respective pot fi studiate atît din punct de vedere lingvistic cît şi din punct de vedere folcloric: dialectologul va studia **forma** textului, iar folcloristul **fondul** acestui text (vezi D. Şandru, **lucr. cit.**, p. 82).

În acelaşi sens se exprimă şi Tache Papahagi (**Folklor român comparat**), care duce ideea şi mai departe: „E recunoscut astăzi de toată lumea că a studia filologiceşte un cuvînt nu însemnează a te opri numai asupra formei sale, căci un cuvînt nu e o simplă şi întîmplătoare reunire de sunete sau silabe: un cuvînt conţine sub haina sub care se prezintă şi un sens. E firesc şi logic, deci, ca filologia să urmărească şi fondul acestui cuvînt – ceea ce, de fapt, şi face, întrucît, pe cale de studii semantice, ea vine în directă şi plină atingere cu evoluţia istorică a sufletului unui popor cristalizat în elementele lexicale ale limbii sale" (p. 4–5; apud D. Şandru, **lucr. cit.**, p. 82–83).

Dar legătura dintre folclor şi dialectologie nu rezidă numai în aceea că un cuvînt reprezintă o noţiune, un strop de suflet, ci şi în faptul că limba serveşte drept instrument de exteriorizare a materialului folcloric, aşa cum serveşte pentru comunicarea oricărei idei sau a oricărui sentiment (cf. Tache Papahagi, **Mic dicţionar folkloric**, p. 27).

Lucrarea de faţă îşi propune să evidenţieze contribuţia pe care o aduce la mai aprofundata cunoaştere a subdialectului

Scanned with OKEN Scanner

bănățean producțiile folclorice adunate din această parte a țării, pornind de la următoarele colecții de literatură populară:

1. G. Weigand, **Der Banater Dialekt**, Leipzig, 1896.
2. E. Petrovici, **Folklor din valea Almăjului**, 1935.
3. Nichifor Mihuța, **Folclor din Banat**, 1962.
4. Mihail Gregorian, **Folclor din Oltenia și Bănatul răsăritean**, 1967.
5. Cornel Veselău, **Peste deal, pe sub pădure**, 1969.
6. Ilie Birău, **Lung e drumul Dunării**, 1972.
7. Petru Oallde, **Flori de pe Căraș**, 1973.
8. **Trandafir cu creanga-n apă**, 1976.
9. Dumitru Jompan, **Folclor din Marga**, 1979.
10. **Mult mă-ntreabă inima**, 1981.
11. George Cătană, **Basme, povești, balade**, 1981.
12. Dumitru Șandru, **Folclor românesc**, 1987 (folclorul bănățean e curpins între p. 1–204).

Materialul folcloric nu este omogen și nici egal repartizat, după cum există diferențe temporale în privința culegerii lui. Colecția lui Weigand cuprinde texte din toate cele 60 de localități anchetate de el în 1895. Numărul pieselor din fiecare localitate este redus. Textele din colecția lui Șandru provin din anii 30, publicarea lor s-a făcut însă de abia după mai bine de o jumătate de secol. Bine reprezentate, atît prin bogăția materialului cît și prin rețeaua de localități, sînt zonele Făgetului (colecțiile lui Veselău și Șandru), Lugoj-Caransebeș (colecțiile lui Mihuța, Șandru și Cica-Mihuța), valea Bistrei (Jompan, Marga), valea Almăjului (Petrovici), valea Caraşului (Oallde), valea Dunării (Birău) și întrucîtva zona Teregova-Mehadia (Gregorian). În volumul **Trandafir cu creanga-n apă** apar texte folclorice și din valea inferioară a Timișului, valea Sebeșului, a Belarecăi și a Pogonișului. După cum se vede, nu este acoperită partea vestică, de cîmpie, a județului Timiș.

Deoarece doar în cîteva colecții (Weigand, Petrovici, Șandru, Jompan) textele sînt redate într-o transcriere fonetică mai mult sau mai puțin exactă, observațiile noastre nu se vor referi și la fonetică, în lucrarea de față limitîndu-ne la cîteva

Scanned with OKEN Scanner

particularități morfologice, mai exact la substantiv, adjectiv, pronume, verb și adverb.

O parte, poate cea mai mare a fenomenelor pe care le vom releva mai jos au fost cunoscute și din alte surse: monografii, culegeri de texte dialectale, atlase lingvistice. Studiile de sinteză asupra subdialectului (I. Coteanu, **Elemente de dialectologie română**, București, EȘ, 1962, Matilda Caragiu Marioțeanu, Ștefan Giosu, Liliana Ionescu-Ruxăndoiu, Romulus Todoran, **Dialectologie română**, București, EDP, 1977, **Tratat de dialectologie românească**, Craiova, Ed. Scrisul Românesc, 1984, V. Frățilă, **Probleme de dialectologie română**, Timișoara, TUT, 1987) nu au avut nici ele în vedere atestările unor fenomene gramaticale specifice subdialectului bănățean care apar în textele folclorice (cu excepția celor culese de Weigand și Petrovici). Or, acestea pot nuanța și completa imaginea despre subdialectul bănățean, pot lărgi sau îndesi aria atestărilor unor fenomene lingvistice proprii variantei sud-vestice a dialectului dacoromân. Desigur, studiul fenomenelor lingvistice întîlnite în literatura populară trebuie mereu corelat cu ceea ce oferă monografiile dialectale, atlasele lingvistice, culegerile de texte dialectale și alte surse. Neglijarea atestărilor din textele folclorice ar însemna însă o sărăcire a surselor de cunoaștere a limbii populare și, implicit, o cunoaștere incompletă a acesteia.

SUBSTANTIVUL

D e c l i n a r e a. Unele substantive de declinarea a III-a terminate la sg. în **-ine** (**marĝińe, fuńinĝińe, gutîńe**) au trecut la declinarea I: **marźină** (Petrovici, **Almăj**, p. 58), Ramna (Weigand, **Banat**, p. 101), **fuńinźină** (Petrovici, **Almăj**, p. 127, 128), **gutînă** (Gîrlișteanu, **Trandafir**, p. 23, Duleu, **Trandafir**, p. 167). Fenomenul a fost înregistrat și pentru alte cuvinte (**peśină** „pecie", **peśinźină** „pecinigine"), fiind explicat prin depalatizarea lui **ń** (Victorela Neagoe, TDR, p. 255) și prin trecerea lui **e** la **ă** după **n** (cf. **năbun, năstașnic** „nestașnic") sau și prin apropierea de cuvintele terminate în **-ină** (**paragină, țarină, țelină, mejdină**

Scanned with OKEN Scanner

etc., Frățilă, PDR, p. 119). Tot la declinarea I a trecut și salcă „salce" (Dubești, Veselău, **Peste deal**, p. 65; Luncani, Șandru, FR, p. 74; Marga, Jompan, p. 197; Mercina, Oallde, **Căraș**, p. 19; Borlova, Weigand, **Banat**, p. 71; Cacova, azi Grădinari, **ibidem**, p. 89). Datorită unui fenomen fonetic, e > ă după grupul consonantic st, se înregistrează treceri de la declinarea a III-a la declinarea I în cazul unor cuvinte de tipul **dragostă** (Cărăvan, azi Constantin Daicoviciu, Șandru, FR, p. 35), **oastă** „oaste" (Poiana, Weigand, **Banat**, p. 68), **ținstă** „cinste" (Petrovici, **Almăj**, p. 57).

Soarte „soartă" (< lat. **sortem**) se păstrează la declinarea a III-a (Gladna Română, Șandru, FR, p. 127, Marga, Jompan, p. 18, 148, 366, Gîrliște, **Trandafir**, p. 17), ca în alte graiuri de peste munți: în jurul Sibiului (Șandru și Brînzeu, **Jina**, GS, V, fasc. 2, p. 345), în Munții Apuseni (Șandru, **Motzi**, BL, II, p. 223), pe Tîrnave (Frățilă, **Tîrnave**, p. 119).

Au trecut de la declinarea a III-a la a II-a: **iepur** (Rudăria, Petrovici, **Almăj**, p. 100), **pulbăr**, în expr. **prau și pulbăr** (Bozovici, Petrovici, **Almăj**, p. 120), **purek** (Moldova Nouă, Weigand, **Banat**, p. 80). Fenomenul invers îl întîlnim în **frunt** „frunte": [Moartea] „Rupsă pupu florilor / Și **fruntu** fișiorilor (Jompan, **Marga**, 329). [Vîntul]" Rupsă floarea florilor / Și **fruntu** nievestălor" (idem, **ibidem**, p. 335). La Marga (Jompan, p. 118) alternează **bălaur** cu **balaure**. **Nor** apare sub forma **noore** (**ibidem**, p. 333), iar **mesteacăn**, sub forma **măstacăne**: „Măi binie să-ndoi **măstacănile** cîn i mic, giecît cîn i liemn gros" (**ibidem**, p. 212).

De la declinarea I, la a III-a, a trecut **cîrjă**: **cîrjie** (Surduc, Oallde, **Căraș**, p. 21).

Sor „soră" (< lat. **soror**) și **nor** „noră" (< lat. **nurus**) nu au trecut peste tot la declinarea I: „Floare albă **sor** cu prunu" (Cărăvan, Șandru, FR, p. 14). „Ia a avut o **nuor**", „Baba Dokia o avut **nor**", „O fost o babă ș-o avut **nor**" (Șopotul Nou, Petrovici, **Almăj**, p. 92, 93, 94); „Frunză verde de bujor / Dămian îi fără de **nor** / Fără de **nor**, fără de ficior" (Cătană, BPB, p. 151). Fenomenul caracterizează mai ales graiurile bănățene de sud (vezi

Scanned with OKEN Scanner

Şandru, **Almăj**, p. 147, 148, Petrovici, **Almăj**, p. 77, 78, 79, 93, 94, Eugen Beltechi, **Elemente arhaice în graiurile din Almăj (Banat)**, în SLLF, IV, 1976, p. 125; Victorela Neagoe, TDR, p. 256; Frăţilă, PDR, 119), dar şi pe cele gorjene (T. Gîlcescu, **Gorj**, p. 80; Gregorian, **Olt. N–V**, I, p. 270; Popescu, **Gorj**, p. 71).

N u m ă r u l. Uneori, substantivele feminine de declinarea I, terminate la sg. în **-ă**, păstrează forma veche de pl. în **-e**: **lacrămie** „lacrimi" (Jompan, **Marga**, p. 71), **lunce** „lunci": „S-o-mpletim [cununiţa] cu flori din **lunce** / Să ne fie lumea dulce" (Temereşti, Veselău, **Peste deal**, p. 23). În ultimul caz, forma veche s-a putut menţine şi din motive prozodice. Alteori, forma veche, terminată în **-e**, alternează cu cea nouă, terminată în **-i**, ca în cazul lui **boale / boli**: „Badźie, dźin ul'iţa lungă / Şaptśe **boal'e** să tśi-ajungă / Şaptśe **bol'i**, şaptśe lungori / Ş-o părętśe dźe fiori" (Gladna Română, Şandru, FR, p. 52).

Datorită unui fenomen fonetic, **e** > **ă** după anumite grupuri consonantice (**st, zd, cr**), unele substantive feminine fac pluralul în **-ă**: **nievestă** „neveste" (cf. fruntu **nievestălor**, Jompan, **Marga**, p. 335), **briezdă** „brazde" (**ibidem**, p. 188), **gazdă** „gazde" (cf. „mierg **gazdăli** dź-acasă cu băutură", Rudăria, Petrovici, **Almăj**, p. 182), **cuscră** „cuscre" (cf. „**Cuscrăli** cu budză moi / Numa buńi pîntru noi", Rudăria, Petrovici, **Almăj**, p. 55), dar şi după **r-**: **hotară** „hotare" (Jupa, Şandru, FR, p. 5; Gladna Română, Veselău, **Peste deal**, p. 32), **zăvoarăli** (Bănia, Petrovici, **Almăj**, p. 80), **pişoarọ** (Ciclova Montană, Weigand, **Banat**, p. 83) sau după **ţ**: **mierţă**, pluralul unei forme de sg. **marţă** „marţi" (cu alternanţa **a** sg. / **e** pl. ca în **brazdă / briezdă**, ca în **dzele** pl. lui **dza(uă)** „za", Ramma, Weigand, **Banat**, p. 102) şi ca în **raţă** sg., **răţă** pl., cu **e** > **ă** după **r** iniţial rostit forte). Forma **mierţă** a fost înregistrată din Bozovici de Petrovici (**Almăj**, p. 44): „Iestă tri **mierţă** ręle şî trii źoi ręle după Paşè", iar **răţă** din Rudăria: „Ş-acoló iiria **răţă** în iaz" (**ibidem**, p. 97) şi din Marga (Jompan, **Marga**, p. 179).

Specifice Banatului sînt formele de pl. **meră** sau **mięră** „mere" şi **peră** sau **pięră** „pere". În colecţiile consultate de noi,

Scanned with OKEN Scanner

forma **mieră** a fost înregistrată de Jompan (**Marga**, p. 13, 31, 57, 199, 219), de Petrovici (**Almăj**, p. 49) şi de Weigand din Zolt şi de la Iablanița (**Banat**, p. 60, respectiv 76: mierọ). La Prilipeț (Weigand, **Banat**, p. 108, 109), **măr** are pl. **mieră** şi în sintagma **mărul obrazului** „umărul obrazului": **mierọl'ẹ obrazului. Mărul obrazului**, pl. **m(i)erăle obrazului** formează arie compactă în partea vest-centrală şi sudică a Banatului (vezi **NALR-Banat**, I, harta 47). Forma **pieră** a fost notată de Jompan (**Marga**, p. 197, 199, 238) şi de Şandru (FR, p. 62) din Gladna Română. În textul din colecția lui Şandru, alături de forma **peră** apar şi variantele **pere** şi **piere**, articulat **pieril'e**: „Colo sus lîngă pădure / Ịast'e-un păr cu **pere** sure / Cu cŕenźil'e la pămînt. / Vîntu batśe **pe răpică** / [greşeală în loc de **peră pică**, după cum greşită este şi explicația din glosarul ce însoțește lucrarea **răpică**, s.f. „arac pentru vița de vie", p. 473], Mă miram śini l'e mănîncă. / Haị să puńem pădzitorĭ / Şî pe śińe om puńe? / Pe o fată şî pị-un juńe. / Eị pădziră cît pădziră / De la o vreme să iubiră / Şî **pieŕil'e** părăsiră".

În cazul substantivelor **cară** (sg. **car**) şi **fieră** sau **fiară** (sg. **fiier**) se pare că avem a face cu păstrarea formelor etimologice de plural în **-ă** (lat. **carra**, respectiv **fĕrra**) şi nu cu trecerea lui **-e** la **-ă** după **r-** (ca în **hotară, zăvoară** etc., vezi supra). Forma **cară** a fost notată de Şandru (FR, p. 68) din Luncani, de lîngă Făget şi de Jompan (**Marga**, p. 34) de pe valea Bistrei, iar **fieră** de Jompan (**Marga**, p. 31). Fonetismul **fiarọ** a fost înregistrat de la bufenii din Ciclova Montană de Weigand (**Banat**, p. 83). La Victor Vlad Delamarina (**Ăl mai tare om din lume**) şi **fiară** „animal sălbatic" (< lat. **fĕra, -ae**) are pluralul **fiară**: „**O comédie d'a cu fiară**".

O altă caracteristică a subdialectului bănățean o constituie preferința pentru pluralul în **-i** asilabic (care după consoanele dure dispare) la substantivele feminine de declinarea I terminate la sg. în **-ă**: **căş** (Petrovici, **Almăj**, p. 43, 80), **boţ** (sg. **boată**, Jompan, **Marga**, p. 70, 172), **albiń** (Petrovici, **Almăj**, p. 124), **turţ** (Petrovici, **Almăj**, p. 49, 119), **piț** (Petrovici, **Almăj**, p. 54; Marga, **Trandafir**, p. 87; Jompan, **Marga**, p. 98; Suştra, **Mult**

Scanned with OKEN Scanner

mă-ntreabă, p. 91; cf. însă **pitśę** la Plugova, Weigand, **Banat**, p. 74), **ogrădz** (Jompan, **Marga**, p. 23), **lăbi** (idem, **ibidem**, p. 182), **glumi** (Petrovici, **Almăj**, p. 55), **doź** (sg. **doagă**, Petrovici, **Almăj**, p. 140), **chiț** sg. **chită** „buchet" (idem, **ibidem**, p. 141).

Femininele terminate la sg. în **-că** fac pluralul în **ḱ** velar: **puşki**: „Noauă fişorĭ cu noauă **puşkĭ** / Cu **puşkili** puşcară" (Petrovici, **Almăj**, p. 121), **oki**, pl. lui **ocă** „oca": „găliata aia-i măsurată cîći **okĭ** ari" (idem, **ibidem**, p. 143), **firistruikĭ** „ferestruici" (idem, **ibidem**, p. 133), **motḱi**, pl. lui **motcă** „jurebie" (Gladna Română, Şandru, FR, p. 189). La Marga, **ocă** „unitate de măsurat lichide egală cu 1 l" are pl. **oke** (Jompan, **Marga**, p. 285–286), după cum, **pritcă** „fuscel la o scară de lemn", la Berzasca, are pl. **pritḱę** (Weigand, **Banat**, p. 78).

Substantivul **cale** a fost înregistrat cu pl. **căl'** de Weigand (**Banat**, p. 73) din Rusca-Teregova şi de Şandru (FR, p. 25, 155, 157, 172, 173) din Căvăran.

Pămînt apare cu forma de pl. **pămînte**: „patru cornurĭ de **pămînće** (Şopotul Nou, Petrovici, **Almăj**, p. 131).

Copac păstrează forma veche de sg. **copaci**: „iel s-o suit într-un **copaś**" (Bănia, Petrovici, **Almăj**, p. 83). La Marga, ca în unele graiuri din Transilvania (cf. Frăţilă, **Tîrnave**, p. 122), apare forma de sg. **paş** „pas" (Jompan, **Marga**, p. 45). **Aret**, s.n., care, printre alte sensuri îl are şi pe acela de „împrejurimi, ţinut", considerat de DA şi de alte lucrări lexicografice (cf. recent, **Dicţionarul subdialectului bănăţean**, vol. II, Timişoara 1986, volum redactat de Sergiu Drincu, p. 116–117) fără plural, a fost notat de la Curtea şi sub forma de pl. **aŕete**: „[Lotrul Serśel] n-o fost aiśĭ-n **aŕet'el'e** aşt'ęa" (Şandru, FR, p. 143).

C a z u r i l e sînt exprimate fie cu ajutorul desinenţelor (flexiune sintetică), fie cu ajutorul unor prepoziţii sau al articolului proclitic (flexiune analitică). Aceste modalităţi de exprimare se regăsesc şi în celelalte graiuri dacoromâne, dar ceea ce individualizează graiurile bănăţene, sub aspectul flexiunii cauzale, este frecvenţa tuturor modalităţilor de realizare a cazurilor oblice (Victorela Neagoe, TDR, p. 258).

Scanned with OKEN Scanner

G e n i t i v u l poate fi exprimat sintetic: sălaşu **mărvi** (Petrovici, **Almăj**, p. 42), uşa **strunźi** (idem, **ibidem**, p. 43), „fata puńe o ață dî la uşa iei pîn la a **viśinului** prăstă drum" (idem, **ibidem**, p. 41), „sărută mîna **naşului**" (idem, **ibidem**, p. 48), „În śĭuda **muiçŕii** męl'e" (Căvăran, Şandru, FR, p. 40), pe de o parte, dar şi analitic, cu ajutorul prepozițiilor:

– **de:** „Mîńe-n răsăŕit **dă şoaŕe**" (Gladna Română, Şandru, FR, p. 64);
„Şi făclii în colț **dźe masă**" (Curtea, idem, **ibidem**, p. 134);
„Într-o margine **de tîrg**" (Bulza, Veselău, **Peste deal**, p. 19);
„pụnọ-un rọsọrit **dọ sọaŕç**" (Rugi, Weigand, **Banat**, p. 64);
„ụn mižloku **dọ poianọ**" (Ramna, idem, **ibidem**, p. 98);

– **la:** „Frumosu-i prunu cu pruńe / Amară-i gura **la juńe**" (Căvăran, Şandru, FR, p. 38); „sărută mîna **la socru**" (Căvăran, idem, **ibidem**, p. 51); „Lungă-i limba **la bou** şî nu poacie zbiera" (sic!) (Jompan, **Marga**, p. 211),

iar, pe de altă parte, cu ajutorul articolului proclitic **lu** „lui", indiferent dacă este vorba de persoane, de animate sau inanimate, de masculine sau feminine, de numărul singular sau plural:

„mîța **lu vecina**" (Belinț, **Mult mă-ntreabă**, p. 40), „Pă mormîntu **lu feciță** / O criescut on pui gie viță. / Pă mormîntu **lu băiat** / O criescut on pui gie brad" (Jompan, **Marga**, p. 157), „e vina **lu mama**" (Greoni, Oallde, **Căraş**, p. 38), „Cururuz cu rădăcină / Țucu-i ochii **lu vecină**" (Vrani, idem, **ibidem**, p. 50).

Şi cazul d a t i v poate fi construit sintetic: „faşiem o frică **neamțului**" (Jompan, **Marga**, p. 164), dar şi analitic cu ajutorul prepozițiilor:

– **la** + acuzativ: „Şi mă spuse **la mama**" (Greoni, Oallde, **Căraş**, p. 33); „hai numai să-i faşiem frică **la neamț**" (Jompan, **Marga**, p. 164); „dă turțîli **la copii** să le

mănînśe" (Petrovici, **Almăj**, p. 48); „Pînă-s fc̥tśe micutśel'e / **La părinţĭ** l'i-i̯ drag dźe i̯c̥l'e" (Băseşti, Şandru, FR, p. 154); „Bade, pălărie verde / Nu ţinea calea **la fete**" (Bulza, Veselău, **Peste deal**, p. 35); „**la muiere** nu voia să spună" (Jompan, **Marga**, p. 173); „o bieut pînă o dzîs **la cînie** cuscru" (**ibidem**, p. 343),

– **cătră** (după verbele dicendi) + acuzativul substantivelor şi al pronumelor „tsu̥ganu au̯ spus **ko̥tro̥ 'ala** (=zmeu)" (Moldova Nouă, Weigand, **Banat**, p. 81); „atunśa u̥mpo̥ratu o dzu̥s **ko̥tro̥ mošu**" (idem, **ibidem**, p. 92); „Trăit-am şî rău şi bine / Şî n-am măi spus **cătă nime**, / Numa, bageo, **cătă cinie**" (Jompan, **Marga**, p. 57),

sau cu ajutorul articolului **lu** + nominativul (articulat sau nearticulat):

„Ş-o du **lu bagea-n** fereastră" (Jompan, **Marga**, p. 17); „Să-i̯ fur **lu mîndra** un sărut" (Căvăran, Şandru, FR, p. 16); „I̯eu̯ pl'ivesc la măi̯erană / Să-i̯ fac **lu bădźiţa** peană" (Bichigi, Şandru, p. 91); „Eu tăceam şi mă ţucam / Şi **lu mama** nu-i spuneam" (Mercina, Oallde, **Căraş**, p. 33); „Şi mama-i spuse **lu tata**" (Greoni, idem, **ibidem**, p. 38); „Să fie **lu Ana, lu Pătru**, dă pomană" (Petrovici, **Almăj**, p. 58); „Bagă vina **lu sucală**" (Jompan, **Marga**, p. 194); „S-o dat **lu dracu** gie pomană" (idem, **ibidem**, p. 222); „Bagă on păhar gie răchie **lu văru**" (idem, **ibidem**, p. 319); „Îţi stă bine cu muiere / Ca **lu deget** cu inele" (Topolovăţul Mare, **Mult mă-ntreabă**, p. 128).

Uneori, formele construite cu prepoziţia **la** sau cu articolul proclitic **lu** alternează, ca în exemplele: „O duşmană de vecină / Mă văzu de la fîntînă / Şi mă spuse **la mama** / Şi mama-i spuse **lu tata**" (Greoni, Oallde, **Căraş**, p. 38); „l-o dat **lu mošu** so̥-l duko̥ **la fato̥**" (Bocşa, Weigand, p. 91).

V o c a t i v u l, la cele mai multe feminine terminate la nominativ în -ă, are desinenţa -o (sub influenţă sîrbo-croată): **mamo** (Mihuţa, FB, p. 490), **fato** (Victor Vlad Delamarina, **Mult mă-ntreabă**, p. 60), **Leno, Mărio** (Petrovici, **Almăj**, p. 55), **Ano** (idem, **ibidem**, p. 64), **Vidro** (**ibidem**, p. 91) sau chiar la

unele terminate în -e: **lumeo**: „Ei, **lumeo**, cum cie trieşi" (Jompan, **Marga**). Aceeaşi desinenţă de vocativ o au şi unele substantive masculine de declinarea I: **tato** (Bocşa Română, Weigand, **Banat**, p. 91, Mihuţa, FB, p. 513), „**tato, tato**, şie, ăsta m-o salvat pă minie gi la moarcie" (Jompan, **Marga**, p. 173), „**tato moş, taico moş**" (Petrovici, **Almăj**, p. 87), **neicuţo** (precedat de interjecţia **măi**) (Mihuţa, FB, p. 520), respectiv unele de declinarea a III-a: **badeo** (Mihuţa, FB, p. 520), **măi nenio** (Jompan, **Marga**, 172) sau chiar adjectivul **dragă**: „-Na, 'pă să rămîni, **drago**" [e vorba de lup] (Jompan, **Marga**, p. 170).

În valea Almăjului, E. Petrovici a înregistrat şi forme în -ă la feminine: „**Fată, fată**" (p. 91, 92) sau în -a la nume de persoane feminine precedate de pronumele personal **tu**: „Un-ce duś, **tu Ana**?" (p. 123). Vocativul femininelor poate fi precedat de **tu** şi la cele de declinarea a III-a: „**Tu mulere**, fă-mi de cină" (Mihuţa, FB, p. 483).

Interesante sînt şi formele **maichii, taichii** şi **neichii** cu valoare de vocativ (rezultatul unei prescurtări a sintagmei **dragul** (sau **draga**) **maichii, taichii, neichii**): „ioų mis (sic!) **maiḱi** (Timişoara, Weigand, **Banat**, p. 53), „nu ieştś **ńeiḱi**, d-unsurat" (Ramma, Weigand, **Banat**, p. 97; cf, „audz Gruio, **puiu ńeiḱi**, idem, **Ibidem**, p. 98, 101), „-Scoală, **maichii**, şi te-mbracă / Că iată ortacii-ţi pleacă" (Mihuţa, FB, p. 487), „Mulţămez-dumitali, **taiki**" (Petrovici, **Almăj**, p. 87).

S-au înregistrat şi forme de vocativ în -e, acolo unde în limba standard avem desinenţa **-ule**: „Fuji **urîcie**, g-ingă minie / Fuji, **urîcie**, gi pă prag" (Jompan, **Marga**, p. 33), „**Pămînte**, face-te-ai os" (Bucovăţ, Veselău, **Peste deal**, p. 28), „**Pămînte**, ce te uiţi jălos, / Că cu mine eşti fălos" (Berzasca, Birău, **Valea Dunării**, p. 38), „Cîntă, **cuce**, nu cînta" (Coşteiul de Sus, Veselău, **Peste deal**, p. 130), „Taci, **cuce**, nu mai cînta" (**Ibidem**, p. 141), „Bate, **vînte**, subţirel / La nana pe sub spăcel" (Ictar-Budinţ, **Mult mă-ntreabă**, p. 126), „**Pămîncie**, drag, **pămîncie**, / Drago nu cie lăsa grieu" (Jompan, **Marga**, p. 332).

O formă insolită de vocativ este cea formată din nominativul masculin articulat precedat de interjecţia **mă**: „-Unie

Scanned with OKEN Scanner

mierji **mă amărîtu?**" (Jompan, **Marga,** p. 176). Alături de aceasta apare şi cea alcătuită din nominativul plural nearticulat precedat de aceeaşi interjecţie: „-Unie aţ pliecat, **mă călători?**" (de 2 ori, idem, **ibidem,** p. 176).

Vocativul **uicule** (în loc de **uică** sau **uico**) se explică analogic după **taicule**. Forma de mai sus a fost notată din Răcăjdia: „O, ne dai, **uicule?**" (Oallde, **Căraş,** p. 167).

ADJECTIVUL

În ceea ce priveşte adjectivul, semnalăm formarea superlativului absolut cu ajutorul adverbelor **tare, rău** şi **mare:** „Mîndra mea-i **tare făloasă**" (Cruşovăţ, **Trandafir,** p. 10), „Mîndra mea-i **frumoasă tare**" (Mihuţa, FB, p. 505), „om **tare fălos**" (Luncani, Veselău, **Peste deal,** p. 101), „Frunză verde de măr acru / **Năcăjîtu-i,** doamne altu / **Năcăjît rău** mi-s şi eu" (Gîrlişte, **Trandafir,** p. 25), „**Năcăjîtă mare** iera" (Petrovici, **Almăj,** p. 130). După cum se poate observa, adverbul **tare** poate preceda sau urma adjectivul, pe cînd **rău** şi **mare** stau numai după adjectivul pe care îl determină. Dintre alte modalităţi de formare a superlativului absolut o remarcăm şi pe cea realizată cu ajutorul locuţiunii adverbiale **peste fire** „nefiresc": „Naltă-i mîndra şi subţire / Şi-i **frumoasă peste fire**" (Ticvaniul Mic, Oallde, **Căraş,** p. 48).

PRONUMELE

Din domeniul pronumelor menţionăm cîteva mai deosebite, în special negative şi nehotărîte: **altăśe** „altceva": „Atunśa să mănîncă pieşće şî **altă śe** nu" (Petrovici, **Almăj,** p. 42); „măi faśe şî **altă śe**" (Bozovici, idem, **ibidem,** p. 120), **cine** „cineva": „ai cu **śińi** o źud'icată" (Pătaş, idem, **ibidem,** p. 137), **cine gode** „oricine": „Cu **śińe god'e** s-o-ntîlńi / În toţ ińim-o plesńi" (Căvăran, Şandru, FR, p. 175), **ce gode** „orice": „umpoţśesa-l

Scanned with OKEN Scanner

u̥mbie̯a / ku śe̥ godźe̥ kuźe̥ta" (Ramna, Weigand, **Banat**, p. 104), „Numa la fiśor nu duśe cîrpe, numa śinstă: pită, mîncare, răkie, **śe-godźe** trăbui" (Petrovici, **Almăj**, p. 57), **măcar cine** „oricine" (idem, **ibidem**, p. 57), **nicicare** „nimeni" (Jompan, **Marga**, p. 185; Birău, **Valea Dunării**, p. 198), **fieşcare** „fiecare" (Jompan, **Marga**, p. 203), **fiecine** „oricine": „nu i̯ubi pro̥ **fio̥-śińe̥**" (Rugi, Weigand, **Banat**, p. 65).

Remarcabilă prin frecvență este locuțiunea pronominală **tot natu** „fiecare", înregistrată din toate zonele Banatului: Lugoj, Ramna (Weigand, **Banat**, p. 40, 56, 101, 102), Almăj (Petrovici, p. 48, 139, 143 etc.), Lugoj (**Mult mă-ntreabă**, p. 185), Greoni (Oallde, **Căraş**, p. 42) etc.

Pronumele negativ **nimeni** apare sub două variante: **ńima** în sud (Petrovici, **Almăj**, p. 47, 48, 67, 73, 75, 82 etc., Gornea, Birău, **Valea Dunării**, p. 136, Prilipeț, Weigand, **Banat**, p. 108, Borlova, **Trandafir**, p. 56) şi **ńime** în nord: Poieni, Curtea, Luncani, Cladova (Veselău, **Peste deal**, p. 13, 27, 43, 46), Zolt (Weigand, **Banat**, p. 59) sau în centru-est, spre Țara Hațegului (Jompan, **Marga**, p. 187). La Ramna, Weigand a notat ambele forme: **ńimi̯e̥** (P. 93, 94) şi **ńima** (p. 97).

Nicicare „nimeni" are dativul **nicicui**: „Astăzi plîng şi mîine tac / Rău **nicicui** nu vreau să fac" (Cicleni, **Trandafir**, p. 150), „Doamne nu mai da **nicicui** / Ca mie şi codrului" (Moldova Nouă, Birău, **Valea Dunării**, p. 215).

VERBUL

C o n j u g a r e a. Avînd ca termeni de comparație limba literară şi celelalte subdialecte şi graiuri dacoromâne, cercetătorii au atras atenția asupra faptului că unele verbe în subdialectul bănățean, pe întreaga arie a acestuia sau numai în anumite zone mai mici, aparțin altor conjugări. Weigand (**Banat**, p. 40–41) menționează, printre altele, verbele **a scria** şi **a găta**, Coteanu (EDR, p. 95) pe **a scria**, Victorela Neagoe (TDR, p. 261) pe **a trebuia**, **a mirosa** (după NALR – Ban., chest. 157), pe **a scrie** şi

a rămînea, iar Frățilă (PDR, p. 122) pe **a scria** cu participiul **scriat** și pe **a rămînea**, cu participiul **rămîńat**. După cum se observă, subdialectul bănățean arată, în unele cazuri, o preferință pentru conjugarea I. În textele folclorice din colecțiile cercetate de noi, mai apar la conjugarea I **a sufăra, a știa, a rămășa** și **a se văicăra**. La conjugarea a II-a se încadrează **a ținea** care poate să reprezinte un arhaism morfologic (în latină verbul acesta aparținînd aceleiași conjugări), precum și **a se ducea, a punea, a ajungea, a mergea, a făcea, a spărgea, a bătea, a torcea**. (Ultimul ar putea reprezenta și un arhaism morfologic, în latină verbul avînd forma **torqueo, -ēre**).

A scria (verb de conjugarea I, ca în dialectul aromân), cu persoana a 5-a a indicativului prezent și a imperativului **scriaț** a conjunctivului prezent **să scriaț**, și cu participiul **scriat**, fem. **scriată**, după ALR s.n., vol. VII, hărțile 2125, 1937 și 2008, cuprinde Banatul și două puncte din Transilvania de sud-vest[1].

Toate formele de mai sus au fost înregistrate și în culegerile consultate de noi.

Scria intră în componența viitorului I, a imperativului negativ și pozitiv pers. a 2-a sg.:

> „Și la școală el că-l da / Să învețǎ **a scria**" (Cătană, BPB, 140). „Turcul s-așeza / La masă **a scria**" (**Ibidem**, p. 102); „taś tu rụnduńa, nu plụnźẹ / kọ ts-oi̯ **skria** o kọrtiśẹa" (Tîrnova, Weigand, **Banat**, p. 111). „Măi, băd'iță dîn d'epart'e / Mai̯ trimẹt'e cîti̯-o cart'e / Șî **n-o scrii̯a** cu śerńẹală / Că d'i̯aśei̯a-i̯ multă-n țară / Și̯-o **scrii̯a** cu arźințăl / Căśĭ d'i̯-aśela-i̯ puțînt'el" (Căvăran, Șandru, FR, p. 17)[2].

---

[1] Din sud-vestul Ardealului, **a scria** a fost înregistrat și de O. Densusianu, **Hațeg**, p. 48, iar din Oltenia de nord-vest, de la Gornovița, de Gregorian, **Olt. Ban.**, p. 189 și din Gorj, de la Runcu, de Popescu, **Gorj**, p. 78. O micromonografie dedicată formei de conjugarea I a verbului **a scria** o datorăm lui Ștefan Giosu: **Scria(re) „scrie(re)"**, AnL, tom. XXXI, 1986–1987 A, p. 243–261.

[2] Cum forma de imperativ afirmativ și negativ la pers. a 2-a sg. este identică cu cea de infinitiv (**scrie tu!, nu scrie tu!**) s-a adoptat și în cazul acesta forma curentă în grai: **scria** (infinitiv), **nu scria** (imperativul negativ), **scria** (imperativul pozitiv).

„Şi ţi-oi̯ scrii̯a vo carte" (Căvăran, Şandru, FR, p. 27). „Scriaţi-mi, dragă nevastă, / Şie măi faşieţ pă acasă" (Jompan, Marga, p. 90); „Să-mi scriaţi şe aţi făcut cu arătura" (Ibidem, p. 90).

Participiul scriat, -ă, scriaţi, scriate:

„Nici carte nu mi-ai scriat" (Pescarii, Birău, Valea Dunării, p. 189); „I̯ară no̯au̯ă cai̯ / Şi toţ' înşelaţ' / Şi-n frunte scrii̯aţ" (Gladna Română, Şandru, FR, p. 128); „Ţii̯e I̯o̯ańe-ţ' trăbă / No̯au̯ă pătśelatśe / Şi-n colţuri̯ scrii̯atśe" (Gladna Română, Ibidem, p. 128).

Uneori, din necesităţi de rimă, sau de măsură (ritm), apar şi formele literare de infinitiv (a scrie) şi de participiu (scris):

„Puşăi mîna pă hîrtie / Şi cu drag încep a scrie" (Jompan, Marga, p. 89); „Cine va citi ce-am scris / Să mă vadă noaptea-n vis" (Ibidem, p. 89)

sau ambele forme scris / scriat alternînd:

„Bace, doamne, ce-i măi mare / Pe cel ce-o scris în cătane / Că rău, doamne, o scriat / Dă mîndra m-o-nstrăinat" (Gîrlişte, Trandafir, p. 24).

A s e r ă m ă ş a: „Pînă noi ne-om rămăşa" (Cătană, BPB, p. 146)[3].

A s u f ă r a: „Dar oastea nu sufăra / Că prea mult pr-afară sta" (Ciclova Română, Oallde, Căraş, p. 185)[4].

A g ă t a „a găti": „šu̯ baba o lipit [ciurul] šu̯ o dus apo̯ u̯nluntru so̯ gatśe̯ la mošu do̯ mu̯nkaŕe, dar śe so̯-i̯ gatśe̯?" (Timişoara, Weigand, Banat, p. 51). „... toate lucrurile casnice tot dînsa trebuia să le gate" (Cătană, BPB, p. 54)[5].

---

[3] În text, dintr-o greşeală de tipar, apare: ne-am rămăşa.

[4] Forma aceasta am întîlnit-o şi în anchetele noastre de teren la Măru, jud. Caraş-Severin, pe valea Bistrei, în 1963: nu poś sufără ho̯ărăle lu veśinu la noi̯ în grădină.

[5] Verbul acesta este de conjugarea I nu numai în Banat, ci şi în Transilvania (vezi ALR s. n., vol. VII, h. 2015; Densusianu, Haţeg, p. 48, Frăţilă, Tîrnave, p. 135) şi chiar în Oltenia de nord (Popescu, Gorj, p. 78).

A ş t i a: „Taci, cucule, nu fi rău / Că nu ştii necazul meu / Că dacă mi l-ai ştia / Nici tu nu ai mai cînta" (Ruieni, **Trandafir**, p. 58).

A s e v ă i c ă r a: „Atunci muierea începu a plînge, **a se văicăra** şi a-l ruga să se lase de gîndurile astea (Cătană, BPB, p. 46).

A r ă m î n e a, verb de conjugarea a II-a, ca arhaism, cuprinde, în afara Banatului, aproape întreaga Transilvanie (**rămînç**), cîteva puncte din Moldova şi Muntenia (vezi ALR s.n., vol. VII, h. 2126), dar, cu pers. a 5-a indic. prez. şi imperativ **rămîneaţi** şi cu participiul **rămîneat**, se întîlneşte numai în Banat (vezi ALR s.n., vol. VII, h. 1940, 2009 şi 2094), ceea ce înseamnă că în Banat el a trecut la conjugarea I. Formele de mai sus sînt atestate şi în textele folclorice:

„Singură de-oi **rămînea** / Tu, mămucă, vei vedea" (Victor Vlad Delamarina, **Trandafir**, p. 96); „Eu mă duc, voi **rămînţaţi**" (Jdioara, Şandru, FR, p. 43); „Şi ńevestele din sat / Năalbite-**or rămîńat**" (Sacu, Şandru, FR, p. 96); „Pe loc iarba s-o uscat / Cu urît **am rămîneat**"[6] (Brădişoru de Jos, Oallde, **Căraş**, p. 113); „Acolo o **rămîńiat**" (Mehadica, Gregorian, **Olt.– Ban.**, p. 348).

Şi în cazul acestui verb, avem alternanţa dialectal/ literar în acelaşi text: „Copii mici **or rămîneat / Or rămas** tot suspinînd" (Gîrlişte, **Trandafir**, p. 17).

A ţ î n e a (conjugarea a II-a) cuprinde o arie foarte largă, forma din limba standard **a ţine** (conjugarea a III-a), găsindu-se, după ALR s. n., vol. VII, h. 2118, doar în punctele 812 şi 987. Forma **ţînea** am întîlnit-o în culegerile de literatură populară bănăţeană cînd verbul urma după un verb modal (de

---

[6] În text **rămînat**. Forma se repetă şi într-o poezie culeasă din Comorîşte: „Crîstăveţii s-ar spart/Şi desculţă-**ai rămînat**" (sic!) (Idem, ibidem, p. 138). După o comunicare orală primită de la P. Oallde, **rămînat** (deci cu ń depalatalizat) este o formă curentă în graiul de pe valea Caraşului: „**O rămînat** peste noapte la noi".

Scanned with OKEN Scanner

ex. a putea) sau ca al doilea element al formei compuse a viitorului, ori la imperativul negativ pers. a 2-a sg.:

„Vino, dorul de ți-l ia / Că eu nu ți-l pot ţinea" (Marga, **Trandafir**, p. 64); „Să mă duc la mîndra mea / Că mai bine m-o ţinea" (Marga, **ibidem**, p. 65); „Măi, muiere, măi urîtă / Nu-m' ţîńea cal'e-ncîlcită" (Căvăran, Șandru, FR, 40); „Strîcă, mîndro, șe-ai făcut / Nu mă ţîńea om pierdut" (Căvăran, **ibidem**).

La conjugarea a II-a, a trecut verbul a (s e) d u c e:

Harnică-i nevasta mea / La lucru n-o pot **ducea**" (Coştei, **Mult mă-ntreabă**, p. 97); „Astă seară m-oi **ducea** / Și cocoșul l-oi mînca" (Berzasca, Birău, **Valea Dunării**, p. 34); „În lună să vo **duśa** / Și potcoave vo făśa" (Petrovici, **Almăj**, p. 102).

Foarte multe treceri la conjugarea a II-a se datorează necesităților metrice, în speță rimei, accentul la această categorie de verbe căzînd pe silaba finală, fenomen asupra căruia au atras atenția Ovid Densusianu în cunoscutul studiu dedicat limbii descîntecelor[7] și Jacques Byck[8]. De cele mai multe ori, verbele respective se găsesc la viitor sau la condiționalul optativ prezent:

„Dar cu scrumul ce-**or făcea**? / Pe sprîncene s-**or ungea**" (Borlova, **Trandafir**, p. 56).

Toate exemplele care urmează sînt culese de Emil Petrovici din valea Almăjului:

„Numa una **om mai făśa**" (p. 101);
„În casă pielea viț **puńa**" (p. 102);
„Iar să mierź pră drum
Pan **vii aźunźa**" (p. 106);
„Dacă io **aș merźa**
Cu ćine **aș șădźa**" (p. 109);

---

[7] Vezi Densusianu, **Opere**, I, p. 214–345, în special p. 265–272.

[8] Vezi articolul **Schimbările de conjugare în limba română**, în Jacques Byck, **Studii și articole**, București, ES, 1967, p. 143–144.

Scanned with OKEN Scanner

„Rugăśune mi-oi făśa
Maică Mărie ć-o spărźa" (p. 121);
„Că ieu m-oi duśa
Toaće coasăli li-oi strînźa" (p. 121);
„În mări ńegre vii aźunźa" (p. 121);
„În baltă vii puńa
În miliță vii băća" (p. 122);
„În furcă vii torśa
Kimeşă dîn ia vii făśa" (p. 122).

Nu întotdeauna verbul este la sfîrşit de vers: „Voi frînźa mîńili" (Petrovici, Almăj, p. 121).

De conjugarea a IV-a este verbul **a probi**, probabil un împrumut din germ. **probieren**: cf. în punctul 2 Pecinişca: **m-am probít şî io nărócu**[9]. La aceeaşi conjugare apare verbul şi în Almăj: „Io mi-s mic? Io nu pot să iau iapa în şăli şî să ocolesc iazu dźi tri ori? Atunś dracu dzîśa:

– **O să probim** şi să-l ocolim" (Petrovici, Almăj, p. 98). Tot din sudul Banatului, de la Iablanița, Gregorian, **Olt. Ban.**, p. 161, înregistrează verbul la perfectul compus: **am probit**, iar din nord-est, de lîngă Făget, la viitor, pers. 1, **oi probi**, îl notează Şandru, FR, p. 134: „O tu scumpă sabia mę [...] Tăt am dzîs că ți-oi probi" (Luncani), în sfîrşit, la conjuctiv prezent, verbul apare în colecția lui Cătană (BPB, p. 152): „Care încotro porniră / Să-şi probească norocul".

Verbul **a ploua** are la infinitiv forma **a ploia**, la indic. prez. pers. a 3-a sg. **ploaie**, fiind omonim cu subst. **ploaie**, iar participiul: **ploiat**. **A ploia** (infin.), **ploaie** (indic. prez. pers. 3 sg.) şi **ploiat** (participiu) cuprind, după ALR, s. n., vol. VII, h. 2245 şi 2246, Banatul, Crişana aproape în întregime (partic. **ploiét**), un punct din Transilvania de sud-vest (105) şi unul din Oltenia (848). **A ploia** a fost notat din Transilvania de sud-vest de Densusianu (**Haţeg**, p. 51), din Oltenia de nord, de la Gorneni

---

[9] Vezi ALR s. n., vol. V, h. 1437: MI-AM ÎNCERCAT ŞI EU NOROCUL.

Scanned with OKEN Scanner

(**ploaie** „plouă") şi de la Cănicea (**o ploiat**) de Gregorian (**Olt. Ban.**, p. 119, respectiv 234) iar din Gorj de Radu Sp. Popescu (**Gorj**, p. 80). Reţeaua mult mai deasă a NALR, în comparaţia cu ALR II, a permis să se contureze cu mai mare precizie aria lui **ploaie** „plouă". Astfel, pe baza NALR-Olt., vol. II, MN, planşa 44–45 PLOUĂ, ind. prez. pers. 3, p. 274–275 şi pe baza hărţii interpretative nr. XL PLOUĂ (indic. prez. pers. 3 sg.) se poate constata că **ploaie** „plouă" cuprinde aproape jumătate din Oltenia, aproximativ judeţele Mehedinţi şi Gorj. În aceeaşi zonă, conjunctivul prezent pers. 3 sg. sună **să ploaie, nu să plouă** (vezi NALR – Olt., vol. V, MN). Aria lui **să ploaie** „să plouă" cuprinde şi zone din Transilvania.

Din colecţiile consultate de noi relevăm aici cîteva exemple:

„Cînd ploaia dragă **o ploia**" (Gladna Română, Şandru, FR, p. 161); „Ploaia **ploaie**, apa viińe" (Căvăran, **ibidem**, p. 142); „Dzîua **ploae** (sic!), noaptśa ńinźe" (Băseşti, **ibidem**, p. 84); „Toaće ploile îl **ploaie**" (Gîrlişte, **Trandafir**, p. 20); „Ploaia, mîndro, rău mă **ploaie**" (Gladna Română, Veselău, **Peste deal**, p. 25); „Sus la munte **ploaie**, ninge" (Teregova, **Trandafir**, p. 122); „Dzăua **ploaie**, noapcea ninjie (Jompan, **Marga**, p. 17); „Sus la muncie **ploaie**, ninjie" (Idem, **ibidem**, p. 54); „Ninge, doamne, **nu ploia** / Să mă car cu sania" (Oallde, **Căraş**, p. 56); „C-astă toamnă **n-o ploiat**" (Căvăran, Şandru, FR, p. 34); „De tri ani o tot **ploiat**" (Đuleu, **Trandafir**, p. 175); „Cînd fui june de-nsurat / O fost nour şi **o ploiat**" (Mercina, Oallde, **Căraş**, p. 43); „Şi ploaia mă **ploaie**" (Cătană, BPB, p. 88).

O serie de verbe care în limba standard sînt derivate cu prefixul **în-** (**îm-**), apar fără acest afix: **căruneşte** (vezi NALR – Banat, I, h. 9 ÎNCĂRUNŢEŞTE (ind. prez. 3), **puşc** (vezi ALR s.n., vol. VII, h. 1866 ÎMPUŞC, ÎMPUŞTI) **să puşte** (**ibidem**, h. 2040 SĂ ÎMPUŞTE), **părecheat** „împerecheat" (ALR s.n., vol. VII, h. 2135 ÎMPERECHEAT).

Scanned with OKEN Scanner

În textele consultate de noi am întîlnit verbele:

a b ă t r î n i: „**Bătrîńit-am bătrîńit** / Da **n-am bătrîńit** lucrînd / Num-**am bătrîńit** ședzînd" (Băseşti, Şandru, FR, p. 84).

a p u ş c a: „L-o **puşcat** un văr a luj" (Căvăran, idem, **ibidem**, p. 124); „Dźe nu merźi tśe **puşc** în casă; Şi pusă puşca **să-l puşte** / **Nu** mă **puşca** ofițere" (Gladna Română, idem, **ibidem**, p. 127); „Să am puşcă **l-aş puşca**" (Sât Bătrîn, Mihuța, FB, p. 504); „Petre! Petre! **puşcă** lupul, să nu-mi mînce mînzul meu, că bun ți-o fi el ție!" (Cătană, BPB, p. 51); „Unii ziceau ca **să-l puşte**" (Cătană, **ibidem**, p. 105).

a (se) g ă l b e n i: „De ce foc **ai gălbenit?**" (Fîrdea, Veselău, **Peste deal**, p. 127).

a s e b o l n ă v i: „atîta era şi ea de supărată şi căzînd la pat, **se bolnăvi** greu" (Cătană, BPB, p. 50); „Nu ştśiŭ, viśińe, śe-i asta / Mi **s-o bolnavit** ńevasta! / Las-o, las-o să iubască / Ca **să nu să bolnavască**, / C-astă vară n-o iubit / Dźi opt ori **s-o bolnavit**" (Mehadica, Gregorian, **Olt. Ban.**, p. 183).

s p ă i m î n t a t ă: „Atunci biata femeie **spăimîntată** îi zise" (Cătană, BPB, p. 45).

a d r ă g i: „M-**or drăgit** nevestele" (Dalci Zerveşti, Mihuța, FB, p. 538).

s t r ă i n a t: „Nu ştiu-n lume-i **străinat**" (Curtea, Veselău, **Peste deal**, p. 89).

a s e t î l n i: „Noi **să nu ne mai tîlnim**" (Luncani, Şandru, FR, p. 72).

p o d o b i t „împodobit": „Cînd era cam către zori / Era **podobit** cu flori" (Cătană, BPB, p. 117); p o d o b e a: „Iute-n grajd că mi-şi tuna, / Murgu bine-l **podobea**" (Cătană, **ibidem**, p. 146).

p l i n i „a împlini, a îndeplini": „Ce o vrea bunul Dumnezeu / **Oi plini** cu capul meu" (Cătană, BPB, p. 128); „O patimă să vă spun, / Ce Stoia a pătimit / Păn' robia şi-a **plinit**" (Cătană, BPB, p. 139).

t i n d e „întinde": Numai Pană, frate Pană / Jură-ți tu cătanele, / **Să nu-şi tindă** mînile / Şi eu jur muierea mea / Să steie pe loc şi ea / Şi **să nu-şi tindă** mîna" / (Cătană, BPB, p. 128).

Scanned with OKEN Scanner

Pe de altă parte, apar verbe derivate cu prefixul **în-** acolo unde în limba literară acesta lipsește: **înschimba** (Căvăran, Șandru, FR, p. 12), **a se înfăluși** „a se făloși, a se mîndri" (Bichigi, idem, **ibidem**, p. 168), **a se împărea** (Luncani, **ibidem**, p. 70). Ultimul verb apare sub formă „prefixată" și în punctul 29 din ALR (vezi ALR sn, vol. VII, h. 1916 PARE, PĂREM)[10].

D i a t e z a. Subdialectul bănățean manifestă unele deosebiri față de limba literară și față de alte graiuri dacoromâne și în privința diatezei, fapt semnalat și de Victorela Neagoe (TDR, p. 261). Cercetătoarea bucureșteană arată că, prin schimbarea regimului sintactic, unor verbe intranzitive din limba standard, le corespund în subdialectul bănățean, verbe tranzitive. Este vorba, de fapt, de trecerea unor verbe de la diateza reflexivă la cea activă: **a întoarce** „a se întoarce", **a mira** „a se mira", **a chinui** „a se chinui", **a pricepe** „a se pricepe". Iată și contextele în care apar verbele de mai sus: „**întorcîn** napoi cu caru" (Verendin): „Și io **am mirat** undi să fug" (Șandru, **Almăj**, p. 177); „cînd **chinuie** omu și nu poate să moară" (Petrovici, **Almăj**, p. 130); „un om îl taie care **pricepe** la tăiatu porcului" (Bogîltin). Este semnalat și fenomenul invers: unor verbe tranzitive din limba literară, le corespund verbe intranzitive, altfel spus, unor verbe la diateza activă în limba literară, le corespund, în grai, verbe la diateza reflexivă: „ei beau răchie și **să petrec**" (Petrovici, **Almăj**, p. 51); **să ne călărim** (Cuptoare; Petrovici, **Almăj**, p. 90); **își închină** (Cornereva); **mă vom** „vomez": NALR. Ban., I, h. 148 (într-o arie restrînsă în sud-vest) (apud TDR).

Numărul verbelor care au trecut de la diateza activă la cea reflexivă, și invers, în colecțiile consultate de noi, este mult mai mare.

Verbul **a r î d e** este peste tot la diateza reflexivă:

„śe-i, babo, poatśe ko **tśe rudz**, undźe am omurut muska dupo kapu tou. **nu tśe rudźe**, ma skoalo tśe"

---

[10] Fenomenul, la unele cuvinte se găsește și în Oltenia; cf. verbul **împeți** „a peți" și subst. **împețitor** „petitor" (NALR – Olt., II, MN, planșa 20 PEȚEȘTE (ind. prez. 3.), p. 250 și NALR – Olt., II, h. XXXVI. Prefixul **în-** în (ÎN)-PEȚITOR).

Scanned with OKEN Scanner

(Lugoj, Weigand, **Banat**, p. 56); „atunș toț **să rîd**" (Petrovici, **Almăj**, p. 51); „Nevasta care-i urîtă / Nici la joc **să nu se rîdă**" (Belinț, **Mult mă-ntreabă**, p. 99); „Muierea care-i urîtă / Nu-i slobodă **să se rîdă** / Să se bage-ntr-un cletuț / **Să se rîdă** mireuț" (Comorîște, Oallde; **Căraș**, p. 45); „gi șie **cie rîdz?**" (Jompan, **Marga**, p. 174); „Îi spun să fie cuminte, / Ea fuge-n pat și **să rîde**" (Birău, **Valea Dunării**, p. 79).

La diateza reflexivă a fost notat verbul și la Podeni în Oltenia vecină: „Ĭeĭ **să rîdźca** dźe ĭel" (Gregorian, **Olt. Ban.**, p. 233).

La diateza reflexivă au fost înregistrate și verbele: a s e z ă u i t a „a uita":

„Și-m' dă lucru [mama] pă firiastă / Și mi-l dă tăt pă măsură / Ca **să mă zăuit** dźe gură; / Și-m' dă lucru tăt mai gŕeu / Ca **să mă zăuit** dźe ĭel / / (Gladna Română, Șandru, FR, p. 48); „Tătă dzuua-i la feŕcastă / Cu ața băgată-n ac / D'i cusut că **s-o zoitat**" (Luncani, idem, **ibidem**, p. 75); „Nu șciu, mîndră, **ce-ai zuitat** [= te-ai zăuitat] / Au pră alțî ț-ai aflat" (Gîrliște, **Trandafir**, p. 28); „Soacra **s-o zoitat**, băsam, de mine" (Armeniș, **Trandafir**, p. 50); „**Mă zăuitai** să-i povestesc / Că dujmańii ńe păzăsc" (Luncani, Șandru, FR, p. 73).

a s e r ă s p u n d e „a răspunde":

„I-audzĭ, mîndro, oŕĭ n-audzĭ / Oŕĭ nu vŕei **să t'e răspundzĭ!**" (Căvăran, Șandru, FR, 24); „Iel dintr-o vali mari **să răspundźa**" (Petrovici, **Almăj**, p. 103); „Auzi, fato, ori n-auzi / Ori nu vrei **să te răspunzi**" (Victor Vlad Delamarina, **Mult mă-ntreabă**, p. 60); „-Audz, mîndro, or n-audz / O nu vŕeĭ **să tśe răspundz?** / (Comereva, Gregorian, **Olt. Ban.**, p. 153).

a s e t r e c e „a trece":

„Ei, lumeo, cum **cie trieși**" (Jompan, **Marga**, p. 203).

a (s e) c î ş t i g a" „a se îngriji, a se primeni":

„Hel'eno, soţîia mę / Ịę **cîştśigă-tśe** frumos / Să merżem la oị în dos" (Luncani, Şandru, FR, p. 130); Cînd ịera dumińeca / Tăt frumos **să cîşt'iga** (Curtea, **Ibidem**, p. 134).

a (s e) r u p e „a rupe", „a începe":

„Şi **se rupse** a cînta / Supărată mumă-sa" (Căvăran, Şandru, FR, p. 126).

a s e r ă s u n a „a răsuna":

„Ş-aşă cîntă gie frumos / **Să răsună** Dosu tot" (Jompan, **Marga**, p. 15).

a s e î n c e p e „a începe":

„Şi iel **s-o-nśeput** a rîdźe" (Petrovici, **Almăj**, p. 140).

Au trecut de la diateza reflexivă la cea activă verbele **a se întoarce, a se gîndi, a se ruga, a se naşte, a se încrede, a se întrista, a se văieta.** În cazul verbelor **a întoarce, a ruga, a naşte, a pricepe** este posibil să avem a face cu păstrarea formei active şi nu cu o trecere propriu-zisă de la diateza reflexivă la cea activă, după cum, în cazul auxiliarelor de aspect **a rupe** şi **a începe** avem a face cu transferarea „reflexivităţii" asupra lor a verbelor de după ele, **a se cînta** şi **a se rîde.**

A î n t o a r c e:

„Spunie, mîndro, un će duşi, / Un-će duşi şi cînd **întorşi** / Să-ţ ţin calea dacă poşi" (Cruşovăţ, **Trandafir**, p. 11); „Să iai mîndro, sama bine / S-aşcepţ plata dî la mine / Dacă-**ntorc** 'napoi la cine" (Gîrlişte, **Trandafir**, p. 28); „Du-cie, mîndro, şî **să-ntorşi** / Cînd o fi strugurii copţ!" (Jompan, **Marga**, p. 24); „Vin' mîndruţă, să te strîng, / Că bărbatul ţi-i la tîrg / Să te strîng de două ori / Pînă-**ntoarce** el napoi" (Drinova, Veselău, **Peste deal**, p. 39–40); „Sufletul se duce / Şi **nu** mai **întoarce**" (Gladna Română, Veselău, **Peste deal**, p. 247); „Da cînd **întorceau** napoi / **Întorceau** numai vro doi / Tot

Scanned with OKEN Scanner

plîngînd, tot suspinînd / Lui Dumnezău mulțumind (Jompan, **Marga,** p. 83); Trec la deal și-**ntorc** la vale (Moldova Nouă, Birău, **Valea Dunării,** p. 227); Acolo care s-or dus / Înapoi **n-or** mai **întors** (Valea Bolvașniței, Gregorian, **Olt. Ban.** p. 285).

Tot la diateza activă este verbul și în Oltenia de nord-vest, la Dîlbocița: „[Vîntule,] cînd d'e peste apă-**ntorși** / Lacrămi d'in oĭchi miei storși" (Gregorian, **Olt. Ban.,** p. 134) și în Topești-Gornovița: „Și Maria mai **întoarce** / Cînd o face jugu mugur" (idem, **ibidem,** p. 282).

Uneori, cele două forme alternează: „Am plecat cinăr copil / Și **m-am întors** om bătrîn / Ș-am plecat fără mustață / Ș-**am întors** triecut gin viață" (Jompan, **Marga,** p. 88).

A g î n d i „a se gîndi":

„Mîndro, flori de rusmarin, / Mi-ai rupt inima din sîn / Și-ai pus-o în sîn la tine, / Să mă topesc în suspine, / Ca ceara să mă topesc / Tot la tine **să gîndesc**" (Mercina, Oallde, **Căraș,** p. 19); „Cînd îl iai [mînecarul], mîndro, pră tine, / **Să gîndești** atunci la mine. / Că te strîng în brațe bine" (Comorîște, idem, **ibidem,** p. 29).

A r u g a „a se ruga":

„Dar cînd întorceam napoi / Întorceam numai vro doi / Tot plîngînd, tot suspinînd / Lui Dumnezău mulțumind / Tot așa **rugam** și eu / Să ferească Dumnezău" (Jompan, **Marga,** p. 83).

A n a ș t e „a se naște":

„La trii dzîl'e după śe **naște on** prunc puńem on blid cu apă pă masă ș-aprind'em trii lumińi" (Gladna Română, Șandru, FR, p. 203); „Śińe n-aŕe năroc n-aŕe / D'e cînd **naște** pînă moaŕe" Căvăran, Șandru, FR, p. 42).

A î n c r e d e „a se încrede":

„Trandafir după livezi / Azi în nime **să nu-ncrezi**" (Checheș, **Trandafir,** . 136).

Scanned with OKEN Scanner

A î n t r i s t a „a se întrista”:

„Cînd o văzdut că-s bolobăń, o-nśeput **a-ntrista** ș-a cînta cînćic dă jăle” (Petrovici, **Almăj**, p. 92).

A v ă i t a „a se văita”:

„Șî vińe șî **valtă** cîtră iel șî cîtră soacră-sa” (Petrovici, **Almăj**, p. 140).

M o d u r i l e. I n d i c a t i v u l ș i c o n j u n c t i v u l

O serie de verbe de conjugările I și a IV-a, care în limba literară și în subdialectul muntean se conjugă la indicativ și conjunctiv prezent cu sufixele **-ez, -ezi, -ează,** respectiv **-esc, -ești, -este,** apar în subdialectul bănățean, ca și în unele graiuri de peste munți[11] și din partea vestică și nordică a Olteniei[12], fără aceste sufixe. Faptul a fost semnalat și în lucrările de sinteză asupra subdialectului bănățean și în unele studii dedicate unor graiuri de pe zone mai restrînse (Weigand: **boș, soroș** „sorocești”, **pufoiŭ** „pufăiesc”, **stroluśe** „strălucește”, p. 42; **Dial. rom.: lucru, tămîńe** „tămîiază”, **śinį** „cinezi”, **pomįéńč** „pomenește”, p. 150; TDR, p. 262: **lucru** „lucrez”: NALR –Ban. chest. 1105; **grap** „grăpez”: NALR – Ban. chest. 999; **prînd** „prînzesc”; Șandru, **Almăj**, 141, ALB; **suc** „sucesc”: ALR II s.n., II, h. 443; **ocoale** „ocolește”, **săr** „sărez”: NALR-Ban. chest. 764; **izvoară** „izvorăște”: Șandru, **Almăj**, 141; **înfrunde** „înfrunzește”; **ibidem; amiet** „amețesc”: NALR – Ban., I, h. 153; **ord** „urzesc”: NALR-Ban., chest. 1255; Frățilă, PDR, p. 122: **lucru** „lucrez”, **śin** „cinez”, **săr** „sărez”, **(mă) suc** „(mă) sucesc”, **(mă) pomįen** „mă pomenesc”, **amįet** „amețesc”, **ord** „urzesc” etc.). Aria verbelor conjugate fără

---

[11] Densusianu, **Haţeg**, p. 48, menționează verbele: **a cina, a lucra, a se ospăta, a cutropi, a se suci, a ameți, a înfrunzi, a prînzi,** iar Frățilă, **Tîrnave**, p. 136, pe **a lucra, a cina, a săra, a suci, a sfîrńi, a vorogi, a sfînți** „a apune (despre soare)”.

[12] Din nordul Gorjului, Popescu, **Gorj**, p. 79, enumeră verbele: **a lucra, a săra, a cina, a prăda, a ardeia, a înflori, a prînzi, a înfrunzi.**

sufixul -ez mai poate fi studiată şi pe baza altor hărţi din ALR sau din NALR-Ban. şi NALR-Olt: **lucru** (ALR s.n., VII, h. 1904 LUCREZ), **prăd** (ALR s.n., VII, h. 1864 PRĂD), **vom** (NALR-Ban., I, h. 148 VOMEZ (ind. prez. 1.) şi h. LXXXVII Termeni pentru VOMEZ, **ibidem**, p. 148), **săr** (NALR. – Olt. V, h. 940 SĂREZ (ind. prez. 1–6), **grăp, grap** (NALR – Olt., V, h. 949 GRĂPEZ (ind. prez. 1–3), **lucru:** NALR – Olt. V, h. 961 LUCREZ (ind. prez. 1–6), **şchioapăt, şchioapeţi, şchioapătă** (NALR – Olt; V, h. 904 ŞCHIOPĂTEZ (ind. prez. 1–6), **îngenunchi** (NALR – Olt., V, h. 905 ÎNGENUNCHIEZ (ind. prez. 1–6). În colecţia lui Gregorian, **Olt. Ban.**, din stînga Cernei, au fost notate următoarele forme: **înfloare** „înfloreşte" (Gornovița, p. 41), **lumină** „luminează", **lumin** „luminez" (Gornovița, p. 43), codru **înfrunde** „înfrunzeşte" (Gornovița, p. 48), **nu prîndz** „nu prînzeşti" (Obîrşia – Cloşani, p. 52), **(î)nfrundźe** „înfrunzeşte" (Obîrşia, p. 56), floarea... **înfloare** „înfloreşte" (Podeni, p. 58), **înflor** „înfloresc", **înfloare** „înfloreşte" (Cireşu, p. 80), **înfloare** „înfloreşte" (Bunaica, p. 85), **să nu tămîi** „să nu tămîiez" (Bahna, 87), **scurtă** „scurtează" (Cloşani, 127).

În colecţiile consultate de noi, fără sufixul -ez se prezintă verbele: **a lucra, a scurta, a însera, a se vedera, a se uşura, a înceta.**

a l u c r a:

„Cînd însară, muierile **nu lucră**" (Petrovici, **Almăj**, p. 43); „Socrii să pun la oginã / Nora **lucră** şi suspină" (Var, **Trandafir**, p. 101); „Lucru **să-l lucre** bărbatul" (Armeniş, **Trandafir**, p. 48); „Achim **lucră** la Reşiţa" (Topolovăţul Mare, **Trandafir**, p. 47); „Mult **să lucri**, puţîn preţ să ai" (Glanda Română, Şandru, FR, p. 186); „Atunci se vorbiră ei [...] ce să facă şi cum **să lucre**" (Cătană, BPB, p. 64); „Lucru **să-l lucre** bărbatul" (Gornea Birău, **Valea Dunării**, p. 134); „Bună seara, mă muieri, / Da ce **lucri**, n-ai şedere" (Berzeasca, idem, **ibidem**, p. 34); „Care **nu lucră** nimic" (Coşteiul de Sus, Veselău, **Peste deal**, p. 130).

Scanned with OKEN Scanner

a s c u r t a:

„Alia-ń **scurtă** zilili-re" (Petrovici, **Almăj**, p. 69); „să-i bată capul ca **să se mai scurte** guşa" (Jompan, **Marga**, p. 275); „Satul legea îi făcea / Ca **să-i scurte** zilele / În dealul cu furcile" (Cătană, BPB, p. 121).

a î n c e t a:

„copilul nu vru **să încete**" (Cătană, BPB, p. 45; cf. Petrovici, ALRT II, p. 2: „Îată, Śérnẵ-śată");
„**Înceată**, Cerno-**nceată** / Apa mea lăudată (Cătană, BPB, p. 113).

a î n s e r a:

„Cînd **însară**, muierile nu lucră" (Petrovici, **Almăj**, p. 43); „Seara-**nseară** şi-**nserează**", unde forma cu sufix este cerută de rima din verbul următor: „Toate mîndrele se-aşează" (Jompan, **Marga**, p. 91).

a s e v e d e r a: „a se lumina (de ziuă)":

„Şi cu no̯au̯ă lumińi̯o̯ŕe / **Să vedźeară** căl'il'e" (Căvăran, Şandru, FR, p. 155). Tot din Căvăran, dar de la altă informatoare, Şandru, **op. cit.**, p. 157, notează varianta: „Şi cu no̯au̯ă lumińi̯o̯are / **Să-ş vidźară** căl'il'e"; „Mîndro, zorile să varsă / Scoală de mă bagă-n casă / Că deasupra **să vedeară** / Şi mă rîde lumea afară" (Borlova, **Trandafir**, p. 57); „Şi atunşi cînd **să vegeară** / Să mă-ntorc napoi la moară" (Luncaviţa, **Trandafir**, p. 35); cf. însă la Gîrlişte (**Trandafir**, p. 19): „Cu luna **mă vegeriedz**".

a s e u ş u r a:

„M-aş duce măcar să mor / **Să mă mai uşor** de dor" (Gîrlişte, **Trandafir**, p. 23).

Foarte numeroase sînt verbele de conjugarea a IV-a flexionate fără sufixul -esc.

Scanned with OKEN Scanner

Cea mai mare frecvență o are a î n f l o r i:

„kụtśẹ floŕ prọ muntśẹ-**nflor**" (Tîrnova, Weigand, **Banat**, p. 61); „frumos trụndọfir **ụnflọaŕẹ**" (Poiana, idem, **ibidem**, p. 67); „Aşa cîntă d'e cu dor / D'e ńiśĭ floŕile **nu-nflor**" (Jupa, Şandru, FR, p. 7); „floarea mai **înfloare** o dată" (Var, **Trandafir**, p. 101); „Că norocu-i scumpă floare / Rar e locul unde-**nfloare**" (Topolovățul Mare, **Mult mă-ntreabă inima**, p. 86); „Tot răsăre şi **înfloare**" (Bulza, Veselău, **Peste deal**, p. 21); „Sălcii[le]-**nflor** şi nu rodesc, / Fete cu străini trăiesc" (Luncani, Veselău, **Peste deal**, p. 106); „Şi-aşa plînge de cu dor / De nici florile **nu-nflor**" (Poieni, idem, **ibidem**, p. 138); „Floarea mai **înfloare** o dată" (Dubeşti, idem, **ibidem**, p. 130); „Stă un trăndăfir **să-nfloară**" (Jompan, **Marga**, p. 34); „Florile sînguri-**nflor** / Strugureli **să dăsflor**" (Petrovici, **Almăj**, p. 107); „Cînd **înfloare** piersăcu / Jioacă toț gie-amiestăcu / Cînd **înfloare** spinilie / Jioacă şî bătrînilie / Cînd **înflor** şî forfologii / Jioac-atunşi şî vîndrălogii" (Jompan, **Marga**, p. 102–103; acelaşi text din Marga a fost publicat şi în **Trandafir**, p. 65); „Numai a mea tinereață / Nu mai **înfloare**-n viață" (Cicleni, **Trandafir**, p. 150); „Numa una-o dat **să-nflọară**" (Curtea, Şandru, FR, p. 79); „Cîte flori pe cîmp **înflor**, / Toate mie-mi plîng de dor" (Cîrnecea, Oallde, **Căraş**, p. 82); „Multe flori **înflor** în lume" (Ticvaniul Mare, Oallde, **Căraş**, p. 126), „Mă fată de prin Banat / Nu grăbi la măritat / Ca floarea la scuturat, / Că ea mai **înfloare** o dată" (Gornea, Birău, **Valea Dunării**, p. 126); „La badea pe ulicioară / Stă un trandafir **să-nfloară** / Las **să-nfloară** că-i pupat / De bădița cumpărat" (Mihuța, FR, p. 525); „Vîntul bate, floarea-**nfloare** [în text greşit: **floarea-n** floare] Stoica şade la-nchisoare" (Cătană, BPB, p. 140); „Undźe florĭ **înflor** / Dźe dor **să dźesflor**" (Cornereva, Gregorian, **Olt. Ban.**, p. 216).

Menționăm în continuare celelalte verbe conjugate la indicativ și conjunctiv prez. fără **-esc**, în ordinea alfabetică:

a (s e) c e l u i „a (se) înșela": „caută **să să șeluie**" (Petrovici, **Almăj**, p. 53);

a c î n t ă r i: „ieu am bani giestui **să ce cîntăr** pă bani" (Jompan, **Marga**, p. 168);

a d u h ă n i „a fuma": „Șinie nu **duhănie** mírosă a muiere" (idem, **ibidem**, p. 201);

a (s e) f e r i: „miergîn căruța aia, iaca vinie alta în urma iei și-i spune **să să fiară** gie-o parcie" (idem, **ibidem**, p. 166); „Nu poși **să mă fier**" (idem, **ibidem**, p. 166); „**fieri** din calie" (**ibidem**, p. 174); „**feară** Dumnidzău" (p. 177); „**Feri-mă**, doamne, gie priecini că gie dușmani **mă fier** ieu" (**ibidem**, p. 203); „Fîntînă cu trei izvoare / Cine bea din ea să moară / Dacă bea și neic-al meu / **Să mi-l feară** Dumnezeu" (Mihuța, FB, p. 512)[13].

a f i ș c o n i „a fluiera (din degete): „Atunź dracu proînșipia **să fișcoană** a tria oară" (Petrovici, **Almăj**, p. 99); „Lasă **să fișcon** io" (idem, **ibidem**, p. 99); „**Fișcoani** lorgovan" (p. 99)[14].

a i z v o r î: „Șî dîn trupu iei [al Babei Dochia] **izvoară** apa Ńergăńului dî la munće (Petrovici, **Almăj**, p. 93); „Dîn trupu iei **izvoară** apă, dîn piatra aia" (**ibidem**, p. 93).

a î m p l e t i: „să cie duși [bubă] unie cocoșu nu cîntă/Fată mare cosița **nu-mpliece**" (Jompan, **Marga**, p. 365, 371, 374, 377, 378).

---

[13] După ALR s. n., VII, h. 2111 FEREȘTE-TE, forma neflexionată cu sufixul **-este** (**feri-te**) cuprinde o parte din Crișana, Transilvania de sud-vest (punctele 102 și 105) și Oltenia de nord (punctul 833). După aceeași hartă, peste tot în Banat se spune **ferește-te**, ca în limba literară.

[14] **Fișcon** „fluier din degete" formează arie în sudul extrem al Banatului (vezi NALR-Ban., I, h. 81). Pentru aceeași noțiune, în pct. 949 din Oltenia, la pers. 3 sg., se spune **fione**, deci tot fără sufix (vezi NALR-Olt., I, h. XXXVIII Termeni pentru FLUIER (din degete).

Scanned with OKEN Scanner

a î n c ă l z i: „Adă, doamnie, soarilie/Să-m **încăld** pişioarilie" (Jompan, **Marga**, p. 245);

a î n f r u n z i: „Primăvara codru-**nfrundźe**" (Luncani, Şandru, FR, p. 70);

a n ă v ă l i: „Pi la von şias, noapcea, **năválle** o ploaie, săracă lumie" (Jompan, **Marga**, p. 167);

a o c o l i: „Vîntu **ocoalie** pămîntu" (Jompan, **Marga**, p. 371);

a s e o d i h n i: „Cum ţ-aşcierni aşă **cie hogieni**" (**ibidem**, p. 197);

a s e o t e ş i: „a se odihni, a se linişti":
„Cînd streinul **se ociaşă**/Eu m-apuc să spăl la vasă" (Borlova, **Trandafir**, p. 91);

a p ă ţ i: „Draşi faşi, draşi **păţ**" (Jompan, **Marga**, p. 129); Dară ńima nu mă cŕiędźe/Numa, soro, śińe **pătśe**" (Jupa, Şandru, FR, p. 154);

a (s e) p î r j o l i: „Bărbat gie i **să pîrjoalie** pămîntu su pişioarie" (Jompan, **Marga**, p. 197).

a (s e) p o m e n i „a (se) trezi": „Ea cîntă şi bate-n blană/Pe Maria **s-o pomeană**" (Cladova, Veselău, **Peste deal**, p. 47); „Şi cîntă şi bate-n blană/Se trudeşte **s-o pomeană**" (Dobreşti, idem, **ibidem**, p. 79); „Aşa-i dorul mîndrii mele/ Cînd mă culc, el mă **pomene**" (Cicleni, **Trandafir**, p. 156).

a (s e) p o t o p i: „I-aş pune una [o punte] de plop/Dar mi-i frică că-l **potop**" (Gladna Români, Veselău, **Peste deal**, p. 31); „I-aş pune punte de plop/Şi mi-i frică că-l **potop**" (Luncani, Şandru, FR, p. 74); „Frunză verde lemn de plop/După tine **mă potop**" (Gruni, **Mult mă-ntreabă inima**, p. 33).

a (s e) p r ă p ă d i: „Vai, Doamnie, mult te-ai mira/Kum **să prăpăde** lumea" (Jompan, **Marga**, p. 83); „Tunurile să nu bată/Feciori(i) **să nu-i prăpadă**" (**ibidem**, p. 85).

a p r î n z i: „Pućam să iau masa cu mini, **să prînd** pă masă, ca omu, dă **nu să prînd** pră źos" (Petrovici, **Almăj**,

p. 95); „iel cridźa că **prîndźi** pră masă" (**ibidem,** p. 95); „Acolo **prînd** toț" (**ibidem,** p. 53); „Șie prîndz vriei dumieta **să prîndz?**" (Jompan, **Marga,** p. 123); „Spune-i prînzul **să nu-l prîndă**" (Zerveşti, **Trandafir,** p. 15). La Gornea, în partea de sud a jud. Caraş-Severin, la pers. 6 ind. prez. a fost înregistrată forma **prânz** „prînzesc" în loc de **prînd**: „Străinii stau ziua şi **prînz**/ Eu stau şi tot ochii-mi plîng" (Birău, **Valea Dunării,** p. 46). La Cornereva, pe valea Belarecăi, Weigand (**Banat,** p. 75) a notat la pers. a 2-a indic. prez. forma cu sufix: **prundzeștś.**

a s t r ă l u c i: „o vădzut ochii la mîț că **strălușie**" (Jompan, **Marga,** p. 177); „Țucu-ț, mîndro, gura dulșie/Șî ghincilie cari **strălușie**" (**ibidem,** p. 57); „ochii tăi de piatră scumpă/Ce **străluc** ca roua-n luncă" (Curtea, Veselău, **Peste deal,** p. 26); „Țucu-ț, mîndro, gura dulce/Şi dintele-ăl de **străluce**" (Borlova, **Trandafir,** p. 52); „[Mîndra] **străluce** ca o stea" (Cicleni, **ibidem,** p. 160).

a (s e) s u c i: „Pana asta numa gie o **suși** în mînă şî şie vriei aia să fașie" (Jompan, **Marga,** p. 180); [el] **sușie** pana-n ghiejicie [...] o **sușie**-n mînă" (**ibidem,** p. 181); „știi cum o **suce** omul care nu are voie să facă vreun lucru" (Cătană, BPB, p. 66); „În oglindă **suśe** păru" (Căvăran, Șandru, FR, p. 106); „uspătśońi să **suśe** d'i trii ori p-ingă masă şi cîntă" (Gladna Română, **ibidem,** p. 149); „Şi t'e duśi, dragă, te duśi/Şi-napoi **nu t'e** mai **suśi**" (Gladna Română, **ibidem,** p. 160); „Şi-l **suśe** dă vo două trii ori" (Crivina, **ibidem,** p. 180); „Suśi napoi la mînăstire" (Gladna Română, **ibidem,** p. 186); „A zburat şi se tot duce [tinerețea]/Şi la mine nu mai **suce**" (Fărăşeşti, Veselău, **Peste deal,** p. 16); „**Suśe-te,** motorule, Nu mă pot, cuptorule" (Forotic, Oallde, **Căraş,** p. 126); „Cînd îş **suśe** gura" (Mehadica, Gregorian, **Olt. Ban.,** p. 357). La Rudăria, Petrovici (**Almăj,** p. 25) a înregistrat şi forma cu sufix: „**Să-m susesc** inélili [...] **Să susască** inelili".

a (s e) z m î c o n i: „a se smuci, a se smînci": „la cununie, să calcă pră pișor și să **zmîcon** așa dźi mînă unu pră altu" (Petrovici, **Almăj**, p. 53).

Uneori, găsim și verbe formate cu suf. **-esc**, acolo unde în limba literară acesta lipsește: **dăspărțăsc** (cf. la Poiana):

„tuno, doamńe, šu trosńeštśe/un śińe, doamńe, **dosportsoštśe** (Weigand, **Banat**, p. 70). „Tună, doamne, și trăsnește/În cela ce **despărțește**" (Cătană, BPB, p. 143); **scîrțîește: ușița** ~ (Bulza, Veselău, **Peste deal**, p. 48) sau **suiesc**: „Ce mi-i drag în lume mie/Doi cai negri la cocie [...]/Pui șaua și mă **suiesc**/,Și de dor mă putrezesc" (Gornea, Birău, **Valea Dunării**, p. 117). Adăugăm aici și forma **s-acoperească** „să acopere" înregistrată de E. Petrovici din Secășeni, punctul 29 din ALR (vezi ALR s.n. VII, h. 2066 SĂ ACOPERE [3]).

Verbele de conjugarea a IV-a terminate la infinitiv în **-î** au la indicativ prezent persoana a 3-a sg. desinența **-e**, la aceeași persoană, numărul plural, desinența zero, iar la conjunctiv prezent persoana a 3-a, desinența **-ă**, nu **-e**:

„Śińe fură și **omoaŕe**/Numai (în text **Nu mai**] șęd'e la-nkisoaŕe" (Gladna Română, Șandru, FR, p. 58), „Ha d'in val'e ca o floaŕe/Aia capul mi-l **doboaŕe** (Luncani, Șandru, FR, p. 77); „Colea-n val'e la izvor/Iest-o fată ș-un fișior/Să jud'ică d'e **s-omor**" (Borlovenii Vechi, Șandru, FR, p. 97); „Iel fură și **omoaŕe**" (Gladna Română, Șandru, FR, p. 127); „Că dragostea-i cîine mare/Ea **doboare** omul tare" (Bulza, Veselău, **Peste deal**, p. 24); „Doru meu pe unde zboară/Nu-i pasăre **să-l doboară**" (Gladna Română, Veselău, **Peste deal**, p. 88); „Picioarele: rășchitoare/Cînd te uiți la ea te-**omoare**" (Fîrdea, Veselău, **Peste deal**, p. 205); „kolo-n vale la izvor/šęd'źę o fată ku un fišor/so źudźęko do so **omor**" (Rugi, Weigand, **Banat**, p. 65); „fug boii dă **s-omor**" (Petrovici, **Almăj**, p. 77), „iel o dat cu toporu **s-omoară** o rață" (Petrovici, **Almăj**, p. 97): „Vacile [...] fug așa de se **omor**"

Scanned with OKEN Scanner

(Vizma, **Mult mă-ntreabă**, p. 63), „Să fii mîndru ca o floare/Cînd vine moartea te **doboare**" (Topolovățul Mare, **Mult mă-ntreabă**, p. 137); „Mîndră cu ŭochi vînaşĭorĭ/Fug fişĭori dźe **s-omor**" (Mehadica, Gregorian, **Olt. Ban.**, p. 170); „Pe tśińe **să** tśe **omoară**" (Mehadica, idem, **ibidem**, p. 217); „Colo-n vale la izvor/Este o fată şi-un fecior/Se judecă de **s-omor**" (Moldova Nouă, Birău, **Valea Dunării**, p. 207); „Du-cie dracu să cie **amoară**" (Jompan, **Marga**, p. 24); „Doru mîndrii mă **amoare**" (**ibidem**, p. 79); „Bălaorile o dzîs **să nu-l amoară**" (**ibidem**, p. 118); „gin iel să fac muşcie şi **amor** vicilie" (**Ibidem**, p. 118); „s-or vorbit [...] mînie **să cie-amoară**" (**Ibidem**, p. 147); „**Amoarie** viţălu pintr-o lingură gie lapcie" (**Ibidem**, p. 193); „Pe la apa Bistriţii/Merge caru bădiţii/Nu şti(i) suie **o să coboare**/Bate boii de-i **omoare**/Şi să duce să se-nsoare" (datat 2 mai 1889) din colecţia de manuscrise a lui Ion Pop-Reteganul; apud Jompan, **Marga**, p. 410).

Prin urmare, verbul **a omorî** se conjugă la indic. prez. astfel: **omor, omori, omoare, omorîm, omorîţi, omor**, păstrînd formele de la conj. a IV-a în **-i** (cf. **fug, fugi, fuge, fugim, fugiţi, fug**), iar la conj. prez. pers. a 3-a sg. şi pl. el, ei **să omoară** (cf. el, ei **să fugă**). Mai atragem atenţia asupra faptului că în punctele 36 şi 76 la pers. a 4-a verbul are forma **omorim** (vezi ALR s.n. VII, h. 1969 OMOARĂ, OMORÎM), iar la infinitiv **omori** (vezi ALR s.n. VII, h. 2129 A OMORÎ). Formele de mai sus pot fi explicate fie prin păstrarea mai tenace a paradigmei verbului latinesc de conjugarea a IV-a, fie prin faptul că în Banat, mai ales în partea de nord-est a acestei provincii româneşti, n-a existat în cazul vibrantei **r** corelaţia forte/slab (cf. valea superioară a Begheiului rostirile: **rid, ris, reu, a uri** etc.)[15]. Probabil că

---

[15] Pentru aria lui **omorim, omoriţ, omorit** (participiu), vezi harta 1 din studiul lui Nicolae Mocanu, *Riu, friu, briu, griu* etc. **Răspîndirea actuală în graiurile bănăţene**, în CL, XXVII, 1982, nr. 2, p. 155–160.

Scanned with OKEN Scanner

prima explicație este mai apropiată de adevăr, întrucît forma cu **-ă** (**să omoară**) de la conjunctiv prezent cuprinde nu numai Banatul (fără punctul 2 Pecinișca), ci și aproape întreaga regiune de vest și nord-vest a țării: Transilvania de sud-vest (punctele 102 și 105), Crișana (fără punctele 316 și 279), Țara Oașului și Maramureșul (vezi ALR s.n., VII, h. 2068 SĂ OMOARE 3), deci o arie care s-a dovedit în multe privințe conservatoare. De altfel, și verbul **a cure** (< lat. **currere**) păstrează pe **e** și **i** după **r** geminat. El se conjugă **cur, curi, cure, curim, curiț, cur.** Cum prin Transilvania (Hațeg, Crișana, Munții Apuseni) persoanele a 3-a și a 6-a sună **cură,** deci cu **e** devenit **ă** după **rr,** se pare că forma **cure** din Banat s-ar explica analogic, după dispariția corelației /r/ /r̄/[16].

Aceleași forme flexionare ca **a omorî** le au și celelalte verbe de conjugarea a IV-a terminate la infinitiv în **-î (coborî, doborî** etc.)[17].

Forma **tunź** („Să **nu-l tunź** pe copilul mic pînă la anu că să faśi hoț") înregistrată de Emil Petrovici în graiul din valea Almăjului (p. 49), presupune existența la pers 1 indic. și conjunctiv prezent una terminată în **-g** (apărută analogic) **tung.** Aceasta ar demonstra că verbele care au **-g** în locul lui **-d** la indicativ prezent notate de Weigand (**Banat,** p. 41): **uśig, purśeg, ụntśing** nu se aflau numai în limba celor instruiți, cum pretinde învățatul german. De altfel, formele **uśig,** indic. prez. pers. 1 și **să**

---

[16] Forme cu desinența **-e** la indic. prez. pers. 3 sg. s-au obținut și în patru puncte din NALR-Crișana, chest. 643 OMOR (ind. prez. 1–3), pe malul drept al Mureșului: 101 Săvîrșin (**ụomụáriḝ**), 102 Dumbrăvița Mică (**ụomụare**), 103 Șoimuș (**ụomụâre**), 105 Mîndruloc (**ụomụáre**), după cum ne informează Dorin Uriței. Forma cu desinența **-ă** la conjunctiv prez. pers. 3 sg. și pl. a fost notată în NALR-Crișana, în peste 50 de localități, cele mai multe în zona cuprinsă între Mureș și Crișul Alb, deci în imediata apropiere a Banatului, apoi la est de Zalău și în Țara Oașului. În aproape 70 de localități anchetate pentru NALR-Crișana s-a impus forma standard, cu desinența **-e: să omore** (cu diverse variante fonetice).

[17] Vezi Marin Petrișor, **Graiul de la Ciudanoviț a (valea Caraș ului),** în „Philologica", I, Craiova, 1970, p. 94–95.

Scanned with OKEN Scanner

uśigă, conjunctiv prez. pers. 3 au fost notate şi în ALR s.n., vol. VII, h. 1924 şi 2056. Aria lui **uśig** (**ucig** „ucid") cuprinde nu numai Banatul, ci şi Transilvania aproape în întregime. **G** în locul lui **-d** avem şi în **înćing** „întind" (vezi NALR-Ban., I, h. 139 NETEZESC).

Verbele **a mînca** şi **a usca** se conjugă, de obicei, astfel: **mînc, mînś, mîncă, usc, uşć, úscă**. După ALR s.n., vol. VII h. 2197 şi 2199, formele sincopate **usc, uşti, uscă** etc. cuprind Banatul şi Transilvania. În ce priveşte verbul **a mînca**, formele lungi **mănînc, mănînci, mănîncă**, din Banat, au fost notate din punctul 29, Secăşeni, şi din punctul 2, Pecinişca, unde alături de **mănînc** s-a răspuns şi **mînc** (vezi ALR s.n., vol. VII, h. 2193). La conjunctiv, **să mănînce** s-a înregistrat numai la Secăşeni, în rest, s-a obţinut răspunsul **să mînce** (vezi ALR s.n., vol. VII, h. 2193). Exemple nu avem pentru toate formele. Dar iată cîteva: „Frundză verdźe lăuruscă/Doru mîndruţii mă **uscă**/Şi mă **uscă** dźin piśioaŕe" (Jupa, Şandru, FR, p. 5); „Cucule, porîmbule/ Dară iarna śe tot **mînśi**?/Ieu **mînc** mugurel dă tśei" (Căvăran, **ibidem**, p. 14); „Batśe vîntu mŕe pică/Mult mă mir śiŕe l'e **mîncă**" (Căvăran, **ibidem**, p. 17); „Nici o boală nu-i mai rea,/ Ca dorul şi dragostea,/Că nimica nu te doare/Numai te **uşti** din picioare./Cine doarme toată noaptea/Nu-i păcat **să-l mînce** moartea" (Forotic, Oallde, **Căraş**, p. 18). De la Mercina, Oallde (**Căraş**, p. 41) a notat şi forma literară: „Unde şade urîtu/Se **usucă** pămîntu".

În valea Almăjului **a mînca** se conjugă de obicei ca în limba standard: **mănîncă, să mănîncă, mănînc** (vezi Petrovici, **Almăj**, p. 50, 70, 83, passim).

După forma **joară** „jură" pers. a 3-a, verbul acesta trebuie să aibă la indic. prez. şi la conjunctiv formele: **jor, jori** (**źor, źori**), ca în unele graiuri din Transilvania:
„Am un neică băl, şi-nalt/**Joară** lumea, că mi-i drag" (Marga, **Trandafir**, p. 69); „Măi bădiţă, strugur dulce/ Tot ai zis că nu te-i duce,/Tot ai zis că doară, doară/Pîn-ai văzut că te **joară**" (Cărăvan, **Trandafir**, p. 129); „Măi nieichiţă strugur dulşi/Tot am dzîs că nu cie duşi/Tot am dzîs că doară, doară, /Pînă vădzui

Scanned with OKEN Scanner

că cie **jioară**" (Jompan, **Marga**, p. 27; vezi **ibidem**, p. 5, 6); „Măi, mîndra cu ochi v́erdz/Cîn **să źo̯ară** să nu cŕedz" (Rusca, Gregorian, **Olt. Ban.**, p. 181); „Ńivasta cu ŭochi v́erdz/Cîn **să źo̯ară**, să n-o cŕedz" (Mehadica, idem, **ibidem**, p. 183)[18].

Prin analogie cu infinitivul şi cu formele de plural, în partea de nord-est şi centru-est, la graniţa cu graiurile sud-vest ardeleneşti, unele verbe prezintă tema cu vocala ă (în loc de a) şi la indicativ şi conjunctiv prezent: **săr** (Jupa, Şandru, FR, p. 4), **să săpie** (Jompan, **Marga**, p. 7, 29), **giespărcie** „desparte" (idem, **ibidem**, p. 11, 12), **să nu răbgie** „să nu rabde" (**ibidem**, p. 13), **să adăpie, sărie** „sare", **nu răsărie** (**ibidem**, p. 16, 31, 61)[19].

Verbele terminate în **-t, -d, -n** nu cunosc formele iotacizate la indicativ prezent pers. 1 sg. şi la conjunctiv prezent pers. 1 şi 3 sg., cu excepţia lui **a putea**, care la pers. 1 sg. a celor două moduri sună (**să**) **poś**, formînd arie compactă în sudul şi centrul Banatului (vezi TDR, p. 262 şi harta 68 din aceeaşi lucrare). **A putea** are la indic. prez. pers. 1 sg. forma **poś** şi în nord-vestul Olteniei (vezi NALR – Olt. V, h. 1014). Gregorian, **Olt. Ban.**, înregistrează forma **pośĭ** din localităţile: Gornenţi (p. 26), Prejna (p. 36), Obîrşia (p. 49), Podeni (p. 61), Nadanova (p. 71), Bunaica (p. 85), Dîlma (p. 93), Cloşani (p. 118). În general, însă, Oltenia de nord-vest prezintă forme neiotacizate[19a], mergînd şi în această privinţă cu Banatul şi cu Transilvania de sud-vest[20], nu cu Muntenia (cf. NALR – Olt., h. 834 VĂD; 841 SĂ VĂD; 847 AUD; 853 SPUN; 857 SĂ SPUN; 858 ÎNGHIT; 867 SUGHIT; 868 SĂ SUGHIT; 875 SĂ RÎD; 881 SIMT; 886 ŢIN; 891 SĂ ŢIN; 999 RĂMÎN; 1003 SĂ RĂMÎN; 1024 VIN; 1026 SĂ VIN).

---

[18] Ca în Banat se conjugă verbul **a jura** şi în Crasna şi Runcu (Popescu, **Gorj**, p. 81). Pentru u>o în **źor, źori, źoară**, cf. şi Uriţescu, **Sincronie**, p. 59–60.

[19] Astfel de forme au înregistrat şi Densusianu, **Haţeg**, p. 49: **găt, găţi, împăc, împăśi̯; împărţi, împărte; săr, săŕi̯, săŕe; răsăŕe** şi Popescu, **Gorj**, p. 80: **răbd, săre, împăc, găt**. Pentru Banat, cf. şi Uriţescu, **Sincronie**, p. 27, 28.

[19a] Radu Popescu (**Gorj**, p. 79) spune: „Formele verbale iotacizate nu sînt caracteristice Gorjului".

[20] Pentru această zonă, vezi Densusianu, **Haţeg**, p. 48–49.

Poș a fost înregistrat și în unele din colecțiile de folclor cunsultate de noi. Exemplificăm aici doar cu cîteva citate:

„Au, Doamńe, că **nu** mai **poș**i" (Jupa, Șandru, FR, p. 6); „M-o trimes bad'ia iń**e**l,/Să-m petŕec doru cu iel/ Da io **nu**-l **poș**i stîmpăra" (Gladna Română, Șandru, FR, p. 54); „Dară ieu **nu mă poș**i duș**i**e" (Jompan, **Marga**, p. 10); „Io cur după iel și **nu poș** să-l prind" (Petrovici, **Almăj**, p. 89); „**Nu poș**i durmi noaptśea toată" (Valea Bolvașniței, Gregorian, **Olt. Ban.**, p. 141).

În cîteva cazuri, am găsit și forme iotacizate: **arză** alături de **ardă** și **să vie**, alături de **(să) vină**, prima în părțile Făgetului, a doua la Marga: „**Arză**-te focul de lume" (Temereşti, Veselău, **Peste deal**, p. 129), dar și: „că norocu **ardă**-l focu" (Poieni, idem, **Ibidem**, p. 128), respectiv: „S-o dus bărbatu-n chirie [„cărăușie"]/Dă, doamne, **să nu** mai **vie**/**Vină** boii și proțapu/Pă bărbat să-l ieie dracu" (Jompan, **Marga**, p. 52). Tot din părțile Făgetului, mai exact, de la Luncani și de la Curtea, am găsit formele iotacizate **să vadză**, în colecția lui Șandru: „ca **să nu** l'e **vadză** urma turșii" (Luncani, p. 141); „s-o uitat **să vadză** veńit-or lotrii" (Curtea, p. 143). Petru Oallde (**Căraș**, p. 84) a înregistrat de la același verb forme iotacizate și pentru pers. 1 conjunctiv prezent, nu numai pentru pers. a 3-a: „Și s-o face dealu șes/Și pădurea loc frumos,/**Să se vază** sat cu sat/**Să văz** și eu ce-am lăsat". De la Gornea, Ilie Birău (**Lung e drumul Dunării**, p. 110) notează și la conjunctivul prezent pers. 1, de la **a veni** forma iotacizată: „Au mîndruță cu ochi mici,/Ce mă faci **să viu** pe-aici"[21].

---

[21] Pentru cele două arii: forme iotacizate, respectiv neiotacizate a verbelor, vezi ALR s. n., vol. VII, hărțile: 1911 VĂD; VEZI; 1938 RĂMÎN, RĂMÎI; 1941 SPUN, SPUI, SPUNE; 1942 ȚIN, ȚII; 1945 CER; CERI; 1950 AUD, AUZI; 1953 SIMT; SIMȚI; 1958 VIN; VII; 2053 SĂ VADĂ; 2054 SĂ MĂ DOARĂ; 2056 SĂ UCIDĂ; 2057 SĂ VÎNDĂ; 2059 SĂ RĂMÎNĂ; 2066 SĂ SPUNĂ; 2061 SĂ ȚINĂ; 2062 SĂ CEARĂ; 2063 SĂ AUDĂ; 2064 SĂ SIMTĂ; 2065 SĂ VINĂ; 2067 SĂ PIARĂ. Pentru gerunziile verbelor **a rămîne, a ține, a spune a cere, a veni** și **a pieri** vezi hărțile 2150, 2151, 2152, 2154, 2155 din ALR s. n., vol. VII.

Scanned with OKEN Scanner

Una dintre cele mai specifice particularități morfologice ale subdialectului bănățean o constituie modul aparte de conjugare la indicativ prezent a verbului **a fi**. La pers. 1 sg. și la pers. 1 și 2 plural, acesta este precedat de pronumele personal în dativ: **io mi-s, noi ni-s, voi vi-s**. După ALR s.n., vol. VII, h. 2156 și 2158, formele **mi-s, ni-s, vi-s** au fost notate din întreg Banatul, minus punctul cartografic 2 (Pecinișca), unde pentru pers. 4 și 5 s-au dat răspunsurile: **sînćem, sîńćeț**. Forma **ieșt** „este" a fost înregistrată numai din jud. Hunedoara, pct. 105 (Dobra), de unde s-au obținut și formele **ni-s, vi-ț** (vezi ALR s.n., vol. VII, h. 2157 și 2158). Din mulțimea exemplelor extrase din colecțiile de folclor spicuim:

> „**io mis** floare mai frumoasă" (Zolt, Weigand, **Banat**, p. 58)[22]; „Nu cota că **mi-s** micuță" (Căvăran, Șandru, FR, p. 103); „**mi-s** talpă de iad" (Babșa, **Mult mă-ntreabă**, p. 46); „Eu **mi-s** mică nu **mi-s** 'naltă" (Topolovățul Mare, **ibidem**, p. 55); „**mi-s** lotru" (Mihuța, FB. p. 484); „**mi-s** om" (**ibidem**, p. 544); „**mi-s** tot sîngură la lucru"; „**mi-s** ca el [ca cucul] dă pustîńe" (Gîrliște, **Trandafir**, p. 17); „De ce **mi-s** tristă și slabă" (Nemeșești, Veselău, **Peste deal**, p. 86); „Și **mi-s** tot în voie bună" (Luncani, **ibidem**, p. 87); „Acolo **ni-s** numai noi" (Dubești, **ibidem**, p. 80); „noi **ni-s** sus la pădure" (Luncani, **ibidem**, p. 163); „Că **ni-s** toți în voie bună" (Surduc, Oallde, **Căraș**, p. 141); „voi **vi-s** supărați"; „**vi-s** galbeni ca ceara" (Jompan, **Marga**, p. 85), „Tune, dracu-n voi de juni/Că de fete nu **vi-s** buni" (Comorîște, Oallde, **Căraș**, p. 120). Gregorian (**Olt. Ban.**) a înregistrat pers. 1 sg. **mi-s** din Valea Bolvașnița (p. 141) și din Mehadica (p. 166, 167), iar pers. 1. pl. **ni-s**, din Rusca (p. 158).

În partea de sud a Banatului, în special în valea Almăjului, au fost înregistrate și formele **ni-săm, vi-săț**, care le continuă pe

---

[22] Weigand (vezi **Banat**, p. 50) scrie sintagma pronume + verb împreună, ca și autorii NALR-Banat, pornind de la faptul că vorbitorii consideră această sintagmă ca un singur cuvînt (vezi și TDR, p. 262).

Scanned with OKEN Scanner

cele latineşti de conjunctiv: **sĭmus, sĭtis.** Din colecţia lui Emil Petrovici dăm mai jos cîteva exemple:

> „Vină măi aproape, că **nĭ-săm** surdz, n-audzîm dă plîns" (Bănia, p. 84); „**ńi-săm** săraś" (Rudăria, p. 94); „**ńi-săm** ńeşće lautaş" (Rudăria, p. 104); „Mulţămim lui Dumnezău pană astăz că **ńi-săm** în paśe, **ńi-săm** la vii̯ață toţ" (Rudăria, p. 143); „Plînźeţ oki şî lăcrămaţ/ Că voi **vi-săţ** vinovaţ" (Şopotul Nou, p. 74); „Śińi **vi-săţ** voi la firiastă şî śińi baći?" (Rudăria, p. 104).

La pers. a 3-a sg. printr-o transformare fonetică, e > ă după grupul consonantic **st**, verbul are forma **i̯estă** cu diverse variante:

> „i̯e̥sto̥ [gură] šu̥ mai̯ dulśe̥" (Rugi, Weigand, **Banat**, p. 64); „i̯e̥sto̥ un maŕe̥ nukulets" (Iablaniţa, **ibidem**, p. 76); „i̯e̥sto̥ o pi̯e̥tro̥" (Topleţ, **ibidem**, p. 31); „să vadă şie buletin gie şciri **iestă** (Jompan, **Marga**, p. 180)[23].

Iestă sau **iest** se întrebuinţează şi în locul pers. a 3-a plural, aşa cum reiese şi din colecţiile lui Emil Petrovici, Dumitru Jompan şi Gregorian:

> „**Iestă** tri mie̥rţă re̥le şî trii̯ źoi̯ re̥le, după Paşć" (Petrovici, **Almăj**, p. 44); „La locu ala **iestă** pădurĭ marĭ şî **iestă** stînś dźi pi̯atră" (**ibidem**, p. 80); „**Iestă** neşće buiedz" (**ibidem**, p. 136); „La fereastă **iest** feranguri" (Jompan, **Marga**, p. 31); „Tu, mîndruţ-oi faşie binie/Că mai **iest** în sat ca minie" (**ibidem**, p. 37); „Mă, aişia **iest** bani, **iest** bani" (**ibidem**, p. 163); „şie noutăţ **iest**?" (**ibidem**, p. 180); „Ca tśińe

---

[23] Gregorian (**lucr. cit.**) a înregistrat din Oltenia de nord-vest forma **iestă** din localităţile: Gornoviţa (p. 189, 191, 193, 225), Cănicea (p. 234), Cîrşu (p. 248) şi Gîlceşti (p. 274). Forma aceasta e caracteristică şi graiurilor din nordul Gorjului (Popescu, **Gorj**, p. 80), dar şi celor din sud-vestul Transilvaniei unde apare alături de **îi** (Densusianu, **Haţeg**, p. 50).

Pentru explicaţia formei **iest**, vezi Romulus Todoran, **Forme analogice ale verbului** *a fi: fiut* şi *iest*, în CL, I, 1956, p. 126–128, reluat în idem, **Contribuţii de dialectologie română**, Bucureşti, EŞE, 1984, p. 111–113.

iestă o mie" (Bogîltin, Gregorian, **Olt. Ban.**, p. 149); „Fetśe ca la noi **nu iestă/Iestă** fetśe-ntr-altśe satśe" (Mehadica, idem, **ibidem**, p. 184).

O inovație a subdialectului bănățean este apariția desinenței **-u** la pers. a 3-a pl. a i m p e r f e c t u l u i indicativ, care a devenit și normă a limbii literare spre sfîrșitul secolului al XIX-lea. În Almăj, apar însă și forme de plural etimologice, fără desinența **-u**:

„Moșî **spuńa**, cînd am fost noi păcurarĭ, cînćicu Jîiului" (Bănia, Petrovici, **Almăj**, p. 66); „**Vińa** păsăreli/**Strînźa** la bobișoari" (Bănia, **ibidem**, p. 68); „**Iiria** doi frați și **iiria** săraś" (Rudăria, **ibidem**, p. 94); „Ș-atunśa **iei iiria** doi frați" (Rudăria, **ibidem**, p. 96); „Toț oamińi care **lucra**/Dă Muica Maria **să ruga**" (Bozovici, **ibidem**, p. 130).

P e r f e c t u l s i m p l u este un timp viu în subdialectul bănățean. El apare foarte des în poezia populară, ca, de altfel, și în limbajul cotidian. În partea de sud a Banatului, au fost înregistrate forme arhaice, cu accentul pe tulpină, nu pe desinență. O listă a acestora o dă Weigand (**Banat**, p. 45): **adauș** (< **adauxi**), **aleș** (< ***alesi**), **duș** (< **duxi**), **dźedz** (< **dedi**), **dzuș** (< **dixi**), **fierš** (< ***fersi**), **(un)fipș** (< **fixi**), **fripș** (< **frixi**), **frũnš** (< ***franxi**), **kopš** (< **coxi**), **kuleš** (< ***collesi**), **merš** (< **mersi**), **plunš** (< **planxi**), **prĩš** (< ***prensi**) **puš** (< ***posi**), **romaš** (< **remansi**), **rupš** (< **rupsi**), **spuš** (< ***exposi**), **strũš** (< **extrinxi**), **stũš** (< **extinxi**), **tromeš** (< **transmisi**), **unśĩš** (< **incinxi**), **untśĩš** (< ***intensi**), **unvĩš** (< ***invinxi**). Lista, desigur, nu este completă, fapt asupra căruia însuși Weigand a atras atenția (cf. mai jos **aźunș** (< **adiunxi**), **sparș** (< **sparsi**), **arș** (< **arsi**), **întorș** (< ***(in)torsi**).

Numai în culegerea lui Emil Petrovici din Valea Almăjului apar formele: **mă-ntorș** năpoi (p. 88), **sparș** (p. 88), **mierș** (p. 88), **dźeț** „dădui" (p. 88), **puș** (p. 88), **mă-ntorș** năpoi (p. 89), **dźeț** (p. 89), **arș** (p. 89), **dzîș** (p. 89) **scoș** (p. 126), **mă duș** (p. 129), **culeș** (p. 126), **scoș** (p. 126) etc. Din Comorîște,

Scanned with OKEN Scanner

de pe valea Căraşului, Oallde (**Căraş**, p. 58 şi 210) a notat formele **rupş şi puş**: „Pă socacu mîndrii mele/Cresc tot flori şi tomnăcele;/Io îmi **rupş** o tomnăcea/Şi mă văzu muierea;/Şi luă o scurtătură/Şi-mi dete chiar prăstă gură", respectiv: „Mă lipii lîngă un gard/Şi **mă puş** pe aşteptat".

În cea mai mare parte a Banatului, s-au înregistrat forme contaminate între perfectele arhaice şi cele analogice: **fuşăi** (Jompan, **Marga**, p. 8), **loşăi** (**ibidem**, p. 41), **mă duşăi** (p. 11), **spuşăi** (p. 56), **puşăi** (p. 89, 186), **aduşăi** (p. 186). Din Banatul sud-estic, Gregorian, **Olt. Ban.**, a înregistrat asemenea forme din mai multe localităţi: **fuşăi** (Valea Bolvaşniţei, p. 141), **zîşăi** (Valea Bolvaşniţei, p. 145), **trăşăi, arşăş şi zîşăi** (Rusca, p. 153, 156), **puşăi** (Iablanița, p. 162). Uneori, forma **loşăi** alternează cu **luai** în aceeaşi poezie: „Mă-nsurai să iau muiere/**Loşăi** muma mamei mele/Mă bucurai la avere/Şi-o **luai** fără măsele" (Cicleni, **Trandafir**, p. 154) sau: „Mă-nsurai, **luai** muiere/**Loşăi** mamă mumii mielie" (Jompan, **Marga**, p. 41). După ALR s.n., vol. VII (vezi hărţile 1983, 1984, 1985, 1987, 1988, 2162), în privinţa formelor de perfect simplu, Banatul s-ar împărţi în două arii: una în sud cu forme contaminate între perfectele arhaice şi cele analogice: **arşăi, ascunşăi, c(u)opşăi, ḑîşăi, spuşăi, fuşăi** şi alta, în nord cu forme aproape identice cu cele din limba standard: **arsăi, ascunsăi** etc.

Persoana a 3-a sg. şi pl. a auxiliarului p e r f e c t u l u i c o m p u s în Banat are formele **o**, respectiv **or**[24]: „Ieram tşinerel odată/M-**o mîncat** o blestemată/Ieram tşinerel pă lume/

---

[24] Vezi ALR s. n., vol. VII, hărţile 1997 AM CÎNTAT, AI CÎNTAT, A CÎNTAT; 1998 AM CÎNTAT, AŢI CÎNTAT, AU CÎNTAT; 2001 M-AM SPĂLAT, TE-AI SPĂLAT, S-A SPĂLAT; 2002 NE-AM SPĂLAT, V-AŢI SPĂLAT, S-AU SPĂLAT. La Pecinişca, pct. cartografic 2, alături de **or**, la pers. 3 pl. s-a obţinut şi forma **o** identică cu cea de la pers. 3 sg. Majoritatea textelor consultate de noi reflectă situaţia generală: **o** pers. 3 sg., **or** pers. 3 pl. Perfectul compus pers. 3 sg.–pl., **o**–**or** apare şi în toată partea de sud a Crişanei (de la Mureş pînă la Crişul Repede) şi în Ţara Moţilor (vezi TDR, p. 309).

Scanned with OKEN Scanner

M-**or mîncat** do̥u̯ă ńebuńe" (Căvăran, Şandru, FR, p. 29). Uneori, în nord-estul Banatului, la pers. 3 pl., auxiliarul are formă identică cu cea de sg.: **o**. Forma aceasta poate alterna însă cu cea specific bănățenească: **or**, ca în acest text cules de Şandru, FR, p. 141, de la Luncani: „**I̯ei̯ o fost** cătańe la turśĭ, ş-**o fuźit; or căutat** turśii̯ după i̯ei̯ să-i̯ găsască, numa i̯ei̯ **or şedzut** ascunşĭ pîn peşteŕĭ".

În unele localități din sud-vestul Banatului, au fost înregistrate şi formele: **a** pentru sg. şi **ar** pentru pluralul auxiliarului:

> **ar fost** doi̯ po̥kuraŕ (Moldova Nouă, Weigand, **Banat**, p. 79); i̯ei̯ **ar spus** (**ibidem**, p. 70); „Hop, o dată, cică sus,/ Că prea multe albele-ai pus/Şi pe frunte **n-ar ajuns**" (Comorîşte, Oallde, **Căraş**, p. 211); „Măru roşu dă pră țară/Farmecele mă mîncară/M-**or mîncat**/Că mi le-**ar dat**, /Mi le-**ar dat** de le-am băut/Ca pră badea să-l zăuit" (Comorîşte, Oallde, **Căraş**, p. 37). Uneori, forma **ar** alternează cu **au**: „Mîndro, de dragostea noastră/A-nflorit un pom în coastă,/Duşmanii l-**au izăflat**/ Şi **s-ar dus** de l-**ar tăiat**" (Comorîşte, Oallde, p. 35).

În două puncte din sudul Banatului (4 Plavişevița şi 5 Berzasca), autorii NALR – Banat au notat forma **au** pentru pers. a 3-a sg., confirmînd notațiile din textele culese de Weigand:

> „or mers ku̥ta [țiganul şi naşul], tsu̥ganu **au̯ aflat** un roi̯ do̥ albińe̥ [...] tsu̥ganu n-**au̯ kredzut** (Berzasca, Weigand, **Banat**, p. 78); i̯el **au spus** (Moldova Nouă, Weigand, **ibidem**, p. 79); „i̯el **s-au̯ ko̥lo̥ŕit** pe i̯a [pe hală] š-ar plekat [amîndoi] ko̥tro̥ kasa i̯ei̯" (**ibidem**, p. 79); „foaie verde matostat/Badea care m-**au̯ lăsat**/ Nu m-**au̯ lăsat** de plăcere/M-**au̯ lăsat** că n-am avere" (Gornea, Birău, **Valea Dunării**, p. 82); „Aici n-**au̯ crescut** tămîiță" (Sicheviţa, **ibidem**, p. 187); „Care drăgut mi-**au̯ fost** mie/Din mica copilărie" (Moldova Nouă, **ibidem**, p. 262).

Cu mare frecvență apare **au** la pers. a 3-a sg. la Mercina, pe valea Cărașului:

> „**Au zis** mama către mine" (Oallde, **Căraș**, p. 33); "... **s-au dus** vestea" (**ibidem**, p. 63); „O fată **mi-au spus**" (**ibidem**, p. 155);" Anghelina **au sosit**/Ceva trist **au auzit**" (**ibidem**, p. 154).

Astfel de forme au fost notate și de la Ciclova Română: „**Au fost** o mamă odată" (**ibidem**, p. 173); „... **m-au prins** un șarpe mare." (**ibidem**, p. 193). Astfel de forme a notat și Gregorian, **Olt. Ban.**: „Cînd strainu **s-aŭ culcat**" (Bogîltin, p. 151); „Vai, Doamńe, ińima mĭea/ Că mult dor **s-aŭ strîns** în ĭea" (Iablanița, p. 161); „Numai miril'e-aŭ **scapat**" (Rusca, p. 215); „Că mi **s-aŭ necat** miriasa" (Rusca, p. 215), „Că mi **s-aŭ ńecat** mirĭasa" (Rusca, p. 216).

Se pare că astfel de forme ar fi circulat și în nord-estul Banatului, după cum ar dovedi următoarele versuri culese de Weigand, de la Zolt, de lîngă Făget: „șcrpil'e unveńinat/pro mińe **m-au unșelat**/ko la mińe **au veńit**/la urĉke **m-au šoptśit**" (Weigand, **Banat**, p. 59); „Eva **m-au unșclat**" (**ibidem**, p. 59).

În Almăj, ca și în zona Porților de Fier[25] au fost consemnate forme perifrastice formate din auxiliarul invariabil **o** sau **a** și gerunziul verbului de conjugat cu valoare de perfect compus sau de imperfect:

> „Pră vremurili vieĭ ar fi-mblat huoți dźi codru pră acoló. O vini(t) dźim pustă. Șî iei **o-mblînd** prîn Rumânia, **o-mblînd** prîn Turśía, prîn Sîrbía. Și furau bań dźi prî la bisăriś, dźi prî la bogaț. Șî iei **o ascundzînd** bańi prî la locurĭ numiće, prî la dźalurĭ numiće și prî la izvoară și prî la fîntîń; **o făcînd** sămńi prîn pietri și prîn cruś și pră lemńi, ca să șcie iei să ia vr-odată dź-acoló cîn să lasă dźi hoțîie" (Borlovenii Vechi, Petrovici, **Almăj**, p. 80); „Atunśa iei așa **o**

---

[25] Vezi Cornelia Cohuț și Magdalena Vulpe, **Graiul din zona „Porțile de Fier". Texte. Sintaxă**, București, EA, 1973, p. 216.

Scanned with OKEN Scanner

cîntînd cîn s-o ospătînd dă s-o-mpreunînd" (Bănia, **ibidem,** p. 60); „Cîn vatu **o bătînd,** curcubăta **o făcînd** śoc-śoc în liemn, copilu dzîcînd c-audz vińi tata cu liçmńi" (Bănia, **ibidem,** p. 82); „Nu li-**o dînd** apă bălauru în satu ăla numa dacă i-o dat cap dă om să mănînśe" (Bănia, **ibidem,** p. 84). Alteori, forma „literară" alternează cu cea locală: „Care **n-a** [în text: **n-e**] lucrat, l-**o bătînd,** i-**o dînd** la cur" (Rudăria, **ibidem,** p. 82).

M a i m u l t c a p e r f e c t u l are formă perifrastică alcătuită din perfectul compus al auxiliarului **a fi** şi participiul sau gerunziul verbului de conjugat:

„O fost odată doi fraţ şi ieĭ [băiatul] **n-o fost aflînd** muiere măi mîndră ca sora lui nişiodată. **O fost** tot **încălecîn** calu **ş-o fost plecînd** şî iară **s-o fost întorcînd ş-o fost dzîcîn**" (Jompan, **Marga,** p. 157); „Şi gie-acolo **o fost arătîn** cu ghiejicilie că o fost tuns" (**ibidem,** p. 162); „**o fost căd**zut un ţărmurie dă piatră pă iel" (**ibidem,** p. 169); „Ĭeĭ o fost cătańe... **ş-or fost venind ş-o fost trecut** apa..."; „ĭeĭ **or fost trăind** numa cu carńe şi ĭeĭ sînguri **ş-or fost făcînd** praŭ d'e puşcă, **or fost căpătînd** ţîmpăr „pucioasă" [...] „Mă t'em că ĭeĭ l-**or fost făcînd** [ţîmpărul], că **n-or fost putînd** găsî d'in alt'e părţ" (Luncani, Şandru, FR, p. 141).

Astfel de forme circulă şi în Oltenia de nord-vest, după cum o dovedesc următoarele atestări din Gregorian, **Olt. Ban.:**

„iele **s-o fos vorbin**"; „iel **o fos avîn** furculiţa-n pozonar" (Gornoviţa, p. 226); „Śĭ-**o fos mîncîn iel,** îi da şî iei" (Gornoviţa, p. 230); „stramoşiu nostu **o fost cîntîn** dźin fluier lîngă vodă şî au dzîs" (Obîrşia-Cloşani, p. 232); „o hală dźe balaur **o fos şadzîn** încovrigat... iel în toatśe dzîl'el'e **o fos mîncîn** cîtśe un copil" (Cănicea, p. 234); „La Dunăre **o fos**

Scanned with OKEN Scanner

avîn balauru gaură" (Cănicea, p. 235); „La Vîru Iuți ĭestă area Novacului, undźĭ-o fos tŕeĭerîn grîu" (Cănicea, p. 236).

O caracteristică a formelor de viitor din graiurile bănățene o constituie mobilitatea lui v inițial din forma auxiliarului: el apare, de obicei, cînd cuvîntul precedent se termină într-o vocală și dispare cînd cuvîntul care îl precede are la finală o consoană:

„la cutare, iśe, buiedźe dă pră poiană și-l friacă și vo-nvia" (Petrovici, Almăj, p. 86); „Da nu-mi vii da cîta foc?" (Ibidem, p. 87); „îm vii fi mîńe dă prîndz" (Ibidem, p. 87); „Cari om luva iapa asta-n șăli ș-om ocoli iazu dźi trii uorĭ, aluia vo udźi foalili cu galbiń" (ibidem, p. 98); „Dacă-l vii aźunźi tu pră iel, cîn ći iai la fugă, atunś foalili cu galbiń vo fi a tău".

Mai rar, apare și viitorul format din prezentul auxiliarului a avea și conjunctivul prezent al verbului de conjugat:

„cîm vi(i) șuira și a tria oară, are să mi să dźișkeie capu" (ibidem, p. 100); „Io am să măi șuir o dată" (Ibidem, p. 100); „cîn dzîc ieu, ai să fuź, cîn copilu vo plica năinća ta, tunś tu s-alerź" (Ibidem, p. 100).

Formele de viitor sînt de multe ori foarte diferite, încît nu se poate stabili cu exactitate cînd apar cele cu v sau fără v:

„Urîtu, mamă, mă cere/Nu mă da fără plăcere,/Că tu, mamă de mi-i da/ Oi muri naintea ta./Și acolo mi-i îngropa... /D-acolo va răsări/Un firuț, maică, de brad/ Cît biserica de-nalt;/Și atîta el s-o-ntinde/Toată lumea o cuprinde" (Surduc, Oallde, Căraș, p. 44); „Dacă pomu o-nflori/Noi tot amîndoi vom fi/Dacă pomu s-o usca/Să știi, bade, ne-om lăsa" (Grădinari, Oallde, Căraș, p. 36).

La Comorîște, auxiliarul la persoana a 3-a sg. are forma a nu o: „Dacă pomu-a lăstări/Dragostea ni s-a chiti;/Dacă pomu s-a usca/Dragostea ni s-a strica" (Oallde, Căraș, p. 35).

Scanned with OKEN Scanner

Conjunctivul perfect este format din conjunctivul prezent al verbului a fi (avînd forme variabile după număr şi persoană) plus participiul verbului de conjugat.

„**Să fiu ştiut** că n-am noroc/**Să fiu tras** cu cîrpa-n foc" (Babşa, **Mult mă-ntreabă**, p. 62); „**să fiu murit**" (Jompan, **Marga**, p. 9. 39); „-Dar bată-te, fine, bată/O n-or fost ochii la tine/**Să te fii uitat** mai bine" (Greoni, Oallde, **Căraş**, p. 43).

Conjunctivul perfect cu auxiliarul acordat a fost notat în urmă cu 50 de ani din nord-vestul Olteniei de M. C. Gregorian (vezi Radu Sp. Popescu, **Gorj**, p. 86)[25 a]. Autorii **Textelor dialectale. Oltenia** n-au mai înregistrat astfel de forme, nici Radu Sp. Popescu, **op. cit.**, de unde am luat informaţiile de mai sus. Le-au notat în schimb autorii NALR-Olt., vol. V, material necartografiat, p. 104.

În sudul Banatului, mai ales în Almăj şi pe valea Caraşului, dar şi în părţile Caransebeşului, de exemplu la Rugi, şi la nord-est de Reşiţa (la Tîrnova) sau la nord-vest de Bocşa (la Ramna), au fost notate forme de condiţional prezent formate din auxiliarul **a vrea** + infinitivul verbului de conjugat:

„Şi dacă furĭ carńi, or şî śe **rei fura**, s-o puń la dos" (Petrovici, **Almăj**, p. 47); „**Reaş muri**, moarća nu vińe/**Reaş trăi** şî n-am cu śińe" (**ibidem**, p. 72); „U-iu-iu, babă bătrînă/La joc cine drac' te mînă/În păpuci de crîstăveţi,/**Reai juca** şi nu cutezi" (Comorîşte, Oallde, **Căraş**, p. 138); „Te cunosc, mîndro, pe fire/Că **te reai iubi** cu mine" (**Ibidem**, p. 212); „nu ştśiu fata so iubesk./**rçš iubi** una mai miko/dar śe mare-i mai voińiko" (Ramna, Weigand, **Banat**, p. 94); „noi Pietre **ńi rçm ruga**" (**Ibidem**, p. 94); „do-rçš ştśi ko **rei muri**,/mo rçš **albi**, mo rçš **rumońi**;/do rçš ştśi ko tśe

---

25 a. Formele de tipul **să fiu cîntat** etc. sînt foarte răspîndite şi în Crişana (vezi Uriţescu, în TDR, p. 309–310).

rçi̯ skula/mo̥ rçš duśe, mo̥ rçš u̥ńçka" (Tîrnova, **ibidem**, p. 112); „bucuros că **reaş cînta**" Petrovici, **Almăj**, p. 64).

Alături de forma veche şi dialectală, chiar în valea Almăjului apare şi cea din limba standard: „**D-aş avea** şî io ńevastă/**N-aş aśera** la feriastă" (Petrovici, **Almăj**, p. 75).

Alteori, cele două forme „coexistă" în acelaşi grai: „dako̥ tś-aš mai̯ **dobu̥ndźi/rçš štśi** kum tś-aš **sto̥pu̥ńi**" (Ramna, Weigand, **Banat**, p. 107); „**D-aş şći** bińe, **m-aş aleźe**/Dă tri ori pră dzî **reaş trieśe** (Petrovici, **Almăj**, p. 74)[26].

Se pare că tot nişte construcţii cu **reaş** au fost cîndva şi cele de mai jos, culese de Gregorian, **Olt. Ban.**, p. 123, din Mehadica: „Dźe-**aş muri**, moartśa nu vińe/Dźe-**aş trai** şî n-am cu śińe/Cu śińe ĭeŭ **aş fi trait**,/O pus faţa la pamînt", ajunse de neînţeles la un moment dat, din care cauză **reaş** a fost înlocuit cu **dźe-aş**.

Forma veche de c o n d i ţ i o n a l p e r f e c t rezultată din **a vrea** + infinitivul verbului **a fi** + participiul verbului de conjugat am găsit-o notată o singură dată, de la Ramna, de Weigand, **Banat**, p. 100: „dar so̥-l fi mai̯ vo̥dzut odato̥ viu̯/**vrçi̯ fi muŕit**, Grui̯o, do̥ tot".

C o n d i ţ i o n a l u l p e r f e c t format din **a vrea** + infinitivul verbului de conjugat a fost notat din localitatea Podeni, aflată în nord-vestul Olteniei, de Gregorian, **Olt. Ban.**, p. 233: „A durmit noaptśa cu i̯ea şî dźimińeaţa i̯el **vrea** mai **durmi**" [= ar mai fi durmit].

I m p e r a t i v u l n e g a t i v, pers. a 2-a pl., cu forma lungă, ca în limba veche, a fost înregistrat din sudul, centrul şi estul Banatului:

---

[26] Astfel de forme a notat de la Ciudanoviţa şi Marin Petrişor („Philologica", I, p. 95), care, citîndu-l pe Grigore Brâncuş, **Cercetări asupra unui grai de tranziţie**, studiu publicat în „Revista Universităţii C. I. Parhon" Seria ştiinţelor sociale – filologie, 1955, nr. 2–3, arată că tipul acesta de formare a condiţionalului apare şi în Oltenia de nord-vest.

„**nu vă ćemereţ**" (Petrovici, **Almăj**, p. 141); „Faşieri spurcacie/**Nu-nţăparieţ**/**Nu junghiarieţ**/Nişi în gura lu... **nu măi starieţ**" (Jompan, **Marga**, p. 367); „Săriţi sfinţi şi **nu l'esarieţ**" (Căvăran, Şandru, FR, p. 146); „Zorilor, surorilor,/**Nu cotareţ** apelor",/„Zorilor, surorilor,/**Nu grăbireţ** de-a zori" (Căvăran, idem, **ibidem**, p. 155).

Întîlnit în afară de Banat şi în alte regiuni de vest ale României: Oltenia de nord-vest, Transilvania de sud-vest, Munţii Apuseni, Bihor, Ţara Oaşului şi Maramureş (vezi Ion Ionică, **Noi atestări ale imperativului negativ arhaic**, în **Omagiu lui Al. Rosetti**, Bucureşti, EA, 1965, p. 403–407),[26a] imperativul negativ arhaic a fost notat de autorii NALR-Olt. din 31 de localităţi (vezi Ion Ionică, **lucr. cit.**, harta de la p. 406), confirmînd atestările mai vechi din diverse colecţii de folclor din această zonă, inclusiv din Gregorian, **Olt. Ban.**, care l-a înregistrat la următoarele verbe: **nu dareţ** (localitatea Costeşti, p. 32), **nu pripireţ** (Gornenţi, p. 253, Gornovița, p. 258, Ohaba, p. 268, Sohodol, p. 278, Topeşti-Gornovița, p. 282, în ultima localitate alături de **nu pripiţi**), **nu**[-l] **stragnireţ**, **nu**[-l] **poşireţ**, [Carnea] **nu**[i-o] **milvuireţ** (Prejna, p. 292), **nu ramnireţ** (Gornovița, p. 298).

G e r u n z i u l verbelor **a da** şi **a sta** a fost format în unele zone cu ajutorul sufixului **-înd** de la tema perfectului: **dădînd**: „Trecui valea şi-un ogaş/Pîn' la mîndra la sălaş/Şi-o găsii **dădînd** la boi" (Mănăştur, Veselău, **Peste deal**, p. 80); **stătînd**: „**stọtụnd** ku ịel [cu toporul] gata d-a lovi" (Maidan, Weigand, **Banat**, p. 86).

P a r t i c i p i u l verbului **a sta** poate fi format şi el de la tema perfectului: **stătut**: „zîdu o **stătut**, n-o mai căzut" (Petrovici, **Almăj**, p. 60); „Atunś iel o **stătut** ş-o spus" (idem, **ibidem**, p. 97). Participiul **stătut** a mai fost notat în Banat în punctele cartografice 36 şi 2 (în ultimul alături de forma literară), în Oltenia şi în Muntenia de vest, în prelungirea ariei oltenești,

---

[26a] Pentru atestări ale imperativului negativ de tipul **nu lăudareţ**, vezi şi Uriţescu, TDR, p. 310.

izolat (punctul 762) în Muntenia de centru, tot izolat în Dobrogea (punctul 705 alături de **stat**) şi compact în Maramureş şi în Transilvania de nord-est (vezi ALR s. n., vol. VII, h. 227 AM STAT 1). În colecţia lui Gregorian (**Olt., Ban.**), forma aceasta de participiu, ca al doilea element al perfectului compus, am găsit-o înregistrată din localităţile Cănicea şi Padeş: **o statut** (p. 234, respectiv 239).

Neobişnuită este forma feminină de participiu **întorcată** „întoarsă", înregistrată de Emil Petrovici (**Almăj**, p. 114): „Mînătură curată/Mînătură spurcată/Năpoi **întorcată**".

La Topolovăţul Mare, Weigand (**Banat**, p. 53 şi 55) a notat participiul **văst** (**vọst**), alături de **vădzut** (**vọdzut**): „kụnd am **vọst** kọ nu mai vin'" (p. 53), respectiv: „dọ śẹ nu tśe-am mai **vọdzut**" (p. 55).

Una din caracteristicile esenţiale ale subdialectului bănăţean (jumătatea lui sudică), în comparaţie cu celelalte graiuri dacoromâne, este existenţa unei noi categorii verbale, a s p e c t u l, realizat cu ajutorul prefixelor **do-, pro-** (**pre-, preo-**) şi **ză-**, ca urmare a influenţei limbii sîrbocroate[27]. Prefixul **do-** indică terminarea definitivă a acţiunii exprimată de verb, atingerea punctului final al acţiunii în timp, în spaţiu şi cantitativ (**am domîncat** „am terminat de mîncat"), el putîndu-se ataşa şi verbelor terminative (**am dogătat, o domurit**). Prefixul **pro-** (cu variantele **pră-, prea-, preo-, preu-**) indică repetarea acţiunii (**ş-o prorupt pişoru** „şi-a rupt din nou piciorul"; **răkie prăfriptă** „pălincă; ţuică întoasă de două ori"); **ză-** apare într-un număr mic de cuvinte (**a se zăuita, a zogoni** < **a zăgoni, a zăposti**) fără să realizeze întotdeauna o opoziţie semantică faţă de verbele (cuvintele) neprefixate. **A se zăuita** înseamnă „a uita (de tot), a

---

[27] Vezi Coteanu, EDR, p. 95, precum şi: I. Rizescu, **Prefixele regionale dacoromâneşti *ză-* şi *do-***, în SMFC, IV, 1967, p. 30–36, Magdalena Vulpe, **Observaţii asupra sintaxei graiului din zona „Porţile de Fier"**, în Cornelia Cohuţ şi Magdalena Vulpe, **Graiul din zona „Porţile de Fier". I. Texte. Sintaxă**, p. 374–380, Eugen Beltechi, **Trei arii bănăţene: *do-, pro-, ză-***, în CL, XX, 1975, nr. 2, p. 173–186.

Scanned with OKEN Scanner

nu-şi aduce aminte", **a zogoni** „a alunga, a goni", iar **a zăposti** „a prinde post", „a posti". În unele contexte **do** şi **pro** au devenit adverbe[28].

În culegerile de folclor consultate de noi, verbe derivate cu prefixele **do-**, **pro-** şi **ză-** am întîlnit numai la Petrovici, **Almăj**, Weigand, **Banat**, Gregorian, **Olt.Ban.** şi în volumul **Trandafir cu creanga-n apă**, numai cu prefixul **do-**.

Dăm, în continuare, lista derivatelor cu **do-**, indicînd sensul şi contexte în care apar:

do-ari „are îndeajuns, are suficient": „Cari ari numa o ocă, ia doauă găleţ. Care nu **do-ari** o ocă, lasă să fie oca dźi la toţ" (Petrovici, **Almăj**, p. 143).

do astrucară „acoperiră complet": [Mînăstirea Argeşului] „O astruca,/Cu mieşćeri pră ia./La-mpărat strîga. /Cristurili li strica,/Iei pră mînăstîri udźa/Ş-o **do astrucară**" (Rudăria, Petrovici, **Almăj**, p. 62).

(o) doaźuns „a ajuns de-a binelea" „a ajuns la ţintă": „Numa **n-o doaźuns** la iel, c-o văzut-o lupi ş-o curs lupi după ia" (Şopotul Nou, Petrovici, **Almăj**, p. 139).

(o) docîntat „a terminat de cîntat": „Aşa-i obiśeriu, cînd **o docîntat cucu**, să răscucăie marva" (Şopotul Nou, idem, **ibidem**, p. 136).

docursă „curse de tot", verbul fiind la forma negativă se înţelege „nu a curs de tot": „Săśirai cît săśirai/Dźeźitu mic mi-l tăiai/Cursă sînźi, **nu docursă**" (Rudăria, idem, **ibidem**, p. 70).

(oi) dogăta „voi isprăvi de tot": „Zîdu l-oi zîdźa/Şî cînd **oi dogăta**,/Pră cine ć-oi scoća" (Rudăria, idem, **ibidem**, p. 62); „Mai źoacă cîta [...] pînă **să dogată** prîndzu" (Şopotul Nou, idem, **ibidem**, p. 53); „Cîn **să dogată** apa, lăstari să-i ducă la rîu" (Bănia, idem, **ibidem**, p. 118).

doieşii „ieşii de tot": „Şî **do ieşii** (sic!) pînă-n poartă/Şî-i văzui ieu nunta toată,/Ma băgai în casă moartă" (Valea Bolvaşniţei, Gregorian, **Olt.Ban.**, p. 145).

---

[28] Vezi articolele semnate de Magdalena Vulpe şi Eugen Beltechi, citate în nota 27.

Scanned with OKEN Scanner

(o) **domuls** „a terminat, a sfîrșit de muls": „Tot natu-ș mulźi oili lui și după śi li-o **domuls**, atunśa puńim în măsură, le cumpănă lapćili" (Rudăria, Petrovici, **Almăj**, p. 143).

(o) **donkiia** „o încheia de tot": „În zîd o **donkiiá**/ Sara vińa" (Rudăria, idem, **ibidem**, p. 62).

(am) **dopetrecut** „am petrecut pînă la capăt": „Asta-i mîndra c-o cunosc/La mine-n braţă o fost/Şi sara şî dźimineaţa/ Mi-am do **petrecut** viiaţa" (Mehadica, Gregorian, **Olt. Ban.**, p. 174).

doplin „plin de tot", **doras** „plin ras": „La uńi o dat [noroc] cu caru/Mie m-o dat cu păharu./Ńiś păharu nu **doplin**,/ Źumătaći cu vińin/Ńiś păharu nu **doras**,/Źumătaći cu năcaz" (Rudăria, Petrovici, **Almăj**, p. 71).

(s-o) **dostorască** „s-o prăpădească de tot": „Atunś n-o putut-o Dumnidzău **s-o dostorască** [pe Baba Dochia] în luna lu Mărţîşor" (Şopotul Nou, Petrovici, **Almăj**, p. 93).

dotrece „trece de tot, sfîrşeşte": „Săracă inima mea,/Cum mă doare dă rău ea./Nu mă doare num-acuma/Ci mă doare todăuna/Şî sara şî gimineaţa/Şi aşa-m **dotrece** viaţa" (Gîrlişte, **Trandafir**, p. 19).

Cu prefixul **pro-** au fost înregistrate derivatele:

(o) **proaflat** „a aflat din nou, a găsit din nou": „Asta-i cînćicu lu Dragobieći cîn ș-o pierdut oili şî le-o **proaflat**" (Bozovici, Petrovici, **Almăj**, p. 92).

(o) **procriscuț** „a crescut la loc": „Cît o tăiat dîn ia, o **procriscut** [pita]" (Bănia, Petrovici, **Almăj**, p. 82).

(să) **procufunda** „se cufunda din nou": „Atunś dracu **să procufunda**-n iaz" (Rudăria, p. 97).

proda „da din nou": „Iorgovan cîm maiu îl luva,/În dracu cîn **proda**,/Dracu źos cădźa" (Rudăria, p. 100).

(o) **produs** „a dus din nou": „Toată noapća s-o sfădźit şî dźiminaţa i-o luvat [pe copii] şi i-o **produs**" (Bănia, p. 82).

prodzîśa „zicea din nou": „Crîsńicu **prodźîśa**" (Rudăria, p. 105); „Dzîśe dă trii ori. Iar **prodzîśe**" (Şopotul Nou, p. 113).

Scanned with OKEN Scanner

prodźeț „dădui la rîndul meu": „Șî oamińi să-nkinară. Ș-ăl dźinăpoiu mieu dźeță cu capu în c... mieu. Și ieu **prodźeț** cu capu în c... ăl dźi dźinăińca miç" (Rudăria, p. 103).

profași „face la rîndul lui": „marța fișoru **profași** șinsta naşului: mîncari şî băutură" (Borlovenii Vechi, p. 56).

proiau „(se) iau din nou": „Bucaćili **să proiau** năpoi" (Bozovici, p. 54); „După ș-o prîndzît toț, **proiau** găleților şî li spală cu apă" (Bănia, p. 142); „uș **proia** uomu ińima-n dints" (Maidan, Weigand, **Banat**, p. 87).

(o) proîncălicat „a încălecat din nou": „Atunș iel o **proîncălicat** calu şî şcurpia o scăpat c-un cap ńităiat" (Rudăria, p. 66).

proînșipia „începea din nou": „Atunź dracu **proînșipia** să fişcoană a tria oară" (Rudăria, p. 99).

proluva „a lua din nou": „Și-l **vo proluva** Dumnizău dźi mîna driaptă..." (Rudăria, p. 134)

să prontorșa „se întorcea a doua oară": „Fraći-so al mari, cîn **să prontorșa**, dźisaźi nu-i afla" (Rudăria, p. 96); „Iel **să prontorșa** şî proda-n îlalalt" (= el se întorcea la rîndul lui şi da la rîndul lui în celălalt) (Rudăria, p. 103).

(o) proplicat „a plecat din nou" şi **o profăcut** „a făcut din nou": „Șî muierea lui o plicat cu prîndzu şi o căzut şi l-o vărsat şi s-o dus năpoi în sat iară, ş-o **profăcut** dźi prînz şi iar o **proplicat** şî o aźuns cu prînzu la Mănulia..." (Rudăria, p. 60).

propocnesc „pocnesc din nou": „Atunș iar **propocńesc** cu pişćoalili" (Şopotul Nou, p. 143).

(să) proruga „se ruga din nou": „Mortu iar **să proruga**/ La driapta să-l dźç" (Bănia, p. 108).

să proviń „să vii din nou": „**Să proviń** la mińe/Să mă iai cu ćińe" (Bozovici, p. 109); „**Provin** cu oili sara, iar li mulg" (Bănia, p. 142).

Varianta **pre-** am întîlnit-o în verbul **a se prenoi** „a se reînnoi": „Dacă prunul s-o chici/Dragostea **s-o prenoi**" (Bîrza, Veselău, **Peste deal**, p. 53)[29].

---

[29] Pentru exemplele privind prefixul **zăi-**, vezi supra paragraful privind d i a t e z a, verbul **a se zăuita.**

Scanned with OKEN Scanner

ADVERBUL

Din domeniul a d v e r b u l u i, definit drept clasă de cuvinte eterogenă gramatical şi semantic[30], (şi al l o c u ţ i u n i l o r a d v e r b i a l e), semnalăm pe cele care se deosebesc fie prin formă, fie prin sens de cele din limba standard sau din alte graiuri dacoromâne.

A d v e r b e (şi l o c u ţ i u n i a d v e r b i a l e) d e l o c:

acoló şi acló (Weigand, **Banat**, p. 115); **colea:** „Col'a-n răsărit de soare" (Bata, Alexici, II,[31] p. 79); **colie** „acolo" (Jompan, **Marga**, p. 50); **de oare dinde** „de undeva": „Să-ts aduśi, badźe, amintśe/Că-i blăstem dźe oare d'indźe" (Gladna Română, Şandru, FR, p. 62); **doindźe** „woher" (Topolovăţu Mare, Weigand, **Banat**, p. 18); **dîn dăparće**[32] „de departe": „Drăgobiće cînd o plecat la munće cu oili, ş-o pierdut oili şî **dîn dăparće** o vădzut neşće bolobăń. O credzut că-s oili" (Bozovici, Petrovici, **Almăj**, p. 92); „Dară dorul tot pîndeşte/**Din departe** ştiriceşte" (Mercina, Oallde, **Căraş**, p. 79); **inde** „unde"; „da nu m-ascultă [ochii] şi **inde** li drag să uită" (Sinersig, Alexici, II, p. 170); **ind'e** „de ce, din cauză că": „Mă bătu bărbatu rău/ **Ind'e** merg la făgădău" (Bata, Alexici, II, p. 161); **inde** „unde": „**ind'e** s-o lăsat" (Bichigi, Şandru, FR, p. 168); **ini** „unde": „-Mă omule, **in'i** t'e duşi?" (Curtea, Şandru, FR, p. 142); **încolie**

---

[30] Georgeta Ciompec, **Morfosintaxa adverbului românesc. Sincronie şi diacronie**, Bucureşti, EŞE, 1985, p. 13.

[31] G. Alexici, **Texte din literatura poporană română**, II, Bucureşti, EA, 1966 (ed. Ion Muşlea).

[32] Locuţiunea aceasta adverbială apare şi în ciclul **Novăceştii** al lui Atanasie Marian Marienescu (în colecţia **Poezii populare din Transilvania**, Bucureşti, Ed. Minerva, 1971, p. 262). La Atanasie Marian Marienescu, **op. cit.**, p. 378 [în continuare At. M. Marienescu] apare şi locuţiunea **din de-aproape** „de aproape": „Numai unul rămînea/**Din departe**-ngenunchea/**Din de-aproape** se ruga".

Scanned with OKEN Scanner

„încole" = încolo (Jompan, **Marga**, p. 50); **în deal** „în sus": „şi lampa o foz mică/întoarsă//odată o rîdicat lampa n **đal**/mare// (Dubova, Cohuţ-Vulpe, p. 22–23); **în vale** „în jos": ...le puńe farfuríile cu gura-**m vale** pe masă" (Ogradena, Cohuţ-Vulpe, p. 248); **la vale** „în jos": „slobozi într-adins mîna **la vale**" (Cătană, BPB, p. 81); „d'in zenunt **la val'e** (Straja, comitatul Timiş, **Graiul nostru**, II, p. 146); **lesne** „uşor": „**Lesne**-i ţîie a fuźire" (Alexici, II, p. 76); **măi do** „aproape": „Bieutori mi-s bieutori/Şî la crijmă mi-s gietori;/Num-o sută gie miori:/Jiumătacie/ gi-eli cu lapcie/Noacinili **măi do** toacie" (Jompan, **Marga**, p. 14); „Kă noi doamne/cât luptăm/**Măi do** tot pe sârbi kălkăm" (idem, **ibidem**, p. 85); „Iarna cîn s-adună [vrăbiile] su striešînă, **măi do** să să bajie-n casă, vinie timp aspru, viforos" (Marga, idem, **ibidem**, p. 38); **nicăuri** (Sacu), **nicăiuri** (Jdioara, Petroman) înregistrate de Weigand, **Banat**, p. 125 (transcrise de el **ńikọuŕ**, respectiv **ńikọiuŕ**) „nicăieri, niergends"; **nicăuri** „nicăieri" (Jompan, **Marga**, p. 45); **niciunde** „nicăieri": „Numa leg trupu cutăruia/Să nu să măi poată duśe **niś-undźe**" (Bozovici, Petrovici, **Almăj**, p. 117).

– **adverbe (şi locuţiuni adverbiale) de timp: acu** „acum" (Curtea, Veselău, **Peste deal**, p. 136); **alaltăieroń** „răsalaltăieri" (Cohuţ-Vulpe, p. 5); **alt an** „la anul": „Să trăiască şî măi mult dă **altan**" (Şopotu Nou, Petrovici, **Almăj**, p. 40); **amînat** „tîrziu" (Petrovici, **Almăj**, p. 53, 60, 61, 78; Birău, **Valea Dunării**, p. 335); **amọnat** (Prigor, Weigand, **Banat**, p. 82); **amănicior** „tîrzior" (< **amînat** + **-ior**); „Bunu-i badea şî cuminte,/Că nu vine pre năinte/Şi mi-ş vine-**amăńišor**/ Mereuţ p-îngă obor" (Căvăran, Şandru, FR, p. 18); **anţărţ**, „acu doi ani": „Rusalin, feciorul lui Dămian, a murit mai **anţărţ**, moş bătrîn alb ca oaia" (Cătană, BPB, p. 152); **astară** „astă seară, di seară" (Ticvaniul Mare, Oallde, **Căraş**, p. 68; Marga, Jompan, **Marga**, p. 377; Fărăşeşti, Veselău, **Peste deal**, p. 37); **de-astară** „de astă seară": „Mă petrece pîn' la gară/Că plec cu trenul **de-astară**" (Curtea, Veselău, **Peste deal**, p. 119; Petrovici, **Almăj**, p. 71); **atunci** „după aceea": „Măsură c-un bît şî scrie pră bît cît are tot natu. **Atunśa** propocnesc cu pişćoalili că-i gata,

Scanned with OKEN Scanner

o măsurat. **Atunśa** puńe mîncarea" (Petrovici, **Almăj**, p. 164); **deloc** „imediat" (Bata, Alexici, II, p. 196; Atanasie M. Marienescu, p. 143), **dọlok** „sofort" (Weigand, **Banat**, p. 118), **deloc** „imediat" (Cătană, BPB, p. 60, 62, 64, 66, 76, 91 etc.); **nici deloc** „deloc": „Iar bădița-mbătrînește/Nici deloc nu-ntinerește" (Surduc, Oallde, **Căraș**, p. 66); **mintśinaš** și **mințonaš** „sofort", „imediat" (Petrovaselo, Weigand, **Banat**, p. 124); **mintun** „gleich, bereitwilig" (idem, **ibidem**, p. 124); **măcar cînd** „oricînd" (Jompan, **Marga**, p. 379); **mînezi** „a doua zi, în ziua următoare", „mîine", compus din **mîine** + **zi**, transcris **mụńędzụ** (Weigand, **Banat**, p. 56, 124) „am anderen Tag", **mîńedzî** „mîine" (Petrovici, **Almăj**, p. 40, 55, 56, 83 etc.), **mînledzî** (Jompan, **Marga**, p. 142, 174 etc.), **mîne-zi** (Cătană, BPB, p. 54, 55, 76, 85 etc.), **mînezi** (At. M. Marienescu, p. 276, 360) reprezintă un calc după scr. **sutradan** „idem" < **sutra** „mîine" + **dan** „zi"[33]; **mụnọtat** „amînat, tîrziu" (Weigand, **Banat**, p. 124); **nicicînd** „niciodată" (Gruni, **Mult mă-ntreabă**, p. 283; Curtea, Veselău, **Peste deal**, p. 26; Jompan, **Marga**, p. 49, 59 etc.), **ńiśkụnd** (Ramna, Weigand, **Banat**, p. 104); **tot mereu** „întruna, continuu": „Ea răspunde **tot mereu**" (Șanovița, **Mult mă-ntreabă**).

– **adverbe (și locuțiuni adverbiale) de mod:** **ață** „direct": „că-i era tare dor de mamă-să și merse **ață** la ea" (Cătană, BPB, p. 99); **barabar** „egal, asemenea" (Weigand, **Banat**, p. 116) (< scr. **barabar** „idem")[34]; **baș** „chiar" „tocmai", **baš** „gerade" (Bocșa Română, Weigand, p. 92, 116; Jdioara, **Mult mă-ntreabă**, p. 134; Coștei, **Mult mă-ntreabă**, p. 26; Duleu, **Trandafir**, p. 169; Drăcsinești, Veselău, **Peste deal**, p. 16; Gladna Română, idem, **ibidem**, p. 214; Cătană, BPB, p. 59, 70, 84, 91, 95 etc., Ciclova Română,

---

[33] Gămulescu, **Elemente**, p. 156; cf. și **poimînezi** (4 silabe) „peste două zile", înregistrat de la Dubova de Cohuț-Vulpe, p. 340 (**Glosar**).

[34] Gămulescu, **ibidem**, p. 86.

Oallde, **Căraş**, p. 185[35]); **batar** „măcar, barem": „**Batar** lup să mă mănînce/Pe la mîndra tot m-oi duce" (Veselău, **Peste deal**, p. 42); **bataraş** „barem, măcar": „Mie ciudă nu mi-o face/ **Bataraş** boala să-l calce" (Gladna Română, idem, **ibidem**, p. 64); **băsamă** „probabil" (Jompan, **Marga**, p. 123); **bugăţi** „în cantitate mare": „– Hai, mîndro, după bureţi/C-o ploiat şi sînt **bugăţi**" (Ticvaniul Mare, Oallde, **Căraş**, p. 119)[36]; **bun** „bine" [ca în meglenoromână]: „Nu-i **bun** dacă nu muśeşće" [= nu-i bine dacă nu se trudeşte] (Petrovici, **Almăj**, p. 57); „Ş-fac păcaće. Asta nu-i **bun**" (idem, **ibidem**, p. 107); „I **bun**, îţ dau şie şieri aia-ţ dau! I **bun**[...] Atunşi ie s-o dus cu iel" (Jompan, **Marga**, p. 91); „u̥mpo̥ratu dzu̥śe̥ ko̥ nu-i̯ **bun** śe̯-o dzu̥s" (Bocşa Română, Weigand, **Banat**, p. 91); „Primăvara-i noaptea mică/Nu-i de mers la mîndruliţă/Numa-n luna lu Brumari,/C-atunci îs nopţile mari/Şi e mai **bun** de iubit/Cu mîndra de drăgostit" (Cîrnecea, Oallde, **Căraş**, p. 68); „Pe tine cin' te-o mînat/Să înseri noaptea în sat?/ Îi **bun** că le-ai căpătat" (Potoc, Oallde, **Căraş**, p. 55); „Decît roabă turcilor/**Mai bun** hrană peştilor"; **bună**, în expr. **a o duce bună**: „Sus lună, jos lună/Eu cu mîndra n-o duc **bună**" (Surduc,

---

[35] Tot cu adverbul **baş** „chiar" avem a face şi în următoarele două exemple dintr-un text cules din Gladna Română de Şandru, dar transcris **ba şi** şi deci interpretat greşit: „-O, Mai̯că Sfîntă Mării̯e Maŕe/Śe̯-aş grăi naint'e̯a dumitale?/ [Fiul tău] Îi̯ la dzîl'el'e lu Pilat/Răstigńit pă cruśe d'e brad,/**Ba şi** (sic!) i̯eu̯ i̯-am făcut cruśa [...] O, Mai̯că Sfîntă Mării̯e Maŕe/Śe̯-aş grăi năint'e̯a dumitale? Îi̯ la dzîl'el'e lui Pilat/Răsťigńit pră cruśe d'e brad/**Ba şi** (sic!) i̯eu̯ i̯-am făcut cuńele/Pîn mîńĭ/Pîn piśi̯oaŕe/Şî pîn ińimă" (FR, p. 188).

Ne întrebăm aici dacă în textele următoare: „Poartă-se prepoartă-se/Se vai Sîla Sămădila/Silnica pămîntului **Găzdăbaşa** dracilor/Făcătoarea bedelor/ Iubeaţa voinicilor" (Ciclova Română, Oallde, **Căraş**, p. 195) şi „Poartă-se, prepoartă-se/Sevai Sila **Sămăndila/Silnica** pămîntului/**Găzdăbaşa** dracilor./ Făcătoarea vrăjilor/Iubeaţa voinicilor./(Cătană, BPB, p. 146), glosate, primul „stăpîna, găzduitoarea", al doilea „şefă mare" avem a face cu **-başă**, element de compunere de origine otomană (cf. **harambaşă**), cum au interpretat Oallde şi editorii lui Cătană, şi nu cu sintagma **gazdă baş a dracilor**, în care **baş**, adverb de întărire, are sensul „chiar": „gazdă chiar dracilor"!

[36] În colecţia lui Oallde: **bogaţi** (prin etimologie populară).

Oallde, Căraş, p. 68); **cîta** „puţin": Jompan, **Marga**, p. 87, Armeniş (**Trandafir**, p. 49), Sichevița, Moldova Nouă (Birău, **Valea Dunării**, p. 156, 246), **Almăj** (Petrovici, p. 42, 49 etc.), Cătană, BPB, p. 83, 93 etc.; **cum gode** adv. de comparaţie „ca": „Leş, mîndro, pîn la uliță.../Să nu-ț umblu p-îngă gard/**Cum god'**-un cîne turbat" (Bata, Alexici, II, p. 94); **de-afici** „de geaba" (Coştei, **Mult mă-ntreabă**, p. 26): „O tu june, junelaş/Baş **d-afici** mă rugaş"; **de băşca** „separat": „Hçl'e st'ęrpe l'i al'ç-żem **d'e băşca** (Gladna Română, Şandru, FR, p. 140); **de nou** „din nou" (Cătană, BPB, p. 52, 78, 142, 150; At. M. Marienescu, p. 294, 340); **fără** „numai, decît": „Ńima-n lumi nu s-afla-re/**Fără** lancu Sibiancu" (Petrovici, **Almăj**, p. 67); „Că n-am ńimic în lumea-ntreagă/**Fără** gura mîndrei dragă" (Jdioara, Şandru, FR, p. 43); „Că n-am undże mă-ntîlńi/**Fără**-n tîrgu Lipovii" (Băseşti, idem, **ibidem**, p. 80); „Că urîtul n-are leac/**Fără** tri scînduri de brad/Şi crucea de lemn uscat" (Babşa, **Mult mă-ntreabă**, p. 61); **fără ce** „decît": „Şi io n-am găsît/Potrivnică miie/**Fără śe** pă tińie/Tu sameni cu min'ie" (Lescovița, comitatul Timiş, Alexici, apud GN, II, p. 144); **fiecum** „oricum": „Iubitu nu-i fiie **cum**/Nu să męrże doi p-ũ drum" (Căvăran, Şandru, FR, p. 39); **istina** „wahr" (sehr verbreitet) (Weigand, **Banat**, p. 120); **istină** „adevărat, într-adevăr, chiar aşa": „viedże că-i **istină** cum o spus fraći-so" (Petrovici, **Almăj**, p. 86); **iut** „repede, iute" (Petrovici, **Almăj**, p. 64, 65, 95 etc.; Sichevița, Birău, **Valea Dunării**, p. 145[37]); **iute** „repede": Coştei (**Mult mă-ntreabă**, p. 31) şi Curtea (Veselău, **Peste deal**, p. 136); **lesne** „uşor": „Mult mă-ntreabă iedera/De ce nu-s verde ca ea/Ei i **lesne** a fi verde/Că tot în pădure şede" (Gladna Română, Veselău, **Peste deal**, p. 108); „Că-i **lesńi** dź-a cunoaşći" (Petrovici, **Almăj**, p. 133); **la lętśę** „încet": „**merg la lętśę**" „ich gehe la letśe"

---

[37] **Iut** apare şi în Zona „Porților de Fier" (vezi Cohuț-Vulpe, **lucr. cit.**, p. 15, 79, 122, unde s-a înregistrat şi varianta **iuta** (idem, **ibidem**, p. 95, 204, 299 şi 332). Din Oltenia vecină, de la Malarişca, **iut** a fost notat de Gregorian (**Olt. Ban.**, p. 200), iar din Straja (Jugoslavia), de Alexici, II, p. 187. De la românii din valea Timocului, **iut** a fost înregistrat de Cristea Sandu Timoc, **Povești populare românești**, București, Editura Minerva, 1988, p. 27, 284, 372.

Scanned with OKEN Scanner

(Weigand, **Banat**, p. 123); **mai**, în anumite contexte, primește sensul de „încă", „în plus": „**Mai** pe atîta pot" (Cătană, BPB, p. 78); „pînă nu-mi vei face **mai** un lucru" (idem, **ibidem**, p. 78); „mai am eu **mai** o fată (**ibidem**, p. 129); „Să-l mai văd eu **mai** o dată/Cu pălăria rotată/Pusă pe sprînceana dreaptă" (Fîrdea, Veselău, **Peste deal**, p. 124); **malo** „puțin" (< scr. **malo** „idem"): „Colinduță, colinduță/Dă-mi-ș **malo** lopătiță" (Șopotul Nou, Petrovici, **Almăj**, p. 40); **măcar** „barem" primește valoarea conjuncțională „deși, chiar dacă" (uneori urmat de că sau de să): „La mîndra-i poartă de fier/Eu mă bag **măcar să** pier/Și-i legată cu bumbac/Tot mă bag **măcar să** zac" (Fărășești, Veselău, **Peste deal**, p. 42); „Noapćia-l păzăsc. Să źoacă, fac comedii, **măcar** că-i mort" (Petrovici, **Almăj**, p. 57); „La tot natu-i dă unu ca la altu **macar să** fi pus numa o găină" (idem, **ibidem**, p. 173); „Sări, mîndro, pînă-n grindă/**Măcar** casa să se-aprindă" (Ticvaniul Mare, Oallde, **Căraș**, p. 137); „Că doară eu oi vedea/**Măcar** cîte o păsărea" (Pescarii, Birău, **Valea Dunării**, p. 187); **mătincă** „probabil" (< **mă tem că**), scris **mă-cin-că** (Jompan, **Marga**, 36); **mereu** 1. „încet", „langsam" (Weigand, **Banat**, p. 124; Bata, Alexici, II, p. 160); 2. „slab, cu voce slabă": „am fișcurat **mireu** o tari?" (Rudăria, Petrovici, **Almăj**, p. 100); 3. „întruna, în continuu" (vezi și **tot mereu** infra): „Fusu-n mînă-ți stă **mereu**/Litra-n gură-ți face tău" (Drăcsinești, Veselău, **Peste deal**, p. 148); **mereuaș** „încetișor": „**Mereuaș** cu lelița/Că lelița nu-i a ta" (Belinț, **Trandafir**, p. 118); **mereuț** „încetișor": „Joacă, mîndro, **miriuț**/Și te uită la drăguț" (Giurgiova, Oallde, **Căraș**, p. 118); „Joacă, mîndro, apăsat/Și te uită la bărbat/Joacă, mîndro, **mereuț**/Și te uită la drăguț" (Luncani, Veselău, **Peste deal**, p. 190; Cătană, BPB, p. 65, 81); **mintenaș** „imediat": „Fusu-n mînă-ți sfîrîiește/Litra-n gură clocotește/Și **mintenaș** se golește (Drăcșinești, Veselău, **Peste deal**, p. 148); **mintșinaș** și **mintun** „imediat" (Weigand, **Banat**, p. 93); **nabușilea** „auf allen Vieren", „în patru labe" (Oravița Montană, **Banat**, p. 124); **nalurea: vorbeștse** ~ „er spricht in Phantasien" (Bozovici, Weigand, **Banat**, p. 124); **nicicît** „deloc": „[Umblu] Prîn pădure, sub tufiș/Fără **nicicît**

Scanned with OKEN Scanner

acoperiş" (Gîrlişte, **Trandafir**, p. 18); „Mîndro, pîntru otśiį tăį/ Vind'ę-aş lumęa pintru eį/Răų **ńiśĭ cît** nu mį-ar păręa/Numaį tu să fiį a męa" /(Jdioara, Şandru, FR, p. 43); **nicicîtă** „deloc, nici oleacă": „Asta o spun dă trii ori. Sara cînd omu nu doarme şi n-are odźină **ńiścîtă**, n-are linişće" (Bozovici, Petrovici, p. 120); **nicicum** „deloc", „defel": „O dzîs că nu vedźi **ńiścum**" (Bănia, Petrovici, **Almăj**, p. 83); „După botez nu-l lasă [copilul] şasă săptămîń **ńiścum** sîngur" (Petrovici, **Almăj**, p. 49); **nicidecît** „deloc": „aia n-o vrut să să rupă **nijgiecît**" (Jompan, **Marga**, p. 126); „La moşii şi la pămînt/Nu lăcomi **nicidecît**" (Nicolinț, Oallde, **Căraş**, p. 42); „Uită-te, bade-n pămînt/Şi la mine **nicidecît**" (Moldova Nouă, Birău, **Valea Dunării**, 280); „Stau duşmani cu suta-n drum,/Nu mă lasă **nicidecum**" (Ticvaniul Mare, Oallde, **Căraş**, p. 214); „Mărita-s-ar mărita [fetele]/Dar cu sapa nu ştiu da/Dar cu coasă **nicidecum**/Tot cu gîştele pe drum" (Şanovița, **Mult mă-ntreabă**, p. 98); „Numai hoțu dźe bărbat/ **Ńiśd'ecum** nu s-a culcat" (Jupa, Şandru, FR, p. 4); **nicideloc** „defel": „Iar bădița-mbătrîneşte/**Nicideloc** nu-ntinereşte" (Surduc, Oallde, **Căraş**, p. 66); **nimic** „deloc": „Io nu-s drept ca o lumină/Şi **nimic** nu mis (sic!) d'ĕ vină" (Sinersig, Alexici, II, p. 169–170); **nimic odată** „deloc": „Pîn fusei la mama fată/Nu lucrai **nimic odată**" (Coştei, **Mult mă-ntreabă**, p. 71); **oblu** „drept": „Murgu să se opintească/**Oblu**-n cap să te trîntească" (Cătană, BPB, p. 139); **oleacă** „puțin" (Cătană, BPB, p. 70); **oțîră** „puțin": „Stai, frate, o **țîră**" (Cătană, BPB, p. 125), „puțină": „Ieşi, mî idruțo, vin' la şură / Vin' de-mi dă **oțîră** gură" (Drinova, Veselău, **Peste deal**, p. 39); Fîrdea (idem, **ibidem**, p. 208), Bata (Alexici, II, p. 93); **oțîrişoară** „puținel": „-Stai, tu, lanoş-crai/Să dai fîn la cai;- Din cea vedrişoară/Să beu **oțîrişoară**" (At. M. Marienescu, p. 151); **pîrcu** „de-a curmezişul": „Trecui **pîrcu** ulița/Pîngă casa lui badea" (Mănăştur, Veselău, **Peste deal**, p. 62)[38]; **pro-dănou** „din nou": „**Pro-dă nou** fac mîncare ş-o-mpart" (Bănia, Petrovici, **Almăj**, p. 142); **(ų)proita** „prea mult": nu-m vorbirets ų ~ „sprecht

[38] Pentru **pîrcu(m)**, vezi şi Uriţescu, LR, XIX, 1970, nr. 1, p. 49.

mir nicht zu viel" (Fîrliug, Weigand, **Banat**, p. 128); **ţoman** „tocmai" (Glimboca, Weigand, p. 132); **tăman** „exact, chiar aşa" (Marga, Jompan); „o fetiţă ca un înger de frumoasă, **tăman** mamă-sa în picioare" (Cătană, BPB, p. 75); **tomna** „tocmai": „Pă urmă luvai oglinda/Şi-i arătai **tomna** tinda" (Sinersig, Alexici, II, p. 223); „Und' pe Ianăş mi-l lovea:/**Tomna** [în text **toamna**] dinjos de buric/Unde-i puterea-n voinic" (Fîrdea, Veselău, **Peste deal**, p. 209).

Unele adverbe (**atîta, numai, mai şi tot**) au o topică diferită faţă de limba literară sau faţă de alte graiuri.

atîta: „– Nu m-**atîta** pălmui/Nu te-**atîta** necăji" (At. M. Marienescu, p. 307) în loc de **Nu mă pălmui atîta, Nu te necăji atîta.**

numai: „Dacă, vere, nu mă crezi,/Ci tu crezi ce **numai** vezi/Înaintea tuturor,/Haida, vere, ca să-ţi jor" (At. M. Marienescu, p. 365); „Śińe fură şî omoaŕe/**Numai** şęd'e la-nkisoaŕe" (Gladna Română, Şandru, FR, p. 58). Topica normală ar fi: **Ci tu crezi numai ce vezi**, respectiv **Şade numai la-nkisoare.**

mai cu varianta **măi:** „Nu şciu i-o fi **măi** dat, o nu i-o fi **măi** dat" (Rudăria, Petrovici, **Almăj**, p. 96); „Să vini să-ţi spun **mai** una" (Greoni, Oallde, **Căraş**, p. 25); „Frunzuliţă foaie lată,/Ţucu-ţi ochii tăi de fată/Şi gurita ta cea mică,/Ca să nu **mai** îmi porţi pică" (Surduc, Oallde, **Căraş**, p. 61); „Da tu nu te-ai nădăit/Că mis ca frunza din fag/Şi **mai** la multe mis drag" (Sinersig, Alexici, II, p. 221); „De te-aş prinde **mai** o dată/N-ai scăpa nesărutată" (Temereşti, Veselău, **Peste deal**, p. 40).

tot cu varianta **tăt:** „Să mai trag pă cît am tras/**Tăt** de năravu nu mă las" (Bata, Alexici, II, p. 109). „Sămănat-am iarbă mare/Şi **tăt** văd că nu răsare" (Bata, Alexici, II, p. 78); „-Taichii, voi **tot** vă gostiţi/De nimic nu vă-ngrijiţi" (At. M. Marienescu, p. 329); „Şapte ani **tot** am peţit-o/Aşteptat-am şi iubit-o/Dară Gruia mi-a răpit-o" (At. M. Marienescu, p. 372); „Să mă faś ca p-un cărbuńe/**Tot** drăguţu nu l-oi spuńe" (Căvăran, Şandru, FR, p. 11); „Ajungă-tśe doru meu/**Tot** ńeică la prîndzul teu" (Căvăran, idem, **ibidem**, p. 10).

CONTRIBUȚII LA STUDIUL CONCORDANȚELOR LEXICALE DINTRE SUBDIALECTUL BĂNĂȚEAN ȘI DIALECTUL AROMÂN

Dintre toate subdialectele dacoromâne cel bănățean are cele mai numeroase afinități, concordanțe și coincidențe lingvistice cu dialectele românești sud-dunărene, în primul rînd cu cel aromân și istroromân, fapt asupra căruia cercetătorii au atras atenția de multă vreme[1]. În același timp, s-a insistat asupra caracterului conservator al idiomului vorbit de românii bănățeni[2], relevîndu-se

---

[1] Vezi Enea Hodoș, **Poezii populare,** Caransebeș, 1892; G. Weigand, **Der Banater Dialekt,** Jaresb., III, 1896, p. 198–332 și separat, Leipzig, 1896; B. P. Hasdeu, **Românii bănățeni din punctul de vedere al conservatorismului dialectal și teritorial,** ARMSL, seria II, 18, 1896 (reluat în **Etymologicum Magnum Romaniae,** t. III, s. v. **Bănat**); Densusianu, HLR, I, p. 313 ș. u.; vezi și ILR, I, p. 204 ș. u.; Nicolae Iorga, **Observații și probleme bănățene,** București, 1940 etc.

[2] Vezi P. Neiescu, **Un arhaism în fonetismul din graiul bănățean,** CL, VIII, 1963, nr. 1, p. 45–57; idem, **O arie arhaică în subdialectul bănățean,** CL, XX, 1975, nr. 2, p. 187–181; Galina Ghițu, **Particularități arhaice bănățene,** în **Omagiu lui Alexandru Rosetti,** București, EA, 1965, p. 295–297; Doina Grecu, **Elemente vechi în graiul unei comune din Banat,** CL, XIII, 1968, nr. 1, p. 47–50; E. Beltechi, **Elemente arhaice în graiurile din Almăj (Banat),** în **Studii de limbă, literatură și folclor,** IV, Reșița, 1978, p. 115–127; TDR, p. 240–284, în special p. 274. (Capitolul despre subdialectul bănățean este redactat de Victoreia Neagoe.).

Scanned with OKEN Scanner

și asemănările pe care subdialectul bănățean le are cu graiurile vorbite în Țara Hațegului, în Oltenia de nord-vest, în Crișana, Maramureș și Transilvania[3].

Astfel, B. P. Hasdeu afirma: „Din toate regiunile locuite astăzi de români la nord de Dunăre, Bănatul și Oltenia, cu prelungirea lor cea comună în Țara Hațegului, sînt singurele cari reprezintă o continuitate neîntreruptă geografico-istorică a neamului românesc – un cuib de unde se româniza (sic!) treptat țările spre apus, spre crivăț și spre răsărit, ba indirect și cele de peste Dunăre, cuibul mereu descărcîndu-și prisosul, dar rămînînd totdeauna plin"[4]. Punctele conservatoare ale variantei dacoromâne de sud-vest prin „care bănățenii și numai bănățenii se mai asociază pînă acum cu cele două dialecte române transdanubiene" se explică, după Hasdeu, prin apropierea geografică pe care bănățenii o aveau pînă în secolele al IX-lea – al X-lea cu acestea în Panonia, adică pînă la năvălirea ungurilor care ar fi provocat după el migrarea aromânilor spre sudul Peninsulei Balcanice și a istroromânilor spre vestul aceleiași peninsule[5].

Cîțiva ani mai tîrziu, O. Densusianu[6] semnalează o serie de concordanțe între subdialectul bănățean și celelalte două dialecte

---

[3] Gr. Brâncuș, **Graiul din Oltenia**, LR, XI, 1962, nr. 3, p. 248–260; Marin Petrișor, **Graiuri mixte și graiuri de tranziție. Cu privire la un grai mixt din nord-nord-vestul Olteniei**, LR, XI, 1962, nr. 1, p. 87–94; idem, **Graiurile din Oltenia. Situația lor actuală**, „Philologica", II, 1972, p. 41–55; Rusu, **Olt. N–V**; Ion Gheție, Al. Mareș, **Graiurile dacoromâne în secolul al XVI-lea**, București, EA, 1974, în special p. 321–347; V. Frățilă, **Considerații**, p. 9–29, în special p. 19–21; Popescu, **Gorj**.

[4] Am citat din **Etymologicum Magnum Romaniae**, t. III, p. 17 (ediția Gr. Brâncuș).

Notăm aici că teza lui Hasdeu trebuie înțeleasă, așa cum el însuși precizează, din punctul de vedere al procesului intens și rapid de colonizare romană în Dacia și raportată cu strictețe la acea epocă. Populația daco-romană, devenită poporul român, a continuat neîntrerupt să viețuiască pe întreg teritoriul din spațiul carpato-dunărean, care se identifică cu al României moderne (Gr. Brâncuș, notă în EMR, t, III, p. 517).

[5] EMR, t. III, p. 532.

[6] Vezi ILR, I, p. 213.

Scanned with OKEN Scanner

românești sud-dunărene, cărora el le dă alte explicații decît Hasdeu. Constatînd că teritoriul dacoromân este împărțit în două după felul în care sînt tratate labialele urmate de iot, el crede că poate stabili două straturi în cadrul populației dacoromâne: unul care păstrează labialele intacte (în partea de vest a României: Banatul, Transilvania de sud-vest și Oltenia) și altul care alterează labialele (restul teritoriului lingvistic dacoromân). Primul strat este reprezentat de dacoromânii autohtoni, celălalt datorîndu-se unei migrații de macedoromâni în nordul Dunării. Exodul macedoromânilor în nordul Dunării s-ar fi produs în secolele al VI-lea și al VII-lea, continuînd însă pînă în secolul al XIII-lea. După Densusianu, chiar și peste vechiul grai dacoromân (cel din părțile de sud-vest ale României) s-au suprapus unele particularități macedoromâne (în Banat, accentul pe finală în adverbul **akló**, formele **dauọ, nauọ** a numeralelor **două, nouă**, trecerea unor substantive de la declinarea a III-a la a doua: **birbek, puntśek, purek, šọarek**, accentul pe desinență la pers. 1 și 2 indicativ prezent plural la unele verbe de conjugarea a III-a: **fọšém, fọšéts; undọ**, vorbind în special despre apă în clocot = arom. **undọ** etc.)[7].

Teoria lui Ovid Densusianu a fost combătută de Sextil Pușcariu, care în **Zur Rekonstruktion des Urrumänischen** („Zeitschrift für romanische Philologie", XXVI, 1910, p. 17–75)

---

[7] Concordanțele banato-istroromâne au fost relevate de Iosif Popovici, **Dialectele române din Istria**, vol. I, Halle a. d. Saale, 1914, p. 115–121. Din domeniul foneticii, lingvistul bănățean menționează rostirea labială a lui **a** accentuat, trecerea lui **ă** protonic la **a**, păstrarea lui **e** precedat de labiale (**spel, per**), labiale intacte; din morfologie, formarea optativului cu **reaș**, iar din lexic, ir. **amânât** – băn. **amînat** „tîrziu", ir. **(a)stârç** – băn. **astară** „astă seară", ir. **cumarâc** – băn. **comănac**.

Pe linia relevării unor concordanțe dacoromâne – aromâne a mers și elevul lui Ovid Densusianu, Tache Papahagi, care semnalează asemănările dintre graiul moților (vezi **Cercetări în Munții Apuseni**, GS, II, fasc. 1, 1925–1926, p. 54–65) și al maramureșenilor (vezi **Graiul și folklorul Maramureșului**, București, 1925, p. LXXX–LXXXI), pe de o parte, și dialectul vorbit de cea mai numeroasă populație românească sud-dunăreană, pe de altă parte.

Scanned with OKEN Scanner

şi în alte lucrări a arătat că palatalizarea labialelor a apărut în străromână ca fenomen regional, fenomen ce s-a răspîndit mai tîrziu în mod diferit în aromână şi dacoromână după despărţirea celor două dialecte. Celelalte concordanţe dintre dacoromână şi aromână au fost explicate de Th. Capidan în conformitate cu principiul **„împrejurări identice condiţionează, spontan şi independent, rezultate identice"**[8].

În monumentala sa **Istorie a limbii române**, G. Ivănescu[9] semnalează încă 18 puncte comune (majoritatea elemente lexicale) banato-aromâneşti, altele decît cele discutate de Densusianu, şi anume: 1. **ma** „dar, însă" – ar. **ma**; 2. **băl** „bălan" – ar. **bel, beal** (< v. sl. **bĕlŭ**); 3. **avlie** „curte" – ar. **avlie** (<neogr. 'αυλή, probabil prin sîrbă); 4. **lu**, pl. **le** „Hüfte" – ar. **il'e**[10]; 5. **lai** „negru" – ar. **laiu̯**[11]; 6. **pădínă** „poiană", „Lichtung, Bergwiese" – ar. **pădínă** (deci cu accentul pe **i**); 7. **siraće**[12] „brici" – ar. **(e)surafe** (< neogr. ξονράφι); 8. **zbor** „adunare, vorbă" – ar. **zbor** „mot", „parole", „proverbe" (< bg. **sbor**); 9. **zborăsc**[13] „vorbesc" – ar. **zburîre, zburare** (ind. prez. **zburăscu**) „a vorbi"; 10. **nămaie** „menu bétail", „bêtes à laine", mai rar şi **nămaiu̯** – ar. **nămal'e** şi **nămal'u** (< lat. **animalia**); 11. **nastur** „nod" – ar. **nastur(e)**

---

[8] Th. Capidan, **Aromânismele din dialectul dacoromân şi problemele care se leagă de ele**, în Th. Capidan, **Limbă şi cultură**, Bucureşti, 1943, p. 312–330. Pasajul subliniat se găseşte la p. 326. Pentru principiul invocat mai sus, Capidan îl citează pe Leca Morariu.

[9] G. Ivănescu, ILR, p. 305.

[10] În lucrarea savantului ieşean, s-a strecurat o greşeală de tipar: l'ie în loc de **il'e**, cum apare la G. Weigand, **op. cit.**, care semnalează şi apropierea dintre cele două variante regionale ale românei.

[11] În ILR, p. 305, apare **l'aiu̯** (cu **l** muiat) în loc de **laiu̯**.

[12] La Weigand, **op. cit.**, p. 129, transcrierea cuvîntului este **siratše**, iar glosarea „Rasierenmesser". Se pare că Weigand a perceput greşit verbul bănăţean **să rade** „se rade". În acest caz, apropierea de ar. **(e)surafe**, făcută de învăţatul ieşean nu se mai justifică.

[13] La Weigand, **op. cit.**, p. 134, apar două variante fonetice, prima **zburoşk**, a doua **zboroşk**.

Scanned with OKEN Scanner

„agrafă", „buton"[14]; 12. **ficaţi** „plămîni" şi „inimă" – ar. **χicate** „inimă"; 13. **plşcur** „pişc" – ar. **chipur** (şi alte forme); 14. a **scrila** „a scrie" – ar. **scriari;** 15. **-uă în ncauă, stcauă** etc.; 16. **mătrişe, mătrică** „brebis laitière" – ar. **mătrică** „brebis portière"; 17. **mărac** „sărac" – ar. **mărat;** 18. **nat** „copil" – ar. **nat.**

Într-un studiu recent, bazîndu-se pe materialul oferit de **ALR** şi de **NALR-Banat I,** N. Saramandu[15] reia problema concordanţelor lingvistice dintre aromână şi graiurile din Banat fără să-şi propună să facă şi un scurt istoric al problemei. Concordanţele sînt urmărite la toate nivelele celor două idiomuri: fonetică, morfologie, lexic. Le vom menţiona aici numai pe cele lexicale, clasificate de cercetătorul bucureştean în trei categorii:

a) termeni comuni aromânei şi graiurilor dacoromâne nord-vestice la care aparţine şi Banatul: **ai** „usturoi" – ar. **al'ŭ, anţărţ** „acu doi ani" – ar. **anţărţu, belește** (mielul) „jupoaie" – ar. **bileaşte,** (femeia) **face** „naşte" – ar. **faţe, foale** şi **pîntece,** dar nu **burtă – foale, pîntică, lungoare** „tifos" – ar. **lîngoare, mîţă** „pisică" – ar. **maţă, muiere** „femeie" – ar. **mul'are, orb de-un ochi** „chior" – ar. **orbu di-un ocl'u, păcurar** „cioban" – ar. **picurar, pătură** „foaie de plăcintă" – ar. **petur, semn** „aluniţă" – ar. **semnu, sudoare** „năduşeală" – ar. **sudoare.** Termenilor de mai sus, extraşi din atlase, N. Saramandu le mai adaugă cîţiva după **Tratat de dialectologie românească,** p. 270: **lemn** „arbore" – ar. **lemnu, mărac** „sărac" – ar. **mărat, mătrice** „oaie care dă lapte" – ar. **mătrică, nămaie** „oaie" – ar. **nămal'u.**

b) termeni întîlniţi îndeosebi în Banat şi, uneori, în zone învecinate, care în aromână au o răspîndire generală: **june** „flăcău" – ar. **gione, morminţ** „cimitir" – ar. **murminţî, nat** (în expr. **tot natul** „toată lumea") – ar. **nat** „nou născut", **os** „sîmbure" – ar. **os, oasă.**

---

[14] La G. Ivănescu, numerotat tot 10, în loc de 11. De aici în continuare, numerotarea la G. Ivănescu este greşită pînă la 15.

[15] Vezi N. Saramandu, **Concordanţe lingvistice între aromână şi graiurile din Banat,** LR, XXXV, 1986, nr. 3, p. 225–233.

Scanned with OKEN Scanner

c) termeni cu răspîndire limitată la sudul Banatului, dar generali în aromână **foc (focărie)** „febră" – ar. **foc, ginere de soră** „cumnat, soțul surorii" – ar. **ḑinire di sor, guşă** „gît" – ar. **guşe, mărul obrazului** „umărul obrazului" – ar. **mer di faţă, meaţă** „tifos" - ar. **ńaţă, ochiul (ăl) orb** „tîmplă – ar. **orbul ocl'u, soartă** „placentă". – ar. **soarte, vorbeşte naiurea** „aiurează" –ar. **zburaşte nal'iurea.**

Concordanțelor de mai sus le adăugăm următoarele:

AGRU „ogor" şi „arătură" (comunicat lui Hasdeu din Visag, județul Caraş-Severin; HEM, 531, apud DA) – ar. **agru** „țarină" (< lat. **ager, agrum** „champ") (DDA, p. 116–117). Cf. şi megl. **agru** „ogor, țarină" (Capidan, **Meglenoromânii**, III, p. 9).

AJUN „post" atestat la ANON. CAR. sub forma **Agsun = jejunium** şi verbul **AJUNA** „a mînca de post, a mînca de sec, a posti", la ANON. CAR. **Agsun = jejuno** (apud DA, t. I, p. 79) – ar. **agiun**[1], **-ă** „flămînd, flămîndă" (< lat. ***ajunsus**), **agiun**[2], vb. „a flămînzi" (< lat. ***ajunare**) (DDA, p. 123).

ARETE „berbece (nejugănit şi nebătut)", cu circulație prin Banat, Oltenia învecinată şi Transilvania (DA, t. I, p. 239–240) – ar. **areate** „bélier, etalon" (< lat. **aries, -etem** „bélier") (DDA, p. 195). Cf. şi megl. **reati** „berbece necastrat" (Capidan, **Meglenoromânii**, III, p. 249), ir. **aret** „berbece" (atestat de Traian Cantemir, **Texte istroromâne**, Bucureşti, EA, 1959, p. 157).

ARM (cu diverse forme de pl. **armuri, arme, armi**) însemnînd „coapsă" a fost notat din sudul Banatului în sintagma **armul piciorului**[16] – ar. **ármu**, pl. **armuri** „idem" (< lat. **armus** „épaule") (DDA, p. 206).

---

[16] Aria lui **arm** din sudul Banatului (vezi NALRR-Banat, I, h. 132) se află în prelungirea celei din Oltenia (vezi NALR-Oltenia, I, h. 122).

Scanned with OKEN Scanner

ASCURA, toponim din hotarul satului Armeniş, judeţul Caraş-Severin, care presupune un apelativ identic cu ar. **áscur, -ă**, adj. „aspru" (DDA, p. 225)[17].

ASUDA „a transpira" – ar. **asudari** (< lat. **assudare**) (DDA, p. 234). Cf. şi megl. **sudari, (an)sudari** (< lat. **exsudo, -are**) (Capidan, **Meglenoromânii**, III, p. 279, s. v. **sud**).

BARDZ, -Ă[18] „brunet, -ă" înregistrat în pct. 12 (Slatina-Nera, judeţul Caraş-Severin) în NALR-Banat I – ar. **bardzu, -ă** „(despre capre) cu păr pestriţ", (**oaie**) **bardză** „(oaie) cu lîna pestriţă" „(oaie) albă cu botul negru"; cuvînt de probabilă origine autohtonă cu corespondent în alb. **bardhë** „alb" (Brâncuş, **Vocabularul autohton**, p. 36–40).

BOACE, s. f. (Muscel şi Banat) „voce, glas, vorbă"; cf. la Enea Hodoş, **Cîntece bănăţene**, Caransebeş, 1898, p. 49: **Frunză verde lemn domnesc/Hai, neico, să te-ntîlnesc/Două boci să-ţi tăinuiesc** (apud DA, t. I, p. 584) – ar. **boaţe**, pl. **boţi** „voce" (< lat. ***box, bocem**) (DDA, p. 280).

---

[17] Vezi Frăţilă, **Consideraţii**, p. 20; idem, **Toponimie bănăţeană (note etimologice)**, în **Caietul Cercului de Studii**, II, Timişoara, TUT, 1984, p. 31; Vasile Frăţilă, Viorica Goicu, Rodica Sufleţel, **Dicţionarul toponimic al Banatului (A–B)**, TUT, 1984, p. 27–28; Frăţilă, **Lexic. şi top.**, p. 124–125.

[18] Tot izolat, cuvîntul a fost notat şi din alte părţi (mai ales de la oierii transilvăneni) cu sensuri destul de îndepărtate unele de altele (ceea ce indică existenţa lui precară în limbă) „sur, cenuşiu, cu pete de culoare amestecată albe şi negre (despre păsări)", „alb, alburiu", „suriu, vînăt (despre capre)", „bălan", dar şi „brunet" (deci ca la Slatina-Nera). Cuvîntul este acelaşi cu rom. com. **bardz, -ă**, adj. cu sensul primitiv „alb" şi cu numele păsării **barză** „cigone" (vezi Brâncuş, **Vocabularul autohton**, p. 36–40). Vezi şi Eugen Beltechi, **Elemente arhaice în graiurile din Almăj (Banat)**, în SLLF, IV, p. 122.

Tot aici trebuie amintit şi adj. **lai, laie** păstrat în Banat şi în ar. cu sensul „negru, neagră". Pentru ilustrarea sensului „negru, neagră" a lui **lai, laie** reproducem următoarele texte scurte extrase din Em. Novacoviciu, **Colecţiune folcloristică română din Răcăjdia şi jur**, Oraviţa, 1902, p. 161: [„Baba Dochia] într-o zi le trimise pe nurori la rîu cu lînă **laie** s-o spele pînă albeşte [...] Le porunci ca să nu se întoarcă cu lîna **laie** [scris **lae**], că-i vai de ele. Spălară o zi, spălară 12 zile şi lîna tot **laie** rămînea".

Scanned with OKEN Scanner

BUTE „putină" (Banat, Transilvania) (< lat. **buttis**) – ar. **bute** „butoi" (< lat. **buttis**) (DDA, p. 299).

CĂLCADZĂ[19], s. f. numele unei plante cu flori galbene ce creşte prin lunci şi prin locuri mai umede, „calce" (**Caltha palustris**) – ar. **călcadză** „mărceț (rodul pământului)"; cf. şi alb. **këlkaxë** (DDA, p. 329).

CĂPRĂREAŢĂ „loc de odihnă pentru capre, loc de păscut pentru capre" – ar. **căpărleață (căpărleadză)** „endroit où se reposent les chèvres" (< lat. ***caprarîcia**) (CDDE, nr. 249; DDA, p. 338, s. v. **căpărleadză**).

COACIN, -Ă, adj. „(despre oi) cu botul galben ori roşu" (< lat. **coccinus, -a, -um** „stacojiu") (DA, t. I, partea a II-a, p. 580) – ar. **coaţin** „idem" (DDA, p. 375). Cf. şi megl. **coaţină** „idem" (Caapidan, **Meglenoromânii**, III, p. 74).

DĂMÎNDĂCIUNE, s.f. „poruncă", înregistrat de la Bocşa, județul Caraş-Severin[20] – ar. **dimîndăciune** „rugăminte, dorință" (< lat. **demandatio, -onem**) (CDDE, nr. 497, DDA, p. 471).

DEPĂRA, vb. I „a-şi smulge părul", fig. „a se văita", atestat la ANON. CAR. (< lat. **depilare**) (CDDE, nr. 1329) – ar. **dipirare**, megl. **dipirari** „idem" (CDDE, nr. 1329).

FLOR, FLORAN, FLURIU, FLORUŞ, adj. „bălțat", „cu culori", atestat recent de NALR-Banat I, cu sensul „(despre animale) bălțat, pestriț, prian, cu pete mari de altă culoare, de obicei roşii, negre sau galbene; înflorat" (< lat. **florus** „blond, înflorat") – ar. **flor** „blond (referitor persoane)", „alb, fără nici un fir negru (referitor la animale, aproape exclusiv la capre)"[21].

---

[19] Înregistrat şi ca toponim în Banat (vezi Frățilă, **Toponimie bănăţeană (note etimologice)**, CCS, II, p. 34–35) şi în Mehedinți (DDA); vezi şi Frățilă, **Lexic. şi top.**, p. 128–130.

[20] Vezi Octavian Răuț şi Ioan Bettisch, în **Lexic regional 2**, p. 36; V. Frățilă, **Note lexicale**, AUT, VI, 1968, p. 273; idem, **Lexic. şi top.**, p. 36–37.

[21] Adică sensurile pe care le avem în limba română, primul în dialectul aromân, al doilea în cel dacoromân (vezi Nicolae Mocanu, **Adj.** *flor* (<lat. *flonus*) **şi derivatele sale**, CL, XXI, 1976, nr. 2, p. 189–198; vezi şi DA, s. v. **floriu**).

Scanned with OKEN Scanner

MĂTRICAR, s. m. (< **mătrică** „oaie cu lapte" + **-ar**) circulă în Banat alături de **mătricer** (< **mătrice** „oaie cu lapte" + **-ar**) cu sensul „cioban care are în grija sa oile cu lapte; (regional) mătrici" (DLR, t. VI, p. 326) – ar. **mătricar** „mînzărar" (cu varianta **mitricar**) (DDA, p. 786).

MIJLOCAN, -Ă, adj., neînregistrat de lucrările noastre lexicografice (nici de DLR, t. VI), circulă în Banat alături de **mijlocin, -ă** „mijlociu; de mijloc", fiind un derivat de la **mijloc** (< lat. **medius locus**) cu suf. **-an,** fem. **-ană,** constituie o altă coincidență cu două dintre dialectele românești sud-dunărene: ar. **nilğiucan, -nă** „mijlociu" (DDA, p. 926) și megl. **mijlucan** „idem" (Capidan, **Meglenoromânii,** III, p. 187, s. v. **mejluc**)[22].

MIRIOARĂ, s. f. pl. **mirioare,** nu este consemnat de lucrările noastre lexicografice (nici de DLR, t. VI), deși a fost înregistrat de Gustav Weigand (**Der Banater Dialekt**), unde a fost glosat „Lamm", deci „miel". Termenul, notat din Ramna, județul Caraș-Severin, apare într-o variantă a baladei **Gruia lui Novac** (Weigand, **op. cit.,** p. 100), fiind același cu ar. **mil'ioară** (masc. **mil'ior**), variantă a lui **ml'oară** (masc. **ml'ior**) „mioară" (masc. „mior") „petit agneau", „chevreau" (DDA, p. 818) și cu megl. **mil'oară** (masc. **mil'or**) „mioară, oaie care a fătat pentru întîia dată" (< lat. ***agnelliola, -am**) (Capidan, **Meglenoromânii,** III, p. 189–190)[23]. Formaa bănățeană trebuie să fi luat naștere pe vremea cînd în Banat se mai păstra **l'** (l muiat) provenit din **ll** + **iot: mil'oară** (ca în ar. și megl.) cu asimilarea lui **l'** la **r** următor. Din aceeași epocă, trebuie să dateze și împrumutul

---

[22] Băn. **mijlocan** l-am înregistrat la Obreja, jud. Caraș-Severin, în toponimul **Băltățaua a Mijlocană** (vezi Frățilă, **Toponimie bănățeană,** p. 31–32; idem, **Lexic. și top.,** p. 125–126).

[23] T. Papahagi (DDA, p. 818) crede că ar. **ml'oară, mil'oară** ar fi un feminin refăcut după masc. **ml'or, mil'or** (< lat. ***agnelliolus**). CDDE 1101, care înregistrează și varianta bănățeană (după Weigand, JAHRESBER. III, 321), consideră că dr. **mior** și **mioară,** ca și formele ar. **m(i)l'or, ńil'or, m(i)l'oară, ńil'oară** și megl. **mil'or,** continuă cuvintele lat. ***agnelliolus, -um,** respectiv ***agnelliola, -am,** influențate în fonetism de **miel.**

maghiar **millóra**, spre deosebire de formele maghiare **mióra**, **mijóra**, care presupun o formă românească mai nouă cu l' > i̯.

MOARE, s. f. „zeamă de varză" (< lat. **muria**, cu schimbarea lui **u** în **o**) (CDDE, nr. 1151) – ar. **moare** „chou aigri dans d'eau de saumure" (< lat. ***moria**, **muria** „saumure, eau salée") (DDA, p. 819).

MULDZARE, s. f., pl. **muldzări** „oaie, vacă etc. mulgătoare", notat de Weigand (**op. cit.**, p. 124), dar și de Lucian Costin (**Graiul bănățean**) și de Sever Pop (ALR I 1778) (apud DLR, t. VI, p. 984), este același cu ar. **muldzară**, pl. **muldzări** „mînzară", „brébis ou chèvre laitière que garde dans son troupeau le **nutinar**, le **stirpar** ou le berger qui fait paître les boucs ou les béliers; chèvre laitière de maison" (DDA, p. 829). Termenul provine din **mînzare** (popular) „oaie de doi sau de trei ani, care a fătat și care are lapte", probabil un element autohton, cf. alb. **mëzore** „mînzată, vacă tînără care nu a fătat încă", influențat de a **mulge**[24].

MUSCUR, -Ă, adj, „(despre capre) cu botul pătat, cu pete pe bot", „pestriță", a fost notat de Weigand (**op. cit.**, p. 124) din Jupalnic. Aria termenului este însă mai largă, fiind înregistrat din Crișana, Maramureș și chiar din Vîlcea (vezi DLR, t. VI, p. 1029). **Muscur** este un cuvînt păstoresc ca și ar. **mușcur, -ă**, înregistrat de Dalametra cu sensul „(despre capre) albă la urechi și la nas, cu pete albe pe cap". După Gr. Brâncuș, **Vocabularul autohton**, p. 104, termenul de mai sus, ca și cîteva derivate de la acesta, trebuie pus în legătură cu **mușcoi**, s. m. „mulet" (var. **mîșcoi**, **mișcoi**) cunoscut numai în dacoromâna veche, derivat cu suf. **-oi** din rom. com. **mușcu**, **mușcă** (cf. și ar. **mușcu**, **mușcă** și megl. **mo̯scă**, variantă a lui **mo̯ască** „catîră", Capidan, **Meglenoromânii**, III, p. 194, 196). Apartenența lui **muscur** la fondul autohton ar fi indicată, arată Gr. Brâncuș, de absența accentului pe segmentul **-ur-**. În ce privește radicalul, acesta ar fi identic cu cel din **mușcu**, dacă nu se conservă cumva o formă mai veche cu **s** netrecut la **ș**: ***muscu**.

---

[24] Vezi Brâncuș, **op. cit.**, unde este consemnată și literatura consacrată acestui cuvînt.

Scanned with OKEN Scanner

REPEZINĂ, cu varianta **răpedzînă**, s. f. denumind „locul unde curge repede rîul", este un derivat cu suf. **-ină** de la **repede**, influențat, probabil, și de sl. **brŭzina** „Strommschnelle" ca și ar. **aripidină** (var. **arîpidzină** „povîrniș") (DDA, p. 200)[25].

După cum s-a putut constata, majoritatea elementelor lexicale discutate pînă aici au fost de origine latină sau formații românești din cuvinte moștenite din latină și cîteva de probabilă origine autohtonă: **bardz, guşă, lai, muldzare, muscur**, cărora li se pot adăuga **GRUMADZ** (cu o arie mai largă cuprinzînd, în afara Banatului, și Transilvania) „cou;gorge" (DA, t. II, p. 321–322; Brâncuș, **Vocabularul autohton**, p. 84–85) – ar. **gurmadzu, grumadzu** (DDA, p. 599) și, probabil, **BARĂ**, sf. (prin Banat și Crișana) „baltă, loc băltos, care ține apă". Pentru Banat, apelativul a fost notat din Maidan: „**Bară** se zice la un loc băltos, cu imală, ce se află în drum: de ex.: **Să nu bagi carul în bară, că nu-l scoți nici cu patru boi** (HEM, 2486, apud DA), iar, ca toponim, de autorii **Dicționarului toponimic al Banatului (A–B)**, p. 40–41. Cuvîntul este identic cu ar. **bară**, s. f., pl. **bări** „băltoacă", „lac", „marais; flaque d'eau, patrouillis", înregistrat de DDA, p. 226, în următoarele contexte: **kícută di kícută s-fațe bară mare** „picătură cu picătură se face lac mare"; **nă bară mare di sîndze** „o băltoacă mare de sînge". Etimologia cuvîntului este disputată: DA, CADE și Gămulescu, **Elemente**, p. 83, îl consideră de origine sîrbocroată, Elena Scărlătoiu, **Relații**, p. 90, îl derivă dintr-un v. sl. ***bara**, iar T. Papahagi, DDA, p. 226, crede că etimonul cuvîntului este bg. **bara** „marécage; petite rivière". TILR II, p. 336, îl încadrează între cuvintele autohtone cu corespondent în albaneză (cf. alb. **berrák(ë)** „teren mocirlos"). Adăugăm, tot aici, că, din Banat, a fost atestat și apelativul **băracă** „baltă", precum și cîteva toponime care au ca punct de plecare acest entopic[26].

Dintre cuvintele de origine slavă (veche), comune subdialectului bănățean și dialectului aromân, au fost relevate

---

[25] Vezi și megl. **răpățină** (Capidan, **Meglenoromânii**, III, p. 251).

[26] Vezi **Dicționarul toponimic al Banatului**, I, p. 41–42. Înrudite cu **bară** și **baracă** sînt și **bărîce** (notat din Țara Hațegului cu sensul de „mic pîrîiaș curgător; vălcică") și **bărăcie** („un loc apătos în care te cufunzi cînd intri și care nu are o întindere mare") (vezi DA, t. I, p. 489 s. v. **bărăcie**).

Scanned with OKEN Scanner

pînă acum **băl, pădină** şi **zbor,** iar de către unii şi **bară** (vezi supra). Acestora li se alătură:

BĂGRIN, s. m. (şi var. **băgrin**) (Banat şi Oltenia vestică) „salcîm" (< scr. **bagrin, bagrem,** DA, t. I, p. 425; Gămulescu, **Elemente,** p. 83) – ar. **bagrém,** s. m. „salcîm", „acacia" (< scr. **bagrem** „idem", DDA, p. 253; maced. **bagrem,** scr. **bàgrem,** Scărlătoiu, **Relaţii,** p. 76).

BIC, s. m. „taur" (< bg. sau scr. **bik** „idem" DA, t. I, p. 554; scr. Gămulescu, **Elemente,** p. 88–89) – ar. **bic** „taur", „taureau; buffletin" (< v. sl. **bikŭ** „taurus, taureau", DDA, p. 270; Scărlătoiu, **Relaţii,** p. 78). Cf. şi megl. **bic** „taur", „bou în vîrstă de la 3 la 5 ani", „junc" (< bg. **bik**) (Capidan, **Meglenoromânii, III,** p. 38).

BLID, s. n. „vas de pămînt sau de metal, strachină"; (pl. **blide**) „vase" (< v. sl. **bljudŭ,** alături de **bljudo,** Mihăilă, **Împrumuturi,** p. 42–43) – ar. **blid** „idem", „plat, écuelle, terrine" (<v. sl. **bljudo** „patina"–DDA, p. 279; Scărlătoiu, **Relaţii,** p. 49).

BREANĂ, s. f. „mreană" (prin disimilare), atestat din Banat de E. Petrovici, ALRT II, p. 2, dar şi de S. Pop, ALR I, 1742 (apud DLR, t. VI, p. 931, s. v. **mreană**) – ar. (graiul din Veria şi Olimp) **breană** (< v. sl. **mrčna,** DDA, p. 284; Scărlătoiu, **Relaţii,** p. 84).

BRAVĂ, s. f. „broasca uşii (< scr. **brava,** DA, I, p. 646; Gămulescu, **Elemente,** p. 93) – ar. **bravă** „broască de uşă", „serrure" (< bg. **brava** „idem", DDA, p. 283). Cf. şi maced. **bràva** „ivăr, zăvor, încuietoare pe dinăuntru", la Tomici, DMR, p. 65.

CLIOAMBĂ, s. f. (Transilvania şi Banat) „creangă, cracă, ramură", „bucată de fier încovoiat" (DA, s. v. **cloambă**) – ar. **clembă** „prăjină", „perche, gaule" (< v. sl. **klępŭ,** DDA, p. 369)[27].

---

[27] DA consideră că termenul dacoromân provine probabil din săs. **klompen** (= germ. **Klumpen,** mai vechi **Klumpe, Klompe** „butuc, măciucă". Existenţa cuvîntului şi în aromână, unde o influenţă germană (săsească) este exclusă, face mai probabilă originea slavă a acestuia şi în dacoromână, aşa cum presupun G. Ivănescu, **Variations régionales de l'influences du vieux slave sur la langue romaine,** RS, XVI, 1968, p. 38 şi Frăţilă, **Tîrnave,** p. 204.

Scanned with OKEN Scanner

COLEȘĂ, s. f., cu o arie mai largă, cuprinzînd Transilvania, Banatul, Bucovina, Moldova de nord, însemnînd „mămăligă", considerat de origine obscură de DA, t. I, partea II, p. 652–653 (dar cunoscut în aproape toate limbile slave vecine: bulgară, sîrbocroată, ucraineană, poloneză, rusă, cehă și în maghiară) apare și în ar. sub forma **cule(a)șŭ** (DDA, p. 400, 401), unde înseamnă „terci", „bouillie; de la farine bouillie dans d'eau formant ainsi une sorte de sauce bonne à assaisonner certains mets" (< bg. **kulàša** „Art Brei", DDA, p. 400; bg. **kolaša, kulaša,** Scărlătoiu, **Relații,** p. 57).

DODĂ, s. f. „soră mai mare", „lele", „iubită" (prin Banat și Oltenia)[28] – ar. **dodă** „soeure aînnée; tante, grand'mère d'une enfante; mère, embopoint" (DDA, p. 497). Cf. și megl. **dodă** „nume ce se dă surorii mai mari de către surorile mai mici" (< bg. **doda,** Capian, **Meglenoromânii,** III, p. 114). BER I, p. 406, consideră dr. și ar. **dodă** împrumuturi din limba bulgară. Cf. însă și scr. **doda** care poate fi sursa băn. **dodă.** În Oltenia, cuvîntul poate fi de origine bulgărească, iar în ar. de origine macedoneană: **dòda** (regional) „soră mai mare, dodă" (Tomici, DMR, p. 141).

GÎRCLEAN, GÎRGĂLOD (< **gîrclean + nod**), întrebuințat prin Banat și Mehedinți (DA, t. II, p. 237, s. v. **gîtlej**), „gîtlej", mărul lui Adam" (< bg. **grъkl'an,** srb. **grkljan,** DA, t. II, p. 237; scr. **grkljan** pentru Banat, bg. pentru atestările din Oltenia, Gămulescu, **Elemente,** p. 135) – ar. **gărgălan, gărgălean** „gîtlej" (< bg. **grŭklanŭ** „gosier", DDA, p. 586; (v.) bg. **gъrklan(ъ),** Scărlătoiu, **Relații,** p. 96).

SLĂBINĂ, s. f. „vintre", „partea moale a corpului între pîntece și șold" (< scr. **slabina** „idem", Gămulescu, **Elemente,** p. 186) – ar. **slăgînă** „șold", „vintre", „hanche; aine" (< bg. **slabina** „aine", DDA, p. 1099; maced. **slabina,** scr. **slàbina,** Scărlătoiu, **Relații,** p. 97, care menționează că bg. **slabina** citat de DDA nu este înregistrat de dicționare)..

---

[28] Vezi Vasile Scurtu, **Termenii de înrudire în limba română,** București, EA, 1966, p. 283.

Scanned with OKEN Scanner

TETĂ, s. f. „mătuşă" (< scr. **teta**, Gămulescu, **Elemente**, p. 195; DLR, t. XI, partea a 2-a, p. 227) – ar. **tetă** „mătuşă" (< v. sl., bg. **teta**, „amita, tante", DDA, p. 1176; v. sl. **teta**, Scărlătoiu, **Relaţii**, p. 111). Cf. şi megl. **tetă** „mătuşă" (< bg. **teta**, Capidan, **Meglenoromânii**, III, p. 293).

VICĂ, s. f. „larmă, zarvă" în e x p r. **a face vică** (< scr. **vika** derivat regresiv de la **vikati** „a striga, a chema", Gămulescu, **Elemente**, p. 200) – ar. **zgic**, s. n. „ţipăt" (< bg. **vikŭ** „idem", DDA, p. 1298). Etimonul ar. **zgic** este mai degrabă maced. **vik** „strigăt, ţipăt", influenţat în partea iniţială de **zger** „zbier" (< lat. **ex-verrare**, DDA, 1298), după cum, al lui **zgicut** „ţipăt, plîns" este maced. **víkot** „strigăt, zarvă, larmă", tărăboi" (pentru formele macedonene vezi Tomici, DMR, p. 84).

ZĂCON, s. n. „lege", „obicei, datină" (< scr. **zakon** „credinţă", „obicei, datină", „lege", Gămulescu, **Elemente**, p. 202) – ar. **zăcon** „lege" (< v. sl., bg. **zakonŭ**, „lex, loi", DDA, p. 1290; v. sl. **zakonъ**, Scărlătoiu, **Relaţii**, p. 112).

Numărul coincidenţelor lexicale dintre subdialectul bănăţean şi dialectul aromân creşte mai tîrziu prin împrumuturile făcute de cele două idiomuri româneşti din turcă direct sau prin „filiera" uneia dintre limbile slave influenţate de turcă cu care cele două subdiviziuni teritoriale ale limbii române au venit în contact: sîrbocroata, respectiv macedoneana. În această categorie se încadrează termenii:

AVLIE, s. f. „curte, ocol", „cimitir", în Banat şi Transilvania de sud (< scr. **avlija** „curte (loc împrejmuit în jurul casei)", împrejmuire în jurul casei" < tc. **avli**, Gămulescu, **Elemente**, p. 81) – ar. **avlie** „curte" < gr. αυλή, tc. **avly** „cour", DDA, p. 245). Cf. însă maced. **àvlija** „curte, ogradă, ocol, avlie" (la Tomici, DMR, p. 26), mult mai apropiat fonetic şi morfologic de forma aromână.

BUNAR, s. m. (Mehedinţi, Gorj, Banat) „puţ" (< tc. **bunar** „idem", DA, p. 693; scr. **bùnar** „puţ", Gămulescu,

Scanned with OKEN Scanner

Elemente, p. 97) – ar. **bunar** „puț" (< tc. **bouñar** „fontaine; puits", DDA, p. 295). Cf. însă și maced. **búnar**, „fîntînă, puț", **bunár** (regional) „idem", la Tomici, DMR, p. 72.

BURGHIE, s. f. „burghiu, sfredel" (< scr. sau bg. **burgija**, DA, p. 701, s. v. **burghiu**; numai scr. (din motive de arie), Gămulescu, **Elemente**, p. 97) – ar. **burgíe** „burghiu", „vrile" (< tc. **bourghou** „idem", DDA, p. 297). Cf. însă maced. **búrgija** „burghiu, sfredel", la Tomici, DMR, p. 72.

CHESĂ, s. f. (cu varianta **CHES**, s. n.) (Banat și Oltenia) „ pungă de ținut bani, de obicei din pînză, lungă de 40–50 cm.", „pungă de piele în care se ține (sic!) tutunul și luleaua" (< scr. **kesa** < tc. **kese** < pers. **kise**, Gămulescu, **Elemente**, p. 107) – ar. **késă**, s. f. „pungă", „bource; escarcelle" (< tc. **kiassé** „écuelle, tasse", DDA, p. 705). Cf. și maced. **kése**, la Tomici, DRM, p. 836, s. v. **pungă**.

DUCHEAN, s. n. „prăvălie", prin Oltenia **ducean** (< scr. **dućan** „idem", < tc. **dükkân**, Gămulescu, **Elemente**, p. 130) – ar. **dukeană**, **dukane**, s. f., pl. **dukeni** „prăvălie", „boutique; magasin" (< tc. **dukkîân** „boutique", DDA, p. 505). Cf. și maced. **dukán**, la Tomici, DRM, p. 801, s. v. **prăvălie**.

PEȘCHIR, s. n. (învechit în Dobrogea) și regional (în Banat și Oltenia) „prosop" (< tc. **peșkir**, DLR, t. VIII, partea a 2-a, p. 493; scr. **peškir** „idem" < tc. **peșkir**, în Banat și Oltenia, Gămulescu, **Elemente**, p. 171–172) – ar. **peșkíre**, **pișkíre**, s. f. „năframă", „prosop" (< tc. **pechkir** „essuie-main; serviette", DDA, p. 981, s. v. **pișkíre**).

RĂCHIE, s. f. „rachiu" (< scr. **rakija**, DLR, t. IX, p. 5, s. v. **rachiu**; scr. **rakija** „idem" < tc. **raki**, Gămulescu, **Elemente**, p. 181) – ar. **arăkie** „rachiu", „eau-de-vie" (cf. și gr. ρακί < tc. **raqy** „espèce d'eau-de-vie", DDA, p. 188). Cf. însă maced. **rakija** „rachiu", la Tomici, DMR, p. 828; idem, DRM, p. 841, s. v. **rachiu**.

Scanned with OKEN Scanner

La capătul expunerii noastre vom formula cîteva constatări şi concluzii.

1. Cele mai multe concordanţe ating elementele lexicale vechi: latineşti şi autohtone. Ele ţin de epoca de dinainte de influenţa slavă veche şi mediogreacă asupra limbii române. Dintre acestea cele mai numeroase se referă la viaţa păstorească (**arete, mătrice, nămai, căprăreaţă, mulzară, muscur, flor, păcurar, coacin, mătricar, mirioară** etc.), ceea ce dovedeşte că, în evul mediu, păstoritul era una din ocupaţiile de bază (alături de agricultură) şi la românii bănăţeni.

2. Banatul a avut legături mai strînse şi mai îndelungate cu romanitatea sud-dunăreană (în primul rînd cu aromânii şi istroromânii) atît datorită vecinătăţii geografice, cît şi datorită includerii acestei provincii, sau, cel puţin a părţii sale de sud, în Imperiul Roman şi după abandonarea Daciei de către administraţia şi armata romană[29], începînd cu secolul al IV-lea. Faptul este confirmat de tezaurele din secolul al IV-lea e. n., descoperite mai demult sau mai recent, şi de foarte numeroasele monede, aparţinătoare ca timp aceluiaşi veac, cu o răspîndire densă şi uniformă pe întreg arealul bănăţean, ceea ce depune mărturie despre permanenţa legăturilor cu Imperiul şi chiar despre o revenire a acestuia în sudul şi sud-vestul fostei provincii Dacia Romană (vezi Liviu Mărghitan, **Banatul în lumina arheologiei**, vol. II, Timişoara, Ed. Facla, 1980, p. 152–153). Cercetătorii nu

---

[29] Banatul are însă şi o seamă de elemente latineşti (**cet** „timp liniştit, fără vînt" < lat. **quietus, înfărma** „a prinde, a ţine strîns" < lat. **infirmo, -are, primedz** „zid despărţitor; osul ce desparte nările nasului" < lat. **permedium** etc.) şi chiar autohtone (**abeş** „zău", „într-adevăr", comparat cu alb. **besë** „credinţă", adv. „într-adevăr" – Brâncuş; **Vocabularul autohton**, p. 131, **lete** „încet, fără grabă, uşor", apropiat de alb. **lehtë**, gheg. **letë**, adj., adv. „uşor, încet, fără grabă" – Brâncuş, **op. cit.**, p. 89) specifice numai lui (uneori şi regiunilor învecinate: Ţara Haţegului, Oltenia de nord-vest), care atestă o vieţuire neîntreruptă a populaţiei autohtone dacoromane în această zonă a ţării.

Scanned with OKEN Scanner

au delimitat cu exactitate teritoriul din stînga Dunării reintegrat stăpînirii romane, dar există indicii că în secolul al IV-lea acesta s-ar fi extins spre nord pînă pe valea Mureşului inferior, dovada constituind-o, printre altele, o cărămidă ştampilată cu iniţialele SISC(ia), care se presupune că ar fi fost adusă pe calea apei de unitatea militară care a refăcut cetatea Morisena (Cenadul de azi), la începutul secolului al IV-lea (vezi Emilian Popescu, **Inscripţiile greceşti şi latine din secolele IV-XIII descoperite în România**, Bucureţti, EA, 1976, p. 374; Liviu Mărghitan, **op. cit.**, p. 170). Tot din epoca de reintegrare a Banatului în Imperiul Roman (întîmplată în secolul al IV-lea) s-au descoperit în judeţul Caraş-Severin, două pietre indicatoare ale distanţei pe drumurile antice (**miliaria**), care mărturisesc şi despre o refacere a căilor de circulaţie romane în această zonă a ţării (Liviu Mărghitan, **op. cit.**, p. 170).

În următoarele două secole (al V-lea şi al VI-lea), romanitatea din stînga Dunării de Jos (inclusiv Banatul) a primit noi impulsuri prin revenirea autorităţilor imperiale în zonă sub Anastasius I (431–518) şi Iustinian (527–565) care au reinstaurat aici controlul efectiv al Imperiului. O dovadă în acest sens o reprezintă, pe de o parte, capetele de pod de pe malul stîng al Dunării bănăţene de la Litterata şi Zernes (Dierna, Orşova), ambele menţionate şi de Procopius în **De aedificiis**, iar, pe de alta, de descoperirile arheologice de la Gornea, Svinița şi Pojejena. Fortificaţiile de la Gornea, Svinița şi Pojejena, la care se adaugă o largă zonă ce se afla sub controlul lor, au înlesnit reluarea pe un plan mai larg şi cu un caracter de permanenţă a legăturilor nemijlocite cu Imperiul Roman, ceea ce a avut drept consecinţă întărirea şi mai mult a romanităţii de pe întreg cuprinsul fostului Banat roman, economic, dar mai ales lingvistic şi cultural-religios (Liviu Mărghitan, **op. cit.**, p. 173–174).

3. În epoca românei comune, Banatul nu reprezenta o arie laterală, ci una centrală, care făcea legătura între românii nord-dunăreni (olteni, crişeni, ardeleni şi maramureşeni) şi românii

Scanned with OKEN Scanner

sudici, mai apropiați fiind aromânii și istoromânii, mai depărtați meglenoromânii,[30] iar dintre dacoromâni, moldovenii și muntenii.

4. Elementele slave vechi (puține ca număr și în româna comună) ating totuși și aceste relații (cf. **blid, cleoambă, coleșă, gîrclean**). Însă cele mai multe dintre elementele slave comune aromânei și graiurilor bănățene datează dintr-o epocă mai nouă, posterioară așezării aromânilor în sudul **liniei Jireček**, în aromână ele fiind împrumuturi din macedoneană, iar în subdialectul bănățean din sîrbocroată (**bravă, slăbină, tetă, vică, zăcon**).

5. O serie de elemente lexicale (unele dintre ele general balcanice) sînt cunoscute și Banatului, dar ele sînt ulterioare perioadei în care bănățenii și aromânii se atingeau în spațiu. În

---

[30] După cum s-a putut observa, graiurile bănățene au și elemente comune cu cele meglenoromâne, fără ca strămoșii meglenoromânilor și ai bănățenilor să se fi atins în spațiu în timpul românei primitive. Termenii la care ne referim (megl. **juni, agru, reati, coaţină** etc.) se găsesc și la aromâni, care în această perioadă se interpuneau între bănățeni și meglenoromâni. Meglenoromânii se aflau în timpul străromânei în dreapta Dunării în imediata vecinătate a viitorilor vorbitori ai subdialectului muntean, cu care au comune mai multe fenomene ca: păstrarea formei lat. **genuculus** > munt. **genuḱ**, megl. **zinucl'u** (ar. **ḑinucl'u**), față de restul graiurilor dacoromâne și istroromâne care moștenesc o altă formă lat.: **genunculus** > dr. **genunḱ**, ir. **zeruncl'u**; cîteva lexeme de origine latină necunoscute celorlalte graiuri dacoromâne: munt., olt. **căpistere** „albie (mai mică) în care se crene sau se păstrează făină sau mălai" (< lat. **capisterium**, pl. **capisteria**) – megl. **căpisteari** „idem" (Capidan, **Meglenoromânii**, III, p. 59), ar. **căpisteare** „idem" (DDA, p. 339), munt., olt. **pedin** „totalitatea firelor de urzeală de la capătul pînzei care rămîn nețesute (și care se taie cînd se scoate pînza din război)" (< lat. **pedinus**) – megl. **chedin, chiadin** „tort, fir de ață" (Per. Papahagi, **Meglenoromânii**, 1902, I, p. 117, II, p. 66), **chiadin** „tort" (Capidan, **Meglenoromânii**, III, p. 67–68), ar. **ḱeádiṇ, ḱédin** „tort", „laine bien filée qui sert à coudre les vêtements de laine" (DDA, p. 701), articolul invariabil **alde**, megl. **al-di** (Capidan, **Meglenoromânii**, III, p. 10) etc. Mai tîrziu, după plecarea aromânilor spre sudul Peninsulei Balcanice, meglenoromâna și subdialectul muntean vor inova în aceeași direcție: cf. epenteza lui **i̯** (sau anticiparea elementului palatal) în **coi̯ni, poi̯ni, moi̯ni**, – munt. **cîi̯ne, pîi̯ne, mîi̯ne**, evoluția africatelor **dz** și **ĝ** la **z** și **j**: megl. **zuu̯ă, zoc, jos, jug** – munt. **ziu̯ă, zic, joc, jug**.

Scanned with OKEN Scanner

Banat, aceste elemente sînt turceşti (împrumuturile directe din turcă nefiind a priori excluse) sau cele mai multe sîrbeşti, cum o arată forma lor fonetică (**avlie, burghie, răchie** etc.), iar în aromână turceşti sau împrumuturi din macedoneană, de unde provin aceiaşi termeni pe care îi găsim şi în meglenoromână: **avlie̯ă** „curte", **burghie̯ă** „şurub", **bunar** „puţ", **chesi** „pungă de bani", **duchian** „prăvălie", **rachie̯ă**, atestaţi de Th. Capidan, **Meglenoromânii**, III (p. 29, 49, 50, 67, 119, 244), pe care însă acesta îi socoteşte turceşti.

Scanned with OKEN Scanner

GRAIURILE DIN TRANSILVANIA DE CENTRU ŞI SUD

Se ştie că de la Weigand[1] încoace, graiurile vorbite în Transilvania, după majoritatea lingviştilor care s-au ocupat cu repartiția dialectală a dacoromânei, nu se constituie într-o unitate de rangul celor vorbite în Muntenia, Moldova şi Banat. Aceasta deoarece toți cercetătorii au considerat că în Transilvania nu se găsesc fenomene specifice numai acestei regiuni. În termeni categorici s-au exprimat, la un moment dat, S. Puşcariu[2] şi Sever Pop[3].

---

[1] G. Weigand, **Despre dialectele româneşti,** în „Convorbiri literare", XL, 1908, p. 441–448; idem, **Linguistischer Atlas des dacorumänischen Sprachgebietes,** Leipzig, 1909, **Einführung,** paragraful 4 **Dialektgebiete.**

[2] **„Carpaţii n-au despărţit pe români, ci au format în toate timpurile şira spinării neamului nostru** (sublinierea autorului) [...]. Carpații, care cuprind Transilvania ca într-un lanț n-au creat condițiile necesare pentru ivirea unui „dialect transilvan" (Puşcariu, LR, I, p. 215–216).

[3] În **Societatea de mîine,** Cluj, numărul din decembrie 1933, S.Pop scria: „Se face adesea aluzie la un dialect transilvănean. **La drept vorbind aşa ceva nu există** (sublinierea autorului). Pe fiecare din hărțile atlasului se poate constata că vorbirea din vechiul regat ocupă o parte considerabilă din Transilvania. Astfel graiul muntenesc pătrunde pînă la Sighişoara şi cel moldovenesc ajunge pînă aproape de Cluj şi de Tg. Mureş. Invers, particularități ale vorbirii din Maramureş pătrund în Bucovina pînă la Gura Humorului şi Rădăuți cele din Banat se întind pe o bună parte a județului Mehedinți. Tot aşa cum particularități ale limbii din Sibiu înaintează spre Oltenia". (Textul este reprodus de S. Puşcariu, **Graiul din Ardeal,** vezi S. Puşcariu, **Cercetări şi studii,** Bucureşti, Editura Minerva, 1974, ediție îngrijită de Ilie Dan, p. 402, de unde l-am preluat şi noi).

Scanned with OKEN Scanner

Totuşi, Transilvania cunoaşte unele fenomene regionale specifice şi încă dintre cele deosebit de importante. Ne referim la ocurenţaa sunetelor o̧ (< o̧a), ȩ (< ȩa) şi ă̧ (< ç după unele consoane dure). De altfel, însuşi S. Puşcariu e nevoit să afirme, referindu-se la maniera de pronunţare a lui e accentuat (cînd în silaba cealaltă avem un aalt e) ca ȩ, că aceasta este „una (sublinierea noastră V. F.) dintre rostirile regionale după care poţi recunoaşte mai repede pe un ardelean (căci foarte puţini izbutesc să se dezbare de ea)"[4], la care se adaugă şi existenţa lui o̧ (< o̧a)[5].

Sunetele acestea (ȩ, ă̧, o̧) se găsesc în toată Transilvania, fără Ţara Oltului, Ţara Bîrsei şi colţul sud-estic al acestei provincii. Ele au fost remarcate şi de I. Gheţie[6], însă lingvistul bucureştean nu consideră că ele ar fi suficiente pentru delimitarea unui subdialect ardelenesc. Domnia sa constată că graiurile din Transilvaania au mai numeroase fenomene comune cu cele din Banat şi Moldova cu care ar forma o unitate distinctă, opusă celei din Muntenia, Dobrogea, Oltenia şi Transilvania de sud.

I. Gheţie[7] ca şi Em. Vasiliu[8] reiau, într-o formă nouă, fiecare pornind de la alte criterii, împărţirea în două mari ramuri a dacoromânei propusă de A. Philippide. Dar A. Philippide[9] considera că această configuraţie o avea dacoromâna în momentul formării ei (secolul al VI-lea – al VII-lea). Pe baza comparării particularităţilor dialectale, el stabileşte că prima ramură (cea banato-transcarpatină) s-a destrămat, la un moment dat, în trei: pe de o parte Moldova cu Basarabia, pe de alta Banatul şi, în sfîrşit, pe de alta, Transilvania[10]. Philippide mai arată că între

---

[4] Puşcariu, LR, II, p. 43.

[5] Idem, ibidem.

[6] Ion Gheţie, **Cu privire la repartiţia graiurilor dacoromâne. Criterii de stabilire a structurii dialectale a unei limbi**, SCL, XVI, 1964, nr. 3, p. 317–346.

[7] **Lucr. cit.**

[8] Em. Vasiliu, **Fonologia istorică a dialectelor dacoromâne**, Bucureşti, EA, 1968.

[9] Philippide, OR, II, p. 30.

[10] Idem, ibidem.

Scanned with OKEN Scanner

graiurile din Moldova istorică, dintre Carpații Orientali și Nistru, coeziunea a fost întotdeauna foarte mare, căci Bucovina și Basarabia nu au nici un fenomen propriu. O coeziune la fel de mare trebuie presupusă și între Oltenia (de sud), Muntenia, Țara Bîrsei, Țara Oltului și sud-estul Transilvaniei. Așadar, Philippide recunoaște că graiurile din Transilvania (fără Țara Oltului, Țara Bîrsei și sud-estul acestei provincii) capătă unele particularități proprii, individualizîndu-se de cele din Banat și Moldova, cu care, inițial, formau un singur grup dialectal[11]. Împărțirea dacoromânei în două arii mari, una de tip muntenesc și alta de tip moldovenesc, este acceptată și de Iorgu Iordan[12]. Totodată, Iorgu Iordan respinge și ideea existenței unei subdiviziuni lingvistice ardelenești: „Cine este la curent cu părerile specialiștilor despre împărțirea dialectală a teritoriului dacoromânesc știe că o subdiviziune ardelenească nu există. Toate graiurile din România actuală (și din regiunile învecinate unde ele se vorbesc de asemenea) sînt, în linii mari de două tipuri: muntenesc (cuprinzînd Muntenia, cea mai mare parte din Oltenia, Țara Oltului, Țara Bîrsei, sud-estul Transilvaniei) și moldovenesc (cuprinzînd toate celelalte provincii românești)"[13]. Așadar, după Iorgu Iordan, graiurile de tip muntean nu se întind peste teritoriul Transilvaniei decît pînă aproximativ la linia Oltului ardelenesc. În toată Transilvania, inclusiv între Mureșul superior, cel mijlociu și Oltul superior s-ar vorbi graiuri de tip moldovenesc.

---

[11] O diferențiere timpurie (înainte de influența slavă veche) între graiurile de tip muntean și cele de tip moldovenesc au stabilit și E. Gamillscheg (**Despre originea românilor**, în „Revista Fundațiilor", VII, 1940, nr. 8, p. 251–271), E. Petrovici (**Siebenbürgen als Kernland der nördlich der Donau gesprochenen rumänischen Mundarten**, în **Siebenbürgen**, erster Band, 1943, p. 309–317), G. Ivănescu (**Variations régionales de l'influence du vieux slave sur la langue roumaine**, RS, XVI, 1968, p. 31–43) și Frățilă (**Considerații**, p. 9–29).

[12] Vezi Iorgu Iordan, **Graiul putnean**, în Iorgu Iordan, **Scrieri alese**, București, EA, 1968, p. 230–247. (Studiul a fost publicat mai întîi în revista „Ethnos", I, Focșani 1941, p. 90 și urm.).

[13] Idem, **ibidem**, p. 230.

Scanned with OKEN Scanner

Menționăm că alături de fenomenele fonetice de mai sus (ę, ă, ǫ), cu caracter de „lege", găsim și altele de mai mică importanță, cum ar fi: **a** protonic > **ă** în cuvinte de tipul **căzán, sălám(ă), păpúc;** accentuarea pe tulpina verbului în **blástăm$^{u}_{i}$, înfășur$^{u}_{i}$, măsur$^{u}_{i}$, străcur$^{u}_{i}$;** păstrarea lui **u** neaccentuat în paradigma verbelor **a durmi** și a **adurmi.** Chiar dacă unele din aceste fenomene depășesc granițele Transilvaniei, cuprinzînd, uneori, și Banatul, aria lor majoră se găsește în „Țara de dincolo de pădure".

Să se dauge la cele de mai sus așa-numiții factori constitutivi: intonația, accentul muzical sau de înălțime, rostirea mai lungă a vocalelor accentuate, ritmul vorbirii diferit (mai lent) de cel din alte graiuri.

Avînd în vedere faptele fonetice pe care le-am menționat înainte, ca și cele morfologice și lexicale[14], noi considerăm că am putea distinge un grup dialectal transilvănean opus atît subdialectului bănățean, cît și celui muntean, respectiv celui moldovean. Grupul acesta transilvănean este însă mai fărîmițat decît celelalte trei, în cadrul lui individualizîndu-se patru graiuri mari: crișean, maramureșean, nord-est ardelenesc și ardelenesc de centru și sud.

Dialectul dacoromân fiind foarte unitar în comparație cu dialectele altor limbi romanice (limba română însăși fiind recunoscută ca o limbă relativ unitară în comparație cu limba germană sau cu limbile romanice apusene), vom găsi foarte puține fenomene specifice unor regiuni mai întinse. De aceea, credem că, în repartizarea teritorială a acestuia, nu putem pleca numai de la fenomenele specifice, ci va trebui să avem în vedere și modul particular în care se combină diferitele trăsături lingvistice existente și în ariile învecinate. Altfel, sîntem nevoiți să lăsăm la o parte, cînd clasificăm diversele subunități ale dacoromânei, fenomene foarte importante și care se găsesc pe arii foarte întinse (palatalizarea labialelor în diferitele stadii de realizare, palatalizarea dentalelor, transformarea diftongului ǫa în ǫ, păstrarea lui ę (<

---

[14] Frățilă, Tîrnave, p. 229–235; idem, PDR, p. 136–141.

Scanned with OKEN Scanner

ça...e), păstrarea lui î în **cîne, pîne, mîne** etc.). Aplicînd criteriul propus de noi mai sus trebuie să avem în vedere în primul rînd fenomenele fonetice cu caracter de „lege", elementele lexicale luate în ansamblu (elementele de origine latină, elementele autohtone, influența limbilor cu care românii au venit în contact: maghiară, germană, sîrbocroată, bulgară, ucraineană, turcă, neogreacă), dar și cele morfologice, deși acestea, fiind și mai puțin numeroase, împart teritoriul dacoromân de cele mai multe ori în două, rareori, în trei arii.

Revenind la situația dialectală a Transilvaniei, este necesar să arătăm că, dacă identificarea unor unități dialectale distincte ca cele din Crișana, Maramureș (acesta avînd, după cei mai mulți lingviști români, chiar statut de subdialecte) și din nord-estul Transilvaniei s-a făcut cu mai mult „curaj" (primele două au fost întrevăzute deja de Weigand, întărite apoi cu argumente lingvistice de E. Petrovici, R. Todoran, I. Pătruț, Șt. Giosu, I. Coteanu etc.; a treia a fost identificată de D. Șandru (BL, IV), G. Ivănescu, **Problemele capitale,** Frățilă, **Considerații,** V. Țâra (AnICED, I), detașarea unei arii dialectale independente în sudul și centrul Transilvaniei s-a făcut foarte timid.

În general, graiurile din Transilvania de centru și sud pînă la linia Oltului, fie că au fost atașate grupului de graiuri de tip moldovenesc (Iorgu Iordan, I. Gheție, Em. Vasiliu), fie că au fost atașate celor de tip muntean (Sever Pop, G. Ivănescu, I. Coteanu), fie au rămas în afara oricărei clasificări.

Astfel, după G. Ivănescu, „graiul muntenesc se întinde și în sudul Ardealului, pînă la orașele Alba-Iulia, Blaj, Sighișoara, Odorhei și Miercurea Ciucului, inclusiv aceste orașe. Este foarte probabil, că această arie a fost ocupată și în trecut totdeauna de dialectul muntean [...]"[15].

După acad. I. Coteanu [16], linia de nord a subdialectului muntean atinge spre vest linia Mureșului, în apropierea Orăștiei, trece spre răsărit pe la sud de Alba-Iulia, ajunge din nou în

---

[15] Ivănescu, **Problemele capitale**, p. 173.
[16] Coteanu, EDR.

apropierea Mureşului, lîngă Luduş, coboară apoi la vest de Odorhei atingînd oraşul Sf. Gheorghe (vezi şi harta 9, p. 75). Pe harta nr. 12 (p. 83), unde sînt trasate limitele subdialectului moldovenesc (în terminologia lingvistului bucureştean, dialect), zona cuprinsă în dreptunghiul format de oraşele Turda şi Odorhei, respectiv Alba-Iulia şi Sighişoara, ar reprezenta o arie de tranziţie între subdialectul muntean şi cel moldovean.

După autorii manualului de **Dialectologie română**[17], subdialectul muntean nu cuprinde din Transilvania decît judeţul Braşov şi sudul judeţului Sibiu (vezi p. 162), cel crişean se întinde spre răsărit pînă în vestul judeţului Cluj, în judeţul Alba şi în nordul judeţului Hunedoara (p. 152), iar cel moldovenesc, spre apus pînă în jumătatea nord-estică a Transilvaniei (judeţele Bistriţa-Năsăud, Harghita, Covasna, jumătatea estică a judeţului Cluj şi jumătatea nordică a judeţului Mureş) (p. 130–131).

Considerînd că nu s-au găsit criterii „riguroase şi unanim acceptate" pentru repartizarea dialectului dacoromân, Matilda Caragiu Marioţeanu[18] şi Liliana Ionescu-Ruxăndoiu[19] renunţă să mai dea o clasificare a subunităţilor dialectale ale dacoromânei.

Nu ne propunem aici să demonstrăm că graiurile din nord-estul Transilvaniei nu sînt graiuri de tip moldovenesc[20], urmînd să ne ocupăm de situaţia graiurilor din Transilvania de la sudul Mureşului mijlociu, avînd ca graniţă de vest Streiul, iar de răsărit sud-estul Carpaţilor Orientali. Oricum, graiurile acestea nu pot fi considerate moldoveneşti. Sînt ele însă muntenești, cum au afirmat o parte dintre linviştii citaţi mai sus?

---

[17] Matilda Caragiu Marioţeanu, Ştefan Giosu, Liliana-Ionescu Ruxăndoiu, Romulus Todoran, **Dialectologie română**, Bucureşti, EDP, 1977.

[18] Matilda Caragiu Marioţeanu, **Compediu de dialectologie română**, Bucureşti, EŞE, 1975.

[19] Liliana Ionescu-Ruxăndoiu, **Probleme de dialectologie română**, Bucureşti, 1973.

[20] Au făcut-o D. Şandru, BL, VI, 1938, p. 173–230, Ivănescu, **Problemele capitale**, p. 80–137, am făcut-o şi noi în **Consideraţii**, p. 9–29 şi V Ţâra în teza de doctorat dedicată **Graiului de pe valea superioară a Şieului (Transilvania)**, Timişoara, 1975, şi într-un studiu publicat în AnICED, I, 1979, p. 347–358. Vezi şi nota 28.

Scanned with OKEN Scanner

După o analiză amănunțită pe care am efectuat-o într-o monografie dialectală dedicată graiurilor de pe valea inferioară a Tîrnavelor[21], în urma luării în considerare și a graiurilor din sud-estul județului Mureș, din județele Covasna, Harghita, Sibiu și sud-estul județului Hunedoara, am ajuns la concluzia că aceste graiuri au cele mai multe și mai importante fenomene comune cu cele de peste munți, și anume:

În f o n e t i c ă:

– ǫ (provenit din diftongul o̯a): **dǫ́re, mǫ́ră, sǫ́re, sǫ́rte, șǫ́recᵘ, pǫ́rtă, bǫ́lă** etc.;

– ę́ (provenit din ç̯á ... e): **mę́să** (< **mç̯áse**), **lę́ĝe** (< **lç̯áĝe**), **vę́de** (< **vç̯áde**), **lę́mne** (< **lç̯ámne**) etc.;

– ę́ (la finală de cuvînt) (< -ç̯á): **avę́** (< **avç̯á**), **bę** (< **bç̯a**), **putę́** (< **putç̯á**) etc. (așa încît toate verbele de conjugarea a II-a se termină în -ę́);

– ę́ apare în locul lui ç̯á și la imperfectul verbelor de conj. II-IV: **vedę́mᵘ, vedę́i̯, vedę́, vedę́mᵘ, vedę́ț, vedę́u̯; merę́mᵘ, merę́i̯, merę́, merę́mᵘ, merę́ț, merę́u̯; ĉitę́mᵘ, ĉitę́i̯, ĉitę́, ĉitę́mᵘ, ĉitę́ț, ĉitę́u̯** etc.

– ą̆́ (< ę́ cînd acesta e precedat de unele consoane dure (s, z, ț, r, în unele localități și de ș și j): **są̆́te** (< **sę́te**), **zą̆́ĉe** (< **zę́ĉe**), **ţ̦ą̆́pe** (< **ţ̦ę́pe**), **rą̆́ĉe** (< **rę́ĉe**), **șą̆́pte** (< **șę́pte**), **ją̆́le** (< **ję́le**) etc.

– a neaccentuat protonic > ă: **păpúcᵘ, sălámă, păhárᵘ, tăbácᵘ, căzánᵘ, cătărámbă** etc.;

– ău̯- > -o- în formele verbului **a căuta: a cotá, cotᵘ, coț, cǫ́tă, cotắmᵘ, cotáț, cǫ́tă, am cotátᵘ, cotîndᵘ** etc.

La acestea s-ar mai putea adăuga, cum am mai spus, existența unui accent muzical sau de înălțime, intonația deosebită, rostirea mai lungă a vocalelor accentuate, ritmul vorbirii de obicei mai lent decît în celelalte graiuri dacoromâne.

Alte fenomene, ca cele pe care le vom enumera în continuare, cuprind, în afara Transilvaniei (prin aceasta înțelegînd

---

[21] Frățilă, Tîrnave. Vezi idem, **Glosar dialectal. Valea inferioară a Tîrnavelor**, AnL, XXIX, 1983–1984, A, p. 265–319; idem, volumul de texte dialectale urmat de glosar dedicat aceluiași grai, TUT, 1986 (apărut 1989).

și Crișana și Maramureșul), Banatul, și, uneori, Oltenia de nord-vest[22] și Moldova de nord (Bucovina)[23]:

– păstrarea accentului pe tulpina verbului: **blástăm$^{u}_{i}$, blástăń, blástămă; înfășur^{u}, înfășur^{i}, înfășură; înțcúnjur$^{u}_{i}$, înțcúnjur^{i}, înțcúnjură; măsur$^{u}_{i}$, măsur^{i}, măsură; strắcur$^{u}_{i}$, strắcur^{i}, strắcură** etc.;

– păstrarea lui ă neasimilat în **părćte, părćke, blăstămá, năsîp$^{u}_{i}$** etc.;

---

[22] După cum se știe, într-o epocă mai veche, graiurile oletenești de nord-nord-vest aveau numeroase fenomene comune cu cele de peste munți (vezi, Gr. Brâncuș, **Cercetări asupra unui grai de tranziție**, în „Revista Universității C.I. Parhon", seria științelor sociale-filologie, 1955, nr. 2–3, p. 197–206; idem, **Graiul din Oltenia**, LR, XI, 1962, nr. 3 p. 248–260; Marin Petrișor, **Graiuri mixte și graiuri de tranziție. Cu privire la un grai mixt din nord-nord-vestul Olteniei**, LR, XI, 1962, nr. 1, p. 87–94; idem, **Graiurile din Oltenia. Situația lor actuală**, în „Philologica", II, Craiova, 1972, p. 41–55; Rusu, **Olt. N-V**; Ion Gheție, Al. Mareș, **Graiurile dacoromâne în secolul al XVI-lea**, București, EA, 1974, p. 344–345; Popescu, **Gorj**, p. 19–20) O serie de fenomene unește și azi graiurile oltenești de nord cu cele bănățene și hațegane sau chiar cu toate graiurile de tip nordic. Unele dintre fenomenele comune graiurilor oltenești de nord-nord-vest pot data dintr-o epocă mai veche, altele pot fi mai recente, consecință a înființării unor așezări de ungureni în zona muntoasă a Olteniei.

[23] Și „structura actuală a graiurilor din Bucovina a fost puternic influențată de trecerea unui însemnat număr de locuitori din nordul Transilvaniei-Maramureș, în această parte a Moldovei în cursul secolelor al XVI-lea – al XIX-lea și mai ales în secolul al XVIII-lea. În raport cu mișcările de populație care au avut loc din cele mai vechi timpuri între ținuturile situate de o parte și de alta a Carpaților, „migrațiile", ardelenești la care ne referim pot fi numite „recente" (Adrian Turculeț, **Structura dialectală a graiurilor românești din Bucovina**, AnL, XXVI, 1977–1978, p. 98). Vezi și Ivănescu, **Problemele capitale**, p. 171–172; Vasile Arvinte, **Atlasul lingvistic al Moldovei și Bucovinei**, AnL XXI, 1970, p. 5–14; Stelian Dumistrăcel, **Noul atlas lingvistic român, pe regiuni. Moldova și Bucovina. Probleme ale elaborării**, LR, XXV, 1976, nr. 5, p. 547–558, partea a II-a, în AnL, XXV, 1976, p. 55–64. De aceea, va trebui să se facă și în cadrul graiurilor bucovinene, disocierea între fenomenele mai vechi comune graiurilor moldovenești și celor transilvănene (vezi Philippide, Or, II, p. 390; Gheție-Mareș, **op. cit.**, p. 345) și cele mai „recente".

Scanned with OKEN Scanner

– păstrarea lui e în cuvintele **detórᵢᵘ̯** şi **detóriie̯** necontaminate cu verbul **a da**;

– păstrarea lui **i** nesincopat în **dirépt, direptáte** şi **dirę́ĝe**;

– păstrarea lui **i** nesincopat în **pérină**;

– păstrarea lui **u** în formele verbelor **a durńí**;

– velarizarea lui **e**, respectiv a lui **ę**, după **s, z, ţ, r**, în unele localităţi şi după **ş, j**: **săcᵘ̯, sămnᵘ̯, są̆te; zărᵘ̯, zą̆ĉe; ţą̆să, ţą̆ǵe; păhárǎ, rą̆le, rą̆ĉe; şą̆rpe, şą̆pte, şăsᵘ̯, şăzᵘ̯; prăją̆scᵘ̯, prăją̆şte, ją̆le** etc.;

– velarizarea lui **i** după **s, z, ţ**, în unele localităţi şi după **ş, j**: **sîngurᵘ̯, sîlă, sîtă; zîle, zîcᵘ̯, auzîmᵘ̯; ţîpᵘ̯, ţîne, curăţîmᵘ̯, şînă, beşîcă; jîdovᵘ̯, jîntiţă** etc.

– transformarea diftongului **ça** în **a** după **s, z, ţ, r**, în unele localităţi şi după **ş, j**: **sáră, însámnă, sámănă; zámă, să păzáscă; ţápănᵘ̯, înţápă, să sfinţáscă; rázămă; greşálă, orăşánă, înşálă; blăjánᵘ̯, să slujáscă, să îngrijáscă** etc.;

În m o r f o l o g i e:

– încadrarea unor substantive la alte genuri decît în alte graiuri sau decît în limba literară: **flúi̯eră, clánetă, sălámă** etc.;

– păstrarea formei vechi **soarte** (< lat. **sortem**) la declinarea a III-a;

– păstrarea formei vechi de pl. **ai̯** „ani", nerefăcută analogic după sg.;

– vocativul: substantivele feminine (nume de persoană) păstrează desinenţa de vocativ în **-ă** (aceasta nefiind înlocuită peste tot cu cea de origine slavă în **-o**): **Ánă!, Savétă!, Paulínă!, Susánă!** (la **Márça** (= **Maria**) avem vocativul în **-o**; în localităţile în care **Marça** se pronunţă trisilabic **María**, vocativul este **Măríi̯e!**);

– articolul posesival are formă invariabilă **a**: **a ńeu̯, a mę, a tău̯, a ta, a ńei̯, a mę́le, a nost, a nǫ́stă, a vost, a vǫ́stă, a lor, a noştⁱ̯, a voştⁱ̯, a lor** etc.;

– verbul **a merge** are formele caracteristice pentru cea mai mare parte a Transilvaniei: **i̯o mergᵘ̯** (înlocuit, de obicei, cu **i̯o mă ducᵘ̯**), **tu merⁱ̯, i̯el mę́re, noi̯ mę́remᵘ̯, voi̯ mę́reţ, i̯ei̯ mergᵘ̯** (înlocuit, de obicei, cu **i̯ei̯ să ducᵘ̯**);

– păstrarea formei **cură** „curge" (< lat. **currĭt**);

– păstrarea formei **ști** „știe" (< lat. **scit**);

– forma obișnuită de imperfect persoana a treia plural cunoaște desinența **-u: merę́u̯, cîntáu̯, plătę́u̯** etc.;

– verbele de conj. II–IV fac deosebirea între pers. 3 sg. și pl. la indicativ prezent: **i̯el vę́de – i̯ei̯ văd; i̯el fáĉe – i̯ei̯ facᵘ; i̯el aúde – i̯ei̯ aúdᵘ** (nu **i̯el véde – i̯ei̯ véde, i̯el fáĉe – i̯ei̯ fáĉe; i̯el aúde – i̯ei̯ aúde**, ca în Muntenia);

– perfectul compus se formează la pers. 3 sg. și pl. cu ajutorul auxiliarului **a avea** sub forma invariabilă **o: i̯el o cîntátᵘ, i̯ei̯ o cîntátᵘ** (nu, ca în Muntenia, **i̯el, i̯ei̯ a cîntát**);

– mai mult ca perfectul nu cunoaște forma sintetică decît cea perifrastică **am fost plecát** „plecasem", **ai̯ fost plecát** „plecaseși", **o fost plecát** „plecase" etc.;

– lipsa perfectului simplu, a cărui funcție este cumulată de perfectul compus.

După cum am menționat deja, aria unora din fenomenele pomenite mai sus depășește „hotarele" Transilvaniei; e bine însă să nu scăpăm din vedere că aria lor majoră se află în Transilvania.

Î n l e x i c, graiul din sudul și centrul Ardealului păstrează o serie de cuvinte de origine latină, necunoscute idiomului dacoromân vorbit la sud de Carpații Meridionali. O serie dintre termeni apropie acest grai de celelalte graiuri ardelenești, alții de cele din Banat sau de restul graiurilor dacoromâne, în afară de cele muntenești. În cazul în care graiurile din Muntenia posedă pentru aceeași noțiune un alt cuvînt de origine latină sau autohtonă, am presupus o diferențiere foarte veche între ele. Acesta este cazul cuvîntului **rinichi**, care cuprinde Muntenia și Dobrogea, față de **rărunchi**, care cuprinde celelalte graiuri dacoromâne. Cum a arătat deja E. Gamillscheg[24], diferențierea dintre **rinichi** (< lat. **reniculus**) și **rărunchi** (< lat. **renunculus**) datează din epoca latină. După același savant german, diferențierile dintre munt. **mănuchi** (< lat. **manuculus**) și **mănunchi** (< lat. **manunculus**), munt. **genuchi** (< lat.

---

[24] Lucr cit.

genuculus) și **genunchi (gerunchi, jărunț)** (< lat. **genunculus**) sînt la fel de vechi. Chiar dacă nu toți cercetătorii sînt de acord că aceste diferențieri dialectale urcă pînă în epoca latinei populare, pentru noi este evident că graiurile din Transilvania de centru și de sud se separă de cele din Muntenia, din acest punct de vedere, dintr-o perioadă foarte îndepărtată.

Alte fapte lexicale separă, de asemenea, Muntenia de celelalte graiuri dacoromâne, inclusiv cele ardelenești de centru și de sud: **neg** (în Muntenia) – **nigel** (în rest); **spinare/spate, tîmplă/ochiul cel mort** etc.

Printre termenii de origine latină care separă graiurile din Transilvania de centru și de sud de cele muntenești pot fi menționați: **cadă/putină, ceteră/vioară, cute/gresie, curechi/varză, foale/burtă, gînfa/a se umfla, înturna/întoarce, lemn** „arbore"**/copac, muiere/femeie** etc.

O serie de termeni de origine latină, păstrați în graiul din centrul și sudul Ardealului, dar și în alte graiuri din Transilvania, au fost înlocuiți în graiurile muntenești prin termeni de alte origini, într-o perioadă relativ mai recentă, sau prin cuvinte formate pe terenul limbii române: **ai** (< lat. **allium**)**/usturoi, ajuna** (< lat. ***ejunare**)**/posti, coperemînt** (< lat. **co(o)perimentum**)**/capac, corn** „Ecke, Winkel" (< lat. **cornu**)**/colț, dăunos** „gourmand" (< lat. ***damnosus, -a**)**/pofticios, gută** (< lat. **gutta, -am**)**/dambla, nap** (< lat. **napus**)**/sfeclă, păcurar** (< lat. **pecorarius**)**/cioban, pănură** (< lat. **paenula**)**/dimie, aba, porumb** (< lat. **palumbus**)**/porumbel** etc.

Acestora li se adaugă alți termeni ca: **alac, beteag, ciurdă, copîrșeu, găta** „termina", **horn** „coș", **hornar** „coșar", **îmblăti** „a treiera cu mașina", **misărniță** „măcelărie", **tină** „noroi" etc.[25] care separă graiurile din Transilvania de cele muntenești (și de multe ori și de celelalte graiuri dacoromâne).

Transilvaniei, adeseori și Banatului, îi este specifică influența maghiară și germană, față de cea neogreacă și turcă exercitată în Muntenia și Moldova.

---

[25] Vezi și Frățilă, Tîrnave, p. 229–235.

Graiul din centrul şi sudul Transilvaniei are, desigur, şi fapte comune cu cele din Muntenia. Aşa ar fi, păstrarea africatei prepalatale ĉ, lipsa palatalizării dentalelor (ca în cea mai mare parte a Moldovei), iotacizarea verbelor. Toate acestea sînt însă arhaisme fonetice[26].

Graiurile ardeleneşti de centru şi de sud se deosebesc şi de cele crişene[27], maramureşene[28] şi de cele din Transilvania de nord-est[29] printr-o serie de fapte de ordin fonetic, morfologic, de derivaţie şi de vocabular.

---

[26] În aceeaşi lucrare, am arătat că în graiul cîtorva localităţi de pe valea inferioară a Tîrnavelor, consoanele ş, j se rostesc muiat. Am atras însă atenţia asupra faptului că fenomenul acesta din graiul de pe Tîrnave, ca şi cel similar din sudul Transilvaniei şi din unele graiuri crişene, trebuie despărţit de cel din Muntenia şi Dobrogea, în sensul că în Transilvania el este arhaic, pe cînd în Muntenia şi Dobrogea el reprezintă o inovaţie.

[27] Pentru descrierea şi individualizatea graiurilor crişene, vezi E. Petrovici, **Graiul românesc de pe Crişuri şi Someş**, „Transilvania", an. 72, 1941, nr. 8, p. 551–558; Coteanu, EDR, p. 97–111; Matilda Caragiu Marioţeanu, Ştefan Giosu, Liliana Ionescu-Ruxăndroiu, Romulus Todoran, **op. cit.**,, p. 152–159; Teaha, **Crişul Negru**; Uriţescu, **Subd. crişean**; Frăţilă, PDR, p.142–154.

[28] Pentru descrierea graiurilor maramureşene, vezi Tache Papahagi, **Graiul şi folklorul Maramureşului**; Romulus Todoran, **Cu privire la repartiţia graiurilor dacoromâne**, LR, V, 1956, nr. 2, p. 38–50; idem, **Noi particularităţi ale subdialectelor dacoromâne**, CL, VI, 1961, nr. 1, p. 43–73; Ştefan Giosu, **Subdialectul maramureşean**, SCŞt (Iaşi), XIII, 1963, fasc. 1, p. 91–110; Coteanu, EDR, p. 111–113; Caragiu-Giosu-Ionescu-Todoran, **op cit.**, p. 159–162; Magdalena Vulpe, TDR, p. 320–354; Frăţilă, PDR, p. 155–165.

[29] Pentru descrierea acestor graiuri, vezi G. Istrate, **Graiul satului Nepos (jud. Năsăud)**, BIFR, IV, 1937, p. 50–97; D. Şandru, BL, VI, 1938, p. 173–230; G. Istrate şi A. Turculeţ, **Cercetări dialectale în judeţul Bistriţa-Năsăud**, FD, VII, 1971, p. 189–227; V. Ţâra, **Graiul de pe valea superioară a Şieului (Transilvania)**, rezumatul tezei de doctorat, Timişoara, 1975; idem, **Graiul din nord-vestul Transilvaniei**, AnICED, 1979, nr. 1, p. 347–359; Viorel Văsieşiu, **Graiul de pe Sălăuţa şi Valea Zăgrii**, rezumatul tezei de doctorat, Iaşi, 1976, Frăţilă, PDR, p. 165–171.

Scanned with OKEN Scanner

În fonetică:

– labialele **p, b, m, f, v** se palatalizează în stadiile **ḱ, ǵ, ń, ĺ, y** (nu ca la nord de Mureş unde întîlnim stadiile **(p)t' , (b)d', mń, š, ẑ** sau **s', z'**);

– se păstrează consoanele **ḱ, ǵ** nedevenite **ĉ, ĝ** (**oĉ, ĝáţă**) sau **t' , d'** (**u̯ăt' , d'áţă**) ca în graiurile ardeleneşti de nord-est, respectiv, de vest şi de nord-vest);

– se păstrează dentalele intacte cînd sînt urmate de **e**, de **i**, sau de diftongul **e̯a**: **depárte, dínte, négru, ne̯ágră** etc.;

– **s** şi **z**, în unele grupuri consonantice urmate de **e, i, e̯a** sau de un alt sunet palatal, devin **ş, j**: **şte̯le, pove̯şte, puştíu̯, puştíie, şte̯ag'; brájde, gájde; şkíc', şkináre; jger', le̯jne, trăjne̯şte; jńéură, dejńárdă** etc., fenomen specific graiurilor din sudul cursului mijlociu al Mureşului, din podişul Secaşelor, de pe valea Sebeşului şi din jurul Sibiului.

În fonologie, este specifică graiului opoziţia consoană neutră – consoană bemolată: **/ţ/ – /ţ°/ /z/ – /z'/**, care duce la deosebirea dintre singularul şi plurarul unor substantive de decl. a II-a: **ho/ţ°/ – ho/ţ/; so/ţ°/ – so/ţ/** etc., precum şi dintre pers. 1 şi 2 sg. la indic. prez. şi conj.: **sîm/ţ°/ – sîm/ţ/, (să) sîm/ţ°/ – (să) sîm/ţ/** etc. În cuvintele derivate cu sufixele **-ar(iu), -tor(iu)**, însă şi în altele, **r** se rosteşte diezat şi bemolat, ceea ce duce la opoziţii de tipul: **porca/r'°/ – porca/r'/, învăţăto/r'°/ – învăţăto/r'/** etc. Opoziţia aceasta deosebeşte şi pers. 1 şi 2 sg. indic. prez. şi conj. la unele verbe de tipul **(e̯o) mo/r'°/ – (tu) mo/r'/, (io să) mo/r'°/– (tu să) mo/ŕ/.**

În morfologie:

– substantivele care se termină în **-că, -gă** fac genitivul în **-cî, -gî: Brezúcî, (Márţa) Rícî, Mógî;**

– sînt specifice participiile de tipul **şest, văst, găst, vint** etc.

În lexic se păstrează o serie de cuvinte de origine latină dispărute în alte graiuri: **carî, care** (< lat. **care**, vocativul lui **carus** „drag"), **dăunos** „pofticios" (< lat. ***damnosus**), **flamă** „arşiţă, uscăciune", „mulţime, ceva ce se găseşte în cantitate

Scanned with OKEN Scanner

mare" (< lat. **flamma**), **gişti, gestri** (< lat. **gestire**), **lumea ochilor** „pupilă" (< lat. **lumen oculi**), **plut** „turtit" (< **plotus**), **sovîlca** „a da formă rotundă de pîine bucății de aluat din întregul frămîntat în troacă" (< ***subvolvicare**), **vipt** „cereale" (< **victus**) etc.

Acestora li se adaugă o serie de termeni de origine slavă veche: **clocă** „cloşcă", **dîrg** „cociorvă", **delniță** „bucată de pămînt, adesea îngustă şi lungă", **maşter, -ă** „vitreg, -ă", **misărniță** „măcelărie", **pleş(ug)** „chel", **poiată** „grajd" etc.

. Iată şi alți termeni specifici Transilvaniei de centru şi sud: **bătucă** „pipotă", „rînză de pasăre", **bourel** „melc", **cîrpător** „tocător", **cocor** „cucui", **cumnat** „soțul mătuşei", **păpară, păpărate, păpăradă** „jumări de ouă", **tătăişă** „cumnată" etc.[30]

Prin urmare, graiurile din Transilvania de centru şi sud nu aparțin subdialectului muntean, ci ele sînt de tip ardelenesc, încadrîndu-se într-o arie avînd ca limită de nord cursul superior şi mijlociu al Mureşului, ca limită de vest rîul Strei, ca limită de sud cursul Oltului transilvănean şi ca limită de est sudul Carpaților Orientali care separă Transilvania de sud de Moldova. Datorită poziției sale geografice, precum şi unor factori istorici, ele fac trecerea spre subdialectul muntean şi spre graiurile moldoveneşti de sud. Prin tot ce au mai specific, însă, ele se încadrează în marele grup al graiurilor ardeleneşti.

O altă chestiune la care ar trebui să răspundem este aceea a originii acestor graiuri. Sînt ele coborîte din nordul Mureşului, cum susținea G. Ivănescu în **Problemele capitale,** deci sînt ele graiuri ardeleneşti „muntenizate"? Sau sînt ele, cumva, graiuri muntenești „ardelenizate"? După G. Ivănescu[31], peste graiurile din Transilvania de la sud de Mureş, arie „ocupată întotdeauna de dialectul muntean" (p. 173), s-au suprapus o serie de graiuri migrate din nord care „şi-au însuşit atîtea particularități muntene" (p. 174). Graiurile din sudul Transilvaniei, mai ales cele din Țara Oltului (făgărăşenii, în concepția lui G. Ivănescu, trebuie să fi

---

[30] Pe larg, vezi Frățilă, Tîrnave, p. 224–229.

[31] **Problemele capitale**, p. 173–174.

Scanned with OKEN Scanner

avut de la început un grai cu labiale intacte), sînt venite din Munții Apuseni. Existența stadiilor pḱ, pt' sau t' ,bǵ, bd' sau d', pentru bilabialele p, b urmate de i̯e, i̯a sau i, falsele regresii de tipul viezune etc., îl conduceau spre o astfel de concluzie.

După cum am arătat în monografia amintită, și în jurul Blajului, E. Petrovici a notat stadiile $t'^{ḱ}$, $d'^{ǵ}$ pentru palatalizarea lui p, b și pentru oclusivele palatale ḱ, ǵ. De aici, nu trebuie să tragem concluzia că toate graiurle, sau, că cele mai multe graiuri din Transilvania de sud, sînt venite din nordul Mureșului. Dovada o constituie faptul că în cea mai mare parte a Transilvaniei de la sud de Mureș avem stadiile ḱ, ǵ, ń, ĺ, y pentru p, b, m, f, v urmate de i̯e, i̯a, i, i flexionar, dentalele urmate de e, i, c̦a rămîn intacte, se păstrează oclusivele palatale ḱ, ǵ etc., spre deosebire de graiurile din nordul Mureșului unde labialele palatalizate cunosc alte stadii, dentalele se palatalizează, iar ḱ, ǵ se transformă în alte sunete. În același timp, fenomene fonetice ca: propagarea lui n în **g̑enunḱe, rărunḱe, mărunḱ**, păstrarea lui ă în **părć̦te, părć̦ḱe**, a lui i în **direpț, dirć̦g̑e**, păstrarea lui ć̦ în **fć̦te, lć̦g̑e**, evoluția diftongului o̯a la o̯; morfologice ca: necunoașterea mai mult ca perfectului de tipul **cîntasem**, lipsa perfectului simplu, păstrarea lui **ști** „știe" (< **scit**), și altele lexicale (**moare** „zeamă de varză", **curḱ** „varză", **cute** „gresie", **sudoare** „năduşeală" etc.) dovedesc că graiurile din Transilvania de sud se deosebesc destul de mult și dintr-o epocă destul de veche de cele din Muntenia[32]. Este, totodată, un lucru firesc ca graiurile din Transilvania de sud să aibă unele asemănări cu cele din Muntenia, știut fiind că: „Pînă în veacul al XII-lea, chiar și în al XIII-lea [...] toți românii, de pe ambele laturi ale Carpaților, am trăit împreună, fără nici o graniță despărțitoare. Amintirea unei vieți împreună a tuturor românilor din stînga Dunării era atunci atît de vie și puternică, încît cel dintîi voievod român cu adevărat independent și cu putere ca un rege Basarab (c. 1310–1352) se intitulează „Domn

---

[32] Frățilă, Considerații, p. 17–19 și 21–22.

a toată Țara Românească" care țară de la începutul ei a fost menită să cuprindă pe toți românii"[33].

În afară de aceasta, domnii din Țara Românească au avut în stăpînire, în secolele al XIV-lea și al XV-lea, ani în șir feude întregi în sudul Transilvaniei, printre care și Țara Amlașului și a Făgărașului[34]. Iată de ce nu trebuie să ne surprindă asemănările dintre graiurile din sudul extrem al Transilvaniei (Țara Oltului și Țara Bîrsei) cu cele muntenești, dar, repetăm, restul graiurilor din Transilvania de centru și sud au cele mai numeroase și mai însemnate fapte comune cu celelalte graiuri ardelenești (inclusiv cu cele din Crișana și Maramureș). La un moment dat, legăturile Transilvaniei cu Muntenia nu au mai putut fi și nu au mai fost atît de strînse, așa încît o serie de inovații apărute în sud nu mai trec creasta Carpaților Meridionali (epenteza lui i̯ în cîi̯ne, pîi̯ne, mîi̯ne, elementele lexicale turcești și neogrecești etc.), după cum nici cele apărute în Transilvania nu trec în Muntenia (rostirea diftongului o̯a ca o̯, o serie de împrumuturi din maghiară, germană etc.)[35].

---

[33] Ștefan Meteș, **Emigrări românești din Transilvania în secolele XIII-XX (Cercetări de demografie istorică)**, București, 1971, p. 98–99.

[34] Vezi **Istoria României**, vol. II, București, EA, 1962, p. 260, 263.

[35] În **Istoria limbii române** G. Ivănescu își schimbă într-o oarecare măsură opinia cu privire la statutul graiurilor românești din Ardealul de centru și sud, considerîndu-le ardelenești, dar muntenizate fonetic: „[...] astăzi mi se pare eronat să afirmăm că graiurile ardelene de la sud de linia Alba-Iulia-Miercurea Ciucului sînt muntenești, ele pot fi ardelenești la origine, dar muntenizate fonetic; oricum sînt graiuri de tranziție. Originea exactă a acestor graiuri este greu de lămurit" (ILR, p.44).

Din cele de mai sus, ar rezulta că aceste graiuri de tranziție între subdialectul muntean și cel ardelenesc propriu-zis, care se află la nord de linia Alba-Iulia-Miercurea Ciucului, ar aparține azi subdialectului muntean, chiar dacă ele ar fi fost la origine ardelenești. El a fost puternic influențat de varianta sudică a dialectului dacoromân, înfățișîndu-se astăzi „muntenizat", cel puțin în fonetică. Nu este exclus, se pare , după G. Ivănescu, ca aceste graiuri să fi fost la început muntenești, din moment ce originea lor exactă este greu de „lămurit".

Scanned with OKEN Scanner

II

ONOMASTICĂ

IMPORTANȚA DIALECTOLOGIEI ȘI A ONOMASTICII ÎN FORMAREA PROFESORULUI DE LIMBA ȘI LITERATURA ROMÂNĂ

Studiul limbii și literaturii române aparține acelor discipline de învățămînt care, prin conținut, sferă și multitudine de forme, ocupă un loc foarte important în procesul instructiv-educativ. El formează nu numai nucleul învățămîntului în limba maternă, ci se află în relații foarte strînse cu istoria și cu alte științe sociale.

Printre disciplinele lingvistice cu o cuprindere largă, cu legături multiple cu alte discipline înrudite, dar și cu alte științe, se numără dialectologia și onomastica. Atît dialectologia, cît și onomastica devin un sprijin de o mare importanță pentru lexicologie (în special pentru etimologie și semantică), pentru

Scanned with OKEN Scanner

istoria limbii, pentru istoria limbii literare, pentru limba (română) actuală, dar şi pentru istorie, arheologie, folclor, sociologie etc.

Rolul şi importanţa celor două discipline lingvistice, menţionate mai sus, în formarea profesorilor de limba şi literatura română este deosebit atît în ceea ce priveşte formarea acestora ca specialişti, cercetători ai fenomenului lingvistic şi literar, cît şi ca „dascăli" care să fie capabili să folosească la catedră cunoştinţele dobîndite în studiile universitare sau postuniversitare (la cursurile de perfecţionare).

Nu trebuie scăpate din vedere nici valenţele educative ale acestor discipline în legătură cu formarea sentimentelor patriotice ale tinerilor. Este suficient să amintim aici faptul că, pînă la formarea limbii române literare, dialectul a fost singura formă de existenţă şi de manifestare a limbii, că mult timp, chiar după apariţia limbii române literare, el a jucat un rol foarte important în comunicare sau că numele proprii (toponimele şi antroponimele) constituie primele elemente de limbă română consemnate în scris, pentru a evidenţia doar cîteva motive care îndreptăţesc studiul aprofundat al limbii populare şi al onomasticii. Tot în acest sens, este demnă de menţionat remarca făcută de B. P. Hasdeu în introducerea la „Arhiva istorică a României": „Unicul mijloc autentic de a studia limba română în formele sale pînă la jumătatea secolului XVI (acum putem spune pînă la 1521) [...] sînt crisoavele slave, în cari strămunii noştri furişau totdeuna cîte un cuvînt român, mai cu seamă reproducînd numele proprie personali sau locali" (vol. I, p. 2)[1].

Numele proprii (de regiuni, de ape, de munţi, de localităţi, de persoane) reflectă istoria popoarelor. Ele sînt elemente de limbă de mare importanţă, de multe ori cu o vechime impresionantă. Ele aparţin lexicului şi, aproape întotdeuna, originea lor trebuie căutată în numele comune ale limbii, în apelative.

Importanţa celor două discipline rezidă nu numai în sine, în obiectul lor de studiu (dialectele, subdialectele şi graiurile,

---

[1] Apud G. Mihăilă, **Dicţionar al limbii române vechi (sfîrşitul sec. X – începutul sec. XVI)**, Bucureşti, EER, 1974, p. 31–32.

respectiv diversele categorii de nume proprii: toponime, oiconime, hidronime, antroponime etc), ci şi în faptul că ele au relaţii numeroase cu alte discipline lingvistice sau cu alte ştiinţe cărora le înlesnesc o serie de explicaţii.

De importanţa studiului limbii populare, al dialectelor şi graiurilor, a fost conştient deja germanul Karl Weinhold, care, în disertaţia sa, publicată în urmă cu mai bine de 130 de ani[2], spunea: „Dialecti populares maiore studio digne sunt quam singulorum poetarum mediae aevi opera"[3]. Chiar înaintea acestuia, literatul francez Charles Nodier (1780–1844), a cărui activitate a îmbrăţişat şi dialectologia, afirma că „tout homme qui n'a pas soigneusement exploré les patois de sa langue, ne la sait qu'a demi"[4]. Să mai adăugăm că A. Meillet considera că o istorie a limbii este de neconceput fără o d i a l e c t o l o g i e şi o geografie lingvistică bine constituite[5].

După cum se ştie, dialectologia aduce servicii importante istoriei limbii, dar şi istoriei, în general, pentru că, aşa cum spunea F. Wrede, „die Geschichte der Sprache folgt den Geschicken der Sprecher"[6]. Dialectele nu pot sau nu trebuie să fie studiate independent de istoria vorbitorilor lor. Pe de altă parte, cu ajutorul dialectelor şi al graiurilor, dar şi al numelor proprii, în primul rînd al toponimelor, poate fi reconstituită istoria unor regiuni. De multe ori, faptele dialectale, ca şi cele onomastice, sînt singurele dovezi

---

[2] Karl Weinhold, **Über die deutsche Dialektforschung und die Formen der schlesischen Mundart,** Wien, 1853.

[3] „Dialectele populare sînt mai demne de studii mai ample decît opera unor anumiţi poeţi din evul mediu" (citatul latinesc a fost reprodus după V.M. Schirmunski, **Deutsche Mundartkunde**, Berlin, Akademie-Verlag, 1962, p. 61).

[4] „Orice om care n-a cercetat cu atenţie graiurile limbii sale, nu o cunoaşte decît pe jumătate" (apud Sever Pop, **La Dialectologie. Aperçu historique et Méthode d'enquêtes linguistiques. Première partie: dialectologie romane,** Louvain, 1950. p. XI).

[5] Vezi Sever Pop, **op. cit.**, p. XI.

[6] „Istoria limbii urmează soarta vorbitorilor ei" (vezi **Kleine Enzyklopädie. Die deutsche Sprache**, herausgegeben von Erhard Agricola, Wolfgang Fleischer und Helmut Protze unter Mitwirkung von Wolfgang Ebert, 1. Band, Leipzig, VEB Bibliographisches Institut, 1969, p. 381).

Scanned with OKEN Scanner

de stabilire a unor fapte istorice. Aşa-numita română comună sau străromână, adică acea perioadă din istoria limbii noastre de pînă la despărţirea ei în actualele dialecte – aromân, meglenoromân, istroromân şi dacoromân –, care a presupus o unitate etnică, politică şi geografică a poporului român în Dacia şi în Peninsula Balcanică la nord de **linia Jireček** şi la est de lacuna de romanizare stabilită de A. Philippide[7], a putut fi reconstituită pe baza comparaţiei celor patru dialecte româneşti, cum ne-au fost ele transmise la sfîrşitul secolului trecut şi în secolul nostru. Mai mult, tot pe baza comparării acestora, au putut fi sesizate şi cele cîteva grupări dialectale din cadrul acesteia.

Este un lucru astăzi cunoscut că dialectele şi graiurile sînt arhive vii ale limbii unui popor. Ele au pentru lingvist aproape aceeaşi valoare ca plantele pentru botanist şi ca obiectele şi costumele populare pentru etnograf, sau, ca documentele de arhivă pentru istoric[8]. Studiul dialectelor dobîndeşte o importanţă şi mai mare pentru limbile a căror apariţie în momentele scrise este foarte tîrzie (cum e şi cazul limbii române). Întrucît primele monumente scrise în limba română datează de abia din secolul al XVI-lea, pentru reconstruirea ei înainte de această dată sîntem nevoiţi să apelăm la dialecte, subdialecte şi graiuri. Ba mai mult, chiar pentru înţelegerea stadiului limbii române din secolul al XVI-lea, cunoaşterea graiurilor actuale capătă o mare importanţă, deoarece „Textele din secolul al XVI-lea nu oglindesc decît foarte imperfect limba română vorbită atunci, fiind aproape exclusiv traduceri, adeseori foarte stîngace, provenind numai din unele regiuni ale ţării”[9].

În ceea ce priveşte studiul onomasticii în universităţi, acesta este necesar nu numai pentru viitorii profesori de limba şi literatura română, ci şi pentru cei de istorie şi geografie, din mai multe considerente:

– numele proprii, atît cele de locuri, cît şi cele de persoane, sînt recunoscute pentru valoarea lor de document istoric, căci,

---

[7] Vezi Philippide, OR, II, p. 505.
[8] Sever Pop, op cit., p. XI.
[9] Petrovici, SDT, p. 104.

Scanned with OKEN Scanner

aşa cum spune Iorgu Iordan, „toponimia poate fi socotită drept istoria nescrisă a unui popor, o adevărată arhivă, unde se păstrează amintirea atîtor evenimente, întîmplări şi fapte mai mult sau mai puţin vechi sau importante, care s-au petrecut de-a lungul timpurilor şi au impresionat într-un chip oarecare sufletul popular"[10];

– toponimele şi antroponimele constituie, uneori aproape singurele mărturii asupra idiomului vorbit de unele popoare antice (cum e şi cazul limbii strămoşilor noştri traco-daci). Pentru noi toponime (hidronime) ca **Dunăre, Mureş, Olt, Someş, Criş, Tisa, Timiş, Siret, Prut, Motru, Argeş, Buzău,** etc. sînt dovezi de natură lingvistică ale persistenţei dacilor şi după anul 106 e.n., cînd Dacia devine provincie romană, şi ale continuităţii populaţiei daco-romane pe văile acestor rîuri şi în timpul marii migraţiuni a popoarelor;

– toponimele şi antroponimele pot aduce, şi aduc, lămuriri despre simbioza dintre poporul român şi alte populaţii care au locuit pe teritoriul de formare a poporului român şi a limbii sale (aici s-ar încadra toponime şi hidronime de tipul **Bălgrad, Moigrad, Bistra, Crasna, Cernavodă, Tîrnava, Ialomiţa, Prahova** sau antroponime ca **Dragomir, Vladimir, Balomir, Bogdan, Dragoş, Mircea,** care vorbesc despre simbioza româno-slavă, sau toponime ca **Bahlui, Covurlui, Vaslui, Teleorman,** care amintesc de populaţiile turanice asimilate de români);

– numele proprii constituie, de multe ori, primele atestări ale existenţei unor cuvinte în limba română (numele proprii româneşti apar în textele slavone scrise în Muntenia şi Moldova sau în documentele redactate în latină, maghiară sau germană în Transilvania), ele devenind, aşadar, surse de prim rang pentru istoria limbii noastre[11];

---

[10] Iordan, **Top rom.**, p. 2.

[11] Vezi în acest sens, G. Mihăilă, **op. cit.**, precum şi **Dicţionarul elementelor româneşti din documentele slavo-române 1374–1600**, Bucureşti, EA, 1981 (redactat de un colectiv de autori sub conducerea lui Gh. Bolocan).

Scanned with OKEN Scanner

– numele proprii, mai ales toponimele, sînt „fosile" lingvistice, ele depun mărturie despre existența cîndva a unor cuvinte într-o anumită zonă a țării (de pildă, apelativul **arină** „nisip" (< lat **arena**) a dispărut din sudul și centrul Transilvaniei, dar s-a păstrat în toponimele **Arină** și **Capu Arinii** de la Poiana Sibiului[12] și **La Arină** de pe valea Secașului- Tîrnavei[13]);

– cercetarea numelor de persoane și a numelor de locuri, prin efectuarea unor studii monografice, pot aduce contribuții importante la cunoașterea istoriei regiunii respective[14] (vezi și supra);

– numele proprii pot servi la cunoașterea mai profundă a sistemului de formare a cuvintelor (prin derivare cu sufixe sau prin compunere) sau a sintaxei;

– numele proprii, de toate felurile, apar și în operele literare, unde au rolul de a servi la stabilirea epocii și a locului (locurilor) de desfășurare a acțiunii[15].

Revenind la ramificațiile teritoriale ale limbii, vom sublinia că ele furnizează informații prețioase și pentru istoria limbii

---

[12] Vezi Eugen Tănase, **Toponimia comunei Poiana-Sibiului,** AUT, V, 1967, p. 15.

[13] Vasile Frățilă, **Toponimia văii Secașului-Tîrnavei,** AUT, X, 1972, p. 156.

[14] Vezi Horst Naumann, **Heimatkunde und Namenforschung. Über Orts– und Flurnamen in den Kreisen Wurzen, Grimma und Oschatz,** Wurzen, 1961; vezi și la noi, Ilie Dan, **Toponimie și continuitate în Moldova de Nord,** Iași, Editura Junimea, 1980; Mircea Homorodean, **Vechea vatră a Sarmizegetusei în lumina toponimiei,** Cluj-Napoca, Editura Dacia, 1980; Vasile Ioniță, **Nume de locuri din Banat,** Timișoara, Editura Facla, 1982.

[15] Pentru onomastica literară românească, vezi printre altele: G. Ibrăileanu, **Numele proprii în opera comică a lui Caragiale,** în **Studii literare,** București, Editura Cartea Românească, 1930, p. 72–90; Lidia Șerdean, **Numele de persoane în Țiganiada lui I. Budai-Deleanu,** în LR, I, 1956, nr. 1, p. 52–58; V. Iancu, **Numele proprii în poezia lui Coșbuc,** în SMO, p. 45–50; Olimpia Berca, **Stilistica antroponimelor în Țiganiada,** SCL, XXXVII, 1986, nr. 5, p. 400–407.

Scanned with OKEN Scanner

literare. După cum se ştie, limba literară se formează pe baza unui dialect sau grai, care la un moment dat, capătă un anumit prestigiu. Dar limba literară nu se confundă cu acel dialect sau grai. În general, se susţine că la baza limbii române literare stă graiul din nordul Munteniei şi din sud-estul Transilvaniei, graiul acesta fiind şi cel al tipăriturilor de la Braşov ale diaconului Coresi (originar din Tîrgovişte). La formarea limbii literare şi-au adus contribuţia însă şi graiurile vorbite în alte regiuni. Din graiul vorbit în sudul ţării s-au impus fonetisme de tipul **cîine, pîine, mîine**, deşi acestea au o arie mai mică de răspîndire decît formele **cîne, pîne, mîne**[16], care sînt şi mai aproape de etimon (lat. **cane(m), pane(m), mane**), precum şi formele articolului posesiv (genitival) **al, a, ai, ale**, faţă de forma invariabilă **a**, care cuprinde o arie mult mai întinsă[17]. Limba literară n-a acceptat însă formele iotacizate ale verbelor (de tipul **eu văz, să vază, eu ţiu, să ţie, eu sughiţ, să sughiţă, eu spui, să spuie** etc.) sau identitatea de formă dintre persoana a treia singular şi plural a prezentului indicativ de la conjugările a doua, a treia şi a patra (**el vrea – ei vrea, el face – ei face, el fuge – ei fuge**), care se întîlnesc în varianta sudică a dialectului dacoromân. Formele neiotacizate ale verbelor, apărute analogic, ca şi formele deosebite pentru persoana a treia singular şi plural a prezentului indicativ la verbele de conjugările a doua, a treia şi a patra au fost preluate din alte graiuri[18].

---

[16] Pentru ariile celor două variante fonetice, vezi ALR s.n., vol. III, hărţile 662 şi 663 şi ALR s.n., vol IV, hărţile 1066 şi 1067.

[17] Vezi ALR, s.n., vol VI, hărţile 1665 1) AL MEU, 2) AL TĂU 1666, 1) A MEA, 2) A TA; 1667 1) AI MEI, 2) AI TĂI; 1668 1) ALE MELE, 2) ALE TALE; 1669 1) AL NOSTRU, 2) AL VOSTRU; 1670 1) A NOASTRĂ, 2) A VOASTRĂ; 1671 1) AI NOŞTRI, 2) AI VOŞTRI; 1672 1) ALE NOASTRE, 2) ALE VOASTRE; 1675 1) AL LOR, 2) A LOR, 3) AI LOR, 4) ALE LOR.

[18] Pentru alte amănunte, vezi Emil Petrovici, **Baza dialectală a limbii noastre naţionale**, în LR, IX, 1960, nr.5, p. 60–78 şi Ion Gheţie, **Baza dialectală a românei literare**, Bucureşti, EA, 1975.

Scanned with OKEN Scanner

Toate graiurile şi dialectele (convergente), remarcă I. Coteanu, se vor contopi pînă la urmă în limba comună printr-un proces în care se observă două tendinţe: pe de o parte, vorbirea dialectală se modelează după limba literară, primind de la aceasta cuvinte şi forme gramaticale din ce în ce mai numeroase, iar, pe de alta, limba literară, la rîndul său, se îmbogăţeşte cu un număr de cuvinte dialectale, introduse mai ales prin literatura beletristică. După opinia aceluiaşi lingvist, este de semnalat faptul că „limba literară dă mai mult şi primeşte mai puţin, căci e mai greu ca un cuvînt sau o formă dialectală să fie adoptată numai pe calea literaturii, şi mult mai uşor ca formele şi cuvintele din limba literară să fie primite de dialecte şi graiuri, unde pătrund pe toate căile şi vin în plus cu prestigiul culturii"[19].

Să mai amintim, în treacăt, că dialectologia aduce informaţii utile f i l o l o g i e i, în sensul restrîns al termenului, mai ales în ceea ce priveşte localizarea, datarea şi stabilirea paternităţii unor texte[20] şi să nu uităm că ea înlesneşte lingvisticii generale explicarea unor fenomene ca unificarea şi diversificarea lingvistică, relaţia dintre limbă şi societate, a raportului dintre limbă şi dialect, a graniţelor dialectale etc.

Dacă studiul dialectelor şi al graiurilor aduce atîtea foloase istoriei limbii române, atunci trebuie să nu lăsăm să se piardă acest tezaur, care este graiul, mai exact, trebuie să culegem şi să studiem graiurile, deoarece astăzi se constată o puternică tendinţă de pierdere a particularităţilor dialectale ale ramificaţiilor

---

[19] Coteanu, EDR, p. 22.

[20] Vezi în acest sens, I Gheţie, **Localizarea textelor vechi româneşti după criterii lingvistice**, SCL, XVI, 1965, nr. 3, p. 391–406; Idem, **Textele rotacizante şi originile scrisului literar românesc. Chestiuni de metodă**, în **Studii de limbă literară şi filologie**, Bucureşti, EA, 1969. p. 189–241 şi G. Ivănescu, **Elemente maramureşene în limba tipăriturilor lui Coresi**, SCŞt (Iaşi), Filologie, 1959, p. 19–33.

Scanned with OKEN Scanner

teritoriale ale limbii. Tendința aceasta, devenită foarte activă în momentul de față[21], cînd influența limbii literare asupra variantelor regionale se manifestă cu mare forță, fiind determinată de o serie de factori extralingvistici ca școala, presa, radioul, televiziunea, contactul mai viu cu orașul înlesnit de mijloacele de transport în comun etc., impune, cum spuneam, necesitatea înregistrării faptelor lingvistice din graiurile locale. Este una dintre sarcinile cele mai importante și mai urgente ale dialectologiei noastre actuale. Și, dacă înainte învățători, preoți și profesori ca Ion Pop Reteganul, Ion Micu Moldovanu, Alexiu Viciu, Enea Hodoș, Lucian Costin, G.F. Ciaușanu, Titu Dinu, Ion Diaconu etc., care n-au beneficiat de condițiile de pregătire de care dispun studenții și profesorii din timpurile noastre, și-au cîștigat merite deosebite din notarea graiului popular sau a literaturii populare, atunci cu atît mai mult este o datorie a profesorilor de limba și literatura română de a nu lăsa să piară fără urmă acest bun de neprețuit, transmis nouă de generațiile trecute. Materialul acesta poate constitui substanța unor culegeri de texte dialectate, a unor glosare regionale sau a unor monografii dialectale care pot deveni lucrări pentru obținerea gradului didactic I[22].

Cunoașterea dialectului local are pentru profesorul de limba și literatura română și rațiuni practice. Una din obligațiile esențiale

---

[21] Vezi, de exemplu, B. Cazacu, **Despre dinamica limitelor dialectale**, **FD**, V, 1963, p. 27–39, reluat în B. Cazacu, **Studii de dialectologie română**, București, ES, 1966, p. 73–90.

[22] În această ordine de idei, propunem conducerii Societății de Științe Filologice să găsească o modalitate de a relua publicarea seriei de **Lexic regional** (1, 1960; 2, 1970) pentru a putea fi valorificate bogatele glosare dialectice ce însoțesc unele lucrări monografice, foste teze de doctorat, lucrări de gradul I sau chiar lucrări de licență, deoarece nici revistele noastre nu au mai găsit spațiu tipografic pentru publicarea unor glosare regionale. Într-un fel, nici volumul al II-lea din **Materiale și cercetări dialectale** (Cluj-Napoca, 1983) nu-l continuă pe primul, apărut la București în 1960, în sensul că nici el nu mai cuprinde lexic regional.

Scanned with OKEN Scanner

ale acestuia este să impună normele limbii literare şi să atragă mereu atenţia asupra faptelor regionale, care trebuie evitate sau înlăturate atunci cînd elevii folosesc limba literară. În ceea ce priveşte apariţia unor elemente regionale în limba unor opere literare, profesorul de limba română trebuie să explice elevilor că acele elemente au fost folosite de scriitor cu un scop stilistic, anume, pentru realizarea „culorii" locale. Limbajul este, de asemenea, un important mijloc de caracterizare şi de individualizare a personajelor[23]. După G. Ivănescu, „cercetarea graiurilor dacoromâneşti ar trebui combinată cu cercetarea limbii scriitorilor, care prezintă numeroase elemente dialectale, unele încă neînregistrate pe teren, deşi ele există desigur acolo"[24]. Mai mult, nu se poate concepe studierea limbii lui D. Cantemir şi a lui Al. Vlahuţă fără cunoaşterea graiurilor de azi din Moldova sau studierea limbii unui cronicar muntean şi a lui Zaharia Stancu fără cunoaşterea graiului din Muntenia. Iar cînd e vorba de scriitori moderni, putem proceda şi invers, adică putem porni de la limba scriitorilor pentru a ajunge la cercetarea dialectală, verificînd existenţa pe teren a elementelor lexicale găsite în opera lor"[25].

---

[23] Pentru unele probleme referitoare la dialectologie şi predarea limbii române să se vadă, Constantin Otobîcu, **Însuşirea normelor limbii literare de către elevi,** în LL, 1976, nr. 2 p. 289–292; Constanţa Bărboi, **Profesorul de limba română şi educaţia tineretului,** în LL, 1977, nr. 1, p. 92–93; Petru Neiescu, **Despre necesitatea cercetării dialectale,** în LL, 1977, nr. 1. p. 136–137; Liliana Ionescu-Ruxăndroiu, **Probleme ale variaţiei regionale în textul literar,** în LL, 1979, nr. 4, p. 430–435; Stelian Dumistrăcel, **Limbă literară şi dialect în mediul şcolar,** în LR, XXX, 1981, nr. 3 p. 261–279; Fr. Király, **Limba „de acasă" a elevilor şi pregătirea lingvistică a profesorului,** în LL, 1984, nr. 1, p. 109–118; Simion Dănilă, **Valenţe pedagogice ale „vetrei" lingvistice,** în **Studii de dialectologie,** Timişoara, TUT, 1984, p. 49–58; Doina Grecu, **Grai şi limbă literară la copii, ibidem,** p. 103–109.

[24] G. Ivănescu, **Istoria limbii române în universităţile din România,** în LL, 1977, nr. 1, p. 46.

[25] **Ibidem.**

Scanned with OKEN Scanner

Pentru pregătirea viitorilor profesori de limba şi literatura română aceştia profită de un curs de **Dialectologie** care cuprinde problemele teoretice ale disciplinei, istoria dialectologiei româneşti, descrierea dialectelor româneşti nord- şi sud-dunărene, de un semestru, de unul facultativ **Probleme speciale de dialectologie**, de manuale apărute pe plan local sau central[26]. Este necesar să spunem că reducerea cursului obligatoriu doar la 26 de ore cărora li se adaugă numai 13 de seminar, faţă de 60 de ore de curs şi tot atîtea de seminar cîte erau cu cîţiva ani în urmă, vine în detrimentul unei serioase pregătiri a studenţilor filologi. În acest context se impune cel puţin mărirea de ore de seminar (egale cu cele de curs) pentru a putea asigura însuşirea temeinică a problemelor dezbătute în curs. Insuficiente sînt şi cunoştinţele de dialectologie prevăzute pentru elevii din ciclul gimnazial şi liceal. **Programa de limba română pentru clasele V-VIII** (Bucureşti, 1983) rezervă „regionalismelor (împreună cu antonimele) doar o singură oră (vezi **Programa**, p. 85), iar **Programa de limba şi literatura română pentru învăţămîntul liceal de zi şi seral** (Bucureşti, 1983) nici măcar atît. Doar în manualul pentru clasa a IX-a (ediţia 1983), în capitolul **Originea şi dezvoltarea limbii române** (capitol redactat de acad. I. Coteanu), pe aproximativ o pagină, sînt discutate cîteva noţiuni de dialectologie în subcapitolul **Despre limba populară, despre graiuri şi despre limba literaturii artistice**.

Considerăm că unele cunoştinţe de dialectologie, de istoria limbii române şi chiar de onomastică[27] pot fi introduse încă din

---

[26] Vezi I. Coteanu, **op. cit.**; Liliana Ionescu – Ruxăndroiu, **Probleme de diactologie română**, Bucureşti, Centrul de Multiplicare al Universităţii din Bucureşti, 1973; Matilda Caragiu Marioţeanu, **Compendiu de dialectologie (nord-şi sud-dunăreană)**, Bucureşti, EŞE, 1975; Matilda Caragiu Marioţeanu, Ştefan Giosu, Liliana Ionescu-Ruxăndoiu, Romulus Todoran, **Dialectologie română**, Bucureşti, EDP, 1977; Vasile Frăţilă, **Dialectologia limbii române. Partea I**, Timişoara, TUT, 1977; Idem, PDR.

[27] Nici în privinţa onomasticii, actuala **Programă** nu este mai darnică. Într-o singură oră, în clasa a VI-a (vezi **Programa**, p. 86) se prevăd cîteva cunoştinţe legate de scrierea corectă şi de declinarea numelor proprii.

Scanned with OKEN Scanner

clasa a V-a, ele putînd fi dezvoltate şi completate cu altele noi în clasele următoare. De altfel, cu o seire de regionalisme şi de arhaisme, elevii se întîlnesc în lecturile literare obligatorii şi în cele suplimentare încă din primele clase de gimnaziu. Se cere însă multă grijă în dozarea cunoştinţelor, aşa încît acestea să nu ducă la supraîncărcarea elevilor.

Contactul cel mai firesc cu onomastica îl constituie înseşi numele elevilor. Se va începe cu cele mai reprezentative nume de băieţi şi de fetiţe, deosebindu-se numele vechi, tradiţionale de cele moderne. Atenţie mare se va acorda numelor de familie. Şi în acest caz este indicat să se pornească de la cele mai frecvente nume din clasă. Se va atrage atenţia asupra faptului că unele nume de familie reflectă vechi ocupaţii şi meserii (**Văcaru, Ciobanu, Păcuraru, Moraru, Faur, Fieraru, Covaci, Rotaru, Olaru, Sitaru, Blănaru, Cojocaru, Croitoru** etc.), că altele vorbesc despre originea locală (iniţială) a purtătorilor lor şi despre legăturile permanente existente între toate regiunile româneşti (**Moldoveanu, Munteanu, Ardeleanu, Olteanu, Bănăţan, Crişan, Bîrsan, Haţegan, Vrîncean** etc.). Nu puţine sînt numele de familie provenite din prenume (**Bogdan, Bucur, Dan, Dragoş, Dragomir, Florea, Stan, Vlad** etc.); după cum numeroase sînt şi cele formate de la nume de botez cu ajutorul unor sufixe: **-escu** (**Ionescu, Iosifescu, Georgescu, Pavelescu, Vasilescu** etc.), **-oi(u)** (**Dănoiu, Drăgoi, Săvoiu, Rădoi, Petroiu, Stănoiu** etc.).

Legături multiple cu istoria, cu geografia şi cu ştiinţele naturii are toponimia. Cele mai multe nume de loc au ca punct de plecare diversele forme de relief (deal, vale, şes, coastă, groapă etc.), vegetaţia care creşte sau a crescut în acele locuri (brazi, plopi, fagi, stejari, meri, pruni, aluni, răchită, rogoz etc.), compoziţia geologică a solului (pietriş, nisip, cărbune, sare etc.) sau antroponime amintind despre întemeietorii localităţilor respective sau despre proprietarii acelor locuri (**Brăila, Bucureşti, Balota, Davideni, Davidoaia, Dăneasa, Piteşti, Ploieşti** etc.).

Se va începe şi aici cu numele locurilor mai apropiate (al satului sau al oraşului natal, ale localităţilor învecinate),

Scanned with OKEN Scanner

continuîndu-se cu numele celor mai importante localităţi din judeţ şi din ţară. Numele vor fi explicate de profesor, cercetări propriu-zise în acest domeniu de la elevi neputîndu-se pretinde. Elevii vor putea însă strînge numele de locuri şi de persoane de pe raza comunei, urmînd ca o clasificare după punctul de plecare al acestora, după origine şi după modul de formare să fie făcută cu ajutorul profesorului. Elevii vor dobîndi astfel o imagine a principiilor şi a modului de denominaţie populară şi oficială.

Îndeletnicirea cu numele de locuri (mai ales cu toponimia minoră) şi cu antroponimia (ne referim în primul rînd la numele de familie şi la supranume sau porecle) îi conduce pe elevi şi spre studiul graiurilor locale, deoarece, de multe ori, categoriile de nume proprii menţionate mai sus provin din apelative cu o arie geografică restrînsă (**ogaş** „pîrîu", **tău** „lac", **mlacă** „mlaştină", **arină** „nisip"; **ciobotar** „cizmar", **stoler** „tîmplar", **sabău** „croitor", **covaci** „fierar", **stăvar** „herghelegiu", **vinţiler** „paznic la vie", **jitar** „paznic de cîmp", **boactăr** „paznic de noapte" etc.).

Studiul numelor de locuri şi de persoane poate fi aplicat şi în cazul unor lecturi sau opere literare (**Amintiri din copilărie** de I. Creangă, **Sate şi oraşe** de Geo Bogza, **Ţiganiada** de Ion Budai Deleanu, piesele de teatru ale lui Vasile Alecsandri sau ale lui I.L. Caragiale).

Din păcate, onomastica este neglijată nu numai în învăţămîntul gimnazial şi liceal, ci şi în cel filologic superior, unde necesitatea unui curs şi a unui seminar aferent obligatoriu de un semestru nu ar mai trebui argumentată[28]. Se simte, de asemenea,

---

[28] Astfel de cursuri au ţinut în urmă cu mai bine de 50 de ani, la Universitatea din Bucureşti, O. Densusianu (**Probleme de toponimie şi onomastică**, 1930) şi I-A. Candrea (**Introducere în studiul toponimiei, cu privire specială asupra toponimiei Olteniei şi Banatului**, 1928; **Probleme de toponimie**, 1931; **Onomastica română, cu privire specială la onomastica Olteniei**, 1935–1936), iar cursuri opţionale de onomastică a ţinut, la Universitatea din Bucureşti. Al. Graur sau ţin (în unele centre numai pentru studenţii care au limba română ca specialitate B) Mircea Homorodean (la Cluj-Napoca), Ionel Stan (la Timişoara), Ilie Dan (la Iaşi) şi Gh. Bolocan (la Craiova).

Scanned with OKEN Scanner

nevoia unor lucrări adecvate de inițiere și de popularizare a cercetărilor în acest domeniu[29], așa cum au existat, de exemplu, în fosta R.D.G.[30].

---

[29] Astfel de lucrări au apărut și la noi, unele sînt însă de mult epuizate, altele au fost scoase pe plan local în tiraje prea mici, iar altele sînt risipăite prin diverse reviste. Din rîndul lucrărilor de popularizare le menționăm pe cele semnate de Al. Graur, **Nume de persoane**, București, EȘ, 1965 și **Nume de locuri**, 1972, precum și **Mica enciclopedie onomastică**, București, EER, 1975, de Christian Ionescu. Indicații cu privire la modul de strîngere a materialului onomastic se găsesc în următoarele lucrări: Marius Sala, **Probleme de toponimie**, I, în LR, XIII, 1964, nr. 2, p. 169–173; II, în LR, XIII, 1964, nr. 3, p. 267–274; **Chestionar onomastic**, în CL, IX, 1964, nr. 2, p. 239–261; M. Homorodean, **Cu privire la metoda culegerii pe teren a numelor topice**, în CL, X, 1965, nr. 1, p. 157–165; Aurelia Stan, **Cu privire la metoda culegerii numelor de persoană**, în CL, X, 1965, nr. 1, p. 167–172; Ion Conea, **Avem datoria să culegem comoara toponimiei noastre**, în „Gazeta Învățămîntului", XXI, 1969, nr. 1000, p. 3; Idem, **Cum să adunăm comoara toponimiei noastre**, în GÎ, XXI, 1969, nr. 1006, p. 3; Gh. Bolocan, Cristian Ionescu, **Dicționarul toponimic al României – operă de interes național**, în **Anuar 1976. Istoric. Realizări**, SSF, București, 1976, p. 83–91; **Chestionar toponimic și entopic general cu un glosar de entopice onomasiologic** și **Ancheta toponimică**, ambele elaborate de Dragoș Moldovanu, fără ca numele autorului să fie trecut pe foaia de titlu, și apărute la Iași în 1978 sub egida Institutului de Istorie Literară și Folclor; D. Loșonți, I. Roșianu, **Principii și norme de culegere a materialului pentru Dicționarul toponimic al Transilvaniei**, în **Studii de onomastică**, Cluj-Napoca, 1981, p. 92–104.

[30] Vezi **Wegweiser zur Namenforschung**, Halle (Saale), 1962; T. Witkowski, **Grundbegriffe der Namenkunde**, Berlin, 1964; Wolfgang Fleischer, **Die deutsche Personennamen. Geschichte, Bildung und Bedeutung**, Berlin, 1964; ediția a II-a, 1968; **Namenforschung heute. Ihre Aufgaben und Ergebnisse in der Deutschen Demokratischen Republik**, Berlin, 1971; Wilhelm Schmidt, **Deutsche Sprachkunde**, Berlin, ediția a V-a, 1967 (capitolul **Die Eigennamen**, p. 249–298); **Kleine Enzyklopädie. Die deutsche Sprache**, 2. Band, Leipzig, 1970 (capitolul **Deutsche Namenkunde**, p. 639–751); Horst Naumann, Gerhard Schlimpert, Johannes Schultheis, **Das kleine Vornamenbuch**, Leipzig, 1978; Horst Naumann, Gerhard Schlimpert, Johannes Schultheis, **Vornamen heute. Fragen und Antworten zur Vornamengebung**, 1979.

Scanned with OKEN Scanner

Cursul de onomastică necesar studenților filologi, dar și celor de la facultățile de istorie și geografie[31], va trebui să trateze problemele generale ale disciplinei: obiectul și importanța onomasticii, relațiile ei cu alte discipline lingvistice și cu alte științe, raportul dintre numele proprii și apelative, scurt istoric al disciplinei și al preocupărilor de onomastică românească etc. Se va acorda o atenție deosebită tratării sistematice a structurii și originii antroponimelor românești – prenume, nume de familie, supranume și porecle, hipocoristice –, respectiv structurii și originii numelor de locuri (oiconime, hidronime, oronime, toponimie urbană etc.). Un capitol special îl va constitui onomastica literară în centrul căreia va trebui să stea analiza numelor date de autor personajelor operelor sale și a locurilor de desfășurare a acțiunii. Onomastica literară va trebui să aibă în vedere și rolul caracterizator al numelor sugestive, analiza numelor fictive și a celor autentice, explicarea tuturor variantelor pentru unul și același nume propriu în funcție de situația comunicării, întrebuințarea de perifraze, adică a unor circumscrieri a numelor proprii cu ajutorul unor apelative, care se substituie numelor proprii, dar care preiau funcția principală a acestora, aceea de identificare etc.

Intenția articolului de față a fost să atragă atenția asupra serviciilor pe care dialectologia și onomastica le aduc științei limbii și literaturii, asupra rolului pe care cele două discipline îl au în formarea profesorului de limba și literatura română și asupra necesității de a li se acorda un spațiu mai mare în cadrul

---

[31] Profesorii care n-au putut beneficia de un asemenea curs și-ar putea completa cunoștințele necesare prin cursurile de perfecționare. Profesorii de geografie, mai ales absolvenții Universității din București, au putut profita de îndrumarea unor cadre cu preocupări în acest domeniu, care au publicat studii de strictă specialitate: I. Conea, **Toponimia. Aspectele ei geografice**, în **Monografia geografică a Republicii Populare Române**, București, EA, 1960, p. 65–92; Gh. Dragu, **Toponimia geografică (partea I)**, București, Centrul de Multiplicare al Universității din București, 1973, 228 p.; **Geografie istorică și toponimie geografică** (coordonator Dimitrie Oancea), în **Geografia României**, II, București, EA, 1984, p. 15–49.

Scanned with OKEN Scanner

programei de învățămînt, atît în cel superior, cît și în cel gimnazial și liceal.

Numărul de ore repartizate cunoștințelor de dialectologie, de onomastică sau de istoria limbii române în cadrul școlii generale și în liceu nu trebuie să fie prea mare, dar, oricum, aceste cunoștințe nu pot fi aproape total eludate. De altfel, nici programa de învățare a limbii materne din alte țări nu prevede nu număr mare de astfel de ore. Pentru a da un singur exemplu, în fosta R.D.G., din totalul de 556 de ore de limbă germană cîte erau prevăzute în clasele V-X, istoriei limbii germane (aici fiind incluse și onomastica și dialectologia) îi sînt repartizate doar 14 ore, după cum urmează:

– în clasa a V-a 2 ore, în care se discută cîteva chestiuni de onomastică din care elevii trebuie să rețină că numele proprii sînt elemente vechi ale limbii. Tot aici se discută: sensul și rostul prenumelor (inițial nume unice), originea și modul de formare a numerelor de familie, necesitatea lor socială, originea și importanța toponimelor, a hidronimelor și oronimelor;

– în clasa a VI-a 2 ore, în care se face o prezentare sistematică a evoluției (componenței) vocabularului limbii germane;

– în clasa a VII-a 3 ore, în care se discută variantele teritoriale și sociale ale limbii (dialecte, subdialecte, graiuri, jargon, argou, limbaje profesionale sau termeni tehnici). De asemenea, elevii fac cunoștință cu noțiunile de limbă literară, limbă comună, limbă a literaturii beletristice;

– în clasa a VIII-a 3 ore; aici pe baza unor texte alese din literatura veche și medie germană, elevii învață perioadele de evoluție a limbii germane;

– în clasa a IX-a 2 ore, în care elevii dobîndesc unele noțiuni de înrudire a limbilor: dialectele limbii germane de astăzi își au originea în vechile dialecte germanice, din care s-au născut și limbile germanice actuale (olandeza, daneza, suedeza, engleza etc.). Acestea, la rîndul lor, sînt înrudite cu alte limbi din Europa și din Asia, cu cele romanice și cu cele slave, care, ca și alte familii de limbi, au o origine comună – limba indoeuropeană;

Scanned with OKEN Scanner

– în clasa a X-a 2 ore, în care se face o privire de ansamblu asupra esenței și funcției limbii[32].

O dezbatere specială privind onomastica și școala[33] ar putea fi organanizată de către Societatea de Științe Filologice, iar alta privind locul pe care să-l ocupe dialectologia, onomastica și istoria limbii române în învățământul de toate gradele, ar putea avea loc sub egida Ministerului Învățământului și Științei.

---

[32] Vezi **Lehrplan Deutsche Sprache und Literatur. Teil Muttersprachunterricht Klassen 5 bis 10**, Ministerrat der Deutschen Demokratischen Republik. Ministerium für Volksbildung, Berlin, Volk und Wissen, Volkseigener Verlag, 1983.

[33] Astfel de sesiuni au fost organizate periodic de Institutul Pedagogic din Zwickau. La prima sesiune (1966), printre altele au fost ținute comunicările: Karlheinz Hengst, **Die Bedeutung der Namenkunde für die Unterstufe**; Horst Naumann, **Zur Einbeziehung der Studenten in die Namenforschung**; Hans Walther, **Zur Namenkunde im Geschichtsunterricht**; Volkmar Hellfritsch, **Die Namenkunde in der Arbeit des Deutschlehrers**; Johannes Schultheis, **Namen von Schülern und Lehrern**. Ele au fost publicate în „Wissenschaftliche Zeitschrift. Pädagogisches Institut Zwickau. Gesellschafts – und sprachwissenschaftliche Reihe", 3 Jahrgang, 1967, Heft 2.

Scanned with OKEN Scanner

ROLUL ÎMPRUMUTURILOR ÎN CREAREA TOPONIMELOR (PRIORITATEA UNEI IDEI)

Ocupîndu-se de originea numelor de locuri de pe teritoriul României, Emil Petrovici a atras de nenumărate ori atenția asupra unei greșeli metodologice care apărea în studiile unor cercetători români sau străini. Este vorba despre tratarea nediferențiată a toponimiei cu aspect slav [lărgind cadrul, am putea spune cu aspect maghiar, german etc. – n.n. V.F.] „fără a se face distincția între acele nume de locuri create de o populație care vorbea un grai slav [sau maghiar, german etc. – n.n. V.F.] și acelea create de români (uneori de maghiari) din elemente de origine slavă..."[1].

După Emil Petrovici, printre toponimele cu aspect slav, create de români, se numără cele care au ca punct de plecare următoarele categorii de elemente slave ale limbii române:

– substantive (**Dumbrava, Dealul, Rovine, Vidra**) și adjective (**Mîndra, Bogata**) românești de origine slavă, prezentînd adeseori forme morfologice românești;

– substantive și adjective românești de origine slavă, prevăzute cu sufixe românești de origine latină (**Dumbrăveaua, Slătioara**) sau slavă (**Dumbrăvița, Răchitișul**);

– toponime de origine slavă prevăzute cu sufixe românești de origine latină (**Bistricioara, Cernișoara, Glîmbocelul**) sau cu sufixe românești de origine slavă (**Doftănița**);

---

[1] Emil Petrovici, SDT, p. 292.

Scanned with OKEN Scanner

– nume de persoane românești de origine slavă nesufixate (**Balomir, Novac, Preajba**) sau asociate fie cu sufixe românești de origine latină (**Balomireasa, Iscroni, Vlădoaia**), fie cu sufixe românești de origine slavă (**Brătuleni, Drăgoieni, Drăgoteni**);

– sufixe românești de origine slavă adăugate fie la baze latine (**Vulpeanca, Ursei, Călărași, Aluniș**), fie la baze de origine slavă (**Crîngași, Poienița, Trestieni**), fie de altă origine (**Ciobănița**).

O altă categorie de toponime cu „aspect slav o constituie cele create de autoritățile românești în limba slavă a administrației țărilor române (**Dolj, Gorj**) și cele create de autoritățile românești avînd la bază nume de localități din Bulgaria, unde armata română a repurtat victorii în cursul războiului pentru independența României (**Griviția, Plevna, Rahova, Smîrdan**)[2].

Stăruința cu care Enil Petrovici a repetat de-a lungul anilor aceste principii, începînd cu **Daco-slava**[3] și cu **Toponimie ungurească în Transilvania medievală**[4], continuînd cu **Toponimice de origine slavo-bulgară pe teritoriul R.P.R.**[5], cu **Rolul împrumuturilor în crearea toponimelor. (În legătură cu toponimul românesc *Prislop*)**[6] și încheind cu **Românii creatori de toponime „slave”**, publicat în anul morții sale tragice[7], termenii categorici în care le-a formulat, consecvența cu care le-a aplicat[8] au creat impresia că el este primul care le-a

---

[2] Vezi SDT, p. 292–303.

[3] DR, X_2, 1943, p. 233–277.

[4] „Transilvania”, 74, 1943, nr. 2, p. 113–130.

[5] CL, II, 1957, p. 23–46

[6] CL, VII, 1962, nr. 1, p. 25–38.

[7] Versiunea rusească în RS, XVI, 1968, p. 5–18; versiunea românească, în SDT, p. 292–303.

[8] Latura aceasta a studiilor de toponimie scrise de Emil Petrovici a fost subliniată de mai toți cei ce s-au ocupat de opera savantului nostru. Vezi, de exemplu: **Cuvînt înainte** la SDT, p. 7; I. Pătruț, **Academicianul Emil Petrovici (1899–1968)**, CL, XIV, 1969, nr. 1, p. 3–5; idem, **Emil Petrovici – la 75 de ani de la naștere**, LR, XXIII, 1974, nr. 6, p. 469–477; D. Macrea, **Personalitatea științifică a lui Emil Petrovici**, CL, XIV, 1969, nr. 2, p. 191–207; idem, **Emil Petrovici**, în **Contribuții la istoria lingvisticii și filologiei românești**, București, EȘE, 1978, p. 365–384; Emil Vrabie, **Emil Petrovici (1899–1968)**, RS, XVII, 1970, p. 5–19; Marius I. Oros, **Emil Petrovici – studii de toponimie**, CL, XX, 1975, nr. 1, p. 23–28 etc.

Scanned with OKEN Scanner

emis în literatura de specialitate, deşi însuşi Emil Petrovici arăta că „învăţaţi de seamă au semnalat greşeala metodologică ce se face destul de des în cercetările onomastice de a neglija rolul împrumuturilor în crearea toponimelor”[9]. În prima notă de la subsolul acestui studiu (**Românii creatori de toponime „slave”**), Emil Petrovici menţionează că se referă la cele scrise de Max Vasmer într-un studiu[10] şi în cartea **Die Slaven in Griechenland**[11]. Tot acolo, E. Petrovici trimite şi la V. Kiparsky[12].

În alte studii, Emil Petrovici este şi mai ferm, subliniind că Max Vasmer este primul care a atras atenţia asupra acestui principiu deosebit de important cînd trebuie să stabilim pe cei care au „botezat” numele de locuri: „Max Vasmer este cel care a atras atenţia pentru prima dată asupra faptului că o populaţie creează nume de locuri servindu-se şi de cuvinte împrumutate”[13]. Aserţiunea că Vasmer este „primul care a atras atenţia asupra rolului împrumuturilor în crearea toponimelor” apare formulată chiar astfel la Emil Petrovici şi în **Rolul împrumuturilor în crearea toponimelor. (În legătură cu toponimul românesc** *Prislop*) nota [14].

---

[9] SDT, p. 292.

[10] Publicat în „Sitzungsberichte der Preussischen Akademie der Wissenschaften”, phil.- hist. Kl., 1934. p. 365.

[11] Berlin, 1941.

[12] **Die Kurenfrage**, Helsinki, 1939, p. 56–66 (Annales Academiae Scieentuarum Fennicae”, seria B, tom. XLII).

[13] „C'est Max Vasmer qui a attiré pour la premiere fois l'atention sur le fait qu'une population crée des noms de lieux en se servant de mots d'emprunt aussi” (E. Petrovici, **Toponymes roumains d'origine slave présentant le grupe „voyelle + nasale pour sl. com *ǫ, în Contributions onomastiques publiées à l'occasion du VIe Congrés International de Sciences Onomastiques à Munich du 24 au 28 août 1958,** Bucureşti, 1958, p. 34, nota 1).

Şi aici E. Petrovici trimite la aceleaşi „Sitzungsberichte der Preussichen Akademie der Wissenschaften”, phil.-hist. Kl., 1934, p. 365, arătînd, totodată, că principiul aceasta a fost aplicat în studiul toponimiei româneşti de el însuşi în Daco-slava, DR, X_2, 1943, p. 240.

[14] Vezi CL, VII, 1962, nr. 1, p. 25 şi SDT, p. 225.

Scanned with OKEN Scanner

Dar ideea că toponimele create cu ajutorul împrumuturilor nu aparţin limbii de „origine", ci celei care a făcut împrumutul, apare cu mult înainte de anul 1934 şi nu se datorează lui Max Vasmer, ci lui Gustav Weigand[15]. Făcînd statistica pe origini a hidronimelor de pe teritoriul Munteniei şi Moldovei, G. Weigand arată că în categoria elementelor româneşti a inclus şi hidronimele care provin de la apelative româneşti de origine străină (slavă, maghiară) ca **bahnă, arţag**, de la nume româneşti de origine slavă (**Vîlsan**), pe cele derivate cu sufixe româneşti de la apelative româneşti de origine slavă (**Obedeanca**) sau de la toponime slave (**Bistricioara**), deoarece, în acest caz, important de stabilit e nu din ce limbă provin împrumuturile, ci cine a dat nume locului: „Aici am socotit că sînt româneşti toate elementele străine care au fost deja încetăţenite în limba română; deci **Bahna, Obedeanca, Vîlsan, Arţagul** sînt la fel de îndreptăţite a fi considerate formaţii (=derivate) româneşti ca de exemplu **Doamna, Lunga, Larga**. Într-o astfel de cercetare se pune problema să stabilim cine a fost denominatorul şi nu de unde provin iniţial aceste elemente"[16].

Formulat explicit, principiul acesta este aplicat de Weigand în analiza multor hidronime.

Vorbind despre hidronimele **Bahna, Băhniţa** şi despre oiconimul **Bahna** din Oltenia, Weigand spune: „Atribuirea numelui este românească, chiar dacă originea cuvîntului este ucraineană, dar tocmai aceasta dovedeşte că denominatorii au fost români şi nu bulgari, deoarece aceştia (bulgarii) n-au deloc cuvîntul şi nici nu l-au avut. Ucr. **bahnó** „mlaştină": cuvîntul trebuie că a fost

---

[15] Vezi studiul acestuia intitulat **Ursprung der südkarparischen Flussnamen in Rümänien**, în **XXVI-XXIX. Jahresbericht des Instituts für rumänische Sprache (rümanisches Seminar) zu Leipzig**, 1921, p. 71–103.

[16] „Dabei habe ich noch alle fremden Elemente, die bereits in der rum. Sprache eingebürgert waren als rumänische gerechnet, also **Bahna, Obedeanca, Vîlsan, Arţagul** sind ebensogut rumänische Bildungen, wie etwa **Doamna, Lunga, Larga**. Es kommt bei einer derartigen Untersuchung darauf an, festzustellen, wer der Namengeber war, nicht woher die Elemente ursprünglich abstammen" (p. 94).

Scanned with OKEN Scanner

preluat în română în timpuri vechi (sec. 12-13), altfel n-ar fi putut călători atît de departe spre vest"[17].

Iată şi alte exemple:

„Un afluent de pe partea dreaptă a Jiului şi mai demn de menţionat este **Obedeanca**, numit după localitatea **Obedeni** (aceleaşi oiconim apare şi în Ilfov). Derivarea este românească pornind de la rom. **ob(e)adă** din slav. **obeda** „obadă"[18].

„**Olteţ** = Oltul mic este un derivat bulgăresc deoarece **-eţ** este un sufix diminutival de origine bulgărească. Un afluent al Olteţului este **Cerna** cu **Cernişoara** = Cerna mică (derivat românesc)"[19].

„**Vîlsan** derivat românesc. Iniţial numele este un antroponim şi se găseşte în **Vîlsăneşti** pe **Vîlsan**, jud Argeş şi în

---

[17] „Die Namengebung ist rumänisch, obleich der Ursprung des Wortes klr. [kleinrussisch] ist, aber gerade das beweist, dass die Namengeber Rumänen nicht etwa Bulgaren waren, die das Wort gar nicht haben und nicht hatten. Klr. **bahnó** „Sumpf, Morast"; das Wort muss in alter Zeit (12, 13 Jh.) ins Rum. aufgenommen sein, sonst wäre es nicht soweit nach Westen gewandert" (p. 71–72).

Apelativul **bahnă** nu poate fi de origine ucraineană în limba română. Răspîndirea toponimului nu numai în Moldova, ci şi în Transilvania de centru, în Muscel şi în Mehedinţi, atestarea lui în secolul al XIII-lea pe Tîrnava Mică ne arată că e vorba mai degrabă de un element românesc de origine slavă veche (**bag(b)no**, cf. ucr. **bagno** (vezi şi G. Mihăilă, **Dicţionar al limbii române vechi (sfîrşitul sec. al X-lea – începutul sec. al XV-lea)**, EER, p.73).

[18] „Ein noch erwähnenswerter rechter Zufluss des Jiul ist die **Obedeanca**, genannt nach dem Orte **Obedeni** (derselbe Ortsname auch in Ilfov). Die Bildung ist rumänisch auf Grundlage von **ob(e)adă** aus slav. **obeda** „Radfelge" (p. 74).

Obedeanca este într-adevăr un derivat românesc de la numele de localitate **Obedeni**, dar **Obedeni** provine de la un nume de persoană **Obadă** sau **Obedea** (pentru care vezi N.A. Constantinescu, DOR, p. 337).

[19] „**Olteţ** = kleiner Olt, bulg. Bildung, denn **-eţ** Diminutivsuffix ist blg. Ursprungs. Ein Zufluss des Olteţ ist **Cerna** mit **Cernişoara** = die kleine Cerna (rum. Bildung) (p. 77).

Faptul că în limba română există un sufix **-eţ** (pentru care vezi G. Pascu, **Sufixele**, p. 316–324), chiar dacă aceasta este de origine slavă, şi faptul că el este ataşat unui element autohton (**Olt**) dovedesc că **Olteţ** este un derivat românesc şi nu slav.

Scanned with OKEN Scanner

Vîlsăneşti, jud Romanaţi, unde nu apare păstrat un nume de pîrîu corespunzător. **Vîlsan, Vălsan = Vlăsan**, din bulg. **Vlas + an** (Sf. Vlas [se sărbătoreşte] la 11 februarie)".

„**Arţagul** rom. **arţag** „Streitsucht" este un derivat românesc din magh, **hárcz** „ceartă, luptă". Acelaşi nume îl poartă şi o pădure întinsă, pentru a cărei posesiune au avut lor certuri şi care a primit de aceea numele de „Pădurea Arţagului"; acolo se află locul de unde izvoreşte rîul. În acest fel, derivatul abstract a putut deveni nume propriu" (p. 82).

„**Bistricioară** formaţie românească diminutivală (p. 85).

„**Trestiana** „Rîul cu trestii", formaţie românească de la **trestie** „Schilfrohr" (slav)" (p. 88).

„**Gîrla** rom. **gîrlă** pîrîu (numele de localitate bulg. **Gărlo** din bulg. **gărlo** „gît, gîtlej, beregată" (confluenţă) (p. 91)[20].

Acelaşi principiu este formulat şi aplicat, deşi cu unele inconsecvenţe, de Weigand într-un alt studiu dedicat toponimiei româneşti: **Ortsnamen im Ompoly- und Aranyos-Gebiet**[21].

Pentru stabilirea toponimelor româneşti, nu trebuie să pornim, spune Weigand, numai de la etimoane româno-latine (prin aceasta el înţelege apelative româneşti de origine latină), ci de la formaţii româneşti (prin aceasta el înţelegînd cuvinte şi de alte origini decît latineşti, încetăţenite în limba română): „Nu este vorba de etimoane româno-latine, ci de derivate româneşti care pentru aşezările populate de români sînt decisive (hotărîtoare).

---

[20] „**Vîlsan** rum Bildung. Der Name ist ursprünglich ein Personenname und findet sich in **Vîlsăneşti** am **Vîlsan** jud. Argeş und **Vîlsăneşti** jud. Romanaţ(i), wo keinentsprechender Bachname vorkommt, bewahrt. **Vîlsan, Vălsan = Vlăsan** aus blg. **Vlas + an** (Sv. Vlas 11 Febr." (p. 79).

„**Arţagul** rum. **arţag** „Streitsucht" rum. Ableitung aus magy. **hárcz** „Streit, Kampf". Den gleichen Namen trägt ein ausgedehnter Wald, um dessen Besitz gestritten wurde, der deshalb den Namen „Streitwald" bekam, danach der dort entspringende Fluss. Auf diese Weise konnte das Abstraktum zum Eigennamen werden (p. 82).

„**Bistricioară** rum. Dim. Bild." (p. 85).

„**Trestiana** „Rohrbach rum. Bildung von **trestie** „Schilfrohr" (slav)" (p. 88).

„**Gîrla** rum. **gîrlă** „Bach" (blg. O.N. **Gărlo** Kehle (Flussmündung) (p. 91).

[21] Vezi BA, I, 1925, p. 1–42.

Nume ca **Vîrtop, Lunca, Ponor** şi altele pot avea, firește, şi origine bulgărească, ele se găsesc sub aceeaşi formă şi în Bulgaria, dar ele vorbesc cu mai mare probabilitate pentru originea românească, din motive obiective (reale)"[22]. În acelaşi studiu, la p. 27, Weigand nota: „Toponime ca **Lunca, Grind, Poiana, Pripor** etc., cu toată originea bulgărească a numelor lor, nu se încadrează aici [= nu sînt bulgăreşti], deoarece ele sînt uzuale în română ca elemente împrumutate"[23].

Toponomiei româneşti Weigand îi mai adaugă un studiu important: **Die Namen der rumänischen Judeţe im Altreich**[24]. Valoarea metodologică a acestui studiu constă în faptul că Weigand deosebeşte numele populare ale judeţelor de cele artificiale (künstliche), savante, date de administraţie. Din cele 30 de judeţe, mai mult de jumătate au nume slav, dar, cum ele au fost date de administraţia românească în perioada cînd limba slavă era încă limbă oficială, „un nume bulgăresc nu este şi o dovadă pentru originea lui bulgărească"[25].

Prin urmare, aproape întreaga gamă de elemente „pseudoslave" din toponimia românească, clasificată în mod riguros de Emil Petrovici, o găsim formulată şi de Weigand în studiile din deceniul al treilea al secolului nostru. Neavînd şansa de a i se republica lucrările, ideile lui Weigand au rămas uitate în paginile revistelor sale.

Ideea distincţiei metodologice între toponimele străine şi cele „pseudostrăine" a putut exista şi la alţi învăţaţi români şi străini de la începutul secolului nostru. Ea „plutea în aer", cum

---

[22] „Es handelt sich nicht um rum.- lat. Etyma, sondern um rum. Bildungsweise, die für die Siedlung durch Rumänen massgebend ist. Namen wie **Vîrtop, Lunca, Ponor** u.dergl. können natürlich auch direkt blg. Ursprung haben, sie finden sich auch in der gleichen Form in Bulgarien, doch spricht die grössere Wahrscheinlichkeit für rum. Ursprung aus sachlichen Grunde" (p. 30).

[23] „**Lunca. Grind, Poiana, Pripor** etc. gehören trotz blg. Ursprungs des Namens nicht hierher, da sie auch im Rum. als Lehnwörter üblich sind".

Interesant de menţionat este faptul că în DR, X_2, p. 238, nota 2. E. Petrovici reproduce exact acest citat din Weigand, pe care, apoi, l-a uitat în studiile publicate după anul 1943.

[24] BA, IV, 1928, p. 168–177.

[25] „[...] ein blg. Name noch kein Beweis für die blg. Herkunft ist" (p. 169).

Scanned with OKEN Scanner

s-ar zice. Nu este însă mai puțin adevărat că Weigand, ca unul care a avut preocupări speciale de toponimie românească, a fost conștient de acest lucru și că el a stabilit explicit și implicit ce se înțelege prin toponim românesc (dat de români) și prin toponim străin, dat de alte populații (slavi, maghiari).

În concluzie, fără a fi primul care a formulat principiile metodologica de delimitare a toponimelor create de români de cele create de alte populații pe teritoriul patriei noastre, de a releva rolul împrumuturilor în crearea toponimelor, Emil Petrovici are meritul de a fi impus aceste principii în toponimia românească, de a le fi aplicat cu multă consecvență și rigurozitate. Tot ca o concluzie firească, reiese că Gustav Weigand se numără printre deschizătorii de drumuri și în studiul uneia dintre cele mai interesante laturi a limbii române: numele de locuri[26].

---

[26] Rîndurile de față au fost scrise înainte de a se fi ivit unele discuții contradictorii cu privire la prioritatea ideii distincției toponimelor slave de pe teritoriul României de cele „pseudoslave". Și anume: recenzînd, în CL, XXIV, 1979, nr. 2, lucrarea **Current Trends in Romanian Linguistics** (redactată sub conducerea lui Al. Rosetti și a Sandei Golopenția Eretescu și apărută în RRL, t. XXII, 1978, nr. 1–4 și CLTA, t. XV, 1978, nr. 1–2), Iorgu Iordan afirmă că în capitolul **Toponimie și antroponimie** (redactat de Al. Graur) s-a strecurat o eroare. Este vorba de atribuirea de către Al. Graur lui Emil Petrovici (citat de Al.G. doar cu studiul **Slaveano-bolgarskaja toponimika na teritorii Rumynskoj Narodnoj Respubliki**, RS, I, 1958, p. 9–26) a meritului de a fi stabilit că toponimele de pe teritoriul țării noastre care au la bază apelative românești de origine slavă nu sînt create de slavi, ci de români. Ideea aceasta, spune Iorgu Iordan „am exprimat-o eu în 1952 (**Nume de locuri în Republica Populară Română**), după aceea a venit (în 1958) E. Petrovici" (p. 224).

Reluînd și comentînd afirmația lui Iorgu Iordan, într-o intervenție publicată în nr. 1/1980 al aceleiași reviste, I. Mării arată că „în lucrarea recenzată a acad. Iorgu Iordan, în legătură cu ideea în cauză, nu s-a produs de fapt și în fapt nici o eroare de prioritate, dacă, bineînțeles, în opera lingvistică a acad. Iorgu Iordan această idee apare exprimată, pentru prima dată, cum arată Domnia-sa, în anul 1952 (p. 98). În continuare, I. Mării demonstrează că „această idee – prin care se evidențiază „rolul împrumuturilor în crearea toponimelor" și prin care se face distincția absolut necesară între toponimele de origine străină (slave, maghiare etc.) și cele create de români din apelative (și antroponime, evident, cum nu o dată a subliniat E. Petrovici) de origine slavă, maghiară etc. – nu apare, c i r e a p a r e clar formulată și în 1958" (p. 98) în mai multe studii anterioare datorate învățatului clujean. În nota amintită a lui I. Mării, se fac trimiterii la o serie de studii ale lui E. Petrovici, anterioare anului 1958, în care slavistul român formulează și aplică această idee devenită pentru el principiu metodologic. Citindu-l pe E. Petrovici, I. Mării arată că savantul clujean a preluat acest principiu de la Max Vasmer.

Scanned with OKEN Scanner

NUME DE FAMILIE, SUPRANUME ŞI TOPONIME DE PE VALEA INFERIOARĂ A TÎRNAVELOR PROVENITE DIN HIPOCORISTICE

Un însemnat număr al numelor româneşti, nu nunmai al prenumelor, ci şi al numelor de familie, al supranumelor şi al toponimelor îşi au izvorul în hipocoristice slave sau româneşti formate după model slav. Faptul acesta a fost observat şi recunoscut de majoritatea cercetătorilor care s-au ocupat cu studiul onomasticii româneşti.

Astfel, G. Weigand nota: „... ein nicht unbeträchtlicher Teil der rumänischen Familiennamen nichts weiter darstellt, als bulgarische Rufnamen"[1]. Menţionăm că pentru Weigand **Rufname** are sensul de „prenume" nu de „nume de familie", deoarece, „Eigentliche Familiennamen hat es ja früher nicht gegeben und auch jetzt noch versteht der gewöhnliche Bulgare unter Namen den Rufnamen, nicht den Familiennamen"[2], iar forma cea mai uzuală şi cea mai îndrăgită sub care apar prenumele este cea prescurtată sau cea diminutivală, aşadar cea care are înţelesul termenului de hipocoristic.

---

[1] Gustav Weigand, **Die bulgarische Rufnamen, ihre Herkunft, Kürzungen und Neubildungen**, în „XXV–XXIX. Jahresber"., 1921, p. 104.

[2] Idem, ibidem, p. 108.

Scanned with OKEN Scanner

La rîndul său, S. Puşcariu, în rubrica **Pe marginea cărţilor**[3], dar şi în alte studii remarcă acelaşi lucru. În **Limba română**, creatorul şcolii lingvistice clujene afirma: „Numele de familie dacoromâne – cînd nu sînt supranume (porecle) – sînt în cea mai mare parte asemenea nume de botez slave[4]. Formele hipocoristice sub care apar foarte multe din ele au de obicei aceleaşi scurtări şi aceleaşi elemente derivative ca la slavii sudici, după cum ne putem convinge din studiile onomastice ale lui Miklosich, Maretić, Paşca ş.a."[5].

Printre cauzele care au determinat impunerea antroponimelor slave în dauna celor străvechi (romane şi autohtone), Ştefan Paşca punea influenţa culturală slavă, care, după el, a copleşit viaţa spirituală românească o epocă îndelungată. Nu trebuie uitat, apoi, faptul că biserica şi viaţa de stat pe care au avut-o strămoşii noştri aproape un mileniu sub înrîurire slavă au fost alţi factori decisivi pentru transformarea radicală a listei numerelor de botez româneşti, în sensul înlocuirii lor cu nume slave[6]. Ponderea influenţei slave în antroponimia românească este considerabilă, astfel încît, după constatările lui, aproximativ două treimi din numele de botez atestate pînă la sfîrşitul veacului trecut în Ţara Oltului sînt de origine slavă[7].

O revizuire a relaţiilor lingvistice slavo-române, inclusiv în domeniul onomasticii, dar, mai ales, al antroponomasticii, a întreprins în ultimii ani I. Pătruţ[8]. Recunoscînd că „un mare număr

---

[3] Vezi, de exemplu, DR, VIII, 1936, p. 345.

[4] Ceva mai sus, Puşcariu enumerase cîteva nume slave ca: **Dan, Mircea, Stan, Dragomir, Vlaicu.**

[5] Sextil Puşcariu, LR, I. p. 310.

[6] Ştefan Paşca **Nume de persoane şi nume de animale în Ţara Oltului**, Bucureşti, 1936. p. 35.

[7] Idem, **ibidem**, p. 37.

[8] Vezi Pătruţ, **Studii**; idem, **Despre structura şi originea hipocoristicelor slave**, CL, 1973, nr. 1, p. 75–84; idem, **Probleme şi metode în antroponimia românească**, CL, 1973, nr. 2 p. 235–241; idem, **Relaţii onomastice slavo-române**, CL, 1975, nr. 2, p. 147–151; idem, **Relaţii slavo-române în antroponimie**, în **Studii de onomastică**, Cluj-Napoca, 1976. p. 143–145 şi în special, Pătruţ, OR, unde sînt reluate o parte din studiile menţionate aici; idem, **Nume.**

Scanned with OKEN Scanner

de hipocoristice românești sînt de proveniență slavă (mai ales bulgară, dar și sîrbească și slavă de est) sau formate după modele slave", I. Pătruț ajunge la concluzia că o bună parte din numele noastre care au fost considerate slave sînt, de fapt, nume românești formate cu sufixe românești, întrebuințate doar în antroponimie și care, mai apoi, s-au învechit, s-au demodat și au ieșit din uz. Sufixele acestea, uneori întreaga formă a hipocoristicelor, sînt identice cu cele slave, cu cele obișnuite la popoarele slave de sud, dar și la cele slave răsăritene, de unde ele au fost și împrumutate.

De aceea, o importanță deosebită pentru antroponimia românească o prezintă cunoașterea hipocoristicelor slave[9]. Analizînd structura hipocoristicelor slave, lingvistul clujean stabilește că acestea au luat naștere prin două procedee mai importante: 1) cu sufixe vechi de la radicale vocalice (de la un radical **Ba-**: bg **Bàjo**, scr, **Bájo**; de la un radical **Bo-**; bg. **Bóso**, scr. **Bósa**) și 2) prin trunchiere: (bg. **Bál-o**, scr. **Bal-a** < **Balómir** etc.; bg. **Bór-o**, scr. **Bór-a** < **Borislav** etc). După ce hipocoristicele din prima categorie au fost raportate la cele din a doua s-au detașat sufixele **-l-** și **-r-** și tot astfel o serie de alte sufixe, cu care s-au format o mulțime de hipocoristice existente în limbile slave[10]. Menținînd ordinea alfabetului bulgar, aceste sufixe ar fi: **-b-**: (**Dabo, Bibo** etc.); **-v-**: (**Devo, Vavo** etc.); **-g-**: (**Migo, Nigo** etc.); **-d-**: (**Bado, Nedo** etc.); **-ž-**: (**Bežo, Rožo** etc.); **-z-**; (**Buzo; Kuzo** etc.); **-k-** (**Rako, Sako, Peko** etc.); **-l-**; (**Balo, Delo** etc.); **-m-** (**Rimo, Zamo** etc.); **-n-** (**Bano, Gano** etc.); **-p-**: (**Cipo, Tapo** etc.); **-r-**: (**Bero, Zero** etc.); **-s-**: (**Vláso, Laso,** etc.); **-t-**: (**Bato, Lato** etc.); **-f-** (**Rafo, Rufo** etc.); **-ch-**: (**Zacho, Techo, Micho** etc.); **-c-(= ț)**: (**Veco, Doco** etc.); **-č-**: (**Bačo, Vičo** etc.); **-š-**: (**Bašo, Dašo** etc.).

De-a lungul timpului, o serie de hipocoristice, la origine foste prenume la slavi și la români, au devenit la români, după crearea sistemului de două nume, nume de familie sau supranume. Demn de reținut este că unele hipocoristice au primit funcțiune

---

[9] Pătruț, OR, p. 25.
[10] Idem, ibidem, p. 23–24.

Scanned with OKEN Scanner

exclusiv de nume de familie sau supranume (moştenite). După cum arată I. Pătruţ, procesul acesta nu a însemnat numai schimbarea funcţiunii numelui (din prenume → nume de familie sau supranume), nu a însemnat numai demodarea lor, trecerea din fondul activ în cel istoric (deoarece numele de familie şi supranumele se moştenesc doar, nu se şi reactualizează), ci şi o modificare esenţială a antroponimiei, în special a numelor de botez, a prenumelor, modificare ce s-a accentuat, îndeosebi, începînd din secolul trecut, prin impunerea numelor moderne, latine, dar şi din alte limbi, mai ales romanice.

După I. Pătruţ (OR, p. 28), s-a ajuns la un proces de demodare nu numai a hipocoristicelor româneşti în discuţie, ci a însuşi sistemului de derivare care a generat apariţia lor. Una dintre cele mai importante cauze care au dus la demodarea acestor hiporistice o constituie faptul că aproape toate sufixele componente ale acestor nume funcţionau numai în antroponimie nu şi în lexicul comun. Rezultatul a fost frecvenţa lor din ce în ce mai limitată, apoi ieşirea aproape completă din uz, sufixe cu valoare diminutivală rămînînd doar cele vechi, care se ataşau şi numelor comune: **-uţ- (Ionuţ), -ic- (Petrică), -işor- (Petrişor), -el- (Ionel)** etc.[11]

Slavistul român consideră că foarte multe din aceste hipocoristice sînt creaţii româneşti, de aceea ele pot fi etichetate drept „corespondente" ale celor slave. Slave sînt sigur hiporisticele formate dintr-un radical vocalic + sufix de tipul bg., scr. **Ba-j-o**, bg. **Bu-š-o**. Româneşti, dar şi slave, pot fi numai hipocoristele formate din teme consonantice, deoarece „toate elementele substantivale sau adjectivale ale derivatelor româneşti sînt consonantice" (I. Pătruţ. **Studii**, p. 52; idem, OR, p. 32). Avînd în vedere cele de mai sus, ponderea elementului slav în antroponimia românească, după I. Pătruţ, trebuie reevaluată în sensul că procentul contribuţiei slave în acest domeniu este mai scăzut decît cel pe care l-au relevat predecesorii.

După părerea noastră, românii au preluat hiporistice formate de la radicale vocalice + sufix tot timpul cît influenţa slavă

[11] **Op. cit.**, p. 27–28.

Scanned with OKEN Scanner

a fost activă. Chiar astăzi în zonele de contact slavo-român mai intens, ca de exemplu în Banat, românii întrebuințează astfel de hipocorististice: **Io-ţ-a < Iosif, Io-v-a < Ion, Iordan, Pe-r-a < Petre, Pa-l-a < Pavel, Mi-š-u<Mitru, Mihai** etc., după cum, tot românii, în zonele de contact româno-maghiar, în Transilvania şi Banat, poartă hipocortistice formate după model maghiar, **Ioji** sau **Ioşca < Iosif, Şoańi** sau **Şandor** (chiar **Şandorică**) < **Alexandru** etc.

De altfel, este ştiut că numele de persoane (în primul rînd numele de botez, deci prenumele) sînt mai mobile, circulă mai uşor, fiind mai puţin legate de specificul naţional şi în mai mare măsură decît toponimele supuse modei. Ele călătoresc foarte uşor şi se împrumută repede (vezi Horst Naumann, Hans Walther, **Namen als Geschichtsquelle**, în **Wegweiser zur Namenforschung**, VEG Mak Niemeyer Verlag, Halle (Saale), 1962, p. 82)

Pornind de la cele două modele (radicale vocalice, respectiv consonantice), ne propunem să inventariem şi să analizăm în ordinea alfabetică a sufixelor o parte din numele de familie şi supranumele de pe valea inferioară a Tîrnavelor[12] provenite de la hipocoristice româneşti formate după model slav. Aceasta ne va permite să stabilim care dintre sufixele respective au fost mai productive şi de la ce fel de nume (laice sau calendaristice) s-au format cele mai multe derivate. Pentru majoritatea hipocoristicelor am încercat să stabilim şi numele din care s-au putut detaşa radicalele la care s-au ataşat sufixele, indicînd şi corespondentele bulgăreşti şi sîrbocroate.

Sufixul **-b-** I. **Baba (Ba-b-a), Babu (Ba-b-u)** (cf. scr. **Babić, Babota**, care presupun un radical **Ba-**, la care s-au

---

[12] Localităţile anchetate sînt: Sîncel Iclod, Păpade, Lunca Tîrnavei, Biia, Feisa, Jidvei, Cetatea de Baltă (de pe valea Tîrnavei Mici), Micăsasa, Valea Lungă, Lodroman, Glogovet (de pe valea Tîrnavei Mari), Cergăul Mare, Cergăul Mic (între valea Tîrnavei Mari şi valea Secaşului Tîrnavei), Crăciunelul de Jos, Bucerdea Grînoasă şi Mihalţ (de pe valea Tîrnavelor unite înainte de vărsarea acestora în Mureş). De obicei, primele nume sînt nume de familie, iar ultimele, supranume.

Scanned with OKEN Scanner

adăugat sufixele -b-, apoi -ić, respectiv -ota, bg, nfam Babčev[13]; radicalul s-a putut detaşa din: Balomir, Baislav). II. Bumbu (Bum-b-u) (cf. bg. Bùmbo, nfam. Bùmbov, Bumbovski; radicalul s-a putut detaşa din nume ca Budimir, Budislav etc.).

Sufixul -c-/-č-. I. Boca, Boaca (cf. bg. Bòka, Bòko, scr. Bóka, Boko, Bogosav, Bogomir etc.); Bica (cf. scr. Bika, bg. Biko); Buca (cf. bg. Bùko, nfam Bùkov); Pecu (cf rom. Petre, bg. Pèko, scr. Peko); Vicu (cf. bg. Viko, scr. Vitomir); Dicoi<Dicu + -oi (cf. bg. Dìko, scr. Diko); Bacea (cf. bg. Bàča, scr. Bača); Baciu (cf. bg. Bàčo); Biciu (cf. bg. Bičo, nfam Bičev, Bičov); Crăcea (cf. bg. Kràčo, nfam Kračanov, scr. Krajča, Krajčo, Krajimir, Krajslav); Naciu (cf. bg. Nàčo, scr. Nače, Najimir, Nadislav), II. Boancăş (<Boncu + -ăş, variantă a lui -eş, cf. bg. Bònko, nfam Bònkov. Bònkovski); Cionca (cf. bg. Čònko, nfam Čònkov); Pascu (cf. rom. Pasa, Pasu, bg. Pàsko); Pinca (cf. rom. Pintilie, bg. Pinka); Prişcu (cf. scr. Priša, Primislav, Pribisav); Puşcă (cf. rom. Puşa, Puşe, scr. Puša, Puše, rus, Puškin); Raica (cf. bg. Ràjka, Ràjko, scr. Rajko, Radivoi, Ranimir); Staicu (cf. bg. Stàjko ,scr. Stajko, Stanimir, Stanislav); Stoica (cf. bg. Stòjko, scr. Stojko, Stojslav); Ţetcu (cf. scr. Celimir); Boscorea (Bos-c-or-ea, cf. bg. Bòso, Bòsko, Bosiko) Boscorici (< Boscor-ici, vezi Boscorea); Zaicu (cf. bg. Zàjko, Zaharia); Banciu (cf. rom. Ban, bg. Bànčo, scr. Banče); Borcea (cf. bg. Bòrča, Borče, Borislav); Gorcea (cf. bg. Gòrčo, scr. Gorča); Hîrceagă (Hîr-c-e(a)g-ă, cf. rom Hîru, Hîra[14], Hîrja, Hîrşa, bg. nfam Hàrčev, Hàršev, care presupun formele Hàrčo, Hàršo, respectiv Hàr-č-o, Hàr-š-o); Cîrcea (cf. rom. Cîru, Cîra, bg. Kàrčo, Kàrčin, nfam Kàrčev); Goncea (cf. bg. Gònča); Pancea (cf. bg. Pànča, scr. Panča).

---

[13] Trimiterile pentru numele bulgăreşti se fac după Ştefan Ilčev. Rečnik na ličnite i familni imensa u bălgarite, Sofia, 1969, iar pentru cele sîrbocroate după Milica Grković, Rečnik ličnich imena kod srba, Beograd, 1977. Cele mai multe sînt prenume bărbăteşti, de aceea pentru ele nu am folosit nici o abreviere. Pentru cele feminine am folosit abrevierea nf, iar, pentru numele de familie, nfam.

[14] Pentru Hîr-, vezi Pătruţ, OR, p., 56–57.

Scanned with OKEN Scanner

Sufixul -d-. I. **Bedea** (cf. rom. **Beşa, Berea, Ben(e)a**, bg. **Bèda**); **Bodíc** (cf. rom. **Bod, Bodea**, scr. **Boda, Bodin**, bg. nfam **Bòdičev**); **Dodu** (cf. bg. **Dòdo, Dòde**); **Doda** (cf. bg. **Dòda**, scr. **Doda**); **Dudi** (cf. bg. **Dùdi**, scr. **Dude**); **Duduleţ** (**Du-d-ul-eţ**, cf. bg. nfam **Dudùlev, Dudùlov**); **Idu** (cf. bg. **Ìdo**, nfam **Ìdov**); **Buda** (cf. bg. **Bùda**, scr. **Buda, Budimir, Budislav**), **Badea** (cf. bg. **Bàda, Bàdo**, scr. **Bade**) **Budiu** (cf. bg. **Bùdjo**). II. **Mauda** (cf. bg. **Mànda, Mànde**); **Mendiuc** (cf. bg. **Mèndjo, Mendo**, rus. **Mendeleev**); **Pundrai** (**Pun-d-r-ai**, cf. rom. **Punda**, bg. **Pùnda, Pùnde** față de **Pùne, Pùnoš**); **Boldiş** (cf. rom. **Bol, Bole, Bold, Boldea, Boldor, Boldur**, bg. nfam **Bòldev** față de **Bòlo** şi nfam **Boldiškov** explicate de **Ilčev** greşit din rom. **bold, îmboldi**; cf. scr. **Boljeslav, Boljerad, Boljemir**); **Bardoş** (cf. rom. **Bar, Baru, Bara, Bart, Bartoş**, bg. **Bàrdo**, nfam **Bàrdov**, scr. **Barde, Baro**, care toate pot fi raportate la un radical **Bar-** extras din **Bartolomej** existent şi la popoarele slave de sud).

Sufixul -g-. I. **Goga** (cf. bg. **Gòga**, scr. **Goga**); **Iuga** (cf. bg. **Jùgo**, nfam **Jùgov**, scr. **Juga, Jugomir**); **Moga** (cf. bg. **Mòga**); **Gaga** (cf. bg. **Gàga**, scr. **Gaga** extrase din **Gavril**); **Migu** (cf. bg.**Mìgo**, nfam **Mìgov**, scr. **Migo, Migoje** extrase din **Michail**); **Gugu** (cf. bg. **Gùgo**, nfam **Gùgov**, scr. **Guga, Gugota**).

Sufixul -h- I. **Mihu** (cf. bg. **Mìcho**, scr. **Micho**); II. **Parhon** (**Par-h-on**, cf. **Par, Para, Paru**, bg. nfam **Pàrchov**, care presupune un **Pàrcho** față de **Pàro, Pàrco, Pàrca** etc.).

Sufixul -i̯-. I. **Ioia** (cf. scr. **Joja, Jojo**, bg, **Jòjo**); **Prie** (cf. scr. **Prija, Prijo, Pribislav**); **Raica** (cf. bg. **Ràjka, Ràjko, Rajkin**, scr. **Rajka, Rajko** față de **Raja, Radoslav, Ranimir**); **Staicu** (cf. bg. **Stàjko**, scr. **Stajko, Stajmir**); **Stoica** (cf. scr. **Stojka**, bg. nf. **Stojka**); **Boilă** (cf. **Boiu, Boici**, bg. **Boil** < **Bojo** + **-il**, scr. **Bojila, Bojomir**); **Ciia** (cf. bg. nfam **Čiev**, care presupune un **Čija** sau **Čijo** < **Čiril** + **-ov**); **Cioiu** (cf. bg. **Čòjo**); **Roiu** (cf. bg. **Ròjo**, nfam **Ròev**, scr. **Rojko**, care presupune un **Rojo**); **Zaicu** (cf. bg. **Zàjko**, nfam **Zàjkov**); **Gruia** (cf. bg. **Grùjo**, scr. **Grujo, Grubadin, Gruboje**); **Stroia** (cf. scr. **Stroja**, bg. **Strojimir**).

Scanned with OKEN Scanner

Sufixul -j-. I. **Mija** (cf. **Mihu**, bg. **Mìžo**, nfam, **Mìžev**, **Mìžov**); **Beju** (cf. bg. **Bèžo**, nfam **Bèžev**). II **Burj, Burja**, (cf. bg. **Bùrdžo**, nfam **Bùrdžov**, **Bùrdžev**); **Horja** (cf. **Horu**, **Horea**, **Horăscu**, bg. **Hòro**, **Hòrjo**, nfam **Hòrev**, **Hòrov**, scr. **Horak**, **Chotimir**).

Sufixul -l- I. **Ciulea** (cf. bg. **Čùle**, scr. **Čule**, **Čudomir**); **Ciulin** (cf. bg. **Čulin**); **Delu** (cf. bg. **Dèlo**, nfam **Dèlov**); **Gîla** (cf. bg. **Gàla**, **Gàlo**, **Gălăb** „porumbel", nfam **Gălăbov**); **Palea** (cf. bg. **Pàle**, nfam **Pàlev**, scr. **Pale**, **Palja**, **Paljo**); **Tilea** (cf. bg. **Tile Tila**, scr. **Tile**, **Tichomir**); II. **Bîrla**, **Bîrlea** (cf. bg. nfam **Bărlev**, care presupune un **Bărla**, **Bărle**, **Bărlo**); **Bîrloncea** (**Bîr-l-on-č-ea**), vezi **Bîrla**, **Bîrlea**; **Corlea** (cf. **Cora**, **Coru**, **Cor-ob-ea**, cf. **Horu**, **Horea**, ca și **Cristea/Hristea**, cf. însă și scr. **Kor-ać** < **Korislav**); **Pîrlea** (cf. bg. nfam **Părlev**, **Părljov**, **Părleev**, care presupun un **Părle**, **Părljo**).

Sufixul -m- I. **Grama** (cf. bg. **Gràmo**, nfam **Gràmov**, **Gràmčo**, **Gramotin**); **Duma** (cf. bg. **Dùma**, scr. **Dumša**, **Dumča**); **Domșa** (cf. bg. **Dòmo**, **Dòmko**, scr. **Doma**, **Doman**); **Bumbu** (vezi supra). II. **Cosma** (cf. **Constantin**, **Costea**, bg. nfam **Kosmovski**, **Kozmirov**).

Sufixul -n- I. **Banciu**, **Banța** (cf. bg. **Bànčo**, nfam **Bànčev**, **Bànčov**, scr. **Banče**), **Ceanu** (cf. bg. **Čàno**, nfam **Čànov**, **Čànovski**, scr. **Časlav**); **Cionca** (cf. bg. **Čòno**, **Čònko**, nfam **Čònkov**, scr. **Čona**); **Țonu** (cf. **Țoca**, **Țolea**, **Țopa**, bg. **Còno**, scr. **Cona**, **Cone**).

Sufixul -p- I. **Cepu** (cf. bg. nfam **Čepevov**, care presupune un **Čepev**, iar acesta un **Čèpo**, cf. scr. **Čedomir**); **Jăpu**<**Jepu** (cf. scr. **Želimir**, **Želislav**).

Sufixul -r-. I. **Bura** (cf. scr. **Bura**, **Buro**, bg. **Buran**); **Borcea** (cf. bg. **Bòrčo**, scr. **Borče**); (vezi supra); **Ciurea** (cf. bg. **Čùre**, scr. **Čura**, **Čudomir**, **Ćiril**); **Codrea** (cf. bg. **Kòdra**, **Kòdre**, **Kodrat** < **Constantin**); **Horea** (vezi supra **Horja**); **Gorcea** (cf. bg. **Gòrčo**, scr. **Gorča** < (**Gri**)**gore**. II. **Măcrai** (**Ma-c-r-ai** sau **Mac-r-ai**, cf. bg. **Màkra**, **Màkre**, **Màkri**, **Makri**); **Pundrai** (vezi supra).

Sufixul -ș- I. **Roșa** (cf. bg. **Ròša**); **Roșu** (cf. bg. **Ròšo**, scr. **Rošo** < **Roman**, **Uroš**); **Poșa** (cf. bg. **Pòšo**, nfam **Pòšev**);

Scanned with OKEN Scanner

Droşcoi (<**Droşc(u)** + **-oi**, cf. bg. **Dròšo**, nfam **Dròšev**); **Haşegan** (**Ha-ş-eg-an**; cf **Ha-ţ-eg**; radicalul **Ha-** s-a putut detaşa din **Haralambie**, cf. **Haşa**, **Haş**, bg. **Hašalov**, **Hašanov**). II. **Comşa** (cf. bg. nfam **Kòmšov**, care presupune un **Kòmšo**, faţă de **Kòmo**, **Kòmčo** < **Constantin**); **Domşa** (vezi supra).

Sufixul **-ţ-** I. **Buţu** (cf. bg. **Bùcu**, nfam **Bùcov**, scr. **Bùcko**); **Diţu** (cf. bg. **Dìco**, nfam **Dìcov**, **Dìcev**); **Gheţi** (cf. bg **Gèco**, nfam **Gècev**, scr. **Geca** < **Gerasim**); **Goţa** (cf. bg. **Gòca**, scr. **Goca**). II. **Banţa** (cf. **Ban**, **Banu**, **Banciu**, bg. **Bàn čo**); **Benţa** (cf. **Benea**, **Bentu**); **Herţa** (cf. **Herlea**, **Herdelea**, bg. **Hèro**, **Hèrov**); **Harţulea** (**Har-ţ-ul-ea**, cf. bg. **Hàro**, scr. **Haro** < **Haralambije**); **Gînţa** (cf. bg. **Găno**, **Gănde**, **Găngo**, **Gănko**, rom. **Gîngu**, **Gîncu**).

Sufixul **-z-** I. **Groza** (cf. bg. **Groz**, **Gròza**, scr. **Grozdan**); **Streza** (cf. bg. **Strez**, **Strèzo**, **Strezimir**, scr. **Strez**, **Strezja**, **Strezimir**). II. **Borza** (cf. rus. nfam **Borzov**); **Mîrza** (cf. bg. **Màrzc**, nfam **Màrzev**); **Murza** (cf. bg. nfam **Mùrzov**, care presupune un **Mùrzo**).

Sufixele cu frecvenţa cea mai mare, deci şi cu cea mai mare putere derivată sînt **-c-/-č-**, **-s-**, **-ş-**, **-l-**, **-d-**, **-ţ-**, şi **-j-**. Mai slab reprezentate sînt sufixele **-b-**, **-g-**, **-ch-**, **(-h-)**, **-j-**, **-m-**, **-p-**, **-r-** şi **-z-**. În ce priveşte originea radicalelor şi temelor cărora li s-au adăugat diversele sufixe, mai numeroase şi mai variate sînt cele de proveniență laică şi nu cele calendaristice.

Numeroase antroponime, la origine foste hipocorististice, au pătruns şi în toponimia regiunii, unele, devenite nume de localităţi, fiind atestate deja în secolul al XIV-lea. Printre acestea se numără **Blajul**, oraşul de la confluenţa Tîrnavelor, atestat mai întîi în anul 1271 sub numele **terra seu villa Herbordi**, iar din 1313 **terra Blasii filii Herbordi**. **Blaj** este un hipocoristic format cu sufixul **-j-**, ataşat la o rădăcină **Bla-**, extrasă din **Blagoje**, **Blagomir**, **Blagoljub**; cf. şi bg. **Blaž**, **Blaže**, scr. **Blaž**. Alte oiconime provenite din hipocoristice sînt: **Bălcaci**, menţionat documentar mai întîi în 1319 (**Balcu** + **-aci**); **Mihalţ** (**Mihal** + **-ţ**), atestat mai întîi în 1319 (cf. şi bg **Mihal**, scr. **Mihal**); **Velţ** (**Vel** + **-ţ**), atestat pentru prima dată în 1359 (cf. **Velea**, **Vela**, sl. **Velimir**); **Borş**, localitate dispărută, dar atestată deja în 1314

Scanned with OKEN Scanner

sub forma **Borsiyacobfolua**, al cărei nume se păstrează în toponimul **Valea Borşului** din hotarul Sîncelui[15].

Alte antroponime, foste hipocoristice, se mențin în componența unor toponime minore: **Beca**, teren arabil (Mihalț), **Berea**, deal; teren arabil și fînaț (Glogoveț), **Bîrsa**, teren arabil (Iclod), **Herța (Rîturile lu ~)** (Pănade), **Meșcu (Dealu Meșcului)** (Biia), **Bîrcea (Fîntîna Bîrcii)** (Bucerdea Grînoasă), **Moga (Fîntîna Mogî)** (Crăciunelul de Jos).

Concluzii:

Ca și în alte regiuni ale țării, o bună parte a numelor de familie și a supranumelor de pe vale inferioară a Tîrnavelor provin din hipocoristice slave sau românești formate după model slav. Multe dintre ele au pătruns în toponimie, unele fiind atestate începînd din secolul al XIV-lea (**Blaj, Bălcaci, Velț, Mihalț, Borș**), altele intrînd în componența unor toponime minore, prelungind în timp amintirea foștilor proprietari sau a întemeietorilor așezărilor respective. Toponimia devine astfel un important izvor pentru cunoașterea vechilor nume românești, astăzi, în bună măsură, ieșite din uz.

---

[15] Pentru atestările documentare ale localităților menționate, vezi Suciu. DILT, I-II.

Scanned with OKEN Scanner

NUME DE LOCURI DIN BANAT FORMATE CU SUFIXUL *-OV*

I. Numărul toponimelor slave formate cu sufixul -ov, în Banat, ca şi în alte zone ale țării este relativ mare. Cu toate acestea, o cercetare amănunțită privind structura lor, la noi, nu s-a elaborat pînă în prezent. Pot fi amintite în acest sens, doar contribuțiile lui Emil Petrovici[1] şi cele ale lui Iorgu Iordan[2]. N-am avut în vedere situația aparte pe care o au toponimele românești compuse, de tipul **Vîrful Boulov, Valea Calulov, Podul Albinev, Piscul Ciutev, Crivina Broştenilov, Valea Sîmbotinilov**, în care cel de-al doilea termen, un substantiv la singular articulat cu encliticul **-ul**, sau un substantiv singular nearticulat, respectiv un substantiv la plural articulat, primeşte sufixul **-ov (-ev)**, toponime ce apar în documentele slavo-române şi pe care le discută Gh. Bolocan în **Introducerea la Dicționarul elementelor românești din documentele slavo-române 1374–1600**, București, EA, 1981, p. XXII-XXVII. În astfel de formații sufixul -ov reprezintă mai curînd un element de

---

[1] Vezi Emil Petrovici, **Daco-slava**, în DR, X_2, 1943, p. 233–277, în special, p. 261–262.

[2] Vezi Iordan, **Toponimia românească**. EA, 1963, capitolul **Formarea cuvintelor**, subcapitolul **Adjective în *-ov(a), -av(a)***, p. 473–481.

Scanned with OKEN Scanner

„slavizare" a textului decît o formulă gramaticală slavă, ceea ce ar dovedi că scribii documentelor noastre ştiau şi gîndeau româneşte (p. XXVII).

După cum se ştie, limbile slave pot forma, cu ajutorul sufixului **-ov**, toponime atît de la antroponime cît şi de la apelative. Derivatele de la antroponime, devenite nume de locuri, indică posesorul, pe cînd cele din a doua categorie, dobîndesc funcţie pur adjectivală[3].

Specific doar limbilor slave, sufixul **-ov**, s-a dezvoltat din genitivul singular al substantivelor cu tema în **-u**[4], şi, foarte rar, din genitivul plural[5]. Derivatele cu sufixul **-ov** preiau în slavă funcţia adjectivelor posesive reprezentată de genitivul singular cînd este vorba de animate[6]. Deja în slava comună, sufixul **-ov** forma adjective nu numai de la substantivele cu radicalul în **-u**, ci şi de la alte substantive masculine cu radical tare sau moale. Cu timpul, fenomenul a cuprins şi femininele cu radicalul în **-(j)a**. După consoanele dure, sufixul avea forma **-ov**, iar după cele moi, **-ev**. Sufixul **-ov** se ataşează nu numai la animate, formînd adjective posesive, ci şi la inanimate. De data aceasta, el primeşte alte semnificaţii, indicînd materia sau stofa din care este fabricat ceva, asemănarea sau apartenenţa. Ataşat la numele de arbori, el desemnează esenţa de copaci din care este formată o pădure[7].

În ce priveşte genul derivatelor cu sufixul **-ov**, acesta poate fi masculin, feminin sau neutru, în funcţie de substantivul pe care îl determină şi/sau pe care vorbitorul îl are în minte[8].

---

[3] Vezi Elke Saß, **Ortsnamen mit den Suffixen *-ov* und *-in* im Altsorbischen**, în „Namenkundliche Informationen", Beiheft 5, Karl-Marx-Universität Leipzig, 1983, p. 6.

[4] Vezi Al. Graur, **Nume de locuri**, Bucureşti, EŞ, 1972, p. 87.

[5] Vezi F. Nieckula, **Nazwy miejcowe z sufixami *-ov-*, *-in-* na obszarze Wielkopolski i Małopolski**, Wrocław, 1971, p. 333 (apud Elka Saß, **luer. cit.**, p. 6).

[6] W. Vondrâck, **Vergleichende slavische Grammatik**, I. Göttingen. 1926, p. 523; Elke Saß, **luer. cit.**, p. 6.

[7] E. Petrovici. **Daco-slava**, p. 261.

[8] Franz Miklosich, **Die Bildung der slavischen Personen- und Ortsnamen**, Heidelberg, 1927, p. 125; Elke Saß. **op. cit.**, p. 7.

Scanned with OKEN Scanner

În toponimia Banatului, derivatele cu sufixul -ov, sînt cel mai adesea de genul feminin, avînd forma: -ova: **Andraşova, Borlova, Bucova, Ciacova, Griciova, Darova, Giurgiova, Herneacova, Liubcova, Percosova, Rusova (Nouă şi Veche), Sîrbova, Stanciova, Tincova, Vasiova, Voislova, Vucova, Beşenova, Cacova, Caraşova, Cladova, Dubova, Ilova, Lipova, Orşova, Răchitova, Sadova, Tîrnova, Ţerova, Vîrciorova** etc. şi foarte rar, de genul neutru: **Floriovo, Leseciovo, Manevo**. La genul masculin, sufixul -ov apare doar în toponimele compuse pe care le găsim la populaţiile slave neasimilate: **Jankulov Studenac, Marganov Sokak, Panteličev Bunar.**

Şi în Banat, ca în Transilvania, la toponimele de origine slavă veche se constată înlocuirea prin analogie a formelor moi cu cele dure[9], sufixul -ova (şi nu -eva) găsindu-se şi după consoanele moi: **Caraşova, Criciova, Cucuiova, Maciova, Orşova, Pleşova, Paniova, Vasiova.** Dintre limbile slave de sud, fenomenul este specific celei bulgare[10]. Se pare că el caracteriza şi graiul slavilor asimilaţi în Grecia, fenomenul constituind, probabil o inovaţie destul de veche a idiomului slavilor răsăriteni din Peninsula Balcanică[11]. În cîteva cazuri, sufixul -ev se conservă în toponimia Banatului, în zonele apropiate de teritoriul lingvistic sîrbesc: **Cornereva** (popular **Cońereva**), **Plavişeviţa** (popular **Plavišova**), **Sichevita** sau în localităţi cu populaţie predominant sîrbească: **Lucareţ** (<**Lukarevići**), **Kikišev Breg, Manevo** (ultimele două la caraşoveni). Din felul

---

[9] Pentru Transilvania, cf toponimele **Braşov, Draşov** etc. (vezi E. Petrovici, **lucr. cit.**, p. 262).

[10] Cf. toponimele bulgăreşti **Krušovo, Krušovica, Ežovo, Kolarovo** etc., la E. Petrovici, **lucr cit.**, p. 262.

[11] Pentru toponimia slavă din Grecia, cf. Κρούσοβον < sl. ***Kruševo,*** Ἐξιοβο < sl. ***Eževo*** etc. la Max Vasmer, **Die Slaven in Griechenland.** Berlin, 1941, p. 268 (apud E. Petrovici, **lucr. cit.**, p. 262). Probabil, independent de cel slav sud-estic, fenomenul a apărut şi în limbile slave apusene: în vechea sorabă, în polabă, în cehă şi în poloneza vorbită în Polonia Mică (vezi Elke Saß, **lucr. cit.**, p.8).

Scanned with OKEN Scanner

în care este tratat sufixul -ov după consoanele moi, s-ar părea că avem a face cu două straturi: unul vechi, sud-slav răsăritean, în care -ev a fost înlocuit de -ov prin analogie cu tratamentul sufixului după consoanele dure şi altul, mai nou, sud-slav occidental (sîrbesc) în care -ov este tolerat după consoanele moi.

De multe ori, sufixul -ov (-ev) a fost lărgit cu alte sufixe: -ici, rezultînd un sufix compus care apare sub formele -oveţ, -ovăţ, -ovaţ şi -oţ, ultimul provenind de la cazul locativ: -ovcu> -oucu>-oţu>-oţ. Sufixul -ovăţ, -ovaţ se ataşează atît numelor de persoană: **Baciovăţ, Bărzanovăţ, Belcovăţ, Bolnovăţ, Bratcovăţ, Bucurovăţ, Ciacovăţ, Domilovăţ, Petrovăţ, Perovăţ**, cît şi apelativelor: **Borovеţ, Brenovăţ, Brestovăţ, Cereşnevăţ, Cruşovăţ, Dealovăţ, Glogovăţ, Iesenovăţ, Ilovăţ, Jorovăţ, Lapovăţ, Topolovăţu (Mare şi Mic)** etc.[12] Varianta -oţ, provenită, cum am arătat deja, de la locativul -ovcu>-oucu >-ocu (=oţu), al cărei -u final a fost identificat de români cu articolul hotărît enclitic[13], se găseşte mai ales în valea Almăjului (cf. toponimele **Bilcoţ, Gabroţu, Bănoţ, Iloţ, Cacoţ, Socoloţ, Voinicoţ**, dar şi în nordul Banatului în apropiere de Lipova ((**Ivanoţ**, la Bruznic) şi chiar în Oltenia (**Cacoţi**, vechea denumire a satului Izvorălu de Jos, comuna Tîmna, jud Mehedinţi), ceea ce înseamnă că şi unii dintre slavii asimilaţi în nord-estul Banatului şi în nord-vestul Olteniei pronunţau bilabial, în unele poziţii, pe v, ca strămoşii caraşovenilor[14].

---

[12] În cazul în care sufixul este ataşat numelor de persoană, în sîrbocroată, derivatele cu -ovac desemnează pe membrii unei familii sau pe susţinătorii unei persoane, iar în cazul derivatelor de la nume de copaci, trunchiul, esenţa arborilor respectivi: scr. bȕkovac „Buchenstab", glȏgovac „Stock aus Weißdorn", jȃsenovac „Eschenstab", Lȋpovac „Lindenstab" (A. Leskien, **Grammatik der serbo-kroatischen Sprache. 1. Teil: Lautlehre, Stammbildung, Formenlehre**, Heidelberg, 1914, p. 251).

[13] Emil Petrovici, **Toponime slave din valea Almăjului (Banat)**, în DR, VIII, 1934–1935, p. 175–180, reluat şi în E. Petrovici, SDT, p. 138–141, în special p. 140–141.

[14] E. Petrovici, SDT, p. 141; idem, **Graiul caraşovenilor. Studiu de dialectologie slavă meridională**, Bucureşti, 1935, p. 107.

Scanned with OKEN Scanner

Sufixul **-ov** poate fi prelungit şi cu **-ača > -ovača**, sufix tipic sîrbocroat. El se ataşează atît numelor de persoană: **Marinovacea, Motolovacea, Popovacea, Pritcovacea**, cît şi apelativelor în special, nume de copaci: **Clenovacea** (scr. <**klen** „arţar"), **Rastovacea** (de două ori scr. **(h)rast** „ulm"), dar şi de păsări: **Orlovacea,** (<**orl-** cf. scr. **orao, orla** „şoim") sau chiar entopicelor: **Grinovacea** (<**grivna** < **griva** „coamă de deal sau de munte")[15].

Cu sufixul compus **-ovca** (=**ovka**) sînt derivate toponimele **Gabrovca, Gabroca** şi **Iloca**. Ultimele două reflectă rostirea bilabială a lui **v** de către slavii asimilaţi aici: **Gabrovka > Gabrouka > Gabroka**, respectiv **Ilovka > Iloŭka > Iloka**[16].

Dar **-ov** intră în combinaţie şi cu alte sufixe: **-je (Gobrovie, Gornovia, Lozov(l)ie), -ić (Bozovici, Cheglevici, Popovici), -ička (Gabrovicica), -ina (Begovina, Gacovina, Jorovina, Jirovina), -nik (Iazovnic), -ište (Barovişte, Macovişte**, ultimul cu trei ocurenţe), precum şi cu două sufixe româneşti: **-ean**, pl. **-eni (Borlovenii Noi, Borlovenii Vechi, Cîrşovana, Cîrşovanu, Popovanu)**[17] şi **-oaṅe (Popovoaṅa)**.

Un număr destul de mare de toponime este format cu sufixul compus **-ovica** sau cu sufixul românesc **-iţă** (<sl. **-ica**). Ultimele, ca şi cele derivate cu **-ean, -eni**, presupun, de fiecare

---

[15] Aproape regulat, în sîrbocroată, derivatele în **-ovača** au corespondent în masculinele derivate de la nume de copaci în **-ovac: brĉstocača** „Ulmenstock" alături de **brestovac** < **brĉstov** < **brĳest, brezovača**, „Birkenstock", alături de **brĉzovac** < **breza, bŭkovača** „Buchenstock", alături de **bŭkovac, cèrovača** „Stock aus Zereiche", alături de **cèrovac** < **cerov** < **cer** etc. (A. Leskien, **op. cit.**, p. 252).

Pentru alte derivate cu sufixul compus **-ovača** de la nume de plante sau de la antroponime în Banat, vezi Rodica Sufleţel Moroianu, **Toponime bănăţene terminate în -ĉ(a), în Caietul Cercului de Studii**, V/2, 1987, p. 40–41.

[16] Hidronimele **Iloca Mare şi Iloca Mică**, numele a două văi din hotarul Rudăriei (azi Eftimie Murgu), sînt discutate şi de E. Petrovici, SDT, p. 140.

[17] **Milcoveni**, sat, comuna Berlişte, jud. Caraş-Severin, atestat la 1691 sub forma **Mirkoicz**, la 1795, sub formele **Mirkovácz, Mirkovec**, reprezintă o adaptare românească a toponimului slav provenit de la antroponimul **Mircu** sau **Mirko**, căruia i s-a adăugat suf. **-ovĭcĭ**.

Scanned with OKEN Scanner

dată, o temă în **-ov**, chiar dacă toponimele primare în **-ov**, astăzi nu se mai păstrează. Cu **-oviţa** s-au format atît toponime provenite de la antroponime: **Bicoviţa, Bîrloviţa, Bodoviţa, Bratoviţa, Ciudanoviţa, Dedoviţa, Frişcoviţa, Giurcoviţa, Giurgiuviţa, Macioviţa, Munteanoviţa, Paloviţa, Şanoviţa,** cît şi de la apelative, prin intermediul adjectivelor în **-ov**: **Caloviţa, Crăgoviţa, Drinoviţa, Lescoviţa, Lozoviţa, Moldoviţa** (de 2 ori), **Oraviţa** (de 4 ori), **Racoviţa** (de 2 ori), **Tisoviţa.**

II. Toponimele posesive formate cu sufixul *-ov* de la antroponime

Toponimele posesive desemnează persoana a cărui nume sau supranume stă la baza toponimului în calitate de posesor al acelui loc sau de întemeitor al unei localităţi, respectiv, el arată că între acea persoană şi acel loc sau localitate a existat cîndva un asemenea raport[18]. După Elke Saß, raportul de mai sus poate fii exprimat prin următoarea formulă:

A + **-ov** / respectiv BA + Sh / NP + **-ov-** [19].

Prin bază antroponimică [BA] se înţelege numele prescurtat, adică radicalul antroponimului, care a luat naştere din prescurtarea numelui plin (întreg) sau a supranumelui, fapt redat, formal, de Elke Saß astfel:

Nî **Ljubomir** > BA **Ljub** = NP **Ljub-ov** > NL **Ljubov** [20].

În acest caz, baza antroponimică o constituie un nume prescurtat.

Adeseori, antroponimul a suferit transformări prin adăugarea unor formanţi care nu sînt altceva decît anumite sufixe hipocoristice [Sh]. Astfel, antroponimul **Ljub** a putut fi lărgit, de pildă, printr-un formant **-ch-**, rezultînd antroponimul **Ljub-ch** [21].

---

[18] Franz Miklosich, **op. cit.**, p. 125; Elke Saß, **op. cit.**, p. 7.

[19] A= antroponim, BA = bază antroponimică, Sh = sufix hipocoristic, NP = nume de persoană.

[20] Nî = nume întreg (germ. Vollname), NL = nume de loc(alitate).

[21] Între consoana finală a bazei antroponimice **Ljub-** şi sufixul hipocoristic **-ch-** a existat o vocală, care datorită „germanizării" nu poate fi reconstituită sigur.

Scanned with OKEN Scanner

Formal:

BA + Sh **-ch-** >NP **Ljub-ch-** + **-ov** > NL **Ljub-ch-ov.**

Uneori, sufixul hipocoristic poate apărea şi în locul consoanei care încheie nucleul cuvîntului. De ex. NP **Ljub**, sau altele, puteau fi transformate într-un **Ljuch** sau în altceva. Aici morfemul radicalului **Lju-** formează BA, iar **-ch-** trebuie considerat ca sufix hipocoristic. Fenomenul poate fi redat prin formula:

BA **Lju** + Sh **-ch-** > NP **Ljuch** + **-ov** > NL **Ljuchov.**

Din cele de mai sus reiese că BA a unui NP sau SN[22] poate fi şi un morfem radical[23]. În cadrul acestui tip mare, Elke Saß stabileşte mai multe subtipuri. Ca subtip, cercetătoarea de la Leipzig desemnează legătura dintre BA cu Sh şi cu sufixul **-ov**:

Subtip = BA + Sh + **-ov-**

Diferitele subtipuri sînt deosebite după sufixele hipocoristice care apar între BA şi sufixul posesiv **-ov-**.

Aplicînd schema de mai sus la toponimia Banatului am constatat că cel mai bine sînt reprezentate subtipurile formate cu sufixele: **-c-**(=k), **-l-** şi **-č-** şi mai slab, cele cu sufixele **-t-**, **-n-** şi **-ț-**, sufixe la care se adaugă **-ov**, uneori prelungit cu **-eț**, **-ici**, **ița** etc.

---

[22] SN= supranume. Inițial şi **Bărzan, Gădean, Margan, Muntean** etc., ce intră în componența unor toponime formate cu **-ov**, au fost supranume indicînd originea locală a purtătorilor lor.

[23] Structura hiporisticelor slave presupusă de Elke Saß este aproape identică cu cea pe care, la noi, în ultimii ani, a formulat-o profesorul Ioan Pătruț, într-o serie de articole şi în lucrările: **Onomastica românească**, Bucureşti, EŞE, 1980, şi în **Nume de persoane şi nume de locuri româneşti**, Bucureşti, EŞE, 1984, preluată şi de noi în studiul **Nume de familie, supranume şi toponime de pe valea inferioară a Tîrnavelor provenite din hipocoristice**, în AUT, XXI, 1983, p.11–20 (versiunea germană în XV. **Internationaler Kongreß für Namenforschung 13–17. August 1984. Der Eigenname in Sprache und Gesellschaft. V. Vorträge und Mitteilungen in der Sektion 4. Eigenname und Sprachkontakt**, herausgegeben von Ernst Eichler, Elke Saß, Hans Walther. Karl-Marx-Universität Leipzig, Leipzig, 1985, p. 53–59) Vezi supra p. 140–150.

Scanned with OKEN Scanner

Subtipul -c- (=k-):

Ancovi<Anko (<Ivanko) < An-k- + -ov + -i (desinență de pl.);

Bacova[24] **< Ba- (<Balomir, Baislav etc) + -k- -ova;**

Belcovăţ < Bel- (<Belibor, Belislav) + -k- + -ov -ĭcĭ Tot aici se încadrează şi **Bilcoţ** identic ca structură cu **Belcovăţ** dar cu e neaccentuat > **i** şi cu **-ovcu > -oucu > -ocu > oţ;**

Brancovici < Bran (<Branimir, Branis(l)av, Branibor) + -k- + -ov-ić;

Craicova < Crai- (<Krajimir, Krajislav) + -k- + -ova;

Giurcoviţa < Giur- (<Giurgiu) + -k- + -ov- + -iţa;

Goicov Bunar < Goj- (<Gojimir, Gojisav) + -k- + -ov + Bunar;

Ianculov Studenaţ < Ian- (<Ivan) + -k- + -ul- + -ov + Studenaţ;

Liubcova < Liub- (<Ljubomir, Ljuborad) + -k-+ -ova;

Mancovo Polie < Mancu < Man (<Manasie, Manislav) + -k- + -ovo + Polie.

Milcov Socac < Mil- (<Milivoje, Milorad, Milgost) + -k- + -ov + Socac.

Subtipul -l-:

Bărlova < Băr- (Bartolomei, cf. bg. Bărtilov) + -l- + -ova;

Bîrlova < Bîr- (cf. rom. Bîrlea, Bîrna) + -l- + -ova;

Catlova < Cat- (cf. bg. Katinkov) + -l- + -ova;

Ciclova < Čik- (cf. rom. Cicu) + -l- + -ova;

Driglovăţ < Drig- (cf. rom. Driglea) + -l- + -ov + -ăţ (<eţ < ĭcĭ);

Palciovăţ < Pa- (<Pavel, Pantelimon) + -l- + -č- + -ov-ăţ;

Petrilova < Petr- (<Petre) + -il- + -ova.

---

[24] Este vorba de numele unei străzi din Jdioara, jud. Timiş. **Bacova**, sat aparţinător de oraşul Buziaş, jud. Timiş, care apare pentru prima dată documentar la 1761 sub forma **Bakovar**, la 1788 sub forma **Bachovar**, apoi **Bakóvár** (1828, 1851), **Bachovár** (1907), şi care provine de la numele unui prefect austriac **Bacho** a fost asimilat toponimelor româneşti terminate în **-ova**.

Scanned with OKEN Scanner

Subtipului **-č-** îi aparţin toponimele:

Macev Crai < Ma- (<**Matei, Macavei**) + **-č-** + **-ev**;
Palciovăţ < Pa- (<**Pavel, Pantelimon**) + **-l-** + **-č-** + **-ov-ăţ**;
Pecerov < Pe- (<**Petre, Petar**) + **č-** + **-er-** + **-ov**;
Stanciova < Stan- (<**Stanimir, Stanislav**) + **-č-** + **-ova** (<**-eva**).

Alte sufixe sînt reprezentate de una – două derivate, doar **-t-** şi **-n-** avînd cîte trei ocurenţe: **Fir-t-ova, Io-t-ova, Frai-t-ova; Bol-n-ov-ăţ, Bel-en-ova, God-en-ova.** Sufixul **-ţ-** apare în **Laţova < La-** (<**Lazăr**), iar **-ş-** în **Andraşova** şi **Chichişev Breg**[25].

Într-un mare număr de cazuri, toponimele au la bază nume româneşti cărora li s-a adăugat sufixul slav, acestea formînd aşa-numita clasă a toponimelor hibride. În categoria aceasta se încadrează: **Baciovăţ**, numele unui deal din hotarul Domanului şi al unui cartier din oraşul **Reşiţa** (<**Baciu**, cum o dovedesc şi toponimele **Baciu, Capu Baciului**[26]), **Bărzanovăţ** (<**Bărzan**), **Brădilova** (<**Brădilă**<**Brad** + **-ilă**), **Bucurovăţ** (<**Bucur**), **Ciparovăţ** (<**Cipar**), **Florlovo** (<**Florea**), **Gadeanov Sokak** (<**Gădean** <**Gad** + **-ean**), **Jankulov Studenac** (<**Iancu**), **Marganov Sokak** (<**Margan(u)** < **Marga** + **-an**), **Munteanoviţa** (<**Muntean**), **Petrilova** (<**Petrilă**<**Petre** + **-ilă**). De la nume româneşti, dar şi slave, s-au putut forma toponimele: **Blagova, Blajova, Bicova** (<**Bica**), **Pleşova, Plugova, Popova, Pîrvova, Predova, Rusova Nouă, Rusova Veche, Sîrbova, Vasiova (Mali şi Veliki), Voinov.** Ca bază antoponimică au servit atît numele laice: cf. **Bacova** (<**Balomir, Baislav**), **Belcovăţ** (<**Belibor**), **Brancovici, Liubcova, Milcov, Ciclova, Stanciova** etc., cît şi cele creştine: **Ianova** (<**Ivan**), **Iotova** (<**Iosif, Iovan**), **Macev, Maciova** (<**Matei**), **Palciovăţ** (<**Pavel,**

---

[25] După cum s-a putut observa din structura toponimelor **Palciovăţ, Pecerov** există şi nume formate cu sufixe duble: **-l-č-, č-(e)r-. Andraşova** poate fi format de la **Andraş** (< magh.) + **-ova.**

[26] Vezi Ioniţă, **Nume**, p. 51.

Scanned with OKEN Scanner

Pantelimon), Petrilova (<Petre), Pantalicev (<Pantelie), Tincova (<[Contan]tin) etc.

III. Toponimele deapelative.

Prin toponime deapelative înțelegem numele de locuri formate cu sufixul **-ov-** atașat unui apelativ [27]. Din analiza structurii toponimelor aparținînd acestei categorii se pot detașa cuvintele (apelativele) care au servit ca bază de formare respectivelor nume de locuri. Apelativele aduc informații referitoare la lexicul idiomurilor slave care s-au vorbit sau se mai vorbesc în Banat. Încercînd o clasificare a numelor de locuri formate de la apelative cu sufixul **-ov**, se pot stabili două tipuri mai importante: A. toponime referitoare la natură și B. toponime sociale sau culturale. În cadrul celor două tipuri se pot contura cîteva subtipuri, cum ar fi toponimele care au ca punct de plecare relieful, caracteristici ale solului, apă și umiditate, floră și faună, respectiv cele referitoare la diversele ocupații (agricultură, defrișări), profesii sau meserii.

A. Toponime referitoare la natură.

a. Ridicături sau adînciturі de teren.

Cacoț, numele unei pădurici din satul Cornea, jud. Caraș-Severin[28], pornește de la rădăcina slavă **kak-**, rădăcină ce indică un loc ridicat[29], căreia i s-a atașat sufixul compus **-ovĭcĭ**, locativ **-ovcu > -oucu > -oțu**. Aceeași rădăcină slavă o găsim și în toponimele **Cacova** înregistrate de trei ori: numele vechi al

---

[27] Vezi Elke Saß, **op. cit.**, p. 28.

[28] În cazul toponimelor provenite de la apelative indicăm și descrierea locului la care ele se referă, pe care am preluat-o din: Vasile Frățilă, Viorica Goicu, Rodica Sufletel, **Dicționarul toponimic al Banatului** [vol. I] A-B, Timișoara, TUT, 1984, vol. II, C, 1984; III, D, 1986; IV, F-G, 1986, vol. V, H-L 1987; VI: M-N, 1988. (Vol. II și III au fost redactate doar de V. Goicu și R. Sufletel). Restul toponimelor au fost preluate din aceeași lucrare aflată în manuscris.

[29] Rădăcina **kak-** se găsește și în scr. **kačati** „a ridica", după o informație comunicată în urmă cu ani de E. Petrovici lui Marius Oros. Vezi M. Oros. **Din toponimia văii Bistrei (județul Bihor)**, în SMO, p. 191.

Scanned with OKEN Scanner

actualei comune Grădinari de pe valea Caraşului, respectiv numele unor străzi din localităţile Begheiu Mic şi Dudeşti din jud. Timiş.

Cuculova, cu 15 ocurenţe, denumind nişte dealuri sau vîrfuri de dealuri la Şiştarovăţ, jud. Arad, la Caransebeş, Căvăran (azi Constantin Daicoviciu), Dalci, Ilidia, Rugi, Sasca Montană, Ţerova, jud. Caraş-Severin, la Criciova, Igriş şi Jureşti, jud Timiş, reprezintă un toponim hibrid format de la rom. **Cucui** cu sufixul slav **-ova**, sau unul românesc ce are la bază apelativul regional **cucuioavă** „deal mai ridicat, pisc, vîrf (înalt) de munte" (DA, s.v. **cucui**).

Dealovăţ, numele unei coline împădurite din hotarul Dognecei, este fie o formaţie hibridă: rom **deal** + suf. compus slav **-ovici**, fie una direct slavă: **dĕlovici**.

Gîrbova, şes arabil, satul Maciova; **Gîrboţ**, oficial **Gîrbovăţ**, sat, comuna Bănia, ambele în jud. Caraş-Severin; **Gîrbovăţ**, coastă de deal, satul Felnac, jud. Arad; teren în pantă, Petrovaselo, jud. Timiş, ca şi **Gîrbovu**, deal cu fînete şi pădure, Cîlnic, jud Caraş-Severin, au ca punct de plecare un apelativ slav ***grŭbŭ**[30] însemnînd „creastă, vîrf de munte sau de deal", căruia i s-a ataşat sufixul **-ovici**[31].

Grinovacea de Jos şi Grinovacea de Sus sînt numele a două ridicături de teren din hotarul satului Buzad, jud. Timiş. La baza acestor toponime stă un derivat ***grivna** (<**griva** „coamă de deal sau de munte"[32]), căruia i s-a adăugat sufixul compus **-ovača**.[33]

---

[30] Cf. toponimele sîrbocroate **Grb**, **Grba**, **Grbac**, **Grbina**, care sînt comparate cu apelativul scr. **grbina** „Rückgrat", apoi" **(Berg-) Grat**" (vezi Joseph Schütz, **Die geographische Terminologie des Serbokroatischen**, Berlin, Akademie-Verlag, 1957, p. 27–28).

[31] În cazul toponimului de la Maciova s-ar părea că avem a face cu un adjectiv posesiv pornind de la un antroponim **Gîrbu**, **Gîrbea**, dar care are la bază acelaşi apelativ slav ce trebuie să fi însemnat şi „şira spinării, cocoaşă" (cf. **gîrbov**).

[32] Vezi Vladimir Šmilauer, **Příručka slovanské toponomastiky. Handbuch der slawischen Toponomastik**, Praga, 1970, p. 72, s.v. **griva**.

[33] Pentru **vn** > **n**, cf. toponimul **Gunişće**, deal în hotarul satului Rudăria (azi Eftimie Murgu), numit şi **Arie**, toponim de origine sîrbocroată: **Guvnište** (<**guvno** „arie + **-ište**), cu **u̯**>**u** (vezi E. Petrovici, SDT, p. 140).

Scanned with OKEN Scanner

b. Caracteristici ale solului, apă, umiditate.

Ielova, deal sterp, Berzasca, jud. Caraş-Severin, porneşte de la adj scr. **jâlov** „steril, nefertil". Fără sufix, cuvîntul slav apare în hidromul iugoslav **Jâla**[34].

Baroviştе, pădurice, Cîmpia, jud. Caraş-Severin, are la bază sl. **bara** „baltă", căruia i s-a adăugat suf. compus **-ovište**. Cf. şi toponimul scr. **Barovište** <scr. **barov(lš, -ša, -šo)** „sumpfig, paludosus, uliginosus"[35] + suf. colectiv **-ište**.

Brenovăţ, deal cu păşune, Goruia, jud. Caraş-Severin, sl. de sud: ***brьna**, cf. v. bg. **brьnbje** „noroi" + **-ovĭcĭ**.

Calova, pîrîu ce trece prin satele Maciova şi Obreja şi se varsă în Timiş, jud. Caraş-Severin: sl. **kalŭ** „lut, noroi" + **-ova**. **Caloviţa**, pîrîu ce trece prin Glimboca şi Obreja, este format pe teren românesc de la **Calova** cu suf. diminutival **-iţă**.

Glinova, deal cu fînețe, Feneş, jud. Caraş-Severin: sl. **glina** „lut, argilă" + **-ova**.

Ilova, sat, comuna Slatina-Timiş; vale formată din **Ilova Mare** şi **Ilova Mică**, satul Gîrbovăţ, jud. Caraş-Severin; **Ilovăţ**, cartier spre Dognecea, al satului Ocna de Fier, oraşul Bocşa: sl. **ilŭ** „lut, argilă" + **-ova**, respectiv, sl. **ilŭ** + **-ovĭcĭ**.

Lapovăţ, numele unui ogaş (=pîrîu) ce trece prin hotarul satului Plugova, com. Mehadia, jud. Caraş-Severin, are la bază apelativul sl. (scr.) **lâp** „teren mlăştinos", căruia i s-a adăugat suf. compus **-ovĭcĭ**[36].

c. Floră.

Cele mai numeroase toponime deapelative formate cu sufixul **-ov** (simplu sau lărgit) se referă la vegetaţie, mai ales la

---

[34] Vezi Petar Skok, **Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika**, I. Zagreb, 1971, p. 751–752, unde sînt menţionate şi toponimele: **Jelovĭce, Jelovišta**.

[35] Vezi Vuk Stef. Karadžić, **Srpski rječnik istolkovan njemačkim i latinskim riječma** (1818), p. 21 (reluat în **Sabrana dela Vuka Karadžića**, vol. II, Beograd, 1966, redactor Pavle Ivić)

[36] Cf. toponimul iugoslav **Lâp**, lîngă Beograd (Petar Skok, op. cit., vol. II, Zagreb, 1972, p. 269, s.v. **lâp**[2]).

Scanned with OKEN Scanner

nume de copaci sau de pomi. În cele ce urmează vom indica întîi apelativul slav (urmat de sufix), după care vom da toponimele ce pornesc de la ele.

borŭ „brad" + **-ovĭcĭ**: **Borovăţ**, numele unei localităţi, azi dispărute, atestată la 1761 sub forma **Borovecz. Borovăń**, deal cu fînețe, păşune şi pădure rară, în hotarul satelor Cornea şi Globu Rău, jud. Caraş-Severin, presupune un toponim ***Borov** (<sl. **borov**), căruia i s-a adăugat suf. rom. **-(e)an**, pl. **-ăń**[37].

bozŭ „boz" + **-ov-itjo**: **Bozovici**, comună, jud. Caraş-Severin.

brčza „mesteacăn" + **-ova**: **Breazova**, sat, com Margina, jud. Timiş; deal cu păşune, satul Calina, platou pe deal, satele Domaşnea, Pruni, Izvor; pîrîu, satul Moceriş, toate în jud Caraş-Severin.

brčstŭ „ulm": scr. **brest** „idem + **-ovĭcĭ**: **Brestovăţ**, localitate, jud. Timiş.

bukŭ „fag" + **-ova**: **Bucova**, sat com. Băuţar, jud. Caraş-Severin; şes arabil şi parte de sat, Cenad, jud. Timiş.

bukŭ +**-ovĭcĭ**: **Bucovăţ**, sat, comuna Dumbrava, jud. Timiş; sat, com. Remetea Mare, jud. Timiş; teren în pantă, Crivobara jud. Timiş.

bukŭ + **-ovište**: **Bucovište**, şes arabil, Căpîlnaş, jud Arad.

bukŭ + **-ovica** sau **-avica**; **Bucăviţa**, parte de sat, Saravale, jud. Timiş. **Bucăviţa**, şes arabil, Igriş, jud. Timiş, **Bucoviţa**, pîrîu în hotarul satului Bucova, sînt formate pe teren românesc cu suf. **-iţa**. **Bucoviţu**, şes arabil şi teren cu pomi fructiferi, respectiv **Bucoviţu ăl Mic**, deal cu teren arabil, ambele în hotarul satului Ierşnic, jud. Timiş, au luat naştere din **Bucoviţa** (<**bukŭ** + **-ovica**), prin schimbarea genului.

---

[37] Nu este exclusă nici o origine antroponimică. Cf. n. fam. **Bora** la Iorgu Iordan, **Dicţionar al numelor de familie româneşti**, Bucureşti, EŞE, 1983, p. 72.

Scanned with OKEN Scanner

čerešnja „cireș, cireașă" + **-ev-ič**: **Cereșnevăț**, coastă de deal cu puțină pădure spre satul Dolina, com. Cornereva, jud. Caraș-Severin[38].

klěnŭ „arțar"; scr. **klen** „idem" + **-ovača**: **Clenovacea**, șes arabil, satul Soca, jud. Timiș.

krŭsŭ „păr" + **-ovič**: **Crușovăț**, sat com. Cornea, jud. Caraș-Severin.

scr. **drȅn**, icavianul **drin** (pentru **drijen** <sl. com. **drěnŭ** „corn") + **-ova**: **Drinova**, sat, comuna Bîrna, jud. Timiș: **Drinovița**, pîrîu ce trece prin satul **Drinova** este format pe teren românesc cu suf. **-iță** de la **Drinova**.

***drenьk** (cf. scr. **drȅnāk**, genitiv **drenka**) „cornet, pădure de corni" + **-ova**: **Drencova** sat, com Berzasca, jud. Caraș-Severin [39].

scr. **dûb** (<sl. com. **dǫbŭ**) „stejar" + **-ova**: **Dubova**, sat, com. Plavișevița, jud. Mehedinți.

gabr- (<**grabrŭ**, cu disimilarea primului **r** produsă pe teren slav) „carpen" + **-ovka**: **Gabrăca** (<**Gabroǫka** < **Gabrovka**), vîrf de deal în hotarul localităților Bozovici și Gîrbovăț, jud. Caraș-Severin.

gabr- + **-ovcu** (locativul lui **-ovič**): **Gabroț**, teren în pantă, satul Bănia; pîrîu, satul Eftimie Murgu, ambele în jud. Caraș-Severin.

---

38 **Čerešnja** este o formă dialectală atestată în bulgară pentru **črešnja** < sl. com ***čeršьnja** păstrat în numeroase limbi slave: v. scr. **črešьna**, scr. actual **črešnja**, sloven. **črẽšnja**, rus **čerémšnja** etc. (vezi Vladimir Georgiev, **Bălgarska etimologija i onomastika**, Sofia, 1960, p. 132). S-ar putea ca toponimul din Banat să aibă ca punct de plecare o formă sîrbocroată care să fi fost influențată de cuvîntul românesc **cireș** (ne referim la apariția vocalei anterioare între consoanele **č** și **r**) sau ar putea fi vorba și de o epenteză a lui **e**, româna netolerînd grupul consonantic **čr**.

39 **Drencova** ar putea pleca și de la un scr. **drènĭk** + **-ova**: **Drenicova**, de unde prin sincopa lui **i** s-ar fi ajuns la forma românească actuală. Pentru formele scr., vezi Petar Skok, **op. cit.**, I, p. 435–436 s.v. **drijen**.

Scanned with OKEN Scanner

gabr- + -ova: **Gabrova**, ogaş, satul Calina, jud Caraş-Severin; şes arabil, satul Lescoviţa, jud. Caraş-Severin.

gabr- + -ovička : **Gabrovicica** (pronunţat **Gabroviśca**), ogaş, satul Eftimie Murgu: pîrîul acesta se uneşte cu **Gabroţu** şi se varsă în Rudăria.

gabr- + -oviję: **Gabrovie**, deal cu păşune, oraşul Oraviţa, jud. Caraş-Severin.

gabr- +-ovica: **Gabroviţa**, deal cu teren arabil, satul Bănia, jud. Caraş-Severin.

glogŭ „păducel": scr. **glog** + **-ovĭcĭ** (>scr. **-ovac**): **Glogovaţ**, şes arabil, satul Giera, jud. Timiş; deal cu teren arabil, satul Naidăş, jud. Timiş.

scr. **jasen** „fasin + **-ovĭcĭ**: **Iesenovăţ**, deal mai domol, cu pădure şi pomi fructiferi, pîrîu, satul Clocotici, **Jesenovac Sokak**, deal cu pădure şi fînețe; uliţă, satul Caraşova, jud. Caraş-Severin[40].

scr. **jela** „brad" + **-ovka** (>-ouka > **-oka**): **Iloca**, ogaş, format din **Iloca Mare** şi **Iloca Mică**, toate în hotarul satului Eftimie Murgu, se varsă în Rudăria.

scr. **leska** „alun" + **-ovica**: **Lescoviţa**, sat Naidăş, jud. Caraş-Severin.

sl. **lipa** „tei" + **-ova**: **Lipova**, oraş, jud Arad; **Lipova Poljana**, teren în pantă arabil şi cu livezi, satul Măceşti, oraşul Moldova Nouă, jud. Caraş-Severin. **Lipoviţa**, numele unui cartier al oraşului Lipova, este format pe teren românesc.

scr. **loza** „Weinrebe, viţă de vie" + **-ovica**: **Lozovica**, şes arabil cu fînețe, satul Plavişeviţa[41].

sl. **makŭ** „mac" + **-ovište**: **Macoviște**, sat, com. Ciuchici, jud. Caraş-Severin; sat, com. Cornea, jud. Caraş-Severin, şes arabil, satul Rusca, com. Teregova, jud. Caraş-Severin.

---

[40] Toponimele de mai sus au fost notate şi discutate şi de Mile Tomici, **Toponimia caraşovenilor**, în SCL, XXXV (1984), nr. 3, p. 242, 243.

[41] Cf. toponimul bielorus **Lozova**, la Šmilauer, **op. cit.**, p. 114, s.v. **loza**.

Scanned with OKEN Scanner

orĕchŭ „nuc"sau scr. **orah** „idem" + **-ovica: Oravița**, oraș, jud. Caraș-Severin; Oravița-Montană și Oravița Română, cartierele ale orașului Oravița; pîrîu; vine din depresiunea Almăjului și se varsă în Dunăre în dreptul localității Liubcova.

orašje (<**orah** „nuc" + **-je**) + **-ova**: **Orșova** (popular **Rîșaua**) oraș, jud. Mehedinți[42].

rakita „răchită" + **-ova**: **Răchitova**, sat, orașul Oravița [43].

scr. **(h)rast** „stejar" + **-ovača**: **Rastovacea**, teren arabil și pășune, satul Bogda, jud. Timiș; **Rastovacea Afundă**, vale, satul Altringen, jud. Timiș.

sl. **tisa** „Eibe, tisă" + **-ovica**: **Tisovița**, sat, com. Plavișevița, jud. Mehedinți.

sl. **topolĭ** „plop, Pappel, populus" + **-ovĭcĭ**: **Topolovățu Mare, Topolovățu Mic**, localități, jud. Timiș.

sl. **trŭnŭ** „mărăcine, Dorn" + **-ova**: **Tîrnova**,sat, jud. Caraș-Severin.

v. sl. **cerŭ** „cer, quercus, cerris, Zereiche": scr. **cer** „idem" + **-ova**: **Țerova**, sat aparținător municipiului Reșița, jud. Caraș-Severin.

d. **Animale, păsări**

kozĭlŭ „Bock", „țap", „căprior" + **-ovĭcĭ**:" **Coslavăț**, teren în pantă, satul Coșarii, jud. Timiș[44].

sl. **kraguj** „socol, șoim" + **-ovica**: **Crăgovița** (<**Crăguiovița**), deal și teren arabil, satul Ohaba Română, jud. Timiș[45].

scr. **gâk** „numele unei specii de pasăre (devenit probabil supranume) + **-ovina**: **Gacovina de Jos, Gacovina de Mijloc,**

---

[42] Cf. toponimul iugoslav **Orasje** = **Oraše** la Petar Skok, op, cit., vol. II, p. 562 s.v. **òrah**, precum și toponimele bulgărești **Òrase, Òrese** (<**orech -oreše**) la Jordan I. Ivanov, **Mestnite imena meždu Dolna Struma i Dolna Mesta**, Sofia, 1982, p. 166, 167.

[43] Toponimul poate fi și hibrid: rom. **răchită** + sl. **-ova**.

[44] Toponimul presupune o formă inițială **kozl-** (<**kozĭlĭ**) + **-ovĭcĭ**: ***Kozlovăț** > **Koslavăț**. Cf. antroponimul scr. **Kozlovac** și apelativul **kozla** „drvo na plugu što se ukopa u plaz i u gredelj" (Petar Skok, op. cit., vol. II, p. 173, s.v. **koza**).

[45] Cf. și **Crăguiș**, numele unei localități din apropierea orașului Hațeg, jud. Hunedoara.

Scanned with OKEN Scanner

Gacovina de Sus, şes şi vale în hotarul satului Cralovăţ, jud. Timiş.

scr. **lisičji** „de vulpe" (<**lisica** „vulpe" + (cf. lisičja jama „vizuină de vulpe") + **-ovo: Leseciovo**, teren în hotarul satului Cireşu Nou, com. Criciova, jud. Timiş. Aici, după, spusele informatorului se află multe vizuini de vulpi.

orĭlŭ „şoim, aquila" + **-ova: Orlova**, şes arabil, satul Cenad.

scr. **órao**, gen. **orla** „şoim" + **-ovača: Orlovacea**, deal cu teren arabil, satul Eftimie Murgu, şes arabil, satul Cornea.

rakŭ „rac" + **-ovica: Racovița**, sat, jud. Timiş; teren arabil şi fînețe, satul Iaz, jud. Caraş-Severin.

B. Numărul toponimelor sociale sau culturale, în comparație cu numărul toponimelor referitoare la natură este mult mai mic. Aşa cum am mai spus, ele se referă la agricultură, defrişări, la diverse profesii sau ocupații, unul singur pornind de la un nume etnic.

Breazdova, luncă cu teren arabil, satul Fîrdea, jud. Timiş: **brazdă** (dial. **breazdă**) + **-ova** sau direct sl. ***Brazdova** a căruĭ temă a fost adaptată la pronunția locală.

Iarov, canal, satul Dolaț, jud. Timiş: scr. ***Jar**, cf. scr. **jarka** „lange, weite Grabe, Graben"[46] + suf. **-ov** sau un antroponim **Iar, Iara**: un hipocoristic de la **Iaros(l)av**.

Iazovnic, pîrîu şi păşune cu fînețe, satul Caraşova, jud. Caraş-Severin: **jaz** + **-ovnik**.

Jarovina, culme împădurită, oraşul Bocşa, jud. Caraş-Severin: cf. bg. dial. **žaravina**[47] „jar stins, amestecat cu cenuşă" apropiat de cuvintele terminate în **-ovina**. Toponimul indică un loc de pe care pădurea s-a defrişat prin ardere.

Jirovina, teren arabil lîngă pădure, satul Opatița, oraşul Deta, jud. Timiş: cf. **jirovină** „învoială, drept de a da porcii la jir", " (chirie pentru) păşunatul de jir < scr. **žirovina** (<**žir** + **-ov-ina**)"chirie pentru păscutul jirului".

---

[46] Vezi Joseph Schütz, **op. cit.**, p. 47.

[47] Vezi BER, I, p. 524, s.v. **žar**.

Scanned with OKEN Scanner

Jorovăț, teren agricol, satul Gornea, jud. Caraș-Severin: probabil, scr. **Žirovac** < **žir** + **-ovič** (cf. supra **Jirovina**.) Cf. scr. **žerav** „jăratic"

Aici s-ar putea încadra și **Lozovița** (vezi supra).

Sadova Nouă și **Sadova Veche**, localități în jud. Caraș-Severin, cu prima atestare deja lă 1467: sl. **sadŭ** „grădină" + **-ova**.

Cladova, sat, comuna Bethausen, jud. Timiș, cu prima atestare la 1453: **Cladwa**, apoi la 1597: **Cladowa**: sl. **klada** „buștean, trunchi" + **-ova**.

Begova, șes arabil, satul Cenad, jud. Timiș: **beg** „bei" + **-ova** sau adj. pos. **begov** < antrop. **Beg** < apel. **beg** „bei"[48].

Begovina, coastă de deal, satul Chesinț, jud. Arad: scr. **begovina** „pămîntul beiului" (<**beg.** + **-ov-ina**).

Cornereva (pop. **Coñereva**), sat, jud. Caraș-Severin, atestat la 1518 sub forma **Konyorova**, 1519 **Konyarova**; afluent al rîului Cerna: < antrop. **Konjar** < **konjar** „crescător de cai" + **-ov(a)**. Forma, azi oficială, **Cornereva**, cu **-r-** se explică printr-o greșită apropiere de **corn**, mai ales că, nu departe de localitatea în discuție, se află comuna **Corni**, oficial **Cornea**.

Vîrciorova, sat, jud. Caraș-Severin: sl. **vrčar** „olar" + **-ova**[49].

Beșenova, numele vechi al actualei localități Dudeștii Vechi; șes arabil străbătut de drumul ce duce spre Dudeștii Vechi; cartier al satului Gornea, jud. Caraș-Severin.

În cazul localității **Beșenova** (Dudeștii Vechi) avem a face cu numele slavizat **Beșenova**, atestat sub forma **Beschenova** de abia la 1723–1725, înainte acesta fiind numit **Beseneu** (1213), **Beșeneu, Besentu** (1230)[50], în care se recunoaște magh. **besen** „pecineg"[51].

---

[48] Cf. hidronimul **Begova Reka** „der Fluß des Beg" (= Apa (rîul) Begului) care curge prin **Begovo Pole**, Duridanov, **Vardar**, p. 100.

[49] Vezi Emil Petrovici, **Etimologia toponimului** *Vîrciorova*, în SDT, p. 220–224.

[50] Vezi Suciu, DILT, I, p. 212.

[51] În cazul toponimului de la Gornea trebuie să pornim de la adj. posesiv scr. **bešen** „al lui Beșa", căruia i s-a adăugat suf. **-ova** (vezi și Vasile Frățilă, Viorica Goicu, Rodica Sufletel, **Dicționarul toponimic al Banatului** [I] (A-B), p. 78).

Scanned with OKEN Scanner

IV. Concluzii:

1. Toponimele slave formate cu sufixul **-ov**, în Banat, sînt relativ numeroase. Ele provin atît de la antroponime, mai ales hipocoristice, nume laice sau calendaristice, indicînd, de obicei, pe proprietarul unui loc sau pe intemeietorul unei localități, cît și de la apelative, în special, termeni care se referă la natură: relief, apă și umiditate, compoziția geologică a solului, floră și faună sau la activitatea social-culturală a omului: agricultură, defrișări, ocupații și meserii.

2. Genul derivatelor cu sufixul **-ov** poate fi masculin, feminin sau neutru, în funcție de substantivul pe care îl determină sau pe care vorbitorul în are în minte. Cele mai numeroase derivate din toponimia Banatului s-au încadrat la genul feminin; doar trei toponime sînt de genul neutru, iar cele masculine, și ele în număr mic, se întîlnesc numai în compuse, ele datorîndu-se populațiilor slave, din Banat, neasimilate.

3. Ca în Transilvania, și în Banat, de obicei, se constată înlocuirea prin analogie a formelor moi cu cele dure: **-ova** și nu **-eva** găsindu-se și după consoanele moi: **Criciova, Maciova, Orșova, Panciova, Vasiova**. Formele moi se păstrează în zonele apropiate de teritoriul lingvistic sîrbesc sau în localități cu populație predominant sîrbească: **Co(r)nereva, Sichevița, Lucareț, Cereșnevăț**.

4. Sufixul **-ov-** (**-ev-**) a fost lărgit de multe ori cu alte sufixe: **-ičĭ, -ača, -je, -ička, -ište, -ica**, de aici rezultînd sufixele compuse: **-ovăț** sau **-ovaț, -ovacea, -ovie, -ovicica, -oviște, -ovița** etc. Uneori, sufixul **-ov** intră în combinație cu sufixele românești **-(e)an, -iță, -oańe**.

5. Încercînd degajarea unor subtipuri în cadrul toponimelor provenite de la antroponime, s-a constatat că cele mai numeroase sînt cele care între baza antroponimică și sufixul **-ov** conțin formanții **-k-, -l-, -č-**, după care urmează cele cu formanții **-t-** și **-n-**.

6. Toponimele deapelative au fost și ele clasificate în mai multe subtipuri: cele care au ca punct de plecare termenii slavi referitori la relief, la caracteristici ale solului, floră și faună sau

Scanned with OKEN Scanner

cele care se referă la activitatea umană (agricultură, defrişări sau nume de meserii). Cele mai numeroase sînt cele care pornesc de la nume de copaci: **bukŭ** „fag", **brĕza** „mesteacăn", **drĕnŭ** „corn", **grabr-** „carpen", **lipa** „tei", **orĕchŭ** „nuc".

7. Sufixul **-ov** este în limbile slave, nu numai foarte vechi, ci şi foarte productiv. Faptul acesta îngreunează încercarea de a delimita creaţiile datorate slavilor vechi („daco-slavilor", cum i-a numit E. Petrovici) de cele mai recente. Uneori la acest lucru ne ajută forma apelativului, ca în cazul toponimului **Dubova** (< scr. **dûb**) sau a sufixelor lărgite (**-ovača, -ovac**, caracteristice sîrbocroatei, sau **-ev** păstrat după consoanele moi în zonele apropiate de teritoriul lingvistic sîrbocroat, respectiv, în localităţile în care şi azi populaţia sîrbocroată este predominantă).

8. Cum româna are şi apelative de origine slavă, precum şi antroponime de aceeaşi origine sau altele formate după model slav, este greu de stabilit, în unele cazuri, dacă avem a face cu o formaţie hibridă sau cu una direct slavă: cf. **Răchitova, Tisova, Begova, Blagova, Popova, Rusova, Sîrbova** etc.[52]

---

[52] Nu sînt formaţii „curate" cu sufixul **-ov**: **Berzovia**, numele fostei localităţi Jidovini, din jud. Caraş-Severin, denumire dată de oficialităţile române începînd din 1929 şi care reînvie numele antic **Berzovia (Bersobis)** de origine autohtonă, apoi **Moldova**, din oiconimele compuse **Moldova Veche şi Moldova Nouă**, care sînt polarizări ale unui hidronim ***Muldaua** presupus de forma **Mudava** atestată la 1588 pentru **Moldova Veche**, în care avem a face doar cu acomodarea finalei la sufixul **-ova** (vezi întreaga discuţie la Dragoş Moldovanu, **Etimologia hidronimului** *Moldova* în „Anuar de Lingvistică şi Istorie Literară", t. XXVIII, 1981–1982, A, p. 5–61). N-au putut fi încadrate în una din categoriile formate de toponimele provenite din antroponime sau din apelative, **Caraşova**, numele localităţii din jud. Caraş-Severin, ce provine din cel al rîului **Caraş**, cu etimologie neelucidată, şi **Teregova**, care la rîndul lui trebuie să reprezinte o adaptare a unui nume preslav, neidentificat încă.

Scanned with OKEN Scanner

SĂLBĂGEL ŞI ALTE TOPONIME DIN VESTUL ROMÂNIEI

Discutînd etimologia localităţii **Sălbăgel**, sat aparţinător comunei Gavojdia, jud. Timiş, I. Pătruţ[1] porneşte, cum era şi firesc, de la pronunţia locală actuală **Sălbăźél**. Lingvistul clujean aduce în discuţie şi formele documentare sub care este atestată aşezarea timişeană în actele oficiale aparţinînd fostei administraţii maghiare. Citînd formele pe care le găseşte în cunoscutul dicţionar al lui Coriolan Suciu[2], I. Pătruţ[3] remarcă, pe bună dreptate, că forma cea mai veche. **Zÿlwas**, datînd din 1411 ca şi cea din 1717, **Silbagie**, sînt greşite, mai exact, sînt redări stîlcite, aproximative, ale celei româneşti. Ceva mai apropiate de forma reală românească sînt atestările: **Szilbacsel**, din 1690–1700. **Sylbasel**, din 1723 şi **Szilbasel** (datînd tot din secolul al XVIII-lea). Ultimele trei forme menţionate mai sus „încercau" să redea forma populară bănăţeană fie cu păstrarea africatei alveolopalatale ĝ (grafic **cs**), fie cu trecerea acesteia la constrictiva palatală ź (grafic **s**). O altă formă oficială sub care apare atestată documentar localitatea la 1828 şi 1851 şi chiar mai tîrziu, este

---

[1] I. Pătruţ, OR, p. 122–123.
[2] Suciu, DILT, II, p. 104.
[3] **Loc cit.**

Scanned with OKEN Scanner

Szilváshely. Dacă primele forme, Zÿlwas şi Silbagie, sînt nişte redări stîlcite sub care nu se mai recunoaşte numele românesc, ultima este o maghiarizare evidentă a numelui românesc, fiind rezultatul unei etimologii populare: magh. szilvás „cu (de) pruni" (< szilva „prun, prună") + magh. hely „loc"[4].

Revenind la forma populară a toponimului românesc, I. Pătruț crede că acesta provine dintr-un antroponim omofon, neatestat, dar care poate fi analizat într-o temă **Sălbag-/ Sălbaĝ-**, dintr-un nume ***Sălbagi(u)**, ***Sălbage(a)** sau ***Sălbag(u)**, ***Sălbaga** la care s-a adăugat sufixul diminutival **-el**. Presupusele antroponime ***Sălbag(u)**, ***Sălbaga**, respectiv ***Sălbagi(u)**, ***Sălbagea**, conțin, la rîndul lor, un element sufixal **-ag-**, respectiv **-aĝ-**: cf. **Buşag, Buşaga**, față de **Buşu(1), Buşa** nfam (= nume de familie), **Buşe** pren (= prenume), nfam (DOR[5], p. 225); **Băraga** (DOR, p. 191, s.v. **Baranga**), cf. **Bar(a), (ibid)**; **Harag, Haraga** nfam (DOR, p. 292), cf. **Harea, Hariu** (DOR, p. 73, s.v. **Haralambie**); **Palage** nfam actual, cf. **Pală** nfam., **Paliu** nfam., **Palea** (DOR, p.341)[6]. I. Pătruț[7] arată că tema **Sălb-** (din **Sălbăgel şi Sălbag-**) presupune existența unor nume ca **Salbu, Salbe(a)**, derivate cu sufixul **-b-** față de **Sala** nfam actual[8].

Şi după părerea noastră **Sălbăgel** este un derivat diminutival însă unul toponimic în raport cu numele unei localități ***Sălbaĝ** (< **Săldbaĝ** < **Săldăbaĝ**), azi dispărută, dar atestată în documentele din secolul al XV-lea de mai multe ori şi sub diverse forme.

Prima atestare pe care o cunoaştem datează din anul 1440. Într-un document emis la 1 august 1440, la Buda[9], regele

---

[4] Exemplul nu este unic. Cf. rom. **Bratei** (<**Bratu** + **-ei**) redat prin **Baráthely** (DILT, I, p. 102)

[5] Constantinescu, DOR.

[6] I. Pătruț, loc. cit.

[7] Ibid., p. 123.

[8] Adăugăm că existența unui antroponim **Salbu, Salbea** ar putea fi dovedită indirect de nfam **Sălban** (<**Salb-** + **-an**) consemnat în cartea de telefoane a municipiului Bucureşti.

[9] Vezi Costin Feneşan, **Documente medievale bănățene (1440–1653)**, Timişoara, Ed. Facla, 1981, documentul nr. 1, p. 31–33 şi documentul nr. 3 (din 14 octombrie 1440), p. 34–35.

Scanned with OKEN Scanner

Vladislav I porunceşte capitlului din Cenad punerea lui Ladislau şi Dees, fiii lui Petru de Temeselew[10], în stăpînirea moşiilor Luncavița Mare şi Luncavița Mică[11], Topolchan[12] şi Keozepkriwa[13]. Printre martori sînt chemați Nicolae Vizes de **Zoldbagh** sau Luca de acelaşi **Zoldbagh**[14]. În partea a II-a a volumului al II-lea din **Dicționarul** lui Coriolan Suciu, care cuprinde numele localităților dispărute, aceeaşi aşezare este atestată sub următoarele forme: 1440 **Zolobah**, 1444 **Zoldobag**, 1452 **Zoldobagh**[15]. Pornind de la Csánki[16], Coriolan Suciu[17] localizează aşezarea dispărută în fostul raion Lugoj, regiunea Banat. Mai apoi, citîndu-l pe Milleker Bódog[18], Suciu crede că localitatea dispărută s-a aflat în apropiere de Mîtnicul Mare, localitate aparținînd înainte de actuala împărțire administrativă fostului raion Caransebeş, iar azi județului Caraş-Severin. Localizată în fostul raion Lugoj sau în fostul raion Caransebeş, fosta localitate ***Săldbagi** (cf. grafiile **Zoldbag, Zoldbagh** etc.) se afla în imediata apropiere a Sălbăgelului de azi.

Pornind de la atestările documentare şi de la numele actual al localității, este de presupus că **Sălbăgelul** a luat naştere prin „roirea" populației din ***Săldbagi**[19]. Nu este exclus ca aşezarea

---

[10] Aşezare dispărută lîngă Mehadia, jud. Caraş-Severin.

[11] Azi Luncavița, jud. Caraş-Severin.

[12] Aşezare dispărută între Mehadia şi Plugova, jud. Caraş-Severin.

[13] Aşezare dispărută, contopită cu Teregova, jud. Caraş-Severin; cătunul **Criva** îi mai păstrează numele.

[14] Aşezare dispărută, localizată după unii în jud. Caraş-Severin, lîngă Mîtnicul Mare, dar învecinată cu Sălbăgelul de azi.

[15] Csánki Deszó, **Magyarország történeti földrajza a hunyadiak korában**, II, Budapesta, 1984, p. 15.

[16] **Loc cit.**

[17] DILT, II, p. 436.

[18] **Délmagyarország középari földrajza**, Timişoara, 1915, p. 239.

[19] O altă localitate, de dată mai recentă, aflată lîngă Sălbăgel, se numeşte **Sălbăgelul Nou.**

Scanned with OKEN Scanner

numită la 1411 **Zÿlwas**[20] să fie identică cu cea atestată ulterior sub forma **Zoldbag, Zoldbagh** etc., care apoi a dispărut, iar **Sălbăgelul** să nu fi existat înainte de anii 1690–1700, cînd actele oficiale îl atestă sub formele **Szilbacsel, Silbagie**[21] (1717), **Sylbasel** (1723), respectiv **Szilbasel**.

Forma **Sălbagi**, presupusă de noi, provine din **Săldbagi**[22], iar aceasta din **Săldăbagi**, prin sincoparea celui de-al doilea ă şi prin dispariţia lui d din grupul consonantic -ldb-, greu de pronunţat.

Numele topic **Săldăbagi** a fost unul obişnuit în părţile de vest ale României, el păstrîndu-se pînă azi în trei oiconime.

1. **Săldăbagiu de Barcău**, sat aparţinător de comuna Balc, jud. Bihor, atestat documentar sub următoarele forme[23]: 1406 poss. walachalis **Zaldobagh**, 1465 **Zaldobag**, 1587 **Zaldobagy**, 1692 **Soldo Vaogy**, 1828, 1851 **Száldobágy**[24].

---

[20] Forma **Zÿlwas**, redare aproximativă a lui **Săl(d)baĝ**, devenită de neînţeles pentru maghiari, reprezintă, de fapt, o încercare de umplere cu un conţinut, cu un sens a formei româneşti: **Zÿlwas** < magh. **szilvás** „cu pruni" (vezi şi nota 4).

De altfel, este cunoscut faptul că motivarea semantică a numelor proprii (atît a toponimelor cît şi a antroponimelor, în primul rînd a numelor de familie şi a supranumelor) se petrece nu numai în momentul creării acestora, în actul lor de naştere, ci şi în cursul procesului de integrare (de adaptare) a împrumutului, în care un integrat (un împrumut), semantic gol, trebuie umplut cu un sens în limba care face împrumutul. Pentru funcţia de comunicare a numelui propriu (aceea de individualizare) procesul acesta este facultativ şi redundant. El este însă întîlnit în toate limbile (vezi Ernst Eichler, **Sprachkontakte und Sprachebenen in der Onomastik**, în „Onomastica Slavogermanica", Berlin, XIII, 1981, p. 7–19 şi Karheinz Hengst, **Zur Integration slawischer Toponyme ins Deutsche**, în „Onomastica Slavogermanica", XIII, p. 21–42).

[21] Cu omiterea lui -l final.

[22] Cf. atestările **Zoldbag, Zoldbagh** etc.

[23] Toate atestările sînt date după DILT, II, p. 104.

[24] Un toponim minor **Săldăbaj** (deci cu trecerea lui ĝ la j, specifică graiurilor crişene) a notat din hotarul satului Popeşti, jud. Bihor, în apropiere de Sălbăgiu de Barcău, Marius Oros în articolul **Din toponimia văii Bistrei** (judeţul Bihor), în SMO, p. 197; vezi şi harta **Nume de pe teritoriul satului Popeşti, lucr. cit.** Acelaşi toponim a fost înregistrat şi în anchetele pentru **NALR-Crişana**, după cum îmi comunică unul dintre autorii atlasului, conf. univ. dr. Ionel Stan, căruia îi mulţumim şi pe această cale.

Scanned with OKEN Scanner

2. **Săldăbagiu de Munte**, sat aparținător de comuna Cetariu, jud. Bihor, avînd următoarele atestări documentare: 1226 procurator villae **Scaldubag**, 1236, 1291–1294 villa **Zaldubag**, 1692 **Száldobag**, 1851 **Száldobágy**, 1913 **Hegyközszáldobágy**.

3. **Săldăbagiu Mic**, sat aparținător de comuna Căpîlna, jud. Bihor, cunoscut și sub numele simplu **Săldăbagiu**, apoi **Sălișteă Săldăbagiu** și **Săldăbagiu de Beiuș**, atestat documentar sub formele: 1599 **Also Záldobagy, Felseo Zaldobagy, Zelisthe**, 1692 **Szolgyobagy**, 1828, 1851 **Száldobagy-Szelisthie**, 1913 **Körösszáldobagy**.

În documentele transilvănene redactate de oficialitatea maghiară se întîlnesc și alte localități, azi dispărute, atestate sub formele **Zoldobag, Zoldobagy** etc.

Astfel, o așezare dispărută, localizată de Coriolan Suciu[25] între Ghiorac și Batăr, în fostul raion Salonta, regiunea Crișana (azi jud. Bihor), este pomenită mai întîi într-un document din 1341 sub formele: poss (=possesione) **Zoldobag**, villa **Zoldobag**. În documente, localitatea mai apare doar de două ori, mai întîi tot în secolul al XIV-lea, la șase ani după prima mențiune: 1347 poss. **Zoldubag**, iar apoi la sfîrșitul secolului al XVI-lea: 1587 **Zaldobagy, Zahdobag**[26].

O altă așezare dispărută, localizată între Bobota, Derșida[27], Supuru de Sus și Giorocuta[28], în fostul raion Șimleu, regiunea Crișana, este menționată documentar sub următoarele forme: 1414 **Zoldobagy**, 1441 **Zoldobagh**, 1459 **Zoldobag**, 1475 **Zoldobagh**, 1479 **Zoldobagy**, 1500 (?) **Zoldobaght**, 1526 **Zoldobagh**, 1549 **Zoldobagy**, 1550 **Zoldobach**, 1631 **Szoldob**, 1697 **Száldob**, 1698 **Szoldobágy**. Interesant de menționat este faptul că un afluent al Crasnei, valea **Soldobița**, păstrează amintirea localității dispărute[30].

---

[25] DILT, II, p. 436.
[26] **Ibidem.**
[27] Localități aflate azi în jud. Sălaj.
[28] Localități aflate azi în jud. Satu-Mare.
[29] DILT, II, p. 436.
[30] **Ibidem.**

Scanned with OKEN Scanner

În județul Satu-Mare, pînă astăzi se păstrează o localitate cu un nume asemănător: **Solduba**, sat aparținător de comuna Homoroade și care apare documentar începînd cu a doua jumătate a secolului al XV-lea: 1475 **Zaldobagh**, 1589 **Zoldobag**, 1591 **Szaldobag**, 1640 **Zoldobagy**, 1828, 1851 **Szoldobágy**, 1913 **Bükkszoldobágy**[31].

În sfîrșit, să mai notăm faptul că **Săldăbagiu** este și numele unui pîrîu ce trece pe lîngă localitatea Săldăbagiu de Barcău, pîrîu ce se varsă în Beretău, afluent al Crișului Repede, și că **Sălbăgel** se numește un afluent al pîrîului Spăiia, ce se varsă în Timiș[32].

Aria de răspîndire și numărul mare al oiconimelor (actuale și dispărute) **Săldăbagiu** fac puțin probabilă originea lor într-un antroponim. Aceasta ne determină să le căutăm etimonul într-un entopic în limba română sau în una din limbile populațiilor care au trăit sau care trăiesc pe teritoriul de astăzi al României de vest. În limba română actuală sau în cea veche nu găsim un cuvînt care să ne poată ajuta.

Dar etimologia localităților numite **Săldăbagiu** a fost stabilită în urmă cu mai bine de 60 de ani de către O. Liebhart[33]: magh **száldobagy** „bogat în tei", adică „teren acoperit cu mulți tei; teiș". În ce privește oiconimul **Solduba**, acesta își are originea în apelativul maghiar **száldob** „tei"[34], atestat mai întîi sub forma **zalduba**[35]. Am adăuga la cele de mai sus că magh. **száldob** cunoscînd și alte variante fonetice, este un termen regional în Transilvania și că are etimologia necunoscută[36]. În graiurile

---

[31] DILT, II, p. 139.

[32] Vezi **Atlasul cadastrului din R.P.R.**, 1964.

[33] **Die Ortsnamen des Szeklergebietes** în „Balkan-Archiv", Leipzig. III, 1927, p. 67, apud Iorgu Iordan, **Top. rom.**, p. 103.

[34] Idem, **ibidem.**

[35] Vezi **TESz.** p. 659. Pentru apariția în toponimie a lui **Száldobágy**, vezi și Kiss Lajos, **Földrajzi nevek etimológiai szótára**, Budapest, Akadémiai Kiadó, 1980, p. 269 s.v. **Hegyközszaldobagy**.

[36] TESz.

Scanned with OKEN Scanner

maghiare de azi din Ardeal, cuvîntul este viu mai ales în Bihor[37] şi în secuime, dar după toate probabilităţile a circulat cîndva şi în graiurile maghiare din Banat, după cum o dovedeşte numele localităţii dipărute **Zoldobag** din apropierea **Sălbăgelului**.

În concluzie, **Sălbăgel** este un derivat diminutival toponimic în raport cu numele unei localităţi învecinate dispărute: **Săldăbagi. Săldăbagi** + **-el** > **Săldăbăgel**, apoi prin sincopa celui de-al doilea **ă** > **Săldbăgel** şi, în sfîrşit, prin dispariţia lui **-d-** din grupul consonantic **-ldb-**, greu de pronunţat, **Sălbăgel**.

---

[37] Comunicare orală de la Murádin László, cercetător la Institutul de Lingvistică şi Istorie Literară, Cluj-Napoca, pe care îl rugăm să găsească şi aici mulţumirile noastre.

Scanned with OKEN Scanner

III

LEXICOLOGIE

ELEMENTE LEXICALE „ÎNTUNECATE" ÎN POEZIA POPULARĂ

De multă vreme se ştie că literatura populară, în general, iar, în cadrul acesteia, cea versificată (cu deosebire anumite specii arhaice: descîntecele, baladele şi colindele) este păstrătoarea unor fapte de limbă azi ieşite total din uz sau numai de pe o anumită arie geografică mai mare sau mai mică. Nu întîmplător lingviştii s-au aplecat cu precădere asupra textelor aparţinînd unora din categoriile poeziei populare menţionate mai sus. Ne gîndim la studiul lui Vasile Bogrea **O străveche formulă de exorcism în**

Scanned with OKEN Scanner

descîntecele noastre (DR, IV2, 1924–1926, p. 886–889)[1], la ampla lucrare a lui Ovid Densusianu, **Limba descîntecelor** (GS, IV, 1929–1930, p. 351–376 şi GS, V, 1931–1932, p. 125–157 GS., VI, 1934 fasc. 1, p. 75–162)[2], la cartea lui Al. Rosetti, **Limba descîntecelor româneşti** (Bucureşti, Ed. Minerva, 1975, 159 p.) şi la articolul lui Ion Popescu-Sireteanu, **Deformări lexicale în folclor** (LR, XXVI, 1975, nr. 5, p. 509–516).

Interesul pentru colinde, descîntece şi balade se justifică nu numai prin faptul că acestea sînt specii ale creaţiei populare foarte vechi şi, ca atare, conservatoare şi din punctul de vedere al limbii, ci şi datorită unui alt aspect, şi anume: fiind pe cale de dezagregare, „angajate" într-un proces de involuţie, ele au cunoscut deformări atît în conţinut, cît şi în materialul de construcţie al acestuia – în limbă. Pentru reconstituirea formei iniţiale a textului, a motivelor şi a ceremonialului, de un real folos se dovedeşte a fi tocmai limba, fapt relevat, printre alţii, şi de Monica Brătulescu, în cunoscuta monografie dedicată colindei româneşti: „Apreciem aşadar că pentru analiza unor secvenţe sau prescripţii ceremoniale devenite confuze, eliptice sau regresive, atestarea lor la nivel lingvistic reprezintă un mijloc de întregire a sensului şi o probă a practicii lor în trecutul unor regiuni din care astăzi au dispărut"[3]. Consemnarea unor cuvinte, a unor forme sau fonetisme în creaţii folclorice provenite din anumite zone în care acestea nu mai sînt în circulaţie constituie o dovadă că, într-un trecut mai apropiat sau mai îndepărtat, acele cuvinte,

---

[1] Republicat în Bogrea, **Pagini istorico-filologice**, p. 473–478.

[2] Republicată în Densusianu, **Opere**, I, p. 214–345.

[3] Monica Brătulescu, **Colinda românească**, Bucureşti, Ed. Minerva, 1981, p. 19.

Scanned with OKEN Scanner

forme sau fonetisme au fost cîndva caracteristici şi acelor regiuni[4]. În felul acesta poezia populară reprezintă un izvor de cea mai mare însemnătate pentru istoria limbii.

Se impune, în consecinţă, cu stringenţă, mai întîi adunarea şi apoi studierea acestor nestemate ale spiritului poporului nostru, înainte de a fi prea tîrziu. Să evocăm şi să invocăm aici strigătul de disperare şi de alarmă, rostit de Sabin Drăgoi, care, în urmă cu mai bine de o jumătate de secol, atrăgea atenţia asupra

---

[4] Aşa, de exemplu, **ai**, formă de plural al lui **an**, a fost cîndva mult mai răspîndită decît azi. Pînă acum înregistrările pentru **ai** „ani" ne-au venit mai ales din Transilvannia: din Bihor (D. Şandru, BL, IV, p.130, 159), din Munţii Apuseni (T. Papahagi, GS, II, fasc. 1, p. 80; D. Şandru, BL, II, p. 205, 211, 215; V. Şuteu, FD, VII, p. 300), din jud.Bistriţa-Năsăud (E. Ţenescu, GS, II, fasc.2, p. 335, 434; D. Şandru, BL, VI, p. 187, 215; G. Istrate, BIFR, IV, p. 90) din Ţara Oaşului (T. Teaha, FD, VII, p. 214) de pe Tîrnave (V. Frăţilă, AUT, XVII, p. 89, idem, **Tîrnave**, p. 123) etc. Forma **ai** „ani" apare însă şi într-un text cules din comuna Colţea, jud. Brăila şi publicat în colecţia postumă de literatură populară a lui Nicolae Densusianu:

„Umblă Soare
Să se-nsoare
Că potîrnichi-n lume n-are
Şi el că mi-a umblat,
Pămîntul l-a colindat,
Nouă **ai**
Pe nouă cai;
Nouă cai mi-a omorît.
Potîrnichi n-a găsit" (Nic. Densusianu, **Vechi cîntece şi tradiţii populare româneşti**, Bucureşti, Ed. Minerva, 1975, p. 238, ediţie îngrijită de I. Oprişan).

Cîndva şi-n părţile Dîmboviţei trebuie să se fi rostit **ai** „ani" (ca, de altfel, pe întreg teritoriul dacoromân), aşa cum mărturisesc următoarele versuri din balada **Soarele şi luna**, culeasă de învăţătorul pr. N. Ionescu, din comuna Răsvadu, fosta plasă Dealu-Dîmboviţa, la 2 august 1896:

„Umblă, frate, mîndrul Soare,
Umblă, frate, să se-nsoare,
Noă **ani** [rima cere forma **ai**]
Pe nouă cai,
Care noaptea pasc în rai" (Idem, **ibidem**, p. 91).

Scanned with OKEN Scanner

„decăderii" și „abandonării", sub influența civilizației moderne, a unor tradiții vechi, considerate și de el „izvoare nesecate" ale culturii noastre populare, iar, într-un plan mai larg, ale istoriei noastre: „Civilizația orășenească se răspîndește prin desul și ușorul contact între poporul de la țară și cel de la oraș. Această civilizație poate să ne cauzeze pierderea celor mai prețioase comori de artă națională – nu înțeleg numai muzica – prin abandonarea tradițiilor și strămoșeștilor obiceiuri, care au fost și sînt, la toate popoarele, izvoare nesecate și mijloacele cele mai bune pentru păstrarea manifestațiunilor artistice. De aceea strig: **Să grăbim că bate ora 12! Ne civilizăm! Ajutor!**"[5].

Surprinsă într-un moment cînd nu mai evolua, „refractară încercărilor de reînnoire, pietrificată în canoanele stilistice ale genului, colinda se preia ca un dat de la generațiile anterioare"[6]. „Colindele se reproduc în genere cu destulă fidelitate, deși textul include termeni deveniți neinteligibili. Cuvintele ieșite din circulația limbii contemporane sînt astăzi în gura tinerilor colindători [chiar și în gura generației vîrstnice – n.n. V.F.] forme golite de înțeles sau asociate cu semnificații fanteziste"[7]. „Pe alocuri, cuvintelor necunoscute li se substituie termeni familiari care prezintă doar o asemănare fonetică cu forma veche" [este ceea ce specialiștii denumesc prin termenul etimologie populară – n.n. V.F.]. Cele mai numeroase alterări ale textului provin din cîntarea mecanică a versurilor. Întîlnim astfel înglobate colindei asociații absurde, nonsensuri ca: **La cizmar mare rotar**, în loc de **La cest măr mare rotat; Ostrov verde mere negre**, în loc de **Ostrovel de-al Mării Negre** sau **Lin mai lin cel buletin**, formă coruptă a versului **Lin mai lin, cerbule, lin**"[8].

---

[5] Sabin Drăgoi, **303 colinde** cu text și melodie culese și notate de... Craiova, Scrisul Românesc, 1925, p. IX.

[6] Monica Brătulescu, **op. cit.**, p. 72.

[7] Idem, **ibidem**.

[8] **Ibidem**.

Același lucru îl observa, referindu-se la descîntece, și Al. Rosetti: „Transmiterea orală a descîntecelor explică în mod suficient numeroasele deformări de cuvinte, care merg uneori pînă la modificarea formei inițiale a termenului, devenită de necunoscut" (Al. Rosetti, **op. cit.**, p. 16.).

Scanned with OKEN Scanner

Deformările cele mai mari şi mai frecvente le găsim în zonele unde unele dintre speciile literare folclorice amintite mai sus au început procesul de involuţie ceva mai devreme. În reconstituirea formei iniţiale a cuvintelor, în dezlegarea acestor forme „enigmatice", în umplerea cu un conţinut a acestor cuvinte golite de sens, de un real ajutor ne sînt textele provenite din regiunile în care colindele sau baladele mai au o oarecare vitalitate. Unde însă nici acestea nu ne pot ajuta, intervin mijloacele şi metodele ştiinţei limbii, care pot lumina sensurile „obscure" sau „întunecate" ale unor termeni.

Este ceea ce ne propunem să facem în cele ce urmează, pornind de la un material excerptat din cîteva colecţii, mai ales de colinde[9]. Tocmai de aceea, credem că cel ce editează texte folclorice trebuie să fie dublat şi de un bun filolog, în sensul strîmt al cuvîntului.

Articolul nostru, dorindu-se a fi într-o oarecare măsură o contribuţie etimologică, vom încerca discutarea acestor elemente lexicale „întunecate" în ordinea alfabetică a termenilor, deşi am fi putut efectua una organizată pe anumite probleme: termeni rari, deformări datorate unei lecturi greşite a textului, etimologii populare etc.

BORHOT, BOHOR, BOUL, BOAR „bour"

Într-o colindă culeasă din comuna Cioara – Radu-Vodă, fosta plasă Balta, jud. Brăila, la 1 mai 1896, de învăţătorul M. Simionescu, ca răspuns la **Chestionarul istoric** al lui Nicolae Densusianu şi publicată în volumul **Vechi cîntece şi tradiţii populare româneşti**, este înregistrat de mai multe ori cuvîntul **Borhot**, scris cu iniţială majusculă, ceea ce ar denota că editorul

---

[9] Ion Bîrlea, **Literatura populară din Maramureş**, Bucureşti, EPL, 1968, Monica Brătulescu, **La lunele soarelui. Antologie a colindelor laice**, Bucureşti, EPL, 1964; Teodor Burada, **Opere**, IV, Bucureşti, Ed. Muzicală, 1980 (ediţie critică de Viorel Cosma); Nic. Densusianu, **op. cit.**; Sabin Drăgoi, **op. cit.**

sau chiar culegătorul au avut impresia că acesta ar reprezenta un nume propriu. Dar iată textul prescurtat:

„Printre brazi, printre molifți
Noată-și, noată **Borhot**, noată,
Dar în coarne ce mi-și poartă?
Poartă leagăn de mătase,
Împletit în cinci și-n șase.
Dar în leagăn cine-mi șade?
Șade fetița (X) d-ochi-și negri
Și-mi coase și-mi chindisește
Și din gură așa-mi grăiește:
-Lin mai lin, **Borhot**, mai lin cu înotătura,
Să nu-mi sminteşti cusătura,
D-oi sminti smintit vei fi!
Da' ști[i], **Borhot**, da nu știi?
Că am frați
La carte dați,
Veri primari,
Prin vaduri mari -
Ție, **Borhot**, veste-or prinde,
Nevoadele ți-or întinde,
Și pe tin', **Borhot**, te-or prinde!
Borhot din chilceaua ta -
Înveli-oi carît cu ea;
Borhot din carneaua ta -
Nutri-r-ar [sic!] boieri cu ea;
Borhot, din oasele tale
Face-le-ar talerele -
Pune-le-ar cruci
Pe la prunci;
Borhot, din unghiele [sic!] tale -
Făce-le-ar tot păhărele
Să bea boierii cu ele,
Să le dea din mînă-n mînă
Să le fie voia bună"[10].

[10] N. Densusianu. op. cit., p. 22–23.

Scanned with OKEN Scanner

Într-o altă colindă, provenită din Dobrogea, Teodor Burada[11] notează forma **Bohor**, de asemenea, cu inițială majusculă:

„Jiul mic, mare-a venit
Și amarnic s-a lățit;
Căci de mare
Margini n-are,
Și plăvie a-mi [=îmi – n.n. V.F.] aduce
Și la vale că mi-o duce,
Tot brazi -nalți
Minunați,
Molifți verzi;
Printre molifți
Bohor negru înoată
.....
Ea[12] la **Bohor** se uita
Și din gură îi grăia".

După cum o dovedește o altă colindă din aceeași colecție a lui N. Densusianu, aceasta din urmă culeasă de învățătorul T. Popescu din comuna Raşova, plasa Medgidia, jud. Constanța, în prima parte a lui **Borhot**, ca și în **Bohor**, trebuie să vedem termenul **bour**:

„'Noată, 'noată, **bour**, 'noată!
'Noată, 'noată, coarne poartă!
La coarnele lui **bour**,
Mi-este un leagăn de mătase.
Dar în leagăn cine şade?
Şade **cutare** cea frumoasă
Şi mi-şi coase-nchindiseşte
Şi din gură-aşa grăieşte:
– Lin, mai lin, **bour** de cîine,
Lin, mai lin cu-notătura,
Să nu sminteşti cusătura"[13].

---

[11] Teodor Burada, op. cit., p. 40–41.
[12] Ileana, n.n. V.F.
[13] N. Densusianu, op.cit., p. 23.

După ce **bourul** a dispărut din regiunile locuite de români, numele animalului a fost uitat, păstrîndu-se numai în unele texte de literatură populară, ca cele de mai sus, în altele, forma lui, ca şi sensul, devenind „întunecate" (e cazul lui **Bohor** şi mai ales al lui **Borhot**). **Bohor** reprezintă o formă intermediară între **boor** (< **bour** < **buăr** < lat. **bubalus**) cu intercalarea lui **h** pentru evitarea hiatului şi forma actuală **bour**. Mai apropiată de silaba iniţială din **Borhot** este forma **bor** „melc", formă provenită, de asemenea, din **boor**, prin contragerea celor doi **o**, tot pentru evitarea hiatului, notată de la Blăjel, de lîngă Mediaş, de Alexiu Viciu[14].

În alte zone, unde **bourul** a dispărut, animalul din colindă a fost substituit de unul al cărui nume are o formă fonetică asemănătoare **boul**:

„Noată-şi noată **boul** sur,
Boul sur cu coarne suri"[15],

sau **bourul** a fost apropiat de un alt cuvînt cu o construcţie fonetică similară - **bouar** (=boar)-, ajungîndu-se la asociaţii absurde de tipul:

„Doi **bouari** se cam mai bat,
Doi **bouari** de cei surii"[16]

sau

„Doi **bouari** se cam mai batu,
Doi **bouari** de cei surii
Cu cunune de-aurii"[17].

---

[14] Viciu, **Supliment**, p. 2.

[15] Sabin Drăgoi, **op. cit.**, p. 19.

[16] Idem, **ibidem**, p. 31.

[17] **Ibidem**, p. 56. În loc de **Cu coarnele d-aurii**, cum o dovedeşte o altă colindă din Ilteu, jud. Arad:

„Înoată 'noată **boul** suru
Boul suru cu coarne suri".

Scanned with OKEN Scanner

Este necesar să menționăm, tot aici, că în unele zone, mai ales în Transilvania de centru și sud[18], amintirea **bourului** (< lat. **bubalus**) a fost prelungită în numele **bourelului** „melcului" (< **bour** + suf. **-el**). În alte regiuni, unde nu se mai cunoaște sensul de „melc" al lui **bour(el)**, prin etimologie populară, de la acesta s-a format adj. **boierești**, în loc de **bourești** (cf. cunoscutul cîntec de copii:

„Melc, melc, codobelc
Scoate coarne **boierești**
Și te du la Dunăre,
Și bea apă tulbure,
Și te du la baltă,
Și bea apă caldă").

CETE DE-A BRAZILOR „cetini de-a brazilor"

În următorul fragment:

„– Zori de zi se revarsa-re
Printre flori și sfîntul soare,
Sfîntul soare cu rezele,
Una rază razema-re (radiá)
Prin cete de-a braziloru"[19],

ultimul vers a suferit o deformare, el trebuind a fi citit:

„Prin cetini de-a brazilor".

Tot cu o deformare avem a face și cu următorul text:

„D-acui[20] sunt dacestea curți
D-așa nalte și-mpănate...

---

[18] Vezi ALRM s.n., vol. II, harta 544 și Frățilă, Tîrnave, p. 173, 174, 225, 260. Cu sens figurat, termenul apare și la Monica Anton, originară din cătunul Pînca, Bucerdea Grînoasă, com. Crăciunelul de Jos, jud. Alba, în volumul **Sufletul locului**, București, Ed. Eminescu, 1988, p. 69: „Doamne Spiridoane, că umbli ca un bourel! Credeam că nu mai vii și muream de dorul tău".

[19] Sabin Drăgoi, op. cit., p. 36.

[20] **Da a [le] cui**, n.n. V.F.

Ş-alui[21] galbăn luceafăr
Ziua şade-n codru verde
Şi ceteşte brazi înalţi"[22]

în care ultimul vers, inițial, trebuie să fi sunat:

„Şi-n cetini de brazi înalţi".

CEZĂREL, CHEZĂREL „iezerel"

În balada *Ana Dochiana*, culeasă de învățătorul N. Simionescu din comuna Cioara-Radu-Vodă, plasa Balta, jud. Brăila, întîlnim termenul **cezărel:**

„Roua de la şeţ (=şes)
Ruptu-mi-s-a fapt
D-un lac **cezărel**
Jur-prejur de lac
Trestie măruntă
Răchită-nflorită"[23],

iar într-o colindă, culeasă de acelaşi învățător, din aceeaşi localitate, întîlnim varianta **chezărel:**

„Icea cest domn bun,
Bun jupîn Ajun,
Întunică, înmînică
În sfînta duminică,
În dalba biserică,
Se închină, se roagă
Acasă cînd vine
Pe prispă se pune,
Puţin somn somnează,
Frumos vis visează:
Ici din curtea lui

---

[21] Şi-a[le] lui, n.n. V.F.
[22] Sabin Drăgoi, op. cit., p. 61–62.
[23] N. Densusianu, op. cit., p. 6.

D-unde se făcea
D-un lac **chezărel**
Puntea peste el"[24].

Desigur, **cezărel** şi **chezărel** sînt două forme „corupte" ale diminutivilui **iezerel** (<**iezer** „lac" (<v. sl. **jezero** „idem") + suf. -el), apărute prin fonetică sintactică din alăturarea **lac iezerel**, în fond o tautologie; cf. şi următorul text din TEODORESCU, P:P: 58[b].:

„Dintr-o stropitură faptu-mi-s-a...
Un **lac** mititel
Frumos **iezărel**"[25].

CIAR, CIARD „gură", „grai"

Ciar (pronunţat într-o singură silabă), avînd sensul de „gură", „grai", nu a fost înregistrat în lucrările noastre lexicografice, nici în cele mai noi, cu toate că termenul a fost consemnat în unele culegeri de folclor. Ne referim la Sabin Brăgoi, **303 colinde cu text şi melodie**, unde **ciar** este glosat „grai" (vezi Glosarul, p. XXXXIX) şi la Monica Brătulescu, **La lunile soarelui**, unde **ciar**, fără a fi glosat, este însoţit de scurtul context: „**din ciar grăia**", urmat de semnul întrebării, trimiterea făcîndu-se la p. 119, 139, 269 (vezi **Glosarul**, p. 297).

În colecţia de colinde a lui Sabin Drăgoi, cuvîntul este înregistrat de mai multe ori din următoarele localităţi, în ordinea apariţiei lor în volumul menţionat: Lesnic, sat component al comunei suburbane Veţel, municipiul Deva, jud. Hunedoara (p. 79, 80, 85, 90), Cerbia, sat comuna Zam, jud. Hunedoara (p. 122), Tătărăşti sat aparţinînd comunei Burjuc, jud. Hunedoara (p. 126–127), toate pe valea inferioară a Mureşului. În **La lunile soarelui**, termenul este notat din aceeaşi zonă: Cerbia, sat, comuna Zam (este reluată colinda 113 din colecţia lui Sabin Drăgoi), apoi chiar din Zam (p. 139 şi 269). Ultimele două colinde

---

[24] Idem, **ibidem**, p. 34–35.
[25] Apud, DA, s.v. **iezer**.

Scanned with OKEN Scanner

au fost publicate, inițial, în „Revista de Folclor" 1957, p. 71, 64. Tot de pe valea inferioară a Mureșului, din satul Ostrov, comuna Birchiș, jud. Arad și din însăși reședința de comună Birchiș, **ciar** a fost înregistrat în **Folclor literar**, I, Timișoara, 1967, p. 285, 287. În **Folclor literar**, I, e notată și forma **ciard** în următoarele contexte:

„Colo-n dialu după dialu
Lăru la marea lui,
Colo-n dialu după đialu
Đi śe-s cîmpi dalbi-s đi flori?
Nu mi-s cîmpi dalbi-s đi flori,
Și mi-s tri turme đi uoi.
Iar la uoi cińe-m' șăđia-re?
Șađe-o sor' ș-on frățîoru -
Frățîor merźea năinće,
Sor' le strînźea đi-napoi
Și din **ciard**-așa-i grăia-re"[26]

și:

„Pînă mirea-ș gînđiia-ră
Leu-n talpe mi-ș sărea-re
Și din **ciard** așa-i grăia-re
-Ce mi-ș cauț', mireo, pe-aiśea?
Mirea din **ciardu**-i grăiare:
-Io mi-ț' caut, leuț, pă ćińe!
Leu din **ciardu-i** grăiare:"[27].

Nici una dintre cele două forme: **ciar**, respectiv, **ciard**, nu mai circulă în graiul de pe valea inferioară a Mureșului. Ele au rămas pietrificate în limba colindelor. Nu cunoaștem etimologia termenului (cf. totuși magh. **csör** „cioc, plisc", clonț", care prin evoluție semantică putea să însemne și „gură"; cf. **ține-ți pliscul** „ține-ți gura"), nici care este forma primară. Se pare, totuși, că **ciard**, se explică printr-o falsă analiză, **-d** adăugîndu-se lui **ciar**,

[26] Culegător I.I. Popa, **Folclor literar**, I, p. 281.
[27] Idem, **loc. cit.**, p. 283.

Scanned with OKEN Scanner

mai întîi cînd cuvîntul era urmat de adverbul așa prevăzut cu un d protetic:[28]

„Și din ciar d-așa-i grăiare",

apoi detașîndu-se forma ciard:

„Mirea din ciardu-i grăiare".

DĂRĂPĂNA „a smulge părul", „a dărîma"

Dărăpăna, vb. I. tranz. „(despre păr) a smulge", a fost înregistrat în colecția lui N. Densusianu în două rînduri: o dată în balada fantastico-legendară **Soarele și luna**, culeasă de învățătorul G. Popescu din comuna Bălenii-Români, plasa Ialomița, la 2 aprilie 1896:

„Iana așa că mi-i vedea
Fața albă zgîrîia
Păr galben **dărăpăna**
Jos la pămînt că-mi cădea
Și din gură că grăia:
– Hai Doamne, măria ta,
Unde, Doamne, s-a văzut
Și, Doamne, s-a poment
Să ia frățior pe sor'
Casă n-aibă-n lume dor"[29],

iar a doua oară în balada familială **Păunașul codrilor**, culeasă de învățătorul dirig. pr. M. Ștefănescu, din comuna Glîmbocata, plasa Dealu Dîmbovița, jud. Dîmbovița, la 6 sept. 1896:

„Alt nimic nu mai grăia,
Singură că se junghea,
Păr negru **dărăpăna**,

---

[28] Cf. alb-dalb, albă-dalbă.

[29] N. Densusianu, op. cit., p. 95.

Aici sor continuă forma de nominativ latin soror (> soru > sor) și nu era nevoie de apostrof.

Scanned with OKEN Scanner

Fața albă zgîria"[30].
Într-o colindă din Dobrogea, T. Burada scrie:
„Cam pe urma tuturora
Iaca vine Mărioara,
Mărioara Smădăioara;
Cu cosița gălbioară
Tot plîngînd și suspinînd,
Fața albă sgîriind
Păr galben dărăpănînd"[31].

Verbul a **dărăpăna**, polisematic în limba română, este glosat astfel în DA: 1. Tranz (În poezia pop.; complementul e părul de pe cap). A depăra, a (-și) smulge părul (de disperare, jale etc.) PAMFILE S. T. 15. **Păr din cap dărăpăna Și cu jale tot zicea....**TEODORESCU, P: 536. **Intra-n casă suspinînd. Ieșea afară tot plîngînd, Păr bătrîn dărăpănînd.** ȘEZ VII 57. **Cozile mi-au drăpănat.** SEVASTOS. N. 13/5. P. anal. Tranz. (Mai ales sub forma de part. -adj. **dărăpănat**) A smulge penele unei păsări, a jumuli; p. ext. a smulge frunzele de pe un copac; fig. a lăsa pe om zdrențuros. **Dărăpănat** = fără pene. Com. LIUBA. **Un om care are haine rupte e dărăpănat.** H. XVIII 137. **Ce umbli așa dărăpănat?** = zdrențuros. (Scărișoara, Romanați). Com. I. CONSTANTINESCU. **Crivățul... cu-a sa suflare împrăștie pusteire/ Și zburînd peste-a (copaci)lor vîrfuri dărăpănate sau căzute... ducea pîrjol.** STAMATI, DACIA LIT. 140. **Frunza nu o dărăpăna!** POP. (Dobrogea) ap. TDRG. 3 (Atestat numai la Dosoftei) A zgîriia, a struji, a sfîșia: **Pe svântul Ammon îl spîndzurară și-l drăpănară peste coaste cu chepteni.** DOSOFTEI, V.S. 2. **Spîndzurat de o mînă fu drăpănat** (glosat: **strujit**) **și didesupt pîrjolit cu foc.**, ib. 8.4. Tranz. A face ca cineva să ajungă într-o stare de decadență (fizică sau morală). **Durerile îl sfîșie, patimile îl tulburâ, brațele îl darapănă.** MARCOVICI, C. 24/26. **Lipsa....dărapănă soarta** (sătenii)**lor.** I. IONESCU, D. 377. **L-au dărăpănat beția. Bețivul e un**

---

[30] Idem, ibidem, p. 161.
[31] Teodor Burada, op. cit., p. 35.

Scanned with OKEN Scanner

dărăpănat. Com. LIUBA. 5. (Sensul cel mai obişnuit) Tranz. şi refl. A (se) ruina. **Lucrurile ţării cele stricate şi dărăpănate de alţii.** MAG. IST. I. 291/6. **Acest. nemăsurate cheltuieli ale sale îl dărăpănară.** GORJAN: H. IV. 66. **Ierusalimul... se derăpănă cu totul.** MARCOVICI, D. 463. **Casa-i derăpănată.** ALECSANDRI, T. 827. **O ploaie vijelioasă, de crezi că să dărapănă munţii.** VLAHUŢĂ, ap. CADE. **O cocioabă de casă derăpănată.** ŞEZ. I. 259/14. **Blăstemul părinţiilor derapînă casele fiilor.** ZANNE; P. IV, 543. 6 Tranz şi refl. A (se) risipi, a (se) nimici, a (se) desfinţa. **Căzu stăpînirea şi se poslușnici a-i derăpina.** ZILOT, CRON. 84. **Se interesează a nu se dărăpăna şi mistui... averile** (a. 1833), URICARIUL, V, 343/ 26. **A stîrpit hrăpările... a dărăpănat luxu şi desfătarea.** MARCOVICI, C. 133. **Femeia poate să derapene bărbaţia.** id. D. 13/13. A surpa. **În zadar se mai încearcă unii din boierii pribegi... să-i dărapene cu armele domnia..**ODOBESCU, I, 119/15".

Cuvîntul are şi numeroase derivate pe teren românesc[32].

Celelalte dicţionare (TDRG, CADE, DLRM, DEX) redau mai schematic, fără prea multe detalii şi cu mai puţine exemple ilustrative sensurile lui **a se dărăpăna**, grupate, de obicei, astfel: 1. refl. (la pers. 3)" a se ruina, a se distruge, p. e x t. a se nărui, a se surpa". 2. tranz., (regional) "a-şi zmulge părul (de jale, de desperare" etc.), Doar Cioranescu, pornind, probabil, de la DA, indică 5 sensuri ale verbului: 1. (Ant.) Sajar, cortar, arañar, rasguñar [învechit: a tăia, a zgîrîia (uşor), a scrijeli] 2. (Ant.) Mesar, remesar, arrancar los cabellos [învechit: a zmulge (părul, barba etc.)] 3. (Raro) Quitar, arrebatar, despojar [Rar: a răpi, a despuia]. 4. Aniquilar, arasar, arruinar [a nimici, a ruina]. 5. Descalabrar, arruinar [a ruina].

În ceea ce priveşte originea cuvîntului, părerile sînt împărţite.

A. Philippide (**Principii**, p. 99) îl consideră un derivat pe terenul limbii latine de la subst. **rapina** „jaf, prădăciune" cu

---

[32] Vezi DA, s.v. **dărăpăna**.

Scanned with OKEN Scanner

prefixul **de-**, categorie în care se mai încadrează **destup**, din **stupa**, **deşăl**, din **şale**, **sellae**. I.-A. Candrea-Hecht (**Les éléments latins de la langue roumaine. Le consonantisme**, Paris, 1902, p. 11) a propus drept etimon un ***DERĬPĬNO**, pe care Puşcariu, EWR, 484, îl respinge din motive fonetice, întrucît ca după **r**, în interiorul cuvîntului, nu putea deveni **a**. Lingvistul clujean propune o formă latinească reconstituită ***derapĭno, -are** (din ***derĭpĭno**). Etimonul propus de Puşcariu, EWR este preluat de REW 2579, însă cu i lung, de unde este însuşit, apoi, de A. Ernout şi A. Meillet (**Dictionnaire étymologique de la langue latine. Histoire des mots**, s.v. **rapio**), precum şi de CADE, Scriban şi Rosetti, ILR, p.190. Tot de la Puşcariu etimonul este introdus în DLRM, MDE şi în DEX, care însă prudent, notează: „Probabil ***derapinare**". A. Graur, **Corrections roumains au REW**, BL, V, 1937, p. 95, fără alte explicaţii, consideră că derivarea rom. **dărăpăna** din lat ***derapinare**, cum apare în REW 2597, este imposibilă. Probabil, lingvistul bucureştean se gîndea că **i** lung nu putea deveni **ă** în limba română, dacă nu avea cumva în vedere şi fapte de natură semantică. Tot cu prudenţă, cuvîntul este apropiat de lat. **rapio** şi de TDRG, din cauza sufixului **-in**: „Ausscheinend zu lat. **rapio, -ĕre** „reissen"; das Suff (lat. **-in-**?) ist schwierig".

Considerînd că etimoanele propuse anterior: ***deripinare** (Candrea-Hecht), ***derapinare** (Puşcariu, EWR, TDRG, CADE, REW, Scriban, Rosetti, ILR) nu satisfac criteriul semantic, Cioranescu 2785, avansează o altă etimologie: lat. **deruncĭnare** „acepillar, dolar, allanar" [a da sau a trage la rindea, a gelui, a ciopli cu tesla]. După opinia sa, semantismul cuvîntului n-ar prezenta dificultăţi, dacă se iau în considerare primele sensuri (sensuri iniţiale) bine reprezetentate în limba veche şi în cea populară, dar uitate de limba scrisă. Dîndu-şi seama că **deruncinare** nu putea deveni în română **dărăpăna**, din motive fonetice, Cioranescu reconstituie o variantă latinească ***deru(n)quĭnare** „con el cambio de **qu** > **p**" (desigur pe terenul limbii latine, n.n.V.F.) şi cu pierderea infixului nazal suf influenţa analogică a lui **rupes**, cf. it. **dirupare, dirupinato**. Dar nici etimonul propus

Scanned with OKEN Scanner

A **dărăpăna** din textele de literatură populară, citate de noi, ca şi sensurile 1, 2, şi 3 ale verbului date de DA, nu ar reprezenta, după opinia noastră, altceva decît o formă coruptă a lui a **depăra** „a smulge părul din cap" (< lat. **depilare**), verb consemnat în unele dicţionare ale limbii române (ne referim la dialectul dacoromân) şi în dialectul aromân[35].

Astfel Laurian şi Massim, **Dictionarul limbei romane**, t. I. 1871, notează:

1. **DEPERARE, déperu** (in sing. cu accentulu pre prim'a syllaba), v., **depilare, vellere, vellicare**, a smulge perulu; prov(erb): **cu una mâna te appera, cu alta te depera**. 2. **DEPERARE**, s. verbale, **depilandi actio, vulsio, vellicatio**, actione de deperare".

Cei doi autori indică şi derivatele: **deperător, -toare** (în transcrierea lor **DEPERATORIU, -TORIA**), substantiv însemnînd 1. „care deperă" şi **depărat, -ă**, însemnînd 1. adj. „smuls de păr", „cu părul smuls" şi 2. „actul de depărare" şi, în sfîrşit, **depărătură** (DEPARATURA) „efectul şi rezultatul acţiunii de depărare".

Laurian şi Massim consemnează şi neologismele DEPILARE, DEPILATORIU şi DEPILAT intrate după 1850.

A **depăra** mai este consemnat de CADE şi de Scriban, D.

Dar sensurile 1, 2 şi 3 ale dacoromânescului **dărăpăna** date de DA, sînt acoperite, în întregime de cele ale arom. **deapir**: 1. a (-şi) smulge părul din cap: **mi dipirá** (mi-a smuls părul); **pĕril' din cap 'şi dipirá** (părul din cap şi-l smulgea); **cu unã mînã ti ápirã ş'cu-alantã ti deápirã** (cu o mînă te apără şi cu cealaltă te dapără); **tu sinurlu dit turţeasca prindea şi-s deápirã** (la frontiera din ţara turcească trebuia să se încaiere); 2. „a se lamenta, a se tînguí, a geme (de durere)": **strigă şi-s dipirá** (a strigat şi s-a tînguit); **niveasta s-dipirá s-nu u-alas** (nevasta se

---

[35] **Depăra** „a (-şi) smulge părul", restrîngîndu-şi din ce în ce mai mult aria de răspîndire, din unele zone ieşind total din uz, păstrat însă ca o relievă în unele specii de literatură populară arhaice, a fost apropiat de a **dărăpăna** (< *deripĭnare) „a dărîma", pentru ca în cele din urmă să fie substituit de aceasta.

Scanned with OKEN Scanner

văita să nu o las); **plîng şi-s deapiră mumînl** (plîng şi se văită mame); **s 'ti deapiri di durere** (să te sfîşii de durere); **ca túrtură, dado, úi-mi dipiram** (mamă, ca turturica îmi [mă] zbuciumam); **puil'i dit cuibar ţiurá şi dipirá** (păsările din cuib ciripeau şi se văicăreau) **algina ... dipirînda şi-u deade alaga** (albina.... văitîndu-se, a dat fuga); **dor ascumt mi deapiră** (dor ascuns mă sfîşie); **cînil'i di alătrare s-dipirară** (lătrînd, cîinii s-au extenuat); **şi s'deapiră kínil'i acăţară** (pinii începură să se zbuciume gemînd)[36].

DEAL „de-l"

În următorul text, provenit din Almaş-Sălişte, comuna Zam, jud. Hunedoara, cules de Paula Carp şi Tiberiu Brediceanu şi publicat de Monica Brătulescu[37]:

„Cînd fu zi mai dimineaţă
Leuţ să-ndobosea
Şi junel să-mbărbăta,
În curăle mi-l lega
Jos la ţară-n **deal** boia
Tăt legat şi-ncurelat",

ultimele două versuri ar trebui să sune:

„Jos la ţară **de-l** boia
Tăt legat şi-ncurelat",

deoarece în cazul acesta **ţară** se opune lui **munte** sau **deal**[38], cum cere, de altfel, verbul **a boi** (complinit de adverbul **jos**), variantă fonetică a lui **a lui** a **bui**, care printre alte sensuri îl are şi pe acela de „a coborî", „a se slobozi repede la vale, a o tuli" la vale: **Bui din deal la vale!** ALEXICI, L.P. I 219/5[39].

---

[36] T. Papahagi, DDA, ed. a II-a.

[37] **La curţile soarelui**, p. 69–70.

[38] Cf. versurile populare „A plecat moţul la ţară / Cu cercuri şi cu ciubară"; cf. şi derivatul ţăran, pl. ţărani „oameni de la şes, de la ţară", la Tache Papahagi, **Cercetări în Munţii Apuseni**, în GS, II, 1925, fasc. 1, p. 87.

[39] Apud DA.

Scanned with OKEN Scanner

GRÎU „viață: lume, univers"

Într-o colindă culeasă de la Spătac, sat aparținător orașului Blaj, publicată de Alexiu Viciu, apare substantivul **grîu** în următorul context:

„-Spune, Doamne, adevărat
Că destul te-am întrebat
Cîndu-i coada veacului,
Sfîrșitul pămîntului,
Concenirea **grîului**?"[40].

Termenul **grîu**, avînd, așa după cum reiese din versurile de mai sus, sensul de „viață; lume, univers" este înregistrat și într-o altă colindă, provenită tot de pe Tîrnave, mai exact de pe Tîrnava Mică, de la Cetatea de Baltă, jud. Alba:

„Și vînară [nevordașii] un pui de iudă,
Și-l bătură și-l mustrară
Ca puiul lor să le spună:
Cînd îi coada veacului,
Cocenitul **grîului**,
Sfîrșitul pămîntului?"[41].

Sensurilor lui **grîu** de „plantă ierboasă din familia gramineelor, cu spicul lung și îngust, cu mustăți (țepi) mai scurte decît cele de secară, conținînd grăunțe din care se face făină; p. e x t. (cu plur. **grîuri** „boabe de grîu de diferite specii") „cereale, grînețe" (Muntenia), „bucate", (Moldova), „pîine" sau „sămînța acestei plante", „semănătură, lan holdă de grîu", „cereale sub formă de boabe"[42] trebuie să i se adauge și cel de

---

[40] Viciu, **Colinde**, p. 77.

[41] Colinda a fost culeasă de Gheorghe Cernea și publicată în **Folclor din Transilvania**, vol. IV, p. 27–28.

[42] Vezi DA și DEX, s.v. **grîu**.

Scanned with OKEN Scanner

„viață, lume, univers"[43] specific colindelor de mai sus provenite din centrul Transilvaniei.

E posibil ca sensul de „viață" al lui **grîu** să fie în română un calc după sl. **žlto** „cereale, grîu", care aparține familiei verbului **žiti** „a trăi"[44].

O dezvoltare semantică asemănătoare, însă în sens invers, a cunoscut și magh. **élet** „viață", care, dialectal, se întrebuințează și cu sensul de „cereale". Modelul acestei evoluții semantice a cuvîntului maghiar l-ar fi constituit, de asemenea, sl. **žlto**[45]. L. Kiss[46] menționează, totodată, că evoluția de sens „viață" → „cereale" este specifică și finicului **elo**, așa încît dezvoltarea semantică a termenului maghiar s-a putut face și independent de cuvîntul slav.

În cazul termenului românesc (cunoscut cu acest sens numai în Transilvania și numai în colinde), s-ar putea invoca și o

---

[43] **Lume** are numeroase sensuri. Pe lîngă cele mai cunoscute de „univers, cosmos", „glob pămîntesc", amintim aici și pe cele de „mediu în care se desfășoară existența umană; viață, existență"; cf. și singtagmele **lumea albă** = (în basme) viața pămînteașcă în care trăiesc oamenii; **lumea neagră** = (în basme) viața subpămînteană, în care ar trăi duhurile rele; **lumea de apoi** (sau lumea cealaltă, ceea lume) = a) (în concepțiile religioase) viața de dincolo de moarte; b) (în basme) regiune imaginată dincolo de acest pămînt, celălalt tărîm (vezi DEX, s.v. **lume**). Așadar, sensurile lui **lume** și ale lui **viață** se întrepătrund adeseori, cei doi termeni devenind, în anumite contexte, sinonimi.

[44] După Skok, **ERHSJ**, tom. III, p. 681, **žito**, termen de origine indoeuropeană, specific balto-slavei și tuturor limbilor slave de azi, s-a format cu suf. **-to** (cf. lat. **vita vivita**), din rădăcina **ži-** ca în **živ** „viu". După BER, I, p. 548–549, **žito** „cereale", păstrat în toate limbile slave, provine din slavul comun ***žita**, care este înrudit cu termenii: „v. prus. **geits** „pîine", chimerianul **bwyd** „mîncare", irl. **biathaim** „hrană", dintr-o rădăcină identică cu **živ** „viu". Vezi și Max Vasmer, **Etimologičeskij slovarʹ russkogo jazyka**, tom. II, Moscova, Izdatel'stvo „Progress", 1967, p. 626.

[45] Vezi L. Kiss, **Das Problem der alten slawischen Lehnübersetzungen im Ungarischen**, în **Slawische Wortstudien**, VEB Domovina Verlag, Bautzen, 1975, p. 86–89.

[46] **Ibidem**, p. 87.

Scanned with OKEN Scanner

influență maghiară[47] după cum evoluția semantică „viață" → „lume, univers" s-a putut face și în interiorul limbii române, fără intervenția unui model străin (vezi nota 43). Ne putem gîndi, așadar, și la o evoluție independentă în cele trei limbii: slavă, maghiară, română.

ÎNCET = ÎN CET „în vreme liniștită, fără vînt"

Regional, în Banat[47a], Țara Hațegului[47b] și în Oltenia de nord, se mai păstrează **cet**, adv. și substantivat; „încet, liniștit, lin", subst. „liniște, pace (în natură)" și **ceată**, s.f. „vreme liniștită, liniște"[48] (<lat. **qu(i)etus, -a, -um** „liniștit", participiul lui **quiescere** „a liniști", din care cu prefixul **în-** s-a ajuns la adv. **încet**)[49]. Termenul trebuie să fi avut cîndva o arie mult mai largă, întînzîndu-se spre nord pînă în Maramureș, după cum o dovedește următoarea atestare:

„Fi-u-ai tu, plop, blăstămat
Și de vînturi dărîmat,
Frunza-n tine să nu steie,
Nici în **încet**, nici în vînt,
Și nicicînd pe-acest pămînt"[50],

---

[47] În graiurile maghiare din Transilvania, **élet** a dezvoltat, de-a lungul secolelor, o sumedenie de sensuri. Pe lîngă „viață", „viu", „viață veșnică, soție, cursul vieții, ocupație, subzistență", **élet** mai înseamnă și „nutreț, aliment, mîncare; cereale, teren, bătătură" (vezi Szabó T. Atilla, **Erdély magyar szótarténeti tár**. Angyat gyüjtötte szerkesztette. Szerkesztömunkatársak Kósa Ferenc, Nagy Jenö, Vámszer Márta, Vigh Károly, Zsemlyei János. II. Kötet Cs-Elsz. Bukarest, Kriterion Könyvkiadó, 1978. p. 877–881.

[47a] Date noi privind aria lui **cet** (**șet**) „stare de liniște și nemișcare a aerului" se găsesc la Eugen Beltechi, **Elemente arhaice în graiurile din Almăj (Banat)**, SLLF, IV, Reșița, 1978 și la Maria Purdela-Sitaru, **Elemente lexicale conservatoare în subdialectul bănățean**. LR, XXV, 1979, nr.5, p. 517.

[47b] În Țara Hațegului se găsește adj. **cetoasă** în e x p r. **vreme ~** „vreme liniștită", care presupune o formă lat. ***qu(i)etosa** din ***quietus** (Densusianu, **Hațeg**, p. 54).

[48] Vezi DA, s.v. **încet**.

[49] **Ibidem**.

[50] Ion Bîrlea, **op. cit.**, vol. I, p. 131.

Scanned with OKEN Scanner

în care ultimele două versuri trebuie că, inițial, sunau:

„Nici **în cet**[51] şi nici în vînt
Şi nici cînd pe-acest pămînt",

iar în est pînă lîngă Blaj, după cum o atestă următoarea colindă provenită din Obreja, comuna Mihalţ, jud. Alba:

„Soare dacă-şi d-auzea
Mîndră rază slobozea
Cet încet că se lua,
Cet încet prin cel nucet,
Linu, lin prin cel melin"[52].

LUNĂ „lume; lumină"

Într-o colindă, culeasă din Ciunga (vechea denumire a localității Uioara de Jos, oraşul Ocna Mureş, jud. Alba), publicată de Viciu[53] apare substantivul **lună** în sintagma **lună de inel:**

„Trei păcurăraşi pe munte,
Hoi, Leru-mi Doamne!
Cei mai mari îs veri primari,
Cel mai mic îi străinel,
Ca şi-o **lună de inel**",

în care **lună** este rezultatul unei etimologii populare a termenului **lume** „lumină" (< lat. **lumen**), păstrat doar regional în sintagmele **lumea ochilor** „pupilă"[54] şi **lume de inel** „lumina inelului, piatra inelului", ca în următorul pasaj pe care-l întîlnim într-o altă colindă, culeasă din localitatea Bistra, acelaşi judeţ, şi publicată tot de Viciu[55]:

---

[51] În vreme lină, fără vînt.
[52] Viciu, **Colinde**, p. 106.
[53] Idem, **ibidem**, p. 168.
[54] Vezi Sextil Puşcariu, **Pe marginea cărţilor**, în DR, IX, p. 443–444; V. Frăţilă, **Note de lexicologie românească**, în AUT, IV, 1966, p. 251; idem, **Tîrnave**, p. 198.
[55] Viciu, **op. cit.**, p. 168.

„Trei păcurărei pe munte
Şi toţi trei mi-s fraţi de cruce,
Numai unu-i singurel,
Ca şi-o **lume de inel**",

sau ca în varianta următoare, culeasă de noi de la Cistei, comuna Mihalţ, jud. Alba, de la Mihai Ciufudean, Luţu, 57 de ani:

„Trei păcurărei la munte
Numa unu-i singurel
Ca şi **luna**-ntr-un inel".

MIR „lume"

Mir „lume" n-a fost înregistrat de lucrările noastre lexicografice. Nu apare nici în DLR, t. VI, fascicula a 8-a **miniaturiza-mititel**, Bucureşti, 1967. Termenul a fost notat într-o colindă de copil, culeasă din comuna Pecineaga, jud. Tulcea, în 10 iulie 1896, de învăţătorul T. Mîrza, ca răspuns la „Chestionarul istoric" al lui Nicolae Densusianu, şi publicată abia în 1975[56]. Cuvîntul nu apare nici în **Glosarul** care însoţeşte colecţia de literatură populară a lui N. Densurianu, glosar alcătuit de I. Oprişan. Dar iată textul prescurtat:

„Tot stau, Doamne, să te-ntreb
Cînd e capul vacului,
Sfîrşitul pămîntului,
Concenirea **mirului**?
– Eu cu dreptul spune-ţ-aş:
Cînd o bate fiu pe taică,
Fiică-sa pe maică-sa,
Finu-său pe naşu-său,
Fina sa pe naşă-sa,
Ai mai mici pe ai mai mari -
Atunci e capul vacului,
Sfîrşitul pămîntului,
Concenirea **mirului**"[57].

---

[56] N. Densusianu, **op. cit.**, p. 4.
[57] Idem, **ibidem**, p. 4.

Scanned with OKEN Scanner

Mir „lume" provine din v. sl. **mirŭ** „kosmos, mundus"[58], conservat în toate limbile slave: rus. **mir**; ucr. **mir** „lumea întreagă", „liniște, înțelegere", bg. **mir(ăt)** „lume, univers", „liniște, înțelegere", „lumină; pace"; scr. **mîr** „lume, univers", „liniște", pace"; sloven. **mîr** „idem"; ceh. **mír** „lume, univers", „pace, liniște, înțelegere"; pol. **mir**. sorabul de sus și de jos **mêr** „idem"[59].

MUȘATĂ „frumoasă"

În colecția de **Colinde** a lui Viciu, la p. 113, apare adj. **muşată**, în contextul: „La piatra **muşată**", însemnînd „frumoasă" (la piatra frumoasă).

Menționăm aici termenul, deoarece în DLR, t. VI, fascicula 12-13, el are o singură atestare, provenită din munții Apuseni: „**Muşat, -ă**, adj. (Prin vestul Transilv., termen de alintare pentru un copil mic) Frumos. **Muşat pilu mamii**. FRÎNCU-CANDREA, M. 103. (Substantivat) **Nu plînge, muşatul mamii**, id. ib."

După cum reiese din volumul de **Colinde** al lui Viciu, termenul are și o altă distribuție, el apărînd pe lîngă substantivul **piatră**. Textul colindei lui Viciu i-a fost comunicat din Țara Hațegului, fără indicarea exactă a localității.

În ce privește etimologia, ca și arom. **muşat**, cuvîntul dacoromân, păstrat doar regional în sud-vestul țării, unde duce o viață precară, este probabil rezultatul unei prescurtări din **frumuşat**, înrudit cu **frumos** (< lat. **formosus**).

RÎND „orînd, soartă, destin, ursită"

Rînd, avînd sensurile de mai sus, apare de mai multe ori în colecția de colinde a lui Sabin Drăgoi. De două ori termenul

---

[58] Vezi Fr. Miklosich, **Lexicon palaeosloveniko-graeco-latinum**, Vindobonae, 1862–1865, p. 370.

[59] Max Vasmer, **op. cit.**, t. II, p. 626.

este notat din localitatea Brîznic, jud. Hunedoara, în următoarele contexte:

„-Ce **rîndu**-i june pe tine,
De tu calu-l potcoveşti,
Sulița o zugrăveşti,
De grea cale te găteşti" (p. 116)

şi:

„-Ce **rîndu**-i maică pe tine
Decît coşi mai mult descoşi
Cît împungi mai mult îmi plîngi (p. 119),

iar o dată din Cărăstău, acelaşi județ:

„Fiuțul mic tot sălta-re,
Maica sfîntă lăcrăma-re,
-**Ce rîndu**-i d-acesta **rîndu**,
De eu salt şi tu îmi plîngi?" (p.165).

Termenul este o variantă a lui **orîndă** „soartă, destin, ursită", un derivat postverbal din **orîndui** (vezi DLR s.v. **orîndui**). **Rînd** „orîndă" nu este atestat nici la termenul **orîndă** (DLR, t. VII, partea a 2-a, litera O), nici la **rînd** (DLR, t. IX, litera R).

TINGISI „chindisi"

În colecția de colinde laice a Monicăi Brătulescu apare verbul **a tingisi** în următorul context:

„-Dalelei soră mai mare,
Tu ai jucat, ai chefuit,
Io am cusut, **mi-am tingisit**"[60].

Textul a fost culeș de Ilarion Cocişiu, din Budeşti, Oltenița şi e păstrat în AIF, fg. 6890 c.

În glosarul care însoțește colecția, Monica Brătulescu notează: **tingisi**, vb. - (cf. a tindechi) a țese".

---

[60] Monica Brătulescu, **La lunele soarelui**, p. 14.

Scanned with OKEN Scanner

Desigur, verbul este același cu a **chindisi** „a broda, a coase în (sau la) gherghef", cu foarte numeroase variante fonetice[61] și provine din ngr. **kento, kentizo**[62] „piquer, broder". Nu este exclus ca forma din Budești să fie dusă din Transilvania, prin oierii așezați în Cîmpia Română[63]. În unele graiuri de peste munți, ḱ > t', iar d + i se palatalizează devenind d' sau ĝ (mă gîndesc la graiurile din nord-vestul județului Hunedoara și din sud-estul județului Arad).

---

[61] Pentru care vezi DA, s.v. **chinsidi**.

[62] Vezi DA și DM. În DEX termenul nu e înregistrat.

[63] Vezi în acest sens, Ștefan Mateș, **Emigrări românești din Transilvania în secolele XII-XX**, București, ES, 1971 și Matei D. Vlad, **Colonizarea rurală în Țara Românească și Moldova**, București, EA, 1973.

Scanned with OKEN Scanner

ROM. *AGRU* (SOARTA UNUI CUVÎNT)

Agru, s.n. (< lat. **ager, -um**) întrebuințat destul de frecvent în textele noastre vechi bisericești[1] cu sensul de „țarină, ogor, arătură, cîmp, holdă, ținut": **Prețurile lucrătorilor celora ce au lucrat *agrele* noastre (Codicele Voronețean, 132)[2], Semănară *agre* și răsădiră vii** (Coresi, **Psaltirea, 306)[3]; Mușteri ce luo omul și semănă în *agrul* lui** (Coresi), după DA, de unde am extras și exemplele de mai sus, s-a păstrat pe alocurea în popor, în limba literară fiind neologism. Din limba literară, în DA, se dau două citate, primul din Simeon Florea Marian, **Înmormîntarea la români**, 383: **„Econòmii... încunjurînd *agrul*, îl afumă cu rîză, spre a fi ferit de rele"**, iar celălalt din Titu Maiorescu, **Critice**, III, 109: **„Cestiunea *agrului* public... se agită pentru**

---

[1] După Claudia Țudose (**Lexicul de bază în secolul al XVI-lea**, SCL. XVI, 1965, p. 651), cuvîntul făcea parte din vocabularul fundamental al dacoromânei din secolul al XVI-lea, ocupînd rangul 379.

[2] În **Codicele Voronețian**, cuvîntul apare la fila 66 verso, rîndul 1. Vezi facsimilul în ediția îngrijită de Mariana Costinescu și apărută în Editura Minerva în 1981. În aceeași ediție, în textul transliterat, termenul apare la p. 177.

[3] La Coresi, termenul este atestat în **Psaltirile** din 1570 și din 1589, precum și în **Psaltirea slavo-română** din 1577 (vezi Coresi, **Psaltirea slavo-română (1577) în comparație cu psaltirile coresiene din 1570 și din 1589. Text stabilit. Introducere și Indice** de Stela Toma, București, EA, 1976). În ediția îngrijită de Stela Toma, cuvîntul apare la p. 462.

Scanned with OKEN Scanner

ultima oară la 122 înainte de Ch. de Sempronius Gracchus". Pentru a ilustra păstrarea termenului în graiurile populare, DA inserează următorul text din B.P. Hasdeu, **Etymologicum Magnum Romaniae**, 532, primit de savantul român de la parohul Liviu Iancu din Visag, jud. Caraş-Severin, ca răspuns la **Chestionarul** său, şi în care **agru** are şi sensul de „strat deasupra, stratul de la suprafaţa terenului": **„Alături cu „ogor" şi „arătură", se aude ici-colo zicîndu-se şi *agru; agru* mai însemnează încă pe la noi „un strat deasupra".**

În HEM (ediţia Brâncuş, p. 383), pentru limba veche, **agru** este ilustrat cu mai multe exemple dintr-un manuscris rămas de la Radu din Măniceşti şi datat în 1574: **„semănă bună sămănţă spre *agrul* lui...", „semănaşi spre *agrul* tău...", „semănă întru *agrul* lui", „cine seamănă cea sămănţă bună iaste fiiul omenescŭ, e *agrul* iaste lumea..."**[4] şi din **Noul Testament** de la Bălgrad, 1648: **„...asămănatâ iaste împărăţiia**

---

[4] **Evangheliarul** lui Radu de la Măniceşti pare să fie o copie după **Tetraevanghelul român** (1561) al lui Coresi (vezi Florica Dimitrescu, **Asupra raportului dintre Tetraevanghelul lui Coresi şi Evangheliarul lui Radu de la Măniceşti**, în Florica Dimitrescu, **Contribuţii la istoria limbii române vechi**, Bucureşti, EDP, 1973, p. 73–86; vezi şi Mariana Costinescu, **Introducere la Codicele Voroneţian**, p. 36). Printre argumentele aduse de Florica Dimitrescu în favoarea aserţiunii că **Evangheliarul** lui Radu de la Măniceşti este o copie după **Tetraevangheliarul** lui Coresi se înscrie şi cazul cuvîntului АГРѪ8А8ІІ de la 28 / 11, în context: **pilda pleveei *agrâului*,** pentru **pilda pleveei *agrului*.** Radu a copiat în acest caz exact, deşi cu două rînduri mai jos, apare în ambele texte, corect termenul **agru: *agrul* iaste lumĕ.**

Agru apare şi în **Crestomaţia seav Analecte literarie din cărţile mai vechi şi noue romanesci, tiparite şi manuserise, incepundu dela seclulu XVI pana la alv XIX, cu notiţia literaria adunate şi alese de Tim. Cipariu**, Blasiu, MDCCCLVIII, p. 2: „(Zise Domnulu) Podoabă iaste împărăţia ceriului grăunţului lui de muştari. Ce luo omul şi semănă întru **agrul** lui [...]. Atunce lăsă gloatele şi vine în casă Is[us]. Şi apropiare[-] se cătră elu ucenicii lui şi grăiră. Spune noao pilda pleveei **a grâului** [l[ege] = citeşte **agrului**].

El răspunse zise lor. Cine seamănă cea sămănţă iaste fiiul omenescu. E **agrul** iaste lumĕ" (Vezi şi Timotei Cipariu, **Opere**, I, ediţie îngrijită de Carmen-Gabriela Pamfil, Bucureşti, EA, 1987, p. 295–296). Textul reprodus de Cipariu în **Crestomaţia** sa este extras dintr-un **Tetraevanghel** (din care lipseşte foaia de titlu), „tipărită precum se pare, la Braşiovu înainte de a. 1580, în fol. fora paginatura, în 30 quaterniuni".

Scanned with OKEN Scanner

ceriurelor grăunţului de muştariŭ, carele-l la omulŭ şi-l samănâ în *agrulŭ* lui (scholia marginală: holda) şi mai jos: „...spune noao pilda neghinelor celi holde. Iară elŭ răspunse, zise lor: cela ce samănâ sămînţa bună iaste fiiulŭ omenescŭ iară *agrulŭ* laste lumea"[5], precum şi dintr-un text din secolul al XVII-lea, un codice manuscris miscelaneu, aflat la Biserica Sfîntul Nicolae din Braşov: „mérse cu soacrâ-sa în Vithléemu în vremea seceratului şi eşi la *agrele* lui Vozŭ să strîngă spice...".

În dacoromâna veche, **agru** mai este atestat în **Psaltirea Scheiană**, în **Psaltirea Voroneţeană**[6] şi în Mardarie Cozianul, **Lexiconul slavo-român şi tîlcuirea numelor** din 1649, publicat de Grigorie Creţu, Bucureşti, 1900: „**Braz(d)na. Ţarina**, *agru*", 133[7].

După Hasdeu (**op. cit.**, p. 383), **agru** mai circula, la data cînd îşi redacta monumentalul său dicţionar, în afară de Banat, în Oltenia, prin Gorj, cu sensul de „champ cultivé", fără ca învăţatul român să indice vreo sursă.

CDDE, nr. 22, după ce arată că **agru** s-a întrebuinţat în româna veche (= dacoromâna veche) şi în Banat cu sensul de „champ cultivé", menţionează că termenul, sub formele **agru, agur, agor**, însemnînd „produit de la terre, récolte", se păstrează în judeţele Mehedinţi şi Gorj, de asemenea, fără să indice vreun izvor.

Presupunem că informaţia i se datorează lui Densusianu, care, probabil, cunoştea termenul **agru** din cercetările sale de teren în Gorj şi Mehedinţi. Cf. cursul de **Filologie romanică. Dialectologia**, multiplicat după notiţele studenţilor, ţinut de Densusianu în anul universitar 1905–1906 (în special, lecţia din

---

[5] Vezi şi **Noul Testament** reeditat după 340 de ani din iniţiativa şi purtarea de grijă a preasfinţitului Emilian, episcop al Alba-Iuliei, Editura Episcopiei Ortodoxe Române a Alba Iuliei, 1988, p. 142–143 şi facsimilele de la p. 746.

[6] Vezi Densusianu, ILR, II, p. 313; Rosetti, ILR, p. 592; Mariana Costinescu, **Codicele Voroneţian, Introducere**, p. 36 şi 177.

[7] Vezi Mariana Costinescu, Magdalena Georgescu, Florentina Zgraon, **Dicţionarul limbii române literare vechi (1640–1780). Termeni regionali**, Bucureşti, EŞE, 1987, p. 45.

Scanned with OKEN Scanner

5 mai 1906) unde citim: „Dl. Densusianu, din cercetări proprii afirmă că în partea muntoasă a Gorjului, păstrarea labialelor e un fenomen general [...]". „Trecem acum la regiunea Mehedinților studiată de dl. Densusianu" (p. 194)[8].

CADE, după ce arată că termenul s-a întrebuințat în limba veche (fapt marcat de semnul grafic †), indică aria de întrebuințare și sensurile lui **agru**: „Băn. Olten. Loc de arat, arătură, țarină. // Băn. Strat deasupra (HASD). // Olten. Rodul pământului, recoltă", după care notează și etimonul: lat. **ager, agrum**[9].

Cioranescu afirmă că termenul s-a păstrat în Transilvania, fără să dea vreo atestare din această regiune. Existența cuvîntului în Transilvania într-o epocă mai veche este neîndoielnică, dovadă în acest sens fiind toponimul **Valea Agrilor** din Săcel, înregistrat de G. Giuglea și V. Țâra în studiul **Toponimice românești din**

---

[8] Vezi și „Buletinul Societății Filologice", I, 1905, nr. 2 **Procesele-verbale ale ședințelor.** În ședința din 14 noiembrie, Densusianu a prezentat comunicarea **Cercetări asupra dialectelor noastre.** Din procesul-verbal al ședinței aflăm că, în vara anului 1905, Densusianu a făcut anchete în Mehedinți în vederea alcătuirii unei monografii lingvistice a acestui județ, „pe care o va tipări în curînd în publicațiunile Societății" (p. 1), monografie rămasă în stadiu de proiect. Din același proces-verbal mai aflăm că „în limba din Mehedinți s-au păstrat forme latine însemnate și arhaisme care ne duc la limba textelor din secolul al XVI-lea și al XVII-lea" (p. 1), arhaisme printre care s-ar putea număra și **agru.**

[9] Termenul mai apare în următoarele lucrări lexicografice: A.T. Laurian și I.C. Massim, **Dicționarulu limbei romane,** București, 1871, p. 43 fiind glosat „locu de aratu, pamêntu arabile"; Ion Gheție, **Dicționar român-maghiar pentru școală și privați. Román-magyar szótár. Iskolai és magánhasználatra,** Budapesta, 1896, p. 12: „ **agru** szántóföld, szántó", adică „arătură, țarină, ogor"; TDRG, I, care, după ce arată că termenul se întrebuințează în limba veche (secolele al XVI-lea și al XVII-lea), menționează și păstrarea lui în aromână; Pușcariu, EWR, p. 5: „ **agru** [ar. mgl.] „Ackerfeld" < AGER, AGRUM; August Scriban, **Dicționaru limbii românești"** (Etimologii, înțelesuri, exemple, citațiuni, arhaizme, neologizme, provincializme), Ediținea întîia, Iași, Institutul de arte grafice „Presa bună", 1939, p. 80. Termenul nu este înregistrat de Cihac, **Dictionnaire d'étymologie daco-romane. Éléments latins comparés avec les autres langues romanes,** Francfort s/M., 1870; Șăineanu, DU, DLRC, I, DLRM, DER, DEX, MDE.

Scanned with OKEN Scanner

Munții Apuseni (Băișoara, Săcel, Muntele Săcelului), AUT, IV, 1966, p. 202, 217.

Cioranescu arată, totodată, că, după dispariția din uzul general, cuvîntul a fost reînviat prin neologismul identic, reprezentat și prin numeroase forme derivate și compuse: **agrar, agricol, agricultură, agronomie** etc.

Recent, cuvîntul l-am găsit notat în colecția de basme a lui Ioan Micu Moldovan, **Povești populare din Transilvania culese prin elevii școlilor din Blaj** (1863–1878), București, Editura Minerva, 1987 (ediție îngrijită de Ion Cuceu și Maria Cuceu). **Agru** apare în **Legenda păianjenului**, culeasă, în 1865, din localitatea Petelca, jud. Alba, de Georgiu Ciortea, pe atunci elev în clasa a V-a gimnazială din Blaj: „Dară fiindcă tatăl său era un om sărac, n-a avut oi și **agru** ca să aibă lînă și cînepă" (I. M. Moldovan, **op. cit.**, p. 107). Nu putem ști dacă, la data culegerii legendei, **agru** mai era viu la Petelca sau dacă termenul era neologic în limba „studentului" blăjean. Dar pe la mijlocul secolului al XIX-lea, chiar dacă ar mai fi circulat prin Transilvania, **agru** trebuie să fi dus o existență destul de precară. Ne îndeamnă să presupunem acest lucru faptul că Timotei Cipariu, căruia termenul îi era cunoscut din aromână (din dialectul moeso-român, cum spune el) prin intermediul **Protopiriei** lui Th. A. Cavallioti, apărută la Veneția în 1770 și al gramaticii lui M.C. Boiagi (**Gramatica românească sau macedono-valahică**, apărută la Viena în 1813) afirmă că la noi, adică la dacoromâni, cuvîntul apare în cărțile vechi, fără să facă vreo referire și la situația contemporană lui, cum a făcut-o, de exemplu, în cazul lui **lau** (< lat. **lavo**), despre care spune că circulă și la noi însă mai rar[10]. **Agru** este inclus de Cipariu într-o listă de termeni pe care dacoromâna i-ar fi pierdut. Dar printre aceștia se află și alții ca **arină, cățin, învești, viptu** care s-au păstrat în dacoromână pe

[10] Vezi Timotei Cipariu, **Principie de limbă și de scriptură**, Blaj, 1866, în Timotei Cipariu, **Opere**, I, București, EA, 1987, p. 41.

Scanned with OKEN Scanner

arii mai restrînse şi care, cu siguranţă, i-au fost cunoscuţi şi lui Cipariu, unii dintre ei fiind incluşi şi în **Lexiconul de la Buda**[11], iar alţii circulînd şi azi în graiul de pe Tîrnave[12].

Astăzi dispunem şi de alte atestări ale termenului în dacoromână.

Din Banat a fost notat în secolul al XVII-lea de Mihail Halici (tatăl) în **Anonymus Caransebesiensis: Agru. Ager.** La sfîrşitul secolului trecut, tot din Banat, l-a consemnat Simion Mangiuca în **Cincizeci de etimologii de cuvinte bănăţeneşti, de origine romană care nu sînt introduse în dicţionare,** în revista „Familia", an XX, 1884, nr. 6–10 cu sensul „pămînt de lucrat, de cultivat", sens ilustrat de el într-un scurt context: **„Acest grîu e din *agrul* meu, domnule, nu e cumpărat spre tîrgovină. Aceste poame sînt din *agrul* meu"**[13]. Cu sensul „pămînt", **agur, agru** a fost notat şi de Romul S. Molin, **Din graiul bănăţenilor,** glosar publicat în „Noua revistă română", Bucureşti, 1910, vol. VII, nr. 13–14, p. 191–196: **„Agur, Agru,** s. = Pămînt: **Am bucace din *agrul* meu"** (p. 191). Avînd înţelesul de „pămînt cultivat; ogor, ţarină", termenul mai apare şi în lucrarea **Românii din Banat,** ed. a II-a, Craiova, 1932, p. 29, a aceluiaşi Romul S. Molin unde citim: **„vinul, de care bănăţeanul are totdeauna, din *„agru"* său propriu".** De curînd, de la Şipet, com. Tormac, jud. Timiş, **agru** „pămînt cultivat, teren destinat agriculturii" a fost comunicat autorilor **Dicţionarului subdialectului bănăţean** de Dămăschin Mană şi Pătru lu Petreşti, cei doi corespondenţi glosînd termenul „proprietate de teren agrar, moşie pînă la 1940", reproducînd şi un context ilustrativ: **„O băgat oile în *agru* meu"**[14].

---

[11] Vezi o listă a acestora la Vasile D. Ţâra, **Termeni regionali de origine latină în *Lexiconul de la Buda,* în Studii de dialectologie,** Timişoara. 1984, p. 357–380.

[12] Vezi Frăţilă, **Tîrnave,** p. 196–198.

[13] Vezi şi Doina Babeu, **Contribuţia lui Simion Mangiuca la cercetarea etimologică a vocabularului românesc, în Caietul Cercului de Studii,** IV/2, 1986, p. 10.

[14] Vezi fişierul **Dicţionarului subdialectului bănăţean** precum şi vol. I, p. 140, din aceeaşi operă, redactat de Sergiu Drincu şi apărut la Tipografia Universităţii din Timişoara în 1985.

Scanned with OKEN Scanner

Cîndva termenul a fost cunoscut şi prin lalomiţa (şi probabil pe întreaga arie a dacoromânei) cum o dovedeşte toponimul Valea Agrilor, din fosta plasă Ialomiţa-Balta, vale aflată pe teritoriul satelor Stelniţa şi Maltezi din apropiere de Feteşti[15].

Ager, agri, s.m., care în latină însemna: 1. „ogor, ţarină, pămînt (cultivabil)": ~ **fructuosus** CICERO pămînt productiv, **agrum colere** a cultiva pămîntul, ~ **paternus et avitus** CICERO ţară părintească şi strămoşească; 2. (frecvent la plural) „ţară" (opus lui „oraş"): **permulti et ex urbe et ex agris se in illa castra conferunt** CICERO foarte mulţi inşi din oraş şi de la ţară se duc în acea tabără; 3. „teritoriu, domeniu, ţinut": ~ **Campanus** CICERO ţinutul Campaniei, **fundum habet in agro Thurino** CICERO o bucată de pămînt în ţinutul Thurinum, ~ **publicus** = domeniu de stat (provenit din teritoriile cucerite); 4. (în agrimensură): **in agrum** în adîncime (opus lui **in fronte** = în lăţime) HORAŢIU[16], devenit neutru ca şi în dacoromână, este moştenit de două din dialectele româneşti sud-dunărene: aromân şi meglenoromân.

În aromână sînt consemnate două variante: **ágru,** s.n. cu pl. **ágre** „ţarină", „champ labouré": **bóil'i fac** *agru* (boii ... ară), **di ńi-si dusirã oile tu** *agru* (de mi se duseră oile în holdă), **cánda lĭ-mîcárã** *agrulŭ* **puil'i** (parcă păsările i-au mîncat ogorul într-atît e de amărît, parcă i s-au înnecat corăbiile) şi **águr**[17], s.n., pl. **ágăre** (< **ágîre** < **agure**) „ţarină", „champ labouré", articulat **aguru** < **agurlu: páplu li şti** *ágărîle* **cáma gíne dicît míne** (bunicul ştie ţarinile mai bine decît mine)[18].

---

[15] Vezi **Marele dicţionar geografic** al României, alcătuit şi prelucrat după dicţionarele parţiale pe judeţe de George Ioan Lahovari, vol. I., Bucureşti, 1898, p. 30.

[16] Vezi G. Guţu, **Dicţionar latin-român,** Bucureşti, EŞE, 1983, p. 57.

[17] Varianta **águr** este atestată şi pentru dialectul dacoromân de V. Vîrcol, **Din graiul popular al judeţul Mehedinţi,** în „Noua revistă română", vol. VIII, 1910, nr. 6, p. 84, cu sensul „pămînt; bucate", deci, „teren cultivat", ilustrat de exemplificările contextuale: **„N-am ĭo în** *agru* **mieŭ nimic, am muncit ĭo în** *aguru* **mieŭ şi tu bagi vitele-n ĭel"**, şi de Romul. S. Molin, **Din graiul bănăţenilor, ibidem,** 1910, vol. VIII, nr. 13–14, p. 191 (vezi supra, precum şi **Dicţionarul subdialectului bănăţean,** I, p. 140).

[18] Papahagi, DDA, p. 116–117.

Scanned with OKEN Scanner

Făcînd parte din vocabularul fundamental al aromânei[19], **agru** are o frecvență destul de mare în dialectul celei mai numeroase populații românești sud-dunărene, după cum se poate constata din basmele culese de Pericle Papahagi[20], din care reproducem mai jos:

„Ma dusi el a doua zi la **agru**"(p. 54);
„Na-l și bărbatu-su di la **agru** seara" (p. 55);
„Feățiră ligătura, i s-lu dispoaĺe di muli, i si-ĺ ĺa tut țe-ari preftul: muli, víptu, **agri**, tut" (p. 101);
„Nă ḑuă tată-su dusi la **agru**, s-ară. Muma-ĺ cripă ș-căńiseà, că no-ari cu cari s-ĺ i pitreacă prînḑul la **agru**. Țeățirli, ma ș-avḑi mă-sa ĭu cripă tră ahîntu lucru, arsărî și-ĺ ḑîsi: – Țe creḱ, mamă? Lo aduc ĭo prînḑul la **agru** [...] ncarcă tot țe-aĭ tră la **agru** pri gumar ș-lo aduc ĭo" (p. 116);
„Nọ ọarọ kum l-avigl'a kal'i ningọ un **agru** ka di leani, ka di kurmari, s-teasi, si-l kọakọ un okĺu di somnu. Kal'i atumtsẹa intrarọ tu **agru**" (p. 135–136);
„Cîtră mirindi, cum apîrńi s-avreaḑă, s-acățară di **agru**. Al Țeațiri l'-intră: s-facă ș-nîs **agru**! „Nu ĺil'ŭ, că ĺiĭ ńiḉ îĺ ḑîțeà tată-su nîs: „nu! vaĭ fac ș-ĭo **agru**!". Se-anduplică tată-su ș-lo-alăsă s-ară" (p. 117);
„Tu oara țea intră tu udae cînile ș-cătușa. Eĺ acață di lu-ntreabă ca di diparti, țe păți di sta acși minduìt, canda-ĺ măcară **àgurlu** puĭĺĭ" (p. 69).

CDDE, nr. 22, inserează pentru dialectul aromân și derivatul **agriște** „pâturage", pe care însă DDA nu-l înregistrează.

---

[19] Vezi, I. Coteanu, **Premise pentru stabilirea vocabularului străromânei**, SCL, XVI, 1965, nr. 5, p. 85.

[20] Pericle Papahagi, **Basme aromâne și glosar**, București, 1905.

Scanned with OKEN Scanner

Derivatul de mai sus nu este preluat nici de DA şi nici de REW[21] nr. 276, s.v. **ager** „Acker", „Feld". El este preluat însă de Rosetti, ILR, p. 332.

Giorge Pascu (**Dictionnaire étymologique macedo-roumaine. I. Les éléments latins et romans**, Iaşi, 1925) înregistrează după Dalametra[22] şi compusul **δγiarγu**, pl. **δγiarγuri** „ligne de démarcation entre deux champs cultivés" (< δια + **agru**), pe care Tache Papahagi, DDA, îl consideră provenind direct din gr. δύοαγρον „deux champs" (DDA s.v. δγiarγu p. 513).

În dialectul meglenoromân, **agru**, s.n., pl. **agri** (< **agre**) are sensul de „ogor, ţarină". Th. Capidan, **Meglenoromânii**, III, p. 9, îl dă în următoarele contexte extrase de el din volumul al II-lea al monografiei sale cu acelaşi nume: **„Si dusiră la** *agru.* **Aram un** *agru".* Cuvîntul apare şi în două toponime compuse: **Agri-Dumtše** şi **Agrili-al-Iaică**, nume de locuri din apropierea satului Huma, comunicate savantului aromân de Taşcu Papatanase, originar din Huma.

Recent, termenul meglenoromân l-am găsit consemnat în basmul **Geamfichia şi cei nouă fraţi**, culeş în 1960 de la Zloici Dionisie, în vîrstă de 72 de ani, din Liumniţa, de Cristea Sandu Timoc şi publicat în volumul **Poveşti populare româneşti**, Bucureşti, Editura Minerva, 1988. Basmul acesta ca şi **Cerbul**

---

[21] După REW 276, lat. **ager** este continuat în afară de rom. **agru** de numeroase limbi şi dialecte romanice: bergam. **ager**, aven. **agro**, afrz. **aire** „Adelhorst", „Nest", „Herkunft", „Art", prov. **agre** „Nest", „Familie", „Herkunft", mallork. **agre** „Feld, das ohne Bearbeitung Früchte trägt", „Ort, wo das Wild sich einfindet", „Gewohnheit", kat. „Gewonheit", asp. **ero**, galiz. **agro** „umgrenztes Grundstück", **agra** „Acker". Vitalitatea lui (într-o epocă mai veche sau mai nouă) în unele limbi romanice este atestată de o serie de derivate ca: val-sass. **agron** „Alpe", prov. **agreira** „Zehnten", asard. **terras de agrile** „bebaubares Land" sau compuse precum: afrz. **de bon aire** „von guter Art", nfr. **debonnaire** „gutmütig".

[22] I. Dalametra, **Dicţionar macedo-român**, Bucureşti, 1906.

[23] Capidan, **Meglenoromânii, III.**

[24] Th. Capidan, **Meglenoromânii, II.**

Scanned with OKEN Scanner

fermecat (p. 45–48), **Moara lui Şerban** (p. 272–275) şi snoava **Păcală şi taica popa** (p. 291–293), culese toate de la acelaşi informator, sînt transpuneri în dacoromână în care „s-au strecurat" şi o serie de termeni şi forme meglenoromâne, din păcate, unele redate astfel încît în „dosul" lor nu se mai pot recunoaşte decît cu foarte mare dificultate formele autentice[25].

Dăm în continuare contextele în care apar cele patru atestări ale lui **agru** în cartea lui Cristea Sandu Timoc:

„Cînd fraţii lui erau plecaţi, unii la **agri**, alţii la vinuri[26] la lucru, puse pe Geamfichia pe cal şi plecară amîndoi în Grada Limonia unde o lăsă pe soru-sa la o casă mare, unde trăia un flăcău chipeş şi voinic nevoie mare, dar care se omora după Geamfichia, fiindcă şi ea era chipeşă şi frumoasă" (p. 54).

„Tot mergînd ei au ajuns la **agrile** lor şi cînd fata le văzu pîrloază[27] întreabă:

– Frate dragă, de ce toate **agrile** noastre so pîrloază?" (p. 55)[28].

„– Soră dragă, eu cînd te-am dat pe tine fără să întreb fraţii, a intrat cearta între noi şi case făceam. Am lăsat atunci **agrili** şi vinurili la o parte" (p. 55).

Termen panromanic[29], lat. **ager**, devenit în română **agru**, considerat printre cuvintele de origine latină cu cea mai mare frecvenţă în româna comună[30] şi continuat în toate dialectele

---

[25] În acelaşi an, de la un alt informator din Liumniţa, Manca Dumitru, 65 de ani, Cristea Sandu Timoc culege şi piesele: **Împăratul cu doi feciori** (p. 28–31), **Trei flăcăi săraci** (p. 194–196), **Împăratul îngrijorat** (p. 242–245), **Gingăraşul** (p. 253–256) şi **Împăratul Constantin cel Mare** (p. 348–350).

[26] Citeşte **viñuri** (pl. lui **viñe** „vie" < lat. **vinea**); cf. **Un pădar... vegl'a** *viñurli* „un păzitor... păzea viile", la Capidan, **Meglenoromânii**, III, p. 327.

[27] Cf. megl. **părloagă**, s.f., cu pl., probabil, **părloazi** „pămînt nelucrat de 5–6 ani (< v. sl. **prělogŭ**), la Capidan, **Meglenoromânii**, III, p. 215.

[28] Citeşte **sa** sau **săn părloazi** „sînt pîrloage". Cf. megl. **sa** pers. 3 pl. a verbului **iri** „a fi", la Capidan, **Meglenoromânii**, I, p. 171–172. **Sa** < bg. **să**, iar **săn** < **şănt** (< lat. **sintunt**). Vezi şi Capidan, **Meglenoromânii**, III, s.v. **sam** „sînt" (p. 255–256).

[29] Vezi TILR, II, p. 111.

[30] **Ibidem**, p. 294.

Scanned with OKEN Scanner

românești (ar., mglr., dr. **agru**) cu excepția celui istroromân, pierde teren în dacoromână, unde a fost exilat la periferia vocabularului din cauza concurenței pe care i-au făcut-o **cîmp** (< lat. **campus**) și alte sinonime: **ogor, țarină, holdă.** Ieșirea din uz a dr. **agru** ne-o putem explica și prin faptul că, în romanitatea orientală, lat. **ager** nu a mai dobîndit o serie de sensuri pe care le-au continuat sau le-au dezvoltat limbile romanice apusene ca: „ținut, regiune", de unde, apoi, „loc pe care o plantă crește în număr mare", „loc unde se găsește în număr mare o specie de animale", „patria unui animal", „patria unui om", „locul favorit al omului", „obicei, instinct", „semne caracteristice" și care au dus la consolidarea poziției lui în limbile romanice surori[31]. Româna a păstrat doar sensul fundamental al lat. **ager,** acela de „ogor", „țarină, cîmp cultivat", deoarece „ruptă devreme de restul Romaniei, ea nu a mai luat parte la inovațiunile de limbă ale limbilor romanice de vest, care mult timp au format și formează în parte și astăzi – o grupă lingvistică continuativă"[32].

Termenul dacoromân (varianta sa cultă) a fost revigorat prin neologismul cu formă identică – **agru** – , ca și prin mulțimea vlăstarelor pornite de la el și pătrunse la noi prin limbile romanice (multe din ele formate cu **agro-** [varianta **agri-**] element prim de compunere savantă cu semnificația „agricol", „de agricultură")[33].

---

[31] Vezi Gerhard Rohlfs, **Ager, Aria, Atrium. Eine Studie zur romanischen Sprachgeschichte (mit einer Karte),** Borna-Leipzig, 1920.

[32] S. Pușcariu, recenzie la studiul lui Rohlfs, în DR, I, 1921, p. 439.

[33] Din mulțimea derivatelor în care intră elementul neologic **agro-** (cu varianta **agri-**) redăm aici după DEX: **agricol, -ă, agricultor, -oare, agricultură, agrimensor, agrobiolog, -oagă, agrobiologic, -ă, agrobiologie, agrochimic, -ă, agrochimie, agrochimist, -ă, agrogeolog, -oagă, agrogeologie, agrologie, agrometeorolog, -oagă, agrometeorologie, agrominim, agronom, -ă, agronomic, agronomie, agrosilvic, -ă, agrotehnic, -ă, agrotehnician, -ă, agroterase, agrozootehnic, -ă, agrozootehnician, -ă, agrozootehnie.** Aproape aceiași termeni se găsesc și în DLRM, DER I, MDE, precum și în Florin Marcu, Constant Maneca, **Dicționar de neologisme,** ed. a III-a, București, EA, 1978; Vasile Breban, **Dicționarul general al limbii române,** București, EȘE, 1987.

Scanned with OKEN Scanner

În loc de concluzii

1. Lat. **ager, agri,** s.m., termen polisemantic, însemnînd, printre altele, „ogor, țarină, pămînt (cultivabil)", (frecvent la plural) „țară" (opus lui oraș), „teritoriu, domeniu, ținut" a fost moștenit în toate limbile romanice, inclusiv în română, unde a trecut la genul neutru: **agru,** pl. **agre.**

2. Termen specific străromânei, **agru** s-a păstrat în trei dintre dialectlele românești: aromân, meglenoromân și dacoromân, dispărînd fără urmă din idiomul populației românești cu cel mai mic număr de vorbitori: istroromâna.

3. În afara formei fonetice cu evoluție normală: **agru** (< lat. **agrum**) aromâna cunoaște și varianta **águr. Águr** apare și în dacoromână unde s-a înregistrat și o altă variantă: **ágor.** Forma **águr** se explică prin epenteza lui **u** în grupul consonantic **gr,** fenomen specific grupurilor consonantice aromânești (mai ales graiului din Olimp) în care al doilea element este o sonantă, în special **r:** cf. și **curuescu** < **cruescu** „croiesc", **guruńu** < **gruńu,** „bărbie", **căpesturu** < **căpestru** „căpăstru", **cuscuru** < **cuscru, lucuru** < **lucru, paturu** < **patru** etc.[34] Fenomenul este cunoscut și în dacoromână, cf. toponimele: **Guruieț, Guruiețăl** < **Gruieț, Gruiețel** din Poiana Sibiului (Eugen Tănase, AUT, V, p. 33), **hărăni** < **hrăni, hărăbor** < **hrăbor, curuiește** „croiește" alături de **curuie, gurule** și **guruiește,** „grohăie", primele două cu o arie mai largă, ultimele specifice mai ales Bihorului[35]. S-ar putea ca în dacoromână să avem a face cu o metateză pe care o mai întîlnim și în alte cuvinte (cf. criș. **gurmaz** „grumaz", huned. **gurmuleu** < **grumuleu**) (vezi infra). Forma **agor,** consemnată doar în CDDE, fără să i se indice aria de răspîndire, pare a fi influențată de sinonimul **ogor** „pămînt cultivat, teren agricol", de

---

[34] Vezi Th. Capidan, **Aromânii. Dialectul aromân. Studiu lingvistic,** București, 1932, p. 360 și Pușcariu, LR, II, paragraful 73 la fenomenul numit de el **înmugurirea sonatelor,** p. 126–131, în special 127–128.

[35] Vezi ultimele exemple la Teaha, **Crișul Negru,** p. 95; cf. și **suruman** „sărmani" (idem, **ibidem,** p. 37). **Hărăni** ca și **hărană,** „hrană" și **hirean** „hrean" se găsesc și în nord-vestul Olteniei (Popescu, **Gorj**).

origine veche slavă: cf. bg. **уѣар**, scr. **ûgâr**, pol. **ugór**, ceh. **uhór** etc. împrumutat în magh. **ugar** şi alb. **ugár**, „ogor negru”[36].

4. Din mulțimea de sensuri pe care le-a avut **ager** în limba latină, româna l-a păstrat doar pe cel fundamental de „ogor, țarină, pămînt (cultivabil)”, cum o dovedesc toate cele trei dialecte: dacoromân, aromân, meglenoromân.

5. Dacă în dialectele aromân şi meglenoromân termenul este încă uzual, făcînd parte din vocabularul fundamental al celor două idiomuri româneşti sud-dunărene, în dacoromână, după secolul al XVI-lea, **agru** s-a retras la periferia vocabularului, astăzi utilizîndu-se rar în sud-vestul țării (prin Banat şi Oltenia, în județele Mehedinți şi Gorj). În Banat, izolat, acesta a dobîndit şi sensul de „strat deasupra, stratul de la suprafața terenului”.

Înainte de a dispărea complet din dacoromână, **agru** s-a retras discret în toponimie (cf. **Valea Agrilor** din Munții Apuseni şi din jud. Ialomița), fiind asaltat de concurenții săi mai viguroşi: **cîmp, ogor, holdă** etc. Incapabil de a forma derivate sau de a intra în unele compuse, **agru** nu a mai păstrat şi alte sensuri ale etimonului său latin, nemaidezvoltînd nici altele pe care descendenții acestuia i-au dobîndit în limbile romanice surori[37], ca măcar în felul acesta să-şi continue existența în dacoromâna populară.

6. Revigorat prin neologismul cu formă identică – **agru** –, acesta se poate recunoaşte în mulțimea neologismelor latino-romanice în care ca prim element de compunere se iveşte **agro-** (cu varianta **agri-**) avînd semnificația: „agricol”, „de agricultură”.

---

[36] Vezi Mihăilă, **Împrumuturi**, p. 26.

[37] Într-un fel, soarta lui **agru** în limba română se aseamănă cu cea a lui **arbure** (< lat. **arbor, -orem**), ar. **arbure**, megl. **arburi**, ir. **arbur(e)**, care se găseşte în textele vechi ardelene pînă în secolul al XVII-lea, rar însă şi în acestea, şi care a fost înlocuit în limba populară prin „pom”, „copac” şi „lemn”, pentru ca în literatura mai nouă să se reintroducă arhaismul **arbure** sau neologismul **arbor**, care prin apropiere de cuvîntul cel vechi a primit şi forma **arbore** (vezi DA, s.v. **arbore**).

Scanned with OKEN Scanner

DESCENDENȚII LAT. *GRUMUS* ÎN LIMBA ROMÂNĂ

Se pare că latina populară cunoştea trei omonime **grumus**, toate moştenite de limbile romanice.

1. **GRUMUS** „mică movilă de pământ", atestat în secolul I î.e.n. în **Bellum Hispaniense** şi la Vitruvius Pollio[1], şi continuat de it. **grumo**, ert. **gruń**, bellun. **grun**, kat. **grum**, sp., pg. **grumo** „Klümpchen" (bulgăr, cocoloş), precum şi de derivatele: mazed. **zgurńire** „die Erde aufwühlen" (a scormoni pământul), lyon., for. **s'agrumì**, südfrz. **s'agrümà** „sich ducken" (a se face mic, a se ghemui)[2].

---

[1] Vezi G. Guțu, **Dicționar latin-român**, p. 530.

[2] REW 3889, s.v. **grumus** „Erdhaufen", „Hügel". Sensul termenului francez de sud este foarte apropiat de cel al expresiei transilvănene a sta (z)**grumurel** „a sta pe vine" (vezi infra).

2. *GRUMUS „Kehle" (grumaz), continuat, după REW 3888, doar de unele derivate[3] ca: rom. **grumaz** (de unde a pătruns și în albaneză[4]), **sugruma** „würgen", it. **digrumare** „wiederkäuen" (a rumega), „gierig schlingen" (a înghiți cu lăcomie), **digruma** „Doppelmagen" (stomac dublu).

3. *GRUMUS „Traubenkern" (sîmbure de strugure), continuat de: prov. **grun** „Korn" (grîu, cereale), südfrz. **grüm de sau** „Salzkorn" (bob de sare, grăunte de sare), de derivatele: ostfrz. **gremé, gremyá** „Pfirsichkern" (sîmbure de piersică), sav. **gremõ**, waadtl. **grümõ** „Obstkern" (sîmbure de fructe), südfrz. **grümó**, sav. schweiz. **gremõ** „Nusskern" (sîmbure de nucă), prov. **grumada** „Trestemwein" (băutură de tescovină amestecată cu apă, poșircă), vionn. **gremal'é** „Nüsse aufknacken" (a sparge nuci); waadtl. **gremelyö** „Mehlklümpchen in der Suppe" (găluște în supă), **dégremillé** „gewandt werden" (a deveni abil, dibaci,

---

[3] Ipoteza lui W. Meyer-Lübke, formulată și în „Litteraturblatt für germanische und romanische Philologie", XII, 240: **grumus, gruma** „Kehle" a fost reluată apoi de Pericle Papahagi, **Notițe etimologice**, ARMSL, seria II, tom. XXIX, 1906–1907, p. 201–242: lat. **grumus** + suf. **-ză**, și de Pușcariu, EWR, nr. 743, p. 63–64. În DA, Pușcariu notează: „înrudit cu alb. **grumas (gurmas)** „gîtlej", care apare și în ital. **digrumare** „a înghiți cu lăcomie" și în rom. **sugruma**". Între W. Meyer-Lübke (REW) și Pușcariu (DA), pe de o parte, și Per. Papahagi, pe de altă parte, există deosebiri importante. Primii doi presupun existența unei forme neatestate ***grumus** cu sensul „Kehle" din care a derivat rom. **grumaz** și alb. **gurmas**, deosebită de **grumus** „Erdhaufen, Hügel", pe cînd Per. Papahagi (**lucr. cit.**, p. 224) crede că **grumaz** derivă din **grumus** „Erdhaufen, Hügel". După Papahagi, „**grumaz** nu e decît diminutivul din **grumus** + sufix. **-ză**", însemnînd în fond „deal, deluşor". Aşadar, Per. Papahagi presupune că lat. **grumus** „deal" a dezvoltat, apoi, sensul de „Kehle" (grumaz).

[4] Ipoteza împrumutului albanez din română o exprimase și Th. Capidan în **Raporturile albano-române**, DR, II, p. 444–554, în special p. 480, însă, după Grigore Brâncuș, **Vocabularul autohton**, p. 85, faptul „nu se poate dovedi prin nimic, după cum nedemonstrată rămîne și afirmația altor cercetători că româna ar fi luat termenul din albaneză". Alb. **grumas, gurmaz** nu se poate explica nici prin latină, deoarece lat. **u** ar fi devenit în alb. **ü**, ceea ce nu s-a întîmplat (cf. Th. Capidan, **lucr. cit.**, p. 480; Gr. Brâncuș, **op. cit.**, p. 85).

Scanned with OKEN Scanner

sprinten), „sich entwickeln" (a se dezvolta) şi de compusele: afrz. **esgrumer, esgruner,** prov. **esgrunar** „zerbröckeln" (a fărîmiţa), minh. **grumar** „sprossen" (a răsări, a creşte, a da vlăstare) (REW 3890).

Grumus este atestat şi sub forma **grummus** la L. Accius, secolul II î.e.n., apud Nonius Marcellus, secolul IV e.n., 15, 20: **terra collectio, minor tumulo** P.F. 86, 4 „tertre" (movilă, dîmb). Despre **grumus,** A. Ernout, A. Meillet, **Dictionnaire étymologique de la langue latine. Histoire des mots,** Paris, 1959, p. 283, de la care am luat şi informaţiile de mai sus, afirmă că este un termen rar şi tehnic. Cuvîntul, după aceeaşi autori, pare a nu avea nici un raport cu **grumus** „pépin de raisin, noyau" (sîmbure de strugure, sîmbure) şi „gosier" (pomme d'Adam?) (gîtlej, mărul lui Adam?) cu descendenţi în limbile romanice. Tot de la Ernout şi Meillet aflăm că în latină **grumus** nu are un etimon sigur.

Grumus „movilă" pare a fi fost un termen rar şi tehnic în latina clasică, dar, după cum o dovedeşte păstrarea lui în numeroase limbi romanice[5], în latina populară tîrzie, el trebuie să fi fost un cuvînt viu.

Alături de **grumus** „mică movilă de pămînt", în latină este atestat şi derivatul diminutival **GRUMULUS, -I,** s.m., care apare, spre exemplu, la Plinius, cu sensul de „grămăjoară", „moviliţă"[6].

Grumulus „Hügelchen" (moviliţă), „Klümpchen" (bulgăr, cocoloş) are şi el urmaşi în limbile romanice: mazed. **grumur** „Erdhaufen" (grămadă de pămînt), haţ. **grumuleu,** it. **grumolo** „Herz des Kohls" (inima, coceanul verzei) şi derivatele: rum. **grumura** „zudecken" (a acoperi) şi frz. **grumeau** „Klümpchen" (REW 3887).

După cum s-a putut observa, REW nu include printre continuatorii lat. **grumus** cuvîntul românesc **grum,** deşi acesta

---

[5] În afara atestărilor din REW 3889, vezi Teofil Teaha, **Lat.** *grumus* **în română şi în limbile romanice (II),** CL, XXIII, 1978, nr. 1, p. 83, unde sînt consemnate o serie de forme extrase din: Karl Jaberg und Jakob Jud, **Sprach- und Sachatlas Italiens und der Südschweiz,** Zofingen, 1928–1940 şi din G.B. Pellegrini, **Atlante storico linguistico etnografico friulano,** Udine, 1972–1974.

[6] Vezi G. Guţu, **op. cit.,** p. 530.

Scanned with OKEN Scanner

apare, spre exemplu, la Cihac, p. 113, unde citim: „GRUM s.m. monceau, tas, amas: L. **grumus**, it., esp., port. **grumo**, v.fr. **grume**". Tot Cihac consemnează și derivatul **grumuleț**, s.m. dim.

Probabil, W. Meyer-Lübke n-a introdus pe rom. **grum** printre descendenții lat. **grumus**, datorită faptului că acesta nu apărea nici în cele mai de seamă lucrări lexicografice românești editate pînă la acea dată (1934): Șăineanu, DU, Pușcariu, EW, CDDE, CADE, DA, TDRG (dintre care unele dedicate în mod special elementelor românești de origine latină). Nici în dicționarele mai recente (Scriban, DM, DEX) cuvîntul n-a avut o soartă mai bună, fiind inserat doar în cel al lui Cioranescu: „**grum, (-muri)**, s.n. Monton, pila, hacina amontamiento". Lat. **grumus** „morro". Tot Cioranescu face observația că termenul nu apare decît în lucrările lexicografice vechi, la Cihac, Miklosich, **Slaw. Elem.**, 18, Meyer, **Neugr. St.** IV, Damé și că acesta nu pare a mai fi uzual în dacoromâna actuală.

Absența dr. **grum** (< lat. **grumus**) și a lui **grumur** (< lat. **grumulus**) din **Dicționarul Academiei** se explică, după T. Teaha, „datorită unei insuficiente documentări asupra stărilor de lucru din graiurile populare, la data cînd s-a tipărit acea fasciculă din DA"[7]. Are dreptate și D. Loșonți[8] cînd susține că dicționarele citate nu-l menționează pe **grum** crezînd că acesta n-a avut niciodată circulație reală în limba română, fiind copiat în dicționarele vechi (**Lexiconul de la Buda, Dicționarul** lui Laurian și Massim) din cele latine.

De la T. Teaha (**lucr. cit.**, p. 256) aflăm că prima atestare datează din 1801 și că ea se datorează lui Samuil Micu-Klein (**Dictionarium valahico-latinum** [1801]) care îl consemnează pe **grum** cu sensul „sommet" (înălțime, teren ridicat). Mai tîrziu **grum**, cu pl. **grumuri**, apare în **Lexiconul de la Buda** cu corespondentele în latină, maghiară și germană „**grumus**, tetö, der Haufe" precum și în expr. **implu ceva cu** *grumu* „accumulo,

---

[7] T. Teahà, **lucr. cit.**, (I), CL, XXII, 1977, nr. 2, p. 235.

[8] Dumitru Loșonți, *Grum, grumur* **și derivatele lor**, CL, XXII, 1977, nr. 2, p. 187–190.

gregatim, tétezni". Este înregistrat, de asemenea, diminutivul **grumuleţ** „grămăjoară, deluşor". Tot **Lexiconul de la Buda**, la litera p (s.v. **popîlnesc**) introduce vèrbul **grumuesc** explicat prin sintagma „implu cu vîrf".

Laurian şi Massim cunosc şi pe **grumulu** sau **grumuru**, s.m. însemnînd „mica inaltime de pamentu", „mica eminentia" care provine din lat. **grumulus**. Cei doi autori ai dicţionarului academic latinist cred că din „**grumu** a essitu vulgariulu **gruiu**"[9].

Grum (şi **grumuleţ**) apar apoi într-o serie de lucrări lexicografice bilingve: Raoul de Pontbriant, **Dictiunaru româno-francesu**, Bucureşti-Götingen-Paris-Leipzig, 1862, A. de Cihac, **op. cit.**, Fr. Damé, **Nouveau dictionnaire roumain-français**, Bucureşti, 1894[10], Sab. Pop-Barcianu, **Dicţionar român-german şi german-român**, Partea I-a: **Română-germană**, unde **grum** este glosat „das Stück, der Haufen"[11].

Grum a lăsat urme şi în toponomie. Un astfel de nume de loc este atestat în Banat în 1717 de Pesty Frigyes, **Krassó varmegye törtenete**, II, 1, p. 199–200 (apud Drăganu, **Românii**, p. 234, care-l consideră o variantă a lui **Gruń**) şi în **Grumač**, localitatea Chizi din Ugocea, pe care Drăganu (**op. cit.**, p. 388) îl raportează la **grumur** < **grumulus**, toponim ce presupune existenţa unui ***grum** < lat. **grumus**[12].

Un alt toponim bănăţean care are la bază tema **grum-** cu sensul de „stog, grămadă" ar fi, după V. Ioniţă (**Note de toponomie bănăţeană**, SLLF, III, Reşiţa, 1976, p. 302), **Grumotinul**, numele unei înălţimi muntoase la vest de vîrful Sturu din masivul Ţarcu, ipoteză acceptată şi de T. Teaha (**lucr. cit.**, p. 237). Din cauza părţii finale ne gîndim că toponimul ar

---

[9] Pentru etimologia lui **grui**: lat. ***grunnium**, vezi M. Homorodean, **Cu privire la sinonimia dintre *pisc* şi *grui***, CL, IV, 1959, p. 105–125. Şi Per. Papahagi, **Notiţe etimologice**, p. 225, derivă ar. **gruńu**, s.m. „bărbie" şi dr. **grui** „Hügel, Hügelchen" din lat. **grumus**, mai exact dintr-un ***grumeus**, lucru imposibil din punct de vedere fonetic pentru dacoromână, datorită faptului că m urmat de e în hiat nu putea deveni în româna nord-dunăreană ń şi apoi ţ.

[10] Vezi T. Teaha, **lucr. cit.**, p. 235.

[11] Vezi D. Loşonţi, **lucr. cit.**, p. 188.

[12] Vezi şi D. Loşonţi, **ibidem**.

Scanned with OKEN Scanner

putea pleca mai degrabă de la un nume de persoană derivat de la tema **Grum-** (cf. nfam **Grumeş** la Iordan, DNFR, p. 232) cu suf. compus **-ot-in** ca în **Sîmbotin** sau ca în nb bg. **Sabotin, Slavotin, Radotin, Milotin, Gramotin, Dobrotin** (Ilčev, **Rečnik**, p. 603).

Indirect, existența lat. **grumus** în romanitatea orientală este dovedită de o serie de derivate sau compuse formate pe teren românesc de la **grum**, cum ar fi, printre altele, verbul **a grumui** „a umple cu vîrf", citat deja din **Lexiconul de la Buda** (vezi supra).

Existența lui **grum** în romanitatea răsăriteană este presupusă și de ar. **gum**, s.m. (înregistrat de I. Dalametra, **Dicționar macedo-român**, 1906), însemnînd „monceau, tas" și care apare în compusul **gumaradă** „rangée de monceau de pierres" (șir de grămezi de pietre) pentru a cărui etimologie Giorge Pascu, **Dictionnaire étymologique macédoroumain. I. Les éléments latins et romans**, p. 96, reconstituie o formă ***grum** < **grumus** „petit tas, petit tertre" (grămăjoară, grămadă mică)[13]. Aceeași etimologie este acceptată și de DDA, care s.v. **gumarádă**, s.f., pl. **gumarádz** „grămadă de pietre", „tas de pierres dans une emblavure", după ce trimite la Dalametra (**op. cit.**) și la DR, I, 216, notează: „ < ***grum** < lat. **grumus** + **aradă**".

Un apelativ asemănător cu cel din ar., **grămuradă** (pl. **grămurăzi**) „movilă" îi este comunicat din Banat, de la Jupani, comuna Traian Vuia, jud. Timiș, lui D. Loșonți de Ioan Stratan. **Grămurada** este și numele unei movile din Jupani. La Susani, localitate învecinată cu Jupanii, apare toponimul **Grămurada lui Ticu**, denumind, de asemenea, o movilă. Din

---

[13] Pascu lasă să se întrevadă că etimologia i-ar aparține, deși aceasta fusese stabilită de V. Bogrea (**Cîteva considerații asupra toponimiei românești**, DR, I, p. 216–217, nota 3), care vorbind de **Arade**, nume de movilă în Dolj, arată că toponimul trebuie să provină de la o formă de plural al unui termen **aradă** < n. gr. 'αραδα „șir", „rînd" (acesta însuși din it. **arada**, ml. **rada**, fr. **raie** [...] care se găsește în mr. **gumaradă** „grămadă de pietre strînse într-un ogor" (Dalametra) = ***grumaradă**, lit. „aradă (șir) de grămezi de acest soi" (din ***grum** = lat. **grumus** „petit tas de terre, petit tertre, petit éminance d' un champ", al cărui diminutiv **grumulus** a dat pe mr. **grumur** „stog, grămadă").

Scanned with OKEN Scanner

județul Hunedoara, D. Loşonți (**lucr. cit.**, p. 190) notează numele de locuri: **Grumuradă** ridicătură (Chitid) şi **Gumuradă** „coastă" (Zăvoi). La baza toponimelor de mai sus, lingvistul clujean consideră că stă apelativul ***grumuradă**, respectiv ***gumuradă** „movilă", rezultat din contaminarea lui **grumur** cu **grămadă**. Forma ***gumuradă** a luat naştere din ***grumuradă**, cu disimilarea totală a primului **r**. Am adăuga că **grămuradă** din Banat a rezultat tot din ***grumuradă** prin disimilarea **u...u** > **ă...u**. Cum în dacoromână nu a fost atestat un apelativ **aradă** ca în arom., etimologia presupusă de D. Loşonți pentru apelativele şi toponimele de mai sus pare a fi cea adevărată. Ba mai mult, cum în ar. este atestat şi apelativul **grămadă** (vezi DDA, p. 594) alături de **grumur** (vezi **ibidem**, p. 599), nu este exclus ca ar. **gumaradă** să provină din contaminarea lui **grumur** (< lat. **grumulus**) + **grămadă**. În cazul acesta, în afară de disimilarea totală a primului **r**, ar fi trebuit să aibă loc şi disimilarea **u...u** > **u...a**.

Înrudit cu **grum** este ar. **grumbă**, s.f., pl. **grumbe**, care la T. Papahagi (DDA, p. 599) apare împreună cu **grumbur**, s.n., pl. **grumbure**, însemnînd „grămadă", „tas de terre, tas de pierres", derivat de învățatul aromân din lat. **grumus, grumulus**. Relația dintre cele două forme la Papahagi rămîne un pic neclară, sau, mai bine zis, are nevoie de unele clarificări. De fapt, **grumbur** nu este decît o variantă fonetică a lui **grumur**, s.m., cu pl. **grumuri** „grămadă, cîrd", „tas, amas, volée": **sfindúkile adunáte** *grúmur* (lăzile strînse grămadă); **u vătămáĭ ... mutrîĭ** *grumúrlu* **moále** (am ucis-o ... privii grămada moale); **di frica a lor** [găile] **ímnă în** *grúmuri* **múlte deadún** (de frica lor [ciorile] umblă în cîrduri, laolaltă) pe care Tache Papahagi (DDA), de unde am reprodus cele de mai sus, îl derivă din lat. **grumulus** „petit tas, petit tertre". **Grumbur**, s.n., cu pl. **grumbure**, a luat naştere din **grumur**, s.m., cu pl. **grumuri**, prin schimbarea genului şi prin fenomenul fonetic numit de S. Puşcariu d e s p i c a r e c o n s o n a n t i c ă[14]. În acest caz, este vorba de d e s p i c a r e a sonantei bilabiale nazale **m** în **mb**, fenomen ce apare şi în alte cuvinte aromâneşti (şi chiar în unele dacoromâne:

[14] Puşcariu, LR, II, p. 120–126, § 72.

Scanned with OKEN Scanner

sîntirimb „cimitir", **catarambă**, vezi infra toponimul hațegan **Grumbuleu**): cf. **treambură** în loc de **tremură**, **amburți** în loc de **amurți**, **șcl'imbură** (Capidan, **Aromânii**, § 228) în loc de **șcl'imură** „a plînge" din lat. ***exclamorare**[15]. Același fenomen ne întîmpină și în albaneză: **trëmp** < **trëmb** < lat. **tremo**, **rambi** < lat. **aramen**, **rembë** < lat. **remus**, **shëmbëloj** < lat. **similare**, **krimp** „vierme" < indoeur. ***krimis**[16].

În ceea ce-l privește pe **grumbă**, s.f. cu pl. **grumbe**, acesta ar putea să-l continue pe lat. **grumus** devenit neutru: **grum**, cu pl. ***grume**, de unde, apoi, prin același fenomen al d e s p i c ă r i i lui **m** în **mb** s-a putut ajunge la forma actuală. De la pl. ***grume** (> **grumbe**) s-a refăcut o formă de sg. ***grumă** (> **grumbă**). Nu este exclusă nici influența lui **tumbă**, s.f., pl. **tumbe** „dîmb, mormînt", „petit élévation de terre", „butte" (< lat. **tomba** „tombe, sepulcre"). O contaminare între ar. ***grum** și ar. **tumbă**, sau, oricum, o influență în fonetism și în gen a acestuia din urmă asupra lui ***grum** poate fi justificată de marea asemănare semantică a celor două cuvinte. Pericle Papahagi (**Notițe etimologice**, p. 224), vorbind despre ar. **grumur**, arată că acesta înseamnă „tumulus", grămadă mare de pămînt în loc șes, mormînt din vechime (ce se caracterizează printr-un morman mare de pămînt), care, la aromâni, se mai numește **tumbă**. Apelativul ***grumă**, presupus a sta la originea ar. **grumbă**, este indirect dovedit de toponimul **Gruma di Jos**, numele unui dîmb de pe o coamă, notat de D. Lesonți (**lucr. cit.**, p. 188) din Goleș, jud. Hunedoara.

În **Lexiconul de la Buda**, 1825, p. 247, este înregistrat diminutivul **grumuleț** (s.v. **grumuletiu**) „grumulus", „deluşor"[17], care s-a format de la **grum** cu ajutorul suf. **-uleț**: cf. **aculeț** < **ac**, **bobuleț** < **bob**, **căluleț** < **cal**, **cerculeț** < **cerc**, **deluleț** < **deal**, **grupuleț** < **grup**, **lănțuleț** < **lanț**, **măluleț** < **mal**, **rîuleț** < **rîu**[18] etc. Nu este exclusă nici posibilitatea derivării acestuia de

---

[15] Idem, **ibidem**, p. 121.

[16] Idem, **ibidem**.

[17] Vezi Vasile D. Țâra, **Termeni regionali de origine latină în *Lexiconul de la Buda***, în **Studii de dialectologie**, Timișoara, TUT, 1984, p. 375.

[18] Vezi Pascu, **Sufixele**, p. 318 și Elena Carabulea, **Interfixul [vocală +] d- în derivarea nonverbală din limba română**, SMFC, VI, 1972, p. 117–135, în special p. 121.

Scanned with OKEN Scanner

la **grumul** (atestat de Laurian şi Massim) (< **grumur**, prin disimilarea r – r > r – l), cu suf. diminutival **-eţ: brîneţ** „brîu mic", **copileţ** „rejeton de maïs", **gruieţ, podeţ** etc. (la Pascu, **Sufixele**, p. 316). **Grumuleţ** ca apelativ (cu pl. **grumuleţe**) a fost notat de D. Loşonţi (**lucr. cit.**, p. 189) din localitatea hăţegană Merişor, cu sensul „r i d i c ă t u r ă, dungă de teren mai ridicată".

Un alt derivat de la **grum** este **grumul'eu** „ridicătură de pămînt, movilă", înregistrat de Densusianu, **Haţeg**, p. 54, precum şi în următorul text cules din Toteşti, text în care cuvîntul apare la plural: **grumulee:** „La Grădîşti ie pămînt arător; sînt nişte **grumulee** acolo; or fost ştiuţi din vremile hăle veţi" (idem, **ibidem**, textul CLXIX, p. 157). Densusianu (**op.cit.**, p. 55 şi **Glosarul**, p. 319) înregistrează şi varianta **grumud'eu.** După el, cele două forme nu pot fi izolate de ar. **grumur** avînd acelaşi înţeles şi derivînd din lat. **grumulus**[19]. După savantul român, „terminaţiunea nu este clară; admiţînd că **grumul'eu** e rezultat prin disimilaţiune din ***grumuŕeu** rămîne neexplicată adăugarea lui **-eu**" (p. 55). El se gîndeşte la o contaminare cu un cuvînt străin: „poate cuvîntul s-a încrucişat cu altul de origine streină, dar nu vedem care ar fi acesta (încrucişarea cu alte forme pare să reiasă şi din înlocuirea lui -l- cu -d- şi s-ar putea ca alterarea aceasta fonetică să fie datorită influenţei lui **grămadă** sau mai curînd srb. **gromada**". Densusianu nu se îndoieşte de originea latinească a termenului haţegan [20]: „În orice caz originea latină a acestui cuvînt ni se pare neîndoioasă, pentru că în nici o limbă streină nu întîlnim vreo formă care să-i corespundă (srb. **gromada** „grămadă", cu toată asemănarea de înţeles, nu poate fi luat în consideraţiune)". Sextil Puşcariu (DR, V, p. 410) presupune că forma haţegană **grumudeu** a luat naştere din **grumureu** prin disimilarea **r–r > r–d**. Acest tip de disimilare îl mai găsim, după Puşcariu, în cuvîntul ardelenesc de prin părţile Sibiului **păpăradă** „păpară", „jumări de ouă" derivat de el din ***papărară**

---

[19] Vezi şi CDDE 771.

[20] De fapt, a termenului-bază de la care s-a format cuvîntul haţegan.

Scanned with OKEN Scanner

(= **păpară** + suf. **-ar**, ca în **lăptar(e)**, **vărzare**), precum şi în ar. **arudicari** (alături de **alunicari** şi **aruricari**) care ar fi rezultat din ***aruricari** < ***aluricari**. Explicaţia aceasta este reluată de Puşcariu şi în DR, VIII, p. 124, în nota ce se continuă de la p. 123.

Grumuleu, s.n., pl. **grumuleie**, însemnînd „deal mic, deluşel" este înregistrat de Ion Conea dintr-o altă localitate haţegană – Clopotiva –[21] şi din Gorj de Radu Sp. Popescu[22], fără ca ultimul să indice şi sensul cu care termenul circulă în Oltenia de nord. Autorul trimite în notă [11] la Densusianu, **Graiul din Ţara Haţegului**, p. 55: lat. **grumulus**, adăugînd: „Este atestat şi în Haţeg şi valea Jiului, cu sensul „deluşor" (vezi Homorodean, în SMO, p. 98)[23].

Grumuleu „moviliţă", „deluşor" se explică etimologic din **grum** „movilă" (< lat. **grumus**) + suf. **-uleu** pe care îl mai găsim

---

[21] Ion Conea, **Clopotiva, un sat din Haţeg**, I, Bucureşti, 1940, p. 131.

[22] Popescu, **Gorj**, p. 93. Vezi idem, **Termeni entopici dialectali caracteristici Banatului, nordului Olteniei şi sud-vestului Transilvaniei**, CL, XXIX, 1984, nr. 1, p. 63.

[23] Mircea Homorodean, **Toponomia satelor Cinciş şi Valea Ploştii (judeţul Hunedoara)**, SMO, p. 98 (de la care am luat şi informaţia din Conea, **Clopotiva**) afirmă că **grumuleu** a fost înregistrat şi de ALR II 5112/833. Consultînd harta 33 BOLOVANI (DE PĂMÎNT ÎN ARĂTURĂ) din ALR s.n., vol. I, hartă ce s-a întocmit pe baza întrebării 5112 [întrebare indirectă: Cum numiţi bucăţile mari de pămînt rămase pe arătură cînd locul arat a fost tare?] n-am găsit nici o formă **grumuleu**. În punctul cartografic 833 Cimpa-Paroşeni (valea Jiului) s-a răspuns cu termenul grũş [s]; [*] **gruş**. Subiectul ocazional [*] a fost o femeie din Poiana Sibiului. **Grumuleu** nu apare nici pe harta 89 MOVILĂ (vezi ALR s.n., vol. III), hartă elaborată după răspunsurile la întrebarea 2473 la chestiunea: mică ridicătură izolată la şes (hîlm, movilă, huncă). Vezi şi hărţile 629 şi 630 din vol. al II-lea al ALR s.n. Se pare, totuşi, că **grumuleu** „moviliţă" ar fi fost înregistrat de E. Petrovici din Petrila (fostul cătun Cimpa), întrucît la el trimite şi D. Loşonţi (**lucr. cit.**, p. 187), doar că el ar fi fost omis în hărţile ALR II redactate pe baza întrebărilor menţionate. Tot de la Cimpa, **grumuleu** „movilă" a fost notat în anchetele pentru **NALR-Transilvania** (D. Loşonţi, **ibidem**, p. 187).

Scanned with OKEN Scanner

în **bobuleu** „bob mic" < **bob**, **brăduleu** „nume de țap" < **brad**, **gurguleu** „ridicătură de pămînt" (cf. **gurgui** „vîrf de deal"), **ţuţuleu** „vîrf de deal" (cf. **ţuţui** „ridicătură")[24].

Grumuleu a pătruns şi în toponomie, fiind atestat în Ţara Haţegului, în Valea Jiului şi în Gorj. Sub forma **Grumuleu**, Densusianu (**op. cit.**, p. 64) notează numele unui deluşor din Băieşti, iar cu d e s p i c a r e a lui **m** în **mb** (ca în ar. **grumbă** şi **grumbur**): **Grumbuleu**, numele unui alt deluşor din Hobiceni-Uricani. Sub forma **Grumuleie**, care presupune un apelativ **grumuleu**, pl. **grumuleie**, Radu Sp. Popescu (**Gorj**, p. 131) menţionează numele unei ţarini din comuna gorjeană Runcu. **Grumuleu**, ca toponim, a fost înregistrat din Ţara Haţegului, în afară de Densusianu, de D. Loşonţi (**lucr. cit.**, p. 187) din localităţile: Ciula Mică, Dîlja Mare, Livadia de Coastă, Paroş şi Paroşeni, toate desemnînd r i d i c ă t u r i de pămînt.

Ca apelativ, termenul este notat din aceeaşi regiune din localităţile: Baru, Cigmău, Crivadia, Dîlja Mare, Păucineşti, Petros, Răchitova, Rîu Bărbat, Ruşor, Fizeşti, Toteşti, Livadia de Cîmp, Livadia de Coastă, Vălioara (idem, **ibidem**, p. 187). Pe lîngă sensul obişnuit de „ridicătură de pămînt, movilă", **grumuleu** le mai primeşte şi pe acelea de „grămadă", „vîrf" şi „muşuroi care se face în jurul firului de porumb la praşila a doua" (idem, **ibidem**). Cu metateză, **gurmuleu**, pl. **gurmuleie**, termenul a fost notat din Grădiştea de Munte pentru **NALR-Transilvania** (întrebarea 1644, punctul cartografic 433) de Viorel Bidian şi din Zăvoi de D. Loşonţi, ambele localităţi aflîndu-se în judeţul Hunedoara (vezi Loşonţi, **lucr. cit.**, p. 187).

Revenind la **grumudeu**, notat de Densusianu (**Haţeg**) fără să menţioneze localitatea (localităţile) de unde l-a cules, amintim că apelativul de mai sus a fost înregistrat şi de D. Loşonţi (**lucr. cit.**, p. 189) din Cîmpu lui Neag – Valea Jiului, cu sensul „ridicătură". Lingvistul clujean crede că **grumudeu** este o variantă a lui **grumuleu**, influenţată mai de grabă de **grumudan**, apelativ neînregistrat de dicţionare, dar cunoscut în Ţara Haţegului

---

[24] Vezi exemple la Elena Carabulea, **lucr. cit.**, p. 119.

Scanned with OKEN Scanner

şi în împrejurimi, avînd semnificaţia de „dîmb" (Crivadia), „deal mai rotund" (Dealu Babii), „g r u m u l e u" (Dîlja Mare) etc., decît de **grămadă**, cum presupunea Densusianu. **Grumudan**, cu pl. **grumudane** sau **grumudanuri**, după D. Loşonţi (**lucr. cit.**, p. 189), ar fi un derivat de la **grum** cu suf. **-udan** (sufix asupra căruia promitea să revină mai pe larg într-o contribuţie viitoare). **Grumudan** a pătruns şi în toponomie (cf. **Grumudanu de la Cărări** sau **Grumudanu Cărărilor**, înregistrat de D. Loşonţi de la Uric, jud. Hunedoara). **Grumudan** poate fi format însă şi de la **grumud[eu]** cu suf. **-an** fiind atras de alţi termeni entopici derivaţi cu acelaşi sufix: **gropan** (< **groapă**), **bordan** (< **bord**), **dîmpan** (< **dîmp** „dîmb") etc.

Înrudit cu apelativul **grumuleu** şi cu toponimele provenite de la acesta (vezi supra) trebuie să fie şi numele de loc notat din Valea Ploştii de Mircea Homorodean sub forma **Grumulie** denumind „un pomnol [= platou] deasupra şoselii; de fapt un bot de terasă înalt de cca 20 m"[25]. Apropierea de **grumuleu** a făcut-o şi M. Homorodean (**lucr. cit.**). R. Todoran (**Note lexicologice**, CL, XVIII, 1973, nr. 1, p. 43) crede că toponimul s-ar putea explica din **grumur** + **-ie**, cu disimilarea celui de-al doilea **r**. Numele topic din Valea Ploştii este posibil să plece de la **grumuleie** (pl. lui **grumuleu**) printr-o apropiere de cuvintele terminate în suf. diminutival **-ulie**: **căsulie, cărţulie, cuşculie, măciulie, măgulie** etc. sau direct de la **grum** sau ***grumă** cu ajutorul sufixului menţionat mai sus (pentru care vezi Pascu, **Sufixele**, p. 187–188), cum presupune şi D. Loşonţi (**lucr. cit.**, p. 189). De altfel, **Grumulie** şi **Gruma** se află în hotarele a două sate învecinate din bazinul Cernei hunedorene.

Tot din familia lui **grum** face parte şi toponimul **Grumuleze** (pronunţat **grumulézză**) din hotarul localităţii Pui (Ţara Haţegului), notat de D. Loşonţi (**lucr. cit.**, p. 189) şi descris de informatori ca fiind o „pantă", „două m a m e l o a n e; jos îs largi, sus îs ascuţite". Toponimul, aşa cum arată D. Loşonţi, provine din ***grumuleze**, forma de pl. a unui apelativ neatestat ***grumule(a)z**

---

[25] M. Homorodean, **lucr. cit.**, p. 98.

Scanned with OKEN Scanner

însemnînd „mică ridicătură de pămînt, movilă, deluşor" (derivat din **grumul[eu]** cu suf. **-e(a)z**: cf. **mireaz** „mire") sau mai probabil din ***grumuleaz** „idem", derivat tot de la **grumul[eu]** sau **grumul[le]** cu suf. **-ează**: cf. **foiază** (pl. **foieze**) „fiecare din frunzele care învelesc ştiuletele de porumb; pănuşă" notat pentru **NALR-Transilvania** în Ţara Haţegului şi în împrejurimi şi provenit din **foaie** „idem": cf. şi **sfîrleză** < **sfîrlă, spetează** < **spată** etc. Am adăuga că **grumul** nu trebuie neapărat detaşat din derivatele **grumuleu** şi **grumulie,** întrucît el a fost atestat în dacoromână ca o variantă a lui **grumur,** din care provine prin disimilare. Pentru sufix facem trimiterea la Liviu Franga, **Un sufix diminutival: drom. -ză,** în **Etudes romanes dédiée à Iorgu Iordan 90,** Bucarest, 1978, p. 247–263.

Înrudit cu **grum** (< lat. **grumus**) este, după Th. Capidan[26], arom. **zgurńescu** „scotocesc" (< ***ex-grumio, -ire**). Pericle Papahagi[27] propusese un alt etimon, tot latinesc. Pornind de la sensul „lacom", „a mînca cu lăcomie" pe care-l identifică în ar. **zgurńescu** ce se zice despre găini cînd caută de ale mîncării în gunoi, despre porci cînd caută cu rîtul prin pămînt, făcînd gropi spre a mai găsi de ale mîncării şi despre persoane care scotocesc prin casă, prin lăzi, peste tot, ca să găsească ceva, Per. Papahagi derivă cuvîntul dintr-un ***guruń** (< lat. **gulonem** „lacom") + **-ire** > ***(ex) + gur[u]ńire > zgurńire,** cu sensul primitv de „mănînc cu lăcomie" (despre porci şi găini), de unde „scotocesc" (de ale mîncării), apoi „scotocesc". Th. Capidan respinge etimologia lui Per. Papahagi observînd că „dacă ar fi să admitem o formă arom. din lat. **gulonem,** atunci ar fi trebuit să avem ***gurune,** nu ***guruń,** iar dintr-un arom. **gurune** n-ar fi putut rezulta decît **gurunescu** sau **gurnescu,** dar nu **gurńescu,** al cărui **ń,** adăugăm noi, V.F., presupune un **m** urmat de un **i** lung latin sau un **n** urmat de **e** sau **i** în hiat sau de un **i** flexionar.

Capidan[28] crede că ideea fundamentală a lui **zgurńescu** a fost aceea de „dau cu rîtul prin pămînt" (despre porci), „răstorn

---

[26] DR, II, p. 630–631.

[27] **Notiţe etimologice,** p. 248.

[28] **Lucr. cit.,** p. 630–631.

Scanned with OKEN Scanner

cu rîtul o grămadă de pămînt, ca să găsesc ceva de mîncare", adăugînd că: „De altfel, cînd scotoceşte cineva, răstoarnă obiectele prin care caută să găsească ceva", iar „Cu acest înţeles cuvîntul stă în legătură cu lat. **grumus** „Erdhaufen, Hügel" păstrat în aromână în derivatele **grumur** şi **grumaradă**". Dintr-un **grumus**, arată Capidan, în continuare, se putea forma un ***ex-grumio, -ire** cu sensul de a „scotoci ceva din (grămada de) pămînt" din care, apoi, s-a dezvoltat şi acela de „a scotoci". Din ***ex-grumire**[29] putea să se dezvolte **zgruńire**, din care apoi am avut, adăugăm noi, V.F., prin metateză, **zgurńire**.

O altă explicaţie pentru ar. **zgurńescu** propune Leo Spitzer[30], care porneşte tot de la ideea fundamentală de **dau cu rîtul prin pămînt** (despre porci), însă la baza termenului el nu crede să stea lat. **grumus** „Erdhaufen, Hügel" (***exgrumire**), ci **grunium** „Schweinrüssel" (fr. **groin de porc** etc. REW 3794), aşadar, un ***ex-gruni-ire**. În cazul acesta, verbul ar fi păstrat sensul iniţial al arom. **gruńu** „Kinn" (bărbie), cum cere, bunăoară, Puşcariu, EW 744, şi pentru predecesorul sensului „Kinn" (ca ueng. **gruoń** „Kinn") un astfel de „Schnauze" (rît, bot), „Maul" (gură de animal).

Tache Papahagi, DDA, p. 1298, reproduce toate trei etimologiile propuse fără să se fixeze asupra uneia dintre ele. Etimologiile avansate de Th. Capidan şi Leo Spitzer satisfac atît criteriul formal (în ar. **ń** provine şi dintr-un **m** urmat de **i** lung, cum cere ***exgrumire**, dar şi dintr-un **n** urmat de **i** în hiat cum cere **grunium** sau ***grunnium** în ***ex-gruńi-ire**) cît şi cel semantic.

După cum am arătat deja (vezi supra), în limba latină a fost atestat şi diminutivul lui **grumus**: **grumulus**, care, la rîndul lui, a fost moştenit de unele limbi romanice, inclusiv de română, cum o dovedesc formele dacor. **grumur** şi **grumul** din **Dicţionarul** lui Laurian şi Massim şi cele arom. **grumur** şi **grumhur** (vezi supra).

Tot cu **grumur**, şi anume cu forma de pl. **grumure**, articulat **grumurele**, avem a face şi în următoarele versuri culese

---

[29] La Capidan ***ex-gurmire**, printr-o greşeală de tipar.
[30] DR, III, p. 657.

Scanned with OKEN Scanner

de N. Păsculescu (**Literatură populară românească**, Bucureşti, 1910, p. 32) din localitatea dobrogeană Slobozia-Conachi, jud. Tulcea: „Ară**ră** joile, toate văile / Vinerile, **gurmirile**". La forma de mai sus s-a ajuns de la **grumurele**, prin disimilarea primului **e** şi prin metateza **gru- > gur-** (cf. mai sus **gurmuleu**, criş. **gurmaz** „grumaz" la Tealha, **Crişul Negru**, p. 173, **agur** „agru"), apoi cuvîntul a fost transformat în **gurmirile**[31].

Intensificarea cercetărilor asupra variantelor regionale ale limbii române a confirmat existenţa lui **grumur** în unele graiuri dacoromâne actuale cu sensul de „muşuroi care se face în jurul firului de porumb, la praşila a doua". Sensul de mai sus, în sintagma **grúmuri la cucurúz**, a fost notat de E. Petrovici (ALR s.n., vol. I, h. 102) din punctul cartografic 102 (Feneş, jud. Alba) şi relevat de R. Todoran în **Note lexicografice**, CL, XVIII, 1973, nr. 1, p. 42. Cu acelaşi sens, termenul a mai fost înregistrat din cîteva localităţi apropiate de Feneş: Băcăinţi (cu pl. **grumure**), Bulbuc (cu pl. **grumuri**), Ceru Băcăinţi, Curpeni, Fîntînele, Valea Mare (cu pl. **grumuri**) de D. Loşonţi (**lucr. cit.**, p. 190). T. Tealha (**lucr. cit.**, p. 237) semnalează din Toteşti (Haţeg) cuvîntul cu acelaşi sens în sintagma **facem grumur la porumb.**

De la **grumur** „muşuroi ce se face în jurul firului de porumb, la praşila a doua" s-a format verbul **a grumura** „a face muşuroi în jurul firului de porumb, la praşila a doua, a îngrămădi pămînt la rădăcina porumbului": **grumurîm** (ALR s.n., vol. I, h. 101, pct. 102; **ibidem**, h. 102, pct. 102 note; vezi R. Todoran, **lucr. cit.**, p. 43) Cu prefixul **în-** (**a îngrumura**), avînd acelaşi sens, verbul a fost notat de D. Loşonţi din Băcăinţi: **îngrumur, îngrumuri, îngrumură**; Bulbuc: **să-l îngrumurăm** bine...; cine-l mai **îngrumurează**; Curpeni şi Valea Mare: **îngrumurăm**; Fîntînele: cucuruzu **se-ngrumură**; Sărăcsău: **să-l îngrumuri** bine..., **îl îngrumurezi.**

---

[31] Glosarul care însoţeşte lucrarea explică termenul **gurmir** drept „loc puţin ridicat, podiş". V. Bogrea, DR, II, p. 216–217, 555, 653, consideră că forma articulată **gurmirile** nu este altceva decît o variantă fonetică modificată datorită, probabil, ritmului din poezie a formei de plural **grumurile**, provenită din sg. **grum.** Vezi şi Tealha, **lucr. cit.**, I, p. 236, nota 6.

Scanned with OKEN Scanner

Verbul **a grumura** a fost notat mai întîi de A. Viciu într-o colindă din Ardeal: „Pe gura de raiu / Boare îmi trăgea, / Măru-mi legăna, / Merele-mi pica / Masa-mi **grumura**" / fiind explicat „a îngrămădi ceva într-un loc, a acoperi ceva cu ceva". După C. Lacea, cuvîntul ar continua un lat. ***grumulare**, derivat din **grumulus**, care a dat în arom. **grumur** „grămadă". Pentru accepțiunea verbului în limba română, Lacea (DR, II, p. 624) trimite la it. **grommare** „formar gromma (crosta)", **grommato** „ricoperto" (acoperit). Lacea nu cunoștea la acea dată și termenul dacoromânesc dialectal **grumur**, pentru că în felul acesta ar fi putut formula (și) ipoteza derivării verbului pe terenul limbii române, mai exact a dialectului dacoromân, cum presupune, spre exemplu, Cioranescu, fără ca el să respingă categoric asertiunea lui Lacea.

Grumur dobîndește în dacoromână și sensul de „vîrf" în e x p r. **a umplea cu grumur** „a umple ceva (de ex. o măsură de cereale) cu piept, cu vîrf". Expresia de mai sus a fost notată de D. Loșonți (**lucr. cit.**, p. 190) din mai multe localități: Bulbuc, Fîntînele, Valea Mare, jud. Alba, iar din Vața de Jos, de lîngă Brad, jud. Hunedoara, T. Tealha (**lucr. cit.**, p. 237) a consemnat-o în contextele: **facem *grumur* cînd măsurăm cu banița grîu, fasole, porumb; îi facem *grumure*, adică o măsurăm cu vîrf, nu retezată.**

Grumur cunoaște în dacoromână și sensul de „cîrd, ceată, mulțime, grup" ca în aromână (vezi supra) și ca în retoromană, în deosebi, în Friul: **grum (de fede), un grum di vaci, grum (di piores, di fei, di fedes), un grum di ave** etc. (vezi T. Tealha, **lucr. cit.**, II, p. 84). Sensul acesta al lui **grumur** din dacoromână a fost notat mai întîi de I. Micu Moldovanu din Cîmpia Transilvaniei în forma de pl. **grumuri** în contextul: **Sta oamenii tot *grumuri***[32]. Cu același sens de „cîrd, grămadă", termenul a fost recent înregistrat din Munții Apuseni, mai exact din localitatea Mărișel Costești, jud. Cluj, de Maria Ioniță, **Cartea**

---

[32] Vezi Romulus Todoran, **Material dialectal. I. Din însemnările lexicografice ale lui I. Micu Moldovanu**, MCD, I, p. 23.

Scanned with OKEN Scanner

vîlvelor, Cluj-Napoca, Ed. Dacia, 1982, p. 150: „O fost on om şi să duce pîn pădure. Şi numa tăt aude flişcăind acolo şi făcînd oarice zgomot. Oare ce-ar fi? Să duce, să mnină... Iacă era on soc şi pă socu ala era, o zîs că optsprăzece [şerpi] o fost. Tăţ erau aşe **grumur** laolaltă"[33].

Un derivat diminutival de la **grumur** este **grumurel. Grumurel**, s.n., pl. **grumurele**, după o comunicare orală primită de la Mihai Marcu Deleanu, originar din Boiu, de lîngă Sighişoara, în comuna sa natală cuvîntul are sensul de „grămadă, grămăjoară" şi se foloseşte în contexte ca: **puii s-au strîns** *grumurel* **sub clocă** „puii s-au strîns grămadă sub cloşcă" sau **copiii fac** *grumurele* **de năsîp** „copiii fac grămăjoare de nisip". Acelaşi termen a fost notat în cursul anchetelor pentru **NALR-Transilvania** de D. Loşonţi în e x p r. **stă grumurel** „stă pe vine" din Ungheni, jud. Mureş, ca şi varianta cu (s-) z- protetic: **stă zgrumurel.** Loşonţi înclină să creadă că (z)**grumurel** este un derivat din **grum** + **-urel** (cf. **stă pupurel** în Bobîlna, jud. Cluj, unde **pupurel** < **pup** + suf. **-urel**) şi mai puţin probabil din **grumur** + suf. **-el.** Dar **pupurel** din e x p r. **stă pupurel** este format mai degrabă de la pl. **pupuri** al lui **pup** „cocoaşă" (vezi DLR, t. VIII, partea a 5-a, litera P, s.v. **pup**[34]) cu suf. **-el.**

Unii dintre descendenţii româneşti ai lat. **grumus,** respectiv **grumulus** au fost împrumutaţi de limbile vecine. Astfel ar. ***grumăradă** a pătruns în bulgară, aşa cum o dovedeşte Th. Capidan în **Raporturile lingvistice slavo-române. I. Influenţa română asupra limbei bulgare,** DR, III, p. 177: „o altă formă importată din dialectul aromân este şi **gramorada** pe care am întîlnit-o într-o ghicitoare (Sbornik, VI, 252): **„živo zivulče na gramorada leži živo meso tьrga"** (vieţuitoare vie

---

[33] Menţionăm că în glosarul care însoţeşte cartea Mariei Ioniţă cuvîntul nu este consemnat.

[34] Pascu (**Dict. étym.**) introduce printre derivatele lui **grumur** şi adv. **ingrumuru** (Boiagi) „par tropes, par bandes, en foule", pe care la Papahagi, DDA, nu-l găseşc. Savantul aromân a considerat probabil că în acest caz este vorba de locuţiunea adverbială **în grumuri** (cf. supra **di frica a lor** [găile] **imnă în grumuri, multe deadun** „de frica lor [ciorile] umblă în cîrduri, multe laolaltă).

Scanned with OKEN Scanner

zace pe o grămadă, trage din carne vie) şi care reprezintă o formă mai veche a cuvîntului **gumăradă** „grămadă de pietre strînse, stog de pietre strînse într-un ogor" (Dal[ametra]), iar acesta este un derivat din **grumur** (< lat. **grumulus**) despre care vezi mai pe larg ale mele **Die Nomin. Suff. im Arom.** în Jahresb. XVI, p. 11. În cuvîntul aromân **r** din silaba iniţială a dispărut sub influenţa disimilatoare a lui **r** următor; în bulgărescul **gramorada** „grămadă", din ***grumăradă**, el s-a păstrat". De menţionat este însă faptul că **gumăradă** nu este un derivat (de fapt, un compus) de la **grumur** (< lat. **grumulus**), cum se exprimă Th. Capidan, ci de la ***grum** (< lat. **grumus**).

Mai adăugăm că în albaneză se mai găseşte un împrumut din aromână: **grumul** „Haufen" (< ar. **grumur**), care în limba şchipetarilor nu poate veni din lat. **grumulus**, din cauza lui **u** care trebuia să dea în alb. **ü** şi nici din ital. **gromolo** care însemnează „Herz (von Kopfsalat oder vom Kohl)", cum dă G. Meyer, EWA 132. Dacă termenul albanez nu vine direct din românescul **grumur** „grămadă" (**grumur di leamne**) cu **r** final disimilat, spune Th. Capidan, **Raporturile albano-române**, DR, II, p. 475, atunci păstrarea lui **u** pentru **ü** s-ar putea datora contaminării cu forma aromână. Din aceleaşi motive fonetice, nici CDDE 771 (s.v. **grumur**) nu admite împrumutul albanez din latină, ci direct din dialectul aromân.

La capătul expunerii noastre se impun cîteva concluzii:

1. Din cele trei omonime latineşti **grumus** însemnînd a) „Erdhaufen", „Hügel" (grămadă de pămînt, movilă), b) „Kehle" (gît, gîtlej, beregată), c) „Traubenkern" (sîmbure de strugure), limba română l-a păstrat în mod sigur pe primul, care a devenit **grum** „movilă", astăzi ieşit din uz, dar atestat în unele lucrări lexicografice mai vechi, printre care **Lexiconul de la Buda**, dicţionarul lui Laurian şi Massim, al lui A. de Cihac etc.

2. Dacă azi **grum** e ieşit din uz, într-o epocă mai veche el trebuie să fi cunoscut o circulaţie destul de mare, cel puţin în partea de vest şi sud-vest a dacoromânei şi la aromâni, unde îşi continuă existenţa într-un număr mare de derivate: **grumuleţ**,

Scanned with OKEN Scanner

grumuleu, grumudeu, grumulie, grumuí (cf. **grumuiesc**) sau în compuse ca ar. **gumaradă.**

3. Aria de răspîndire a lui **grum** într-o epocă mai veche trebuie să fi fost mult mai largă cum o dovedesc toponimele **Grum** din Banat (notat de Petsy Frigyes), respectiv **Grumač** din Ugocea, ambele semnalate de N. Drăganu, **Românii.**

4. Existența lui **grum** în aromână și în dacoromână este dovedită indirect și de apelativul ar. **grumbă,** respectiv de toponimul **Gruma de Jos,** din localitatea Goleș, jud. Hunedoara. Toponimul de mai sus are la bază apelativul ***grumă,** s.f. refăcut după pl. ***grume** al lui **grum** s.n., iar ar. **grumbă** a luat naștere din **grumă** prin despicarea lui **m** în **mb,** acesta putînd fi influențat și de ar. **tumbă** „mormînt" (< lat. **tomba**).

5. Dacă etimologia ***ex-grumire** propusă de Th. Capidan pentru ar. **zgurńescu** „scotocesc" este cea adevărată, atunci româna a moștenit încă un cuvînt latinesc de la **grumus,** cum este cazul cu dr. **grumur** și ar. **grum(b)ur** din lat. **grumulus.**

6. **Grum** și **grumur** în română au ajuns să aibă sensuri identice: „movilă", „vîrf" (cf. în **Lexiconul de la Buda: împlu cu grum** și dr. regional în Transilvania **umplu cu grumur**), **grumur** nefiind simțit ca un diminutiv al lui **grum,** deoarece româna nu a detașat un sufix diminutival **-ur-** (< lat. **-ulus**).

7. Pe lîngă sensul de „movilă, mică înălțime de teren", **grumur** l-a dezvoltat și pe acela de „mușuroi ce se face în jurul rădăcinii firului de porumb, la prașila a doua" și pe cel de „grămadă, ceată, mulțime, grup", sens ce se găsește și în unele limbi romanice, nu numai în dacoromână și aromână.

8. **Grumur** stă și el la baza unor derivate: **grumura** „a acoperi" (cf. colinda culeasă de Viciu din Ardeal), „a face mușuroi în jurul rădăcinii firului de porumb, a îngrămădi pămînt la rădăcina porumbului" (cu varianta **îngrumura**), respectiv **grumurel,** s.n., pl. **grumurele,** „grămăjoară" de la Boiu, de lîngă Sighișoara și expresia **a sta (z)grumurel** „a sta pe vine" (propriu „a sta grămadă, a sta ghemuit), de lîngă Tg. Mureș.

Scanned with OKEN Scanner

9. O parte dintre apelativele derivate de la **grum** a constituit punctul de pornire al unor nume de locuri: **Grum, Gruma de Jos, Grumuleu** şi **Grumbuleu, Grumuleie, Grumulie, Grumudan, Grumuleze, Grumăradă** etc.

10. **Grum** şi **grumur** constituie alte elemente străvechi comune graiurilor dacoromâneşti de vest şi dialectului aromân. Frapează în mod deosebit unele evoluţii fonetice identice (cf. ar. **grumbă, grumbur** şi top. haţ. **Grumbuleu**), forme gramaticale refăcute identic (ar. **grumbă** < ***grumă**, dr. ***grumă** presupus de top. **Gruma de Jos**) sau compuse (rezultatul unor contaminări): ar. **gumăradă** < ***grumăradă**, dr. **grumăradă** şi top. **Grumarada, Grămuradă, Grămurada lui Ticu, Gumuradă.** Ele dovedesc un contact intim într-o anumită perioadă între graiurile dacoromâne de sud-vest şi cele aromâne sau sînt rezultatul unor tendinţe identice apărute independent, după plecarea strămoşilor aromânilor din apropierea Dunării la sudul **liniei Jireček.**

11. Cercetarea atentă a ramificaţiilor teritoriale ale limbii române îmbogăţeşte mereu cunoştinţele noastre despre moştenirea latinească a graiului nostru strămoşesc.

Scanned with OKEN Scanner

O RELICTĂ LATINEASCĂ ÎN GRAIURILOR DACOROMÂNE:

*PĂCURĂ (pl. *PĂCURE, PECORI*) „OAIE, TURMĂ DE OI"

Li s-a recunoscut de multă vreme graiurilor şi dialectelor calitatea de a fi arhive vii ale limbii unui popor, depozitare ale unor fapte lingvistice pe care varianta literară le-a pierdut sau nu le-a cunoscut niciodată. De multe ori, înainte de a dispărea complet din limbă, unele cuvinte se izolează pe anumite arii, se pripăşesc în vreo expresie sau se retrag discret în producţii literare populare. Este şi cazul unui cuvînt de origine latină pe care l-am întîlnit în culegerea de literatură populară a lui D. Şandru, apărută postum[1].

În colecţia lui D. Şandru, la p. 318, apare substantivul feminin plural **pecori**, într-o doină culeasă în 1945 din localitatea Comana de Jos, aparţinînd de comuna Comana, jud. Braşov, de la Veta Fătu, 48 de ani:

---

[1] Şandru, FR.

„Nu-ńĭ pare rău că mă duc
Da-ńĭ pare rău după plug.
Ieu plec, satule, din tine,
La duşmanĭ le pare gine,
Numai ńle-ńĭ pare rău
Că mă duc din satu ńicu"[7].

Evitînd palatalizarea bilabialei p în ḱ informatoarea nu înlocuieşte doar pe ḱ cu p, ci renunţă şi la pronunţarea iotului din diftongul ie, astfel încît secvenţa pie- devine pe-.

Fenomenul nu aparţine doar idiolectului informatoarei din Comana de Jos de la care Dumitru Şandru a cules doina sus-menţionată, ci este ceva mai răspîndit, fiind înregistrat din mai multe zone în care bilabiala p s-a palatalizat în stadiile ḱ, pḱ sau chiar pĉ.

Astfel, Sever Pop, autorul ALR I, notează **peptĭ**, deci cu evitarea iotului, în cîteva puncte cartografice: 136 Micești, jud. Alba; **pept** în pct. 578 Făget, fostul judeţ Ciuc şi în pct. 675 C.A. Rosetti, jud. Tulcea; **peptĭ**, alături de **ḱiăptĭ** în pct. 596 Baloteşti, fostul judeţ Putna; **peptĭ**, alături de **ḱiăptĭ**, în pct. 614 Adam, din fostul judeţ Tutova[8]. În pct. 87 Săvîrşin, de pe valea inferioară a Mureşului, jud. Arad, S. Pop a notat forma de singular **pḉle**, alături de pl. **pĉăi**[9].

Acelaşi fenomen al evitării palatalizării labialelor, însoţit de înlăturarea iotului din diftongul ie după labiale, a fost înregistrat şi de Emil Petrovici[10], din localitatea Cernatu (Săcele), jud. Braşov, în sintagma **pei dă miel** (de 3 ori, de 2 ori la p. 87 şi o dată la p. 88) şi în cazul cuvîntului **ferbínt'ḱe** în loc de **şerbínt'ḱe**, la Voiniceni (pct. 235), jud. Mureş[11].

Numărul exemplelor care să ilustreze fenomenul în discuţie este mult mai mare. Îl putem completa cu alte cîteva extrase din

---

[7] Idem, ibidem, p. 320.

[8] Apud D. Macrea, Palatalizarea labialelor în limba română, DR, IX. 1936–1938, p. 120.

[9] Vezi idem, ibidem, p. 124.

[10] Petrovici, ALRT II.

[11] Idem, ibidem, p. 111.

Scanned with OKEN Scanner

colecția de poezii populare **Flori de cîmp** a lui Alexiu Viciu[12]: **obelele** în loc de **oǵelele** „obielele", Biia, jud. Alba, p. 88, **petricelele** în loc de **ḱetricelele** „pietricelele", Micăsasa, jud. Sibiu, p. 98, **petri** în loc de **ḱetri** „pietri" (= pietre), Doștat, jud. Alba, p. 177, etc.

Fenomenul este și astăzi în curs în ariile în care labialele se palatalizează, fiind atestat, spre exemplu, de autorii **NALR – Moldova și Bucovina, I**[13] din aproape toate zonele regiunii din dreapta Carpaților Orientali. Forme „depalatalizate", cu evitarea iotului din diftongul *ie* după *p*, au fost notate în cazul cuvîntului **pieptene** (NALR – Mold. Buc., I, harta 8), uneori, alături de forme cu labiala palatalizată, din punctele 471: **péptin; péptini**, [B] **ĉéptîn; ĉéptini**; 472: **péptine; péptini**; 522: **péptîn; péptini** [n]; 530: **péptini**, [K] **ḱéptini; ḱéptini**; 630: **péptini**, [K] **ḱéptini; ḱéptini**; 641: **péptini**, [K] **ḱéptini; ḱéptîni**; 655: **péptini; péptini**; 657: **pep...** [K] **ḱéptini**. Același fenomen a fost semnalat și în dreptul cuvintelor **piele** în punctele: 531, 599, 611, 612, 619, 631, 640, 658[14] și **piept** în punctele: 617, 619, 632, 633 etc.[15].

---

[12] Alexiu Viciu, **Flori de cîmp. Doine, strigături, bocete, balade**, Cluj-Napoca, Editura Dacia, 1976 (colecție de folclor inedită, publicată, cu studiu introductiv, note, indici și glosar, de R. Todoran și I. Taloș).

[13] Vasile Arvinte, Stelian Dumistrăcel, Ioan A. Florea, Ion Nuță, Adrian Turculeț, **Noul atlas lingvistic al României. Moldova și Bucovina**, I, București, EA, 1987 (în continuare NALR-Mold. Buc.).

[14] NALR-Mold. Buc., I, material necartografiat, planșa 19.

[15] NALR-Mold. Buc., I, planșa 21.

Ca rezultat final, fenomenul este identic cu cel din Banat, unde labialele s-au păstrat intacte, dar unde se poate observa tendința de „depalatalizare" a acestora prin eliminarea lui *i* consonant din diftongul *ie*, probabil, printr-un fenomen de reacție la cel al palatalizării labialelor, care înainta dinspre sudul Transilvaniei spre Hațeg și Banat (vezi Frățilă, **Considerații**, p. 23; idem, PDR, p. 115). În regiunea de nord și de est a Banatului sînt curente forme ca **pept, pele, fer, ver, mercuri** pentru „piept, piele, fier, vier, miercuri". Fenomenul caracterizează și graiurile din Oltenia de nord-vest, învecinată cu Banatul și din Valea Jiului (vezi Rusu, **Olt. N.–V.**, p. 63–64; Popescu, **Gorj**, p. 42), dar și pe cele din vestul județului Hunedoara (vezi Bogdan Marinescu, **Fonetica graiului din Țara Hațegului**, AICED, seria B 2, 1982, p. 243). În legătură cu același fenomen, vezi și: E. Petrovici, **„Depalatalizarea" consoanelor înainte de *e* în Muntenia, Oltenia, sud-estul Transilvaniei și în dialectul istroromân**, CL, V, 1960, nr. 1–2, p. 9–22; Grigore Rusu, **Evoluția în limba română a lui *iod* precedat de consoanele labiale și consecințele pe plan fonologic**, FD, IV, 1962, p. 75–93; Marius Sala, **Asupra unei notații din ALR**, SCL, VIII, 1957, nr. 3, p. 369–370. Vezi și Pușcariu, LR, II, p. 322, după care, fenomenul în Banat ar fi rezultatul unei inovații ce apare în arii marginale, caracterizate, de obicei, prin păstrarea unor elemente arhaice.

Scanned with OKEN Scanner

În ce-l privește pe **o** neaccentuat netrecut la **u** în **pecori**, el se poate alătura altor exemple, destul de numeroase, din dacoromână în care **o** neaccentuat „coexistă" cu cele în care acesta se închisese la **u**: **dormi – durmi, adormi – adurmi, înflori – înfluri, ospăț – uspăț, morar – murar, porcar – purcar, mormînt – murmînt**[16]. **U** neaccentuat trece la **o** în **aur > aor, faur > faor, taur > taor, balaur > balaor** în mai multe zone ale Transilvaniei: Munții Apuseni[17], Năsăud[18], Ugocea[19], Jina[20], valea inferioară a Tîrnavelor[21]. Același fenomen a fost înregistrat în unele graiuri ardelenești și în **abor** „abur", **aloat** „aluat", **bojor** „bujor", **coraj** „curaj", **coloare** „culoare" etc.[22].

Ieșirea cuvîntului din uz, apariția lui ocazionată doar de „recitarea" sau cîntarea doinei, a putut duce la „deformarea" lui fonetică, la trecerea spontană a lui **u** la **o**.

Păstrarea lat. **pecora** în dacoromână este confirmată de **păcure** s.f. pl. [notat **pĕcure**] inserat de Cihac[23] (după **Dialoguri Franțesco-Romanești pentru tinerime.** Precedate de un abecedar, de un vocabular și urmate de anecdote, de cîteva traducțiuni din literatura românească și de proverburi de Teodor Codrescu, ediținea a patra, Iași, Tipografia Buciumului Român, 1859) în dicționarul său cu semnificația „bêtes bovines". Cihac[24]

---

[16] Vezi alte exemple la Philippide, OR, II, p. 79–80.

[17] Șandru, **Motzi**, p. 205–224.

[18] Șandru, **Năsăud**, p. 225; G. Istrate, **Graiul satului Nepos (jud. Năsăud)**, BIFR, IV, 1937, p. 65; G. Istrate și A. Turculeț, **Cercetări dialectale în județul Bistrița-Năsăud**, FD, VI, 1971, p. 197.

[19] Vasile Scurtu, **Cercetări folklorice în Ugocea românească**, AAF, VI, 1942, p. 153.

[20] Șandru-Brînzeu, **Jina**, p. 316.

[21] Frățilă, **Tîrnave**, p. 59.

[22] Istrate, **Nepos**, BIFR, IV, p. 65; Istrate-Turculeț, **Bistrița-Năsăud**, FD, VII, p. 197.

[23] Cihac, **Dictionnaire**, I, p. 199–200.

[24] **Idem, ibidem.**

Scanned with OKEN Scanner

indică şi etimonul: lat. **pecus, -oris,** trimiţînd şi la descendenţii acestuia în alte limbi romanice: vit. **pecure;** vit., esp. **pecora** „brebis"[25].

De la Cihac, termenul a fost preluat de **Dicţionarul limbii române** (DLR), tomul VIII, partea 1, litera P, Bucureşti, EA, 1972, p. 226, unde se specifică: „**PĂCURE,** s.f. pl. (învechit şi regional) Turmă de oi, animale, vite. Cf. CIHAC I, 199". DLR, s.v. **păcure** face trimiterea şi la un (suspect) **păc** (după REVISTA CRITICĂ II, 48) cu pl. **pecuri (ibidem)** s.n. [26].

Tot DLR înregistrează, după **Ţiganiada** lui I. Budai-Deleanu, şi diminutivul **păcure** (învechit dar care trebuie să fi circulat prin Transilvania), la pl. **păcuréle:** „Ca droaia de lupi cînd apucă La mandra cu slabe **păcurele...** Face perire, ucide, strică ş-apasă".

Ba mai mult, persistenţa lat. **pecora** în zona intracarpatică este dovedită şi de **păcurime,** s.f. păstrat regional, după DLR, fără să se indice mai exact aria, cu sens colectiv „oi multe la un loc, turmă de oi" (cf. ARH. FOLK. VI, 298). Trimiterea în DLR se face după g l o s a r u l care însoţeşte studiul lui Vasile Scurtu, **Cercetări folklorice în Ugocea românească,** publicat în „Anuarul Arhivei de Folklor", VI, 1942, p. 123–300. În g l o s a r se specifică doar: „păcurime = oi" (p. 298).

---

[25] Tot Cihac (după aceleaşi **Dialoguri Franţesco-Romaneşti** ale lui Teodor Codrescu) introduce, în dicţionar, termenul **pecuină,** s.f., glosat „mouton", pe care îl compară cu it. **pecorina** „jeune brebis". Printre derivatele lui **pecus, -oris,** păstrat şi în română, Cihac adaugă pe **pecorarius** > rom. **păcurar,** s.m. „berger", de la care s-au format: s.f. **păcurăriţă** „bergère", adj. **păcurăresc,** adv. **păcurăreşte** „de berger, en berger".

[26] Forma **păc** a fost considerată suspectă şi de redactorul „Revistei critice şi literare", care o deţinea dintr-o informaţie în care nu se specifica zona de întrebuinţare a cuvîntului. De aceea, termenul este trecut la rubrica **Întrebări,** şi anume, la întrebarea de sub litera **c: „Păc,** marhă, vită. În plural **pecuri.** Autorul nu ne spune în ce provincie sau ţinut locuit de români se află în graiul viu aceste cuvinte. Pentru aceea noi ne rugăm a ni se comunica dacă aceste cuvinte se aud undeva în graiul de toate zilele şi cu ce înţeles?" (Revista critică şi literară", II, 1894, p. 48).

Scanned with OKEN Scanner

Din textul înregistrat de Vasile Scurtu din Bocicău, de la Ilușcă Doroș, cum se va vedea în continuare, rezultă că termenul în discuție circula în Maramureș, mai precis, la Petrova:

„Spunę mama:

– Umbla oamińi la Coștiui.O fost oarece om în Valea-Sacă. Ședę pruncii în car, să căra, cum îs pruncii. Ala om îi aducę pînă în Valea-Sacă di la Coștiui. Nu-l punę gios în vęci. O adus odată doi prunci din Pătrova. O rămas în Valea-Sacă. Viińę on prunc la noi acasă și zîcę și plîngę:

– Zbd'ară mama după miińe.

Are mama **păcurime.**

Are mama o cucoană.

Copt'ii din sat s-o bătut și pi iel l-o spînzurat în pădure cu capu-n gios ș-o murit. O fost prunc de rumân din Maramureș, de oamiń bogaț.

Cel a doilea o rămas în Tarna și din iel să trag Petroveńi, că coconu o fost din Petrova. O fost cocon hodin"[27].

Păcurime, așa cum arată DLR, este un derivat românesc de la **păcure** cu sufixul colectiv **-ime**[28].

Din exemplele de mai sus, reiese că rom ***păcură**, întrebuințat mai ales la pl. **păcure**, „oi, turmă de oi" (< lat. **pecora**), a fost un cuvînt care, cîndva, a circulat pe o arie mai largă în Transilvania, fiind cunoscut, cel puțin, în județul Hunedoara (cf. derivatul **păcuréle** la I. Budai-Deleanu, originar din Cigmău), în Maramureș, la Petrova, și poate și în Ugocea (cf. s.f. colectiv **păcurime**) și în sud-estul Transilvaniei (cf. forma **pecori** înregistrată de D. Șandru de la Comana de Jos, jud. Brașov).

---

[27] V. Scurtu, **lucr. cit.**, p. 218.

[28] Sufixul **-ime** îl întîlnim încă în două cuvinte înregistrate de V. Scurtu (**lucr. cit.**), și anume: **sălășîme**: „O fost aici turme de porci, sălășîme de marhă, de d'ite ș-apăi s-o făcut căs..." (Gherța Mică, Gheorghe Coste, 67 de ani), explicăt în g l o s a r, p. 299, drept „loc de odihnă pe care s-a așezat ceva sau cineva", respectiv, **domnime**: „...s-o descumpărat D'erța Mńică di la **domnime**" (p. 213).

Scanned with OKEN Scanner

Este posibil ca forma *ḱecură pe care am presupus că trebuia să o aibă lat. pĕcora la Comana de Jos (cu p + i̯ > ḱ) să nu fi existat niciodată, pĕcora fiind influențat de derivatele în care ĕ (e scurt) nu a mai fost accentuat: păcurar (< pĕcorarius) și derivatele: păcurăraș, păcurărea, păcurăreasă, păcurăriță, păcurărie, păcurărit etc.

Ar mai fi de menționat că e nu a trecut întotdeauna, sau, mai exact spus, peste tot la ă după labială dacă în silaba următoare exista poziție dură (cf. forma pecori). Fenomenul ne întîmpină în Transilvania și în nord-estul Banatului și în alte cuvinte (cf. beut, beutură, curcubetă, sarbed, uspeț, pecurar, peduće, per, mer, ver, umer etc.)[29]. După Sextil Pușcariu[30], astfel de „forme întîrziate în dezvoltare nu se găsesc numai regional, ci chiar în anumite cuvinte din graiul aceluiași individ". De altfel, e nu trece la ă în toate zonele nici în alte cuvinte înrudite etimologic cu pecori și anume în peculină (vezi infra) și în pecurar (< lat. pecorarius).

Dispariția lui *păcură (< lat. pĕcora) în partea de sud a dacoromânei s-ar putea să se fi datorat concurenței omonimului păcură (< lat. picula) „țiței, dohot, smoală", după cum, în aceeași zonă, păcurar (< lat. pecorarius) a fost înlocuit de turanicul cioban, din cauza omonimiei cu păcurar „vînzător de păcură, găzar" (< păcură + sufixul -ar)[31].

Persistența lui *păcură, pl. păcure (< lat. pecora), în Transilvania, ar putea fi pusă pe seama păstrării, un timp oarecare, a sentimentului înrudirii cu păcurar (< pecorarius), cu derivatele păcurime și păcurele, fapt ce ar explica și lipsa palatalizării lui p în ḱ la Comana de Jos. Un oarecare rol în supraviețuirea mai îndelungată în nordul Carpaților Meridionali a lui *păcură (< lat. pecora) s-ar putea să-l fi avut și înlocuirea lui păcură

---

[29] Pușcariu, LR, II, p. 337; Frățilă, Tîrnave, p. 45; idem, PDR, p. 112; TDR, p. 245, 360; Șandru, Lăpuj, p. 123.

[30] Pușcariu, ibidem, p. 377.

[31] Vezi D. Caracostea, Wortgeographisches und Wortgeschichtliches von Standpunkte der Homonymität, în „Mitteilungen des rumänisches Instituts an der Universität Wien", Heidelberg, 1914, p. 79 ș.u.

(< lat. **picula**), în Transilvania, cu **dohot** (< ucr. **dohot**) „păcură pentru uns roțile carului”[32].

***Păcură** „oaie”, „turmă de oi” a avut de suferit și din cauza sinonimelor de origine latină **oaie** (< **ovis, ovem**) și **turmă** (< **turma**). În Transilvania de nord-est, în Maramureș și în Bucovina, ***păcură** (< **pecora**) a avut de suportat, în plus, concurența altui cuvînt de origine latină, **păcuină**, s.f., întrebuințat mai ales la plural, care, și la singular, are sens colectiv, însemnînd „vite mici, s p e c. oaie (cu lapte)”.

După cum am anticipat deja, atestările pentru această relictă latinească ne vin din partea de nord a dacoromânei: „**Păcuini** înfricate de vrun tropot Fac să sune glas de clopot” (G. Coșbuc, **Poezii**, II, EPL, 1953, 167); „De cu primăvară... alcătuiesc așa-zisă stînă care constă pînă la 500–600 de oi cu lapte numite **păcuini**” (Pr. I. Bîrlea, **Balade, colinde și bocete din Maramureș**, București, Editura Casei Școalelor, 1924, 129); „Lapte de **păcuină**” (ȘEZĂTOAREA, III, 84); I. A. Candrea, **Graiul din Țara Oașului**, 51; comunicat din ZAGRA-NĂSĂUD; „Cîte oi ai? – Am o sută de **păcuini**”, comunicat din Maramureș: „**păcuină** „oaie cu lapte”, înregistrat din Mara, de T. Papahagi, **Graiul și folklorul Maramureșului**, București, 1925, 228, g l o s a r etc.[33]

La atestările de mai sus, reproduse după DLR, mai adăugăm pentru jud. Bistrița-Năsăud: G. Istrate și A. Turculeț, FD, VII, p. 21: „**păcuină**, sinonim al lui **oaie**”; Viorel Văsieșiu, **Graiul de pe Sălăuța și Valea Zagrii**. Rezumatul tezei de doctorat, Iași, 1975, p. 13: „**păcuină** „oaie cu lapte”; Vasile D. Țâra, **Graiul din nord-estul Transilvaniei**, „Anuarul Institutului de Cercetări Etnologice și Dialectologice”, A 1, 1979, p. 352: „**păcuină** „oaie”.

În privința lui **păcuină**, s-au propus două etimoane latinești: ***pecorina, -am**, cf. **farina** > **făină**[34], preluat și de REW 6327,

---

[32] Pentru aria de răspîndire a lui **dohot**, în Transilvania, vezi hărțiile 1 și 2 făcute de Emil Petrovici după ALR I și ALR II, în SDT, p. 163 și 166.

[33] Vezi DLR, t. VIII, p. 224.

[34] Pușcariu, EWR, nr. 1236.

Scanned with OKEN Scanner

care, s.v. ***pecorina** „Schäfchen", „oiță", indică și descendenții romanici: rum. **păcuină** „Milchschaf", „oaie cu lapte", sasar. **pecorinu** „Esel", „măgar", etimon pentru care se pare că optase și Cihac, p. 199–200, care, s.v. **pĕcure** < lat. **pecus, -oris,** îl introduce și pe **păcuină,** s.f. „mouton", pentru care face și trimiterea: cf. it. **pecorina** „jeune brebis", respectiv, **pecuina, -ami** < **pecuinus, -a, -am** (CDDE 1299, s.v. **pecuină,** de unde a fost preluat de DM, DEX și DLR, care menționează: „lat. **pecuina** (femininul lui **pecuinus**)).

În loc de concluzii

1. Păstrarea lat. **pĕcora** în limba română este confirmată și de atestarea formei de pl. **pecorĭ** „oi, turmă de oi" de către D. Șandru de la Comana de Jos. Forma aceasta, deși cu unele dificultăți fonetice, vine să se alăture celor consemnate în surse mai vechi: **păcure,** s.f., înregistrat de Teodor Codrescu în 1859, preluat de Cihac, **păcurime,** s.f., cunoscut la Petrova în Maramureș și în Ugocea Românească (< **păcure** + **-ime**), **păcuréle** (< **păcure** + suf. dimin. **-ea,** pl. **-ele**), care apare la I. Budai-Deleanu.

2. Cuvîntul aparține terminologiei păstoritului, una dintre îndeletnicirile fundamentale ale populației românești.

3. El aparține stocului de elemente latinești păstrate numai în dacoromână, nu și în idiomurile românești sud-dunărene, iar persistența lui la nord de Carpații Meridionali vorbește de la sine despre continuitatea populației dacoromane în interiorul arcului carpatic și după retragerea administrației și armatei romane în sudul Dunării.

4. Aceeași semnificație o are și păstrarea în Transilvania a celuilalt termen, înrudit etimologic cu acesta, **păcuină** „oaie (cu lapte)" (< lat. **pecuina** sau, mai puțin probabil, ***pecorina**).

Scanned with OKEN Scanner

MĂRGHILĂ ŞI ALŢI TERMENI ÎNRUDIŢI

Primele atestări ale cuvîntului **mărghilă** „loc apătos, mlaştină, mocirlă, baltă" ne vin din centrul şi sudul Transilvaniei şi le datorăm lui Alexiu Viciu[1] şi Ştefan Paşca[2].

Cu timpul, o dată cu intensificarea cercetărilor dialectale, numărul atestărilor creşte, iar aria de răspîndire a termenului se conturează cu mai mare precizie.

El a fost comunicat ca răspuns la întrebarea 63 [Cum se numeşte un loc apătos, umed, mocirlos?[3]] din Chestionarul IV al Muzeului Limbii Române din Cluj, din Cîlnic, localitate aflată nu departe de oraşul Sebeş, jud. Alba[4]. Din aceeaşi zonă, mai exact, din Petreşti, Răchita, Purcăreţi şi Şugag (punctele 2, 6, 7, 10), cuvîntul a fost notat de autorii anchetei de pe valea Sebeşului (A II)[5]. Din Poiana Sibiului, termenul a fost înregistrat de mai

---

[1] Viciu, **Glosar.**

[2] Paşca, **Glosar.**

[3] **Chestionarul IV. Nume de loc şi nume de persoană** (Muzeul Limbii Române), Cluj, Tiparul Institutului de Arte Grafice „Ardealul", 1930.

[4] DLR, t. VI, fascicula a 4-a.

[5] Apud DLR.

multe ori, la date diferite, mai întîi de Emil Petrovici ca răspuns la întrebarea 5059 din chestionarul ALR[6], apoi de Eugen Tănase[7], iar, mai recent, de Viorel Bidian pentru NALR-Transilvania. În ultima anchetă, el a fost notat ca sinonim pentru **baltă: mărghilă, mărghile** „un fel de baltă cu apă doar la ploi"[8]. Din partea de nord-est a jud. Sibiu, de pe cursul inferior al Tîrnavei Mari, de la Micăsasa (punctul 141), la întrebarea indirectă 2508 [Cum ziceți la apa aceea stătătoare, mai puțin adîncă?] s-a primit răspunsul: **baltă; bălț, mărd˝ilă** (ALR s.n., harta 831 BALTĂ). În notele marginale ale aceleiași hărți, se precizează: **mărd˝ilă** „mocirlă".

Cu ă protonic devenit **a (marghilă)**, cuvîntul a fost notat de T. Frîncu și G. Candrea din Munții Apuseni[9], iar din Loman, sat aparținător de comuna Săsciori, jud. Alba, de autorii anchetei din valea Sebeșului (A II) și, în sfîrșit, cu ă închis la î și cu h (= lí) în locul lui ǵ, de Sever Pop (ALR I 359) din Daneș (punctul 156), localitate aflată pe cursul mijlociu al Tîrnavei Mari, în apropierea municipiului Sighișoara, jud. Mureș[10].

Cercetătorii de la sectorul de onomastică al Institutului de Lingvistică din București au înregistrat în anchetele pe teren următoarele forme: **mîrvílă** „teren din care iese apă" din localitățile Giubegea, Vîrtop (jud. Dolj) și Hinova (jud. Mehedinți), **mărghilă** „loc mlăștinos, loc unde iese apa din pămînt; vale mocirloasă cu aluvionări fine" din Corbeni (jud. Argeș), **mîrgílă** (probabil **mîrǵílă**, n.n. V.F.) „zonă mîloasă din cursul unui rîu", din Avrig (jud. Sibiu)[11].

Din cele de mai sus, reiese că **mărghilă** (cuvînt-titlu în CADE și DLR, dar care nu este altceva decît o variantă fonetică a lui **mîrvílă**, neînregistrat pînă în momentul de față de dicționare)

---

[6] **Ibidem.**

[7] Eugen Tănase, **Toponimia comunei Poiana Sibiului**, AUT, V, 1967, p. 17.

[8] Informație primită de la Ion Mării.

[9] Frîncu – Candrea, **Moții**, p. 102.

[10] Apud DLR.

[11] Informațiile de mai sus ne-au fost furnizate de Christian Ionescu.

Scanned with OKEN Scanner

şi **mîrvílă** sînt răspîndite în sudul şi centrul Transilvaniei (judeţele Sibiu, Alba şi Mureş), în Munţii Apuseni, dar şi în unele localităţi din Oltenia (judeţele Dolj şi Mehedinţi) şi Muntenia (jud. Argeş).

În limba literaturii artistice, cuvîntul apare în romanul **Nicoară Potcoavă** al lui Mihail Sadoveanu: „În jumătate de ceas au ajuns, la lucirile glodurilor, între **mărghile** moi şi fîntîni de apă stătătoare"[12]. De aici, autorii DLR au tras concluzia că apelativul este cunoscut şi în Moldova, deşi atestări de pe teren din această regiune nu avem, iar Sadoveanu a putut cunoaşte termenul din călătoriile sale pe Valea Frumoasei, unde cuvîntul este uzual.

Apelativul a pătruns şi în toponomie, un loc **Mărghilă** fiind notat de noi din satul Tău, comuna Roşia de Secaş, jud. Alba. Toponimul desemnează un teren arabil din luncea Secaşului-Tîrnavei, altădată, plină de bălţi[13]. Sub forma **Mîrvilă**, toponimul a fost înregistrat de autorii **Dicţionarului toponimic al Olteniei**, el denumind următoarele locuri: 1. mahala, fost sat (atestat în harta rusă din 1853), satul Pleşoi, comuna Predeşti, jud. Dolj; 2. loc arabil la Brădeşti, comuna Brăneşti, jud. Gorj; 3. izvor, satul Izvorul Frumos, comuna Burila Mare, jud. Mehedinţi. În compusul **Mîrvila Ursului**, toponimul desemnează un smîrc din hotarul comunei Secu, jud. Dolj[14].

De la **mărghilă** s-a format adj. **mărghilos, -oasă**, însemnînd „(despre teren) mlăştinos, mocirlos". Termenul este înregistrat în TDRG, p. 953 şi în DLR, t. VI, p. 269. După ultima lucrare lexicografică, apelativul circulă în Transilvania şi Moldova, dar nici unul dintre izvoarele folosite de DLR nu ne dau dreptul să extindem aria de întrebuinţare a cuvîntului şi la est de Carpaţii Orientali. Probabil, autorii DLR s-au lăsat induşi în eroare de un text

---

[12] Apud DLR.

[13] Vezi V. Frăţilă, **Toponimia văii Secaşului-Tîrnavei**, AUT. X. 1972, p. 162.

[14] Comunicat de Christian Ionescu.

preluat din TDRG, care citează un pasaj din **Cîntecul bradului** inclus de S. Fl. Marian în lucrarea sa, **Înmormîntarea la români:**

„Bradule, bradule,
Ce rînd ai avut
De mi-ai scoborît
De la loc pietros
La loc **marghelos?**"[15].

Facem aici mențiunea că textul de mai sus inserat de S. Fl. Marian în lucrarea sa provine din sudul Transilvaniei, mai precis, din Cugir[16]. Celelalte atestări date de DLR provin din Rîușor, comuna Mîndra, jud. Brașov, ca răspuns la Chestionarul IV al Muzeului Limbii Române, din Micăsasa, jud. Sibiu (punctul 141 din ALR II) și de la Petrești, Purcăreți, Loman și Cîlnic, jud. Alba (punctele 2, 7, 8, 12), ancheta din valea Sebeșului (A II).

Din comuna Sălișteа, jud. Alba, localitate aflată între orașele Sebeș și Cugir, a fost notată varianta **moghirlos,** adj. care presupune o formă **moghirlă** (< **mărghilă**), cu asimilarea lui **ă** neaccentuat la **o** din cauza bilabialei nazale **m** și cu metateza **r – ģ > ģ – r** + sufixul **-os** sau printr-o contaminare între **mărghilos** și **mocirlos,** în două variante ale cîntecului bradului:

„Bradule, bradule,
Ce rău ai avut,
De ai coborît
De la locul tău
La locul cel rău,
De la munți înalți
De la ai tăi frați,
De la loc pietros
La loc **moghirlos?**"

---

[15] S.Fl. Marian, **Înmormîntarea la români,** București, 1892, p. 103.

[16] Iată ce spune S.Fl. Marian, **op. cit.,** p. 103: „La Cugir [...] cînd moare un fecior, se aduce **bradul** de la munte cu multă ceremonie de către feciori și fete mari îmbrăcați toți în veșminte de sărbătoare. După ce l-au tăiat îl iau cîțiva feciori pe mîini și-l aduc în sat, urmați de fetele care merg în urma lor, ținîndu-se cu mîinile de după cap.

Pe drum, cînd coboară bradul acesta de la munte și-l aduc la casa mortului, cîntă următoarea poezie". (Urmează poezia ale cărei prime cinci versuri le-am reprodus și noi mai sus).

Scanned with OKEN Scanner

respectiv:

„Bradule, ardă-te-ar focu'
Că aici nu ți-a fost locul
Şi de ce te-ai coborît
De la locul hotărît,
De la muntele pietros,
Aici la loc **moghirlos?**"[17].

Variantele **mîrvilos** „umed, mocirlos, mlăştinos" şi **mîrdilos** „loc mlăştinos, băltos" ne sînt comunicate de Christian Ionescu. Prima a fost notată din Gornovița, jud. Mehedinți, iar a doua din Cimpa, jud. Hunedoara.

Ca toponim, **Mîrviloasa,** denumind o poiană şi o pădure pe un deal din hotarul satului Mehadica, jud. Caraş-Severin, a fost notat în anchetele pentru **Dicționarul toponimic al Banatului.**

Din apropiere, de la Mehadia, ne vine şi cea mai veche atestare a apelativului (anul 1830), atestare rămasă necunoscută pînă nu demult şi pe care o datorăm cărturarului bănățean Nicolae Stoica de Hațeg: „Apoi o groapă mare, ce era **mîrviloasă,** apătoase (sic!), puse de o împlură cu şărpi, năpîrche şi şopîrle, în care vrea el pe dînsa a o arunca, ca el la a ei aşa de groaznică moarte să-şi facă voie bună"[18].

Adj. **mîrvilos, -oasă** (cu varianta **mărghilos, -oasă**) aduce completări cu privire la aria de răspîndire de odinioară a cuvîntului **mîrvilă** (respectiv **mărghilă**) din care provine. După cum se poate constata, cuvîntul a fost cunoscut cîndva şi prin Banat, precum şi prin județele Hunedoara şi Braşov. Pe baza atestărilor mai vechi şi mai noi ale apelativului, toponimului şi derivatului

---

[17] Cele două citate le-am extras din colecția de literatură populară **Cine m-a dat dorului,** apărută sub egida Comitetului Județean de Cultură şi Educație Socialistă Alba, Alba-Iulia, 1972, p. 287, respectiv 288. Ambele texte au fost culese de Ana Andreiciuc de la informatoarea Ana Stănilă.

[18] Nicolae Stoica de Hațeg, **Scrieri,** Timişoara, Editura Facla, 1984, p. 120 (ediție întocmită de Damaschin Mioc şi Costin Feneşan). Asupra acestei atestări ne-a atras atenția Simion Dănilă.

Scanned with OKEN Scanner

(**mîrvilos, mărghilos**) putem stabili că termenul **mîrvilă** (**mărghilă**) a avut o arie mai largă decît azi, cuprinzînd partea de sud-est a Banatului, sud-estul Munților Apuseni, centrul și sudul Transilvaniei (județele Hunedoara, Alba, Sibiu, Mureș și Brașov), Oltenia (județele Mehedinți, Gorj și Dolj) și partea de apus a Munteniei (jud. Argeș).

După cum am anticipat deja, **mărghilă** este o variantă fonetică a lui **mîrvilă**, care se explică prin palatalizarea lui **v + i** la **ǵ**, fenomen cunoscut în centrul și sudul Transilvaniei: cf. toponimele **Roǵina, Ǵiișoara, (Balta) Ǵițăilor** de pe valea Secașului-Tîrnavei pentru **Rovina, Viișoara, (Balta) Vițeilor**[19] sau /și cuvintele **ǵiță̆l, ǵisá, stáǵilă, ță̆ǵe** (< ***țevi̯e** < v. sl. **cčvĭ**)[20]. Ar mai trebui spus că formele cu **d** (de fapt cu **d́**) și cu **d˝**, deci **mărdilos** de la Cimpa, jud. Hunedoara și **mărd˝ilă** de la Micăsasa, jud. Sibiu, se explică prin transformarea lui **ǵ** (< **v + i**) în **d́**, respectiv **d˝**, sunet (arhifonem) care în aceleași graiuri apare și pentru **d + i** și pentru **ǵ** (din mai vechiul **gl**). Forma cu **î** (**mîrvilă**) este mai recentă decît cea cu **ă** (**mărvilă**, neatestată, dar presupusă de **mărghilă**).

Se pare că în limba română a existat și un verb **a mîrvili** însemnînd „(despre terenuri) a ține m î r v i l ă, mocirlă", cum o atestă adjectivul **mîrvilit** „mocirlit" (provenit din participiu), de la Bobaița, jud. Mehedinți[21]. Într-adevăr, verbul de mai sus, presupus de noi, există, el fiind înregistrat din Seaca de Pădure. jud. Dolj (cu disimilarea **i...i** > **e...i**: **mîrveli**), unde a dobîndit sensul de „a supura"[22].

În privința etimologiei apelativului **mărghilă**, s-au exprimat mai multe păreri.

TDRG, s.v. **marghelos**, trimite la lat. medieval **margila**, pol. **margiel**, ucr. **mergeli**, germ. **Mergel**, iar CADE, la germ.

---

[19] V. Frățilă, **lucr. cit.**, p. 140.

[20] Vezi V. Frățilă, **Tîrnave**, p. 65. Vezi și hărțile 5 (VIȚEL și VIER, pe baza ALR) și 5 a (VIȚEL, pe baza WLAD) la D. Macrea, **Palatalizarea labialelor în limba română**, p. 92–160.

[21] Apelativul ne-a fost comunicat de Christian Ionescu.

[22] GDO, p. 67.

Mergel. În monografia dedicată toponomiei văii Secaşului-Tîrnavei, unde am discutat numele de loc **Mărghilă**, care provine din apelativul omofon, arătam că, deoarece termenul este cunoscut numai în Transilvania de sud şi în Munţii Apuseni (pe baza atestărilor de pînă atunci), trebuie înlăturată ipoteza apropierii de cuvîntul polonez şi că etimonul probabil ar fi germ. **Mergel**, influenţat de rom. **mocirlă**[23]. DLR îl consideră cu etimologie necunoscută.

Adevărata etimologie a rom. **mărghilă** a fost stabilită de Andrei Avram, şi anume: bg. **mărtvilo** (cuvînt înregistrat în **Rečnik na săvremenija bălgarski knižoven ezik**, Sofia, 1957), cu sensul „absenţă de viaţă, de activitate". Andrei Avram completează: „cf. sensul de „nemişcat, încremenit" al adjectivului **mort**, pe de o parte şi caracteristica esenţială a unei b ă l ţ i de a fi stătătoare, adică nemişcată, pe de altă parte"[24]. Tot Andrei Avram menţionează că, în **Rečnik...**, **mărtvilo** figurează printre sinonimele parţiale ale lui **mărtvica** care înseamnă şi „apă stătătoare", fapt ce vine să confirme etimologia propusă de domnia sa[25].

Menţionăm că apelativul bulgăresc cunoaşte şi varianta **mrătvilo**, formă sub care a intrat şi în toponomie: cf. toponimele **Mrătvilo, Mrătviloto** (de mai multe ori) din raionul Panaghiurişte[26] şi **Mrătviloto** din sud-vestul Bulgariei[27].

Ca sinonime ale lui **mîrvilă (mărghilă)** româna cunoaşte, printre altele, şi termenii **mîrvină** şi **mîrviţă**. Primul a fost înregistrat din Strehaia, iar al doilea din nord-estul Olteniei[28]. Termenul **mîrvină** de la Strehaia a fost obţinut ca răspuns la

---

[23] V. Frăţilă, **Toponimia văii Secaşului-Tîrnavei**, p. 162.

[24] Andrei Avram, **Note etimologice**, LR, XXI, 1972, nr. 3, p. 202.

[25] Idem, **ibidem**.

[26] Vezi Jordan Zaimov, **Mestnite imena v Panagjursko**, Sofia, 1977. p. 136.

[27] Vezi Jordan N. Ivanov, **Mestnite imena meždu dolna Struma i dolna Mesta**, Sofia, 1982, p. 161.

[28] Vezi DLR, t. VI, fascicula a 10-a, p. 725.

Scanned with OKEN Scanner

întrebarea 73 [Cum se numeşte locul mai apătos (mai mocirlos), de care se feresc oamenii cînd fac casă?] din **Chestionarul II. Casa** al Muzeului Limbii Române din Cluj (Sibiu, Tiparul Institutului de Arte Grafice „Dacia Traiană", 1926, p. 11).

De la **mîrvină** s-a format adj. **mîrvinos** însemnînd „(despre teren) apătos, mocirlos". Cuvîntul a fost obținut din localitățile: Jupa, sat aparținător oraşului Caransebeş, jud. Caraş-Severin, şi din Husnicioara şi Ghelmegioaia, ultimele din jud. Mehedinți, tot ca răspuns la întrebarea 73 din **Chestionarul II. Casa.** După datele furnizate de DLR, de unde am luat şi informațiile de mai sus, de la Husnicioara şi Ghelmegioaia a fost comunicată şi varianta **mîrvilos.**

Cu sensul de „groapă", **mîrvină** a fost notat de Lucian Costin (**Graiul bănățean,** II, 1934, p. 123), iar **mîrviță,** însemnînd „loc mlăştinos", ne este comunicat din Roşcani, jud. Hunedoara. Christian Ionescu, de la care deținem informațiile de mai sus, ne semnalează şi varianta **mîrjiță** (notarea mai exactă ar fi, probabil, **mîrẑiță,** cu palatalizarea lui v + i la ẑ) din Ciucea-Poieni, jud. Cluj.

Apelativul a intrat şi în toponimie, **Mîrviţa** denumind un pîrîiaş din satul Negoieşti, comuna Melineşti, jud. Dolj[29].

Etimologia cuvintelor de mai sus a fost stabilită tot de Andrei Avram: bg. **mărtvina** „lipsă de viață, de activitate" şi „loc umbros"[30], respectiv bg. **mărtvica** „apă stătătoare"[31].

Ultimul dintre cele două apelative bulgăreşti a intrat şi în toponimie. Înregistrat cu metateză, **mrătvica,** şi însemnînd „teren neproductiv", entopicul de mai sus stă la baza toponimului: **Mrătvìca**[32].

De altfel, **Mrtvica** este un hidronim obişnuit la popoarele slave. Astfel în bazinul Vardarului, un afluent pe stînga al Cernei, lung de 7,5 km şi care izvorăşte la sud de satul Ivanovci şi se varsă pe teritoriul localității Vašarevica, se numeşte **Mrtvica**[33].

---

[29] Comunicat de Christian Ionescu.

[30] A. Avram, **lucr. cit.,** p. 206.

[31] Idem, **ibidem.**

[32] J. Zaimov, **op. cit.,** p. 136.

[33] Duridanov, **Vardar,** p. 220–221.

Scanned with OKEN Scanner

Un alt afluent al Cernei, tot din bazinul Vardarului, poartă numele **Mrtvečka reka**, toponim secundar de la o formă ***Mrtvĭci** [34]. Hidronimul **Mrtvečka reka** trebuie să fi sunat mai întîi ***Mrtvlčka reka**, formă compusă cu apelativul **reka** „rîu" de la o formă inițială ***Mrtvica**, care apare în mod obișnuit la slavi: cf. hidronimul scr. **Mrtvica** (foarte des), sloven. **Mrtvice**, pol. **Martwica**, rus. **Mertvica** (de mai multe ori). Derivatul acesta este cunoscut și ca apelativ în bulgară (**mrătvica**) însemnînd „apă stătătoare", „mlaștină" (B. Gerov, **Rečnik na bălgarski jazik**, Plovdiv, vol. III, p. 89)[35]. Apelativul bulgăresc, însă sub forma **mărtvica**, avînd sensul de „osoi, coastă a unui deal expusă spre nord", dar și de „apă stătătoare, baltă" a fost înregistrat și într-o lucrare lexicografică relativ recentă[36].

În loc de concluzii

În limbile slave, termenul corespunzător adj. rom. **mort** a ajuns să însemne nu numai „lipsit de viață", ci și „(despre apă) stătătoare, baltă", iar „(despre teren) neproductiv", fie pentru că acesta ține apă, este mlăștinos, fie pentru că este pietros sau se află pe versantul nordic (umbros) al unui deal sau munte. Astfel v.bg. **mrĭtvŭ** are sensul „mort", iar „(despre apă) stătătoare"[37], scr. **mrtva voda** înseamnă „apă stătătoare, mlaștină, smîrc, mocirlă"[38], iar slovac. **mrtvá voda** „braț al unui rîu cu nămol; teren apătos, acoperit de trestie"[39].

În limba bg., de la adj. **mrĭtvŭ**, cu ajutorul sufixelor **-ilo**, **-ina** și **-ica**, s-au format substantivele **mrătvĭlo**, **mrătvĭna** și

---

[34] Idem, ibidem.

[35] Apud I. Duridanov, op. cit., de unde sînt citate și hidronimele.

[36] **Rečnik na redki, ostareli i dialektni dumi v literaturata ni ot XIX i XX vek**, Sofia, 1974 (sub redacția lui Stefan Ilčev).

[37] I. Duridanov, op. cit., p. 220.

[38] RJA, VII, p. 87.

[39] V. Šmilauer, **Vodopis starého Slowenska. Práce Učené společnosti Šafařikovy v Bratislavé IX Prag-Pressburg**, 1932, p. 462.

Scanned with OKEN Scanner

mrătvìca (respectiv variantele **mărtvilo, mărtvina, mărtvica**), sinonime parțiale, însemnînd inițial „apă stătătoare, baltă", apoi, „teren care ține apă, teren mlăştinos, mocirlos" şi, prin extensiune de sens, „teren aflat pe versantul de nord al unui munte sau deal", „teren neproductiv". Termenii bulgăreşti de mai sus au pătruns şi în limba română, mai exact, în unele graiuri dacoromâne de sud-vest, cuprinzînd Oltenia, partea de sud-est a Banatului, Transilvania de centru şi sud (Munții Apuseni şi județele Hunedoara, Alba, Sibiu, Cluj, Mureş şi Braşov) şi Muntenia de vest (jud. Argeş). Din mulțimea de sensuri ale cuvintelor bulgăreşti de mai sus, româna a reținut numai pe cel de „apă stătătoare, baltă, mlaştină, mocirlă". Adaptate la sistemul fonetic al limbii române, cu reducerea grupului consonantic **-rtv-** la **-rv-**, cuvintele bulgăreşti de mai sus au devenit **mărvilă (mărghilă), mîrvilă, mîrvină, mîrviță.**

De la **mîrvilă** (respectiv **mărghilă**) s-a format pe terenul limbii române adj. **mîrvilos** (respectiv **mărghilos**) însemnînd „(despre teren) mocirlos, mlăştinos". Tot de la **mîrvilă** s-a format vb. **mîrvili** însemnînd „(despre teren) a ține apă", „a fi cu **m î r v i l ă**", **m î r v i l o s**, „mocirlos", după cum o dovedeşte apelativul **mîrvilit** „mocirlit". A **mîrvili**, lărgindu-şi sensul, a ajuns să însemne şi „a supura".

Apelativele de mai sus, **mîrvilă (mărghilă), mîrviloasă** şi **mîrviță**, au intrat şi în toponimie.

De la **mîrvină** s-a format adj. **mîrvinos** „mocirlos, mlăştinos, băltos".

ETIMOLOGIA CUVÎNTULUI *RĂBOLI*

Răbolí, vb. IV refl., cu atestări din Oltenia şi Muntenia, avînd sensul de „a se răsti la cineva, a se răţoi" este inclus în DLR, tomul IX, litera R, Bucureşti, EA, 1975, p. 56, cu etimologie necunoscută. Ca variante fonetice, aceeaşi lucrare lexicografică menţionează formele: **răboní, răborí, răbotí** şi **răborî.**

Varianta **răboli**, indic. prez. pers. I sg. **răbolésc**, a fost înregistrată mai întîi de T. Gîlcescu în micromonografia **Cercetări asupra graiului din Gorj**, GS, V, 1931, fasc. 1, p. 123, din localitatea Izvoare, cu sensul „a porni cu cearta pe cineva". Tot din Oltenia, dar de data aceasta din judeţul Vîlcea, **răboli**, vb. IV refl., este notat de C.F. Ciauşanu şi L. Sfîrlea, **Glosar de cuvinte din Vîlcea**, în MCD, I, p. 234, cu sensul „a se răţoi, a ameninţa". Următoarea atestare a cuvîntului o datorăm lui Barbu Marian, care publică un scurt **Glosar regional** din comuna Izvor-Mileşti, din fostul raion Craiova, regiunea Oltenia, în LR, XI, 1962, nr. 3, p. 265. Aici, verbul **răboli, răbolesc**, de conjugarea a IV-a, diateza reflexivă, este glosat „a se răsti".

Din Muntenia, dispunem de o singură atestare din jud. Argeş, mai exact, din localităţile Săpata de Sus şi Săpata de Jos. Termenul, însemnînd „a-şi descărca nervii pe cineva, a ţipa, a se răsti, a se răţoi", a fost inclus de D. Udrescu în al său **Glosar**

Scanned with OKEN Scanner

regional Argeş, p. 221, care îl dă şi într-un scurt context: „*Te-ai răbolit* degeaba pe el, săracu; ce strică el?"

Varianta **răborí**, glosată „a se repezi amenințînd asupra cuiva, a face pe grozavul", a fost notată de Luca Preda din fostul raion Gura Jiului, comunele Brabeți, Dăbuleni şi Mîrşani, în **Lexic regional**, Bucureşti, EA, 1960, p. 43. Aceeaşi variantă, glosată „a se răsti", „a țipa", a fost consemnată, de lîngă Vînju Mare, de Gh. Trandafir tot în **Lexic regional**, p. 56.

Răboní şi **răbotí** au fost date ca variante ale lui **răbori** „a se repezi, amenințînd asupra cuiva; a se răsti; a face pe grozavul", fiind înregistrate în regiunea Jiului inferior, înainte de vărsarea acestuia în Dunăre, de Luca Preda, **Lexic regional**, p. 43. Formele de mai sus sînt incluse şi în DLR, tomul IX, p. 56. Luca Preda mai notase alături de **răboní**, în paranteze rotunde, şi forma **răboí**, care însă nu mai apare în DLR.

Varianta **răborî**, indic. prez. pers. 1 sg. **răboresc** (normal ar fi fost **răborăsc**, cf. **hotărî, hotărăsc, urî, urăsc**), însemnînd „a țipa la cineva", a fost înregistrată din Banat, mai exact, din Bocşa Română, jud. Caraş-Severin, de Octavian Răuț şi Ioan Bettisch, în **Lexic regional**, 2, p. 37.

De la **răboli**, cu ajutorul sufixului **-eală**, s-a format s.f. **răboleală**, pl. **răboleli**, uzual în Săpata de Jos, Săpata de Sus şi Poiana Lacului, jud. Argeş, cu sensul „răsteală, răfuială, rățoială": **„Ce *răboleli* sînt astea pe tine, mă omule? mai încet nu poți vorbi?"** (D. Udrescu, **op. cit.**, p. 221), iar de la **răborî, răboreală**, s.f. „vorbire pe ton răstit, vociferare", cunoscut la Broscoi, în apropiere de Vînju Mare (vezi Gh. Trandafir, **Lexic regional**, p. 56). Din **Lexic regional**, termenul este preluat de DLR, t. IX, care îl califică drept „regional", glosîndu-l: „Faptul de a se r ă r ă b o l i", probabil o greşeală de tipar în loc de **răboli**, întrucît forma **rărăboli** nu apare nici ca variantă a lui **răboli** (s.v.), nici ca un cuvînt separat.

În privința raportului dintre **răbori (răborî)** şi **răboli**, credem că ultimul a luat naştere din primul printr-o disimilare parțială, **r – r > r – l**, aşa încît **răbori (răborî)** ar trebui să figureze drept cuvînt-titlu în dicționare, iar celelalte forme drept variante fonetice ale acestuia.

Scanned with OKEN Scanner

În ce privește etimologia lui **răbori (răborî)**, considerăm că acesta este un derivat verbal cu sufixul conjugării a IV-a **-i (-î)** de la adj. **hrăbor** (fem. **hrăboară**), astăzi ieșit din uz, dar cunoscut în dacoromâna veche, unde avea semnificația de „viteaz, curajos, bărbat; tare, voinic", cu dispariția lui **h**, fenomen specific graurilor bănățene (vezi Nicolae Mocanu, **Note asupra consoanei *h* în graiurile bănățene**, în **Studii de dialectologie**, Timișoara, 1984, p. 181–188), oltene (vezi Rusu, **Olt. N–V**, p. 97, Popescu, **Gorj**, p. 59) și muntene (vezi Ion Ionică, **Subdialectul muntean**, în TDR, p. 172).

Hrăbor, scris **Hrčbor**, circula în Banat în secolul al XVII-lea ca adjectiv, însemnînd **audax** „îndrăzneț, curajos" și ca adverb, **audacter** „curajos, îndrăzneț", fiind notat de ANONYMUS CARANSEBESIENSIS (apud DA s.v. **hrăbor**). **Hrăbor** „viteaz, curajos, voinic", provenind din v. sl. [sau din slavonul – n.n. V.F.] **chrabъrъ** (bg. **hrabăr**) „idem" (DA), a putut fi folosit în expresii ca: **a fi hrăbor** „a fi viteaz", „a fi curajos", **a face pe hrăborul** „a face pe viteazul", „a face pe curajosul", de unde s-a putut forma și verbul refl. **a se hrăbori (hrăborî)** „a face pe voinicul, a face pe grozavul" (cf. **a se voinici** „a face pe voinicul, pe curajosul", derivat din **voinic**, sau **a se viteji** „a face pe viteazul" < **viteaz**). De altfel, un verb **a se hrăborî**, însemnînd însă „a se îmbărbăta", circula în limba veche, inclusiv în Banat (cf. ANONYMUS CARANSEBESIENSIS: **Hrčboresc** = conforto, **hrčborčsku-me** = confortor; apud DA). De la „a se îmbărbăta" la „a face pe grozavul, a amenința" și apoi la „a se răsti, a se răți, a țipa, a-și vărsa focul" deplasarea semantică s-a făcut ușor.

Înrudite cu **răbori** „a țipa, a se răsti" sînt **hărăbor**, s.n. „larmă, vociferări" (vezi Sab. Pop. Barcianu, **Dicționar român-german și german-român. Partea I-a: Română-germană. Ediția a III-a. Revidat și completat de Dr. D.P. Barcianu**, Sibiu, Kraft, 1900, apud DA) și **ciorobor**, s.m. sg., cunoscut în Banat și prin regiunile nord-vestice cu sensul „ceartă (pentru un lucru de nimic) însoțită de vorbă multă și gălăgie" (DA, t. II, litera C, p. 465).

Scanned with OKEN Scanner

În privința lui **hărăbor „larmă”**, DA notează: „Poate identic cu **hărăbor**”, variantă bihoreană a lui **hrăbor** „viteaz, curajos, voinic”. Pentru evoluția semantică întru cîtva asemănătoare, DA trimite și la rus. **chroborskij** „lărmuitor” și „viteaz, curajos”. **Hărăbor** „larmă” poate fi și un postverbal de la **hrăbori** „a țipa, a se răsti”, cu epenteza lui **ă** între **h** și **r** (cf. **hărană** < **hrană, a (se) hărăni** < **a (se) hrăni**), o dovadă indirectă că **hrăbori** „a țipa, a face gălăgie” s-ar fi întrebuințat cu acest sens și prin Transilvania.

Clorobor „ceartă însoțită de vorbă multă și gălăgie” pare a fi o contaminare între **clorovăială** și **hrăbor** „larmă, vociferări”.

Revenind la celelalte variante ale lui **răbori**, și anume: **răboni, răboi** și **răboti**, specificăm următoarele:

– **răboni** se poate explica fie printr-o disimilare parțială față de **răbori** (cu **r-r** > **r-n**), fie printr-o apropiere de verbele terminate în **-oni** (de obicei formații de la onomatopei, ca variante ale celor în **-ăni: dondoni** „dondăni” (< **donda**), **horconi** „horcăni” (< **horc**), **mioni** (< **miau**), **pioni** (< **piu**), **zdronconi** „zdroncăni” (< **zdronc**) (vezi exemple la Georgeta Marin, **Verbe derivate de la interjecții onomatopeice**, SMFC, IV, p. 226–228);

– **răboi** se explică, la rîndul său, din **răbori** prin disimilarea celui de al doilea **r**;

– **răboti** provine tot de la **răbori** prin apropiere de verbele derivate cu sufixul **-oti: forfoti, grohoti, horcoti, mircoti** (vezi Georgeta Marin, **op. cit.** p. 229; cu privire la suf. **-oti**, vezi și Al. Graur, **Notes d'étymologie roumaine**, în BL, VI, 1938, p. 139–172, în special p. 164–166).

Scanned with OKEN Scanner

NOTE LEXICALE ŞI ETIMOLOGICE

A

Prepoziția **a** (< lat. **ad**), exprimînd un raport local „la, în", era folosită în limba veche, astăzi fiind uzuală prin unele părți ale Transilvaniei şi în Maramureş (DA).

După cum vom arăta în continuare, în momentul de față dispunem de atestări şi din alte regiuni decît cele menționate de DA.

A „la" a fost înregistrată de autorii TDO (în GDO nu a fost introdusă) din localitatea Hinova de lîngă Drobeta-Turnu-Severin: „cînd se străgheață el şi se-ngălbeneşte puțin zăru, din lapte îl scoatem **a** supra [**k**] ias-**a** suprafață de brînză..." (TDO, p. 245).

O altă atestare se pare că am avea-o în prepoziția compusă **pînă a** „pînă la", înregistrată din localitatea Slon, comuna Ceraşu, aflată în nordul județului Prahova: „acu zic „am dat dă noateni" drept dasupra aci la grădina asta sus//cînd am venit acolea să mă trec **pîn a** vale/baritai ursu" (TDM II, p. 250).

Dacă la Hinova prezența prepoziției **a** poate fi considerată un arhaism, la Slon, ea s-ar putea datora aşezării în zonă a unor locuitori din Transilvania, după cum ar lăsa să se întrevadă unele fenomene lingvistice comune cu graiurile de peste munți; în special cu cele din sudul şi centrul Ardealului (cf. participiile de tipul

vînt „venit", văst „văzut"; forma de conjunctiv a verbului a mînca: să mînce; fonetisme de tipul trebe „trebuie", hodini „odihni", miljoc „mijloc"; elemente lexicale ca lezne „ieftin" etc.)

BEICOANE

Termenul, neînregistrat de lucrările noastre lexicografice (nici măcar de GDO), apare în TDO, p. 265, fiind notat din Crivina, localitate aflată în apropiere de Vînjul Mare: „Am stropit la vie, el cu pompa şi io am cărat apă şi el a dat pîn-a venit piatr-aia, beiicoańel-elea de piatră".

Din context reiese că este vorba despre piatra de var, deci de culoare albă.

Beicoń, cu pl. **beicoańe**, deci substantiv neutru, însemnînd „bolovan", este cunoscut şi în graiul românilor din valea Timocului, fiind înregistrat de G. Giuglea şi G. Vâlsan în culegerea de literatură populară **De la românii din Serbia**, Bucureşti, 1913, p. 306, 355, 356 şi în glosarul ce însoţeşte lucrarea, p. 388:

„Fraţiori de sama mea,
S-aduceţi pe boamba-ncoa
Că bag prau cu chivăra
Şi gloanţăle cu poala
Beicoane cu vrètia". (p. 306);

„Cînd s-apucă să tragă la margine, nu poate să scoată alovu, vine greu. Unu zice: – Mă dă-l dracu... un **beiconi** mare-n alov nu vine la margine. Da Dumnezeu cu sfîntu Pătru zice: – Trageţi, trageţi, poate să fie peşte, nu **beiconi**! – Ba ie **beicoane**, jupîne, că nu mişcă..." (p. 355–356).

Cuvîntul pare a fi un derivat cu sufixul **-oń, -oańe**, specific părţii sud-vestice a României: Banat, Haţeg şi uneori Olteniei de nord-vest (vezi, de ex. Popescu, **Gorj.**, p. 46) de la tema slavă **bĕl-** „alb". Cf. şi **beuţă**, uzual prin Banat şi Transilvania, însemnînd „pietricică (albă şi rotundă, din rîu), cremene, cvarţ" < scr. **bioce (bijelac)** „albeaţă" (înţelesul

Scanned with OKEN Scanner

originar pare, deci, a fi „pietricică albă" care se vede pe fundul apelor curgătoare) (DA). Cf. şi bg. **beltak** „cuarţ", **belčik** „beltak" (BER, I, p. 109, s.v. **bjal**).

CĂRPĂTOR

Cărpător „taler de lemn, rotund, pătrat ori lungueţ (cu coadă) pe care se răstoarnă mămăliga sau se taie tăiţei" (vezi DA), cunoscut mai ales în graiurile din Transilvania (vezi Frăţilă, Tîrnave, p. 176), a fost notat şi în unele localităţi din zona subcarpatică: Picior-de-Munte, jud. Dîmboviţa (vezi TDM, II, p. 8) şi Stoicăneşti, jud. Olt (TDM I, p. 348). Varianta **cîrpător** a fost înregistrată din Titulești, jud. Olt (TDM I, p. 336), Plopii-Slăviteşti, jud. Teleorman (TDM I, p. 395), Saelele, comuna Lunca, jud. Teleorman, iar **crăpător** din Cioceni, comuna Albeşti-Paleologu, jud. Prahova (TDM II, p. 331).

Continuator al lat. **coopertorium**, cu sensul fundamental de „capac" de lemn câre se pune pe oale, întrebuinţat şi pentru alte scopuri culinare (vezi DA), cuvîntul, păstrat şi la aromâni, făcea parte din lexicul românei comune.

CHEGĂTOARE, ÎNCHEGĂTOARE

Însemnînd „vas de muls", al ciobanilor, în care se pune caşul închegat", prima variantă din titlul acestei note lexicale a fost notată din Şotrile, jud. Prahova: „baciu[1]... a pus laptili în... acolo în **chegătoarea** lui" (TDM II, p. 196), iar a doua, din localitatea Bătrîni, comuna Starchiojd, din acelaşi judeţ: „după ce-l mulgi pă lapte/îl pui acolo-n neşte hîrdae mari/ciubări/ **închegătoare** cum să numeşte" (TDM II, p. 256).

Închegătoare provine de la tema **încheg-** + suf. **-(ă)tor**, fem. **-(ă)toare**, iar **chegătoare** din **închegătoare** prin deglutinare: **în închegătoare > în chegătoare > chegătoare.**

Scanned with OKEN Scanner

ÎNVOLBĂTOR

Învolbător, însemnînd „un lemn mai gros ce se pune în foc la fiertul țuicii": „și-n el [în foc] apăi acu băgăm un lemn gros/un **învolbător** se numea" (TDM II, p. 40), a fost notat din Scheiu, jud. Dîmbovița.

Sensul inițial al cuvîntului trebuie să fi fost de „instrument cu care se ațîță focul, cu care se ajută la învîlvoritul focului". Cf. **învîlvori** „a face să ardă cu flacără mare, a încinge" și adjectivul, provenit din participiul aceluiași verb, **învîlvorit** (despre foc) „cu flacără mare, aprins", înregistrat de D. Udrescu, **Glosar regional. Argeș**, p. 144.

Învolbător este un derivat cu suf. **-(ă)tor** de la **a învolba** (variantă a lui **învoalbe** (despre apă, valuri, nori, praf etc.) tranz. „a se învîrti (ca) într-un vîrtej, a se învîrteji, a se învolbura", intranz. „a crește și a se revărsa cu valuri mari, care se rostogolesc", tranz. „a amesteca unul cu altul ca într-un vîrtej, a învolbura" < lat. **involvo, -ere** „a rostogoli în sau peste ceva, a înfășura, a face val" – DA) care trebuie să fi avut și sensul de „a arde cu flacără mare", „a învălui cu flăcări, a cuprinde (ceva) cu flăcări". Cf. în lat. **ignis involvit flammis nemus** (VERGILIU) „focul învăluie cu flăcările pădurea" (apud G. Guțu, **Dicționar latin-român**, s.v. **involvo, -ere**). Ca mod de formare a lui **învolbător**, cf. **jăruitor** „un instrument de lemn, de obicei o prăjină mai lungă, cu care se mișcă jarul pentru a grăbi arderea" (< **jărui** + **-tor**).

NĂDAI

Nădai, s.m., nu a fost înregistrat de DLR, t. VII, partea I, litera N, deși cuvîntul a fost notat de G. Weigand în monografia dedicată subdialectului bănățean, într-o poezie culeasă de el din Cornereva, precum și în glosarul care însoțește lucrarea (vezi G. Weigand, **Der Banater Dialekt**, în „Jahresbericht" III, 1896, p. 322; idem, volumul separat apărut în același an la Leipzig, p. 75 și 125).

Scanned with OKEN Scanner

Notat **nadai**, adică cu **ă** protonic devenit **a** şi glosat „Pflanze mit kleinen blauen Blumen, Vergissmeinnicht", „plantă cu flori mici albastre. Nu mă uita", termenul apare în următoarele versuri:

„frundzo verdźe dźin nadai
tśinero mo maritai
šu re soakro-m kapotai".

Cuvîntul ne este cunoscut şi din cîteva colecţii de literatură populară din Banat: Nichifor Mihuţa. **Folclor din Banat**, Cornel Vesălău, **Peste deal, pe sub pădure**, Vasile Cica, Nichifor Mihuţa, **Mult mă-ntreabă inima**, Dumitru Şandru, **Folclor românesc.**

La Nichifor Mihuţa, termenul apare în următoarele versuri, culese din Topolovăţul Mare, comună aflată între Timişoara şi Lugoj (informatoare Lupulescu Maria):

„Frunză verde de **nădai**
Tînără mă măritai,
Tînără de-acas' plecai
Şi rea soacră căpătai" (p. 492).

Tot de la Topolovăţul Mare, termenul este notat de Cica şi Mihuţa (**Mult mă-ntreabă inima**, p. 68), informatoare Neşcu Maria, 74 de ani:

„Foaie verde de **nădai**
Tînără mă măritai
Şi răi socri-mi căpătai",

şi, cu o „deformare", sub forma **dădai**, de la o informatoare mai tînără, Ciorei Maria, 29 de ani:

„Foaie verde de **dădai**
Tînără mă măritai,
Peste dealuri, peste munţi
La socri necunoscuţi" (**ibidem**, p. 68).

De la Căvăran (azi Constantin Daicoviciu, jud. Caraş-Severin), D. Şandru (**op. cit.**, p. 28 şi 110) înregistrează de la doi

Scanned with OKEN Scanner

informatori: Toma Fărcaş, 21 de ani, respectiv, Mălina Guşat, 14 ani, versurile:

„Cîn sună go̯arna la śi̯ai̯
I̯o cu ţăsala-ntră cai̯
Flo̯aŕe dé **nădai̯**" (p. 28);
„Frundză vẹrd'e dă **nădai̯**
D'e mică mă măritai̯
So̯acră ŕẹ îm' căpătai̯" (p. 100).

Celelalte atestări provin din nord-estul Banatului, din trei localităţi aflate în fostul raion Făget, în versuri aproape identice, de fiecare dată **nădai** constituind rima lui **mă măritai**. Cele trei localităţi sînt: Dubeşti, comuna Ohaba Lungă (informator Vălean. Valeriu), Gladna Română, comuna Fîrdea (informatoare Iosifoni Rodica) şi Bulza, comuna Margina (informatoare Ardeleanu Elena). Iată contextele în care apare **nădai**, în ordinea localităţilor de mai sus:

„Floare albă de **nădai**
Mă grăbii, mă măritai
Ca floarea mă scuturai" (p. 110);
„Frunză verde de **nădai**
De mică mă măritai,
Rea soacră îmi căpătai" (p. 113);
„Frunzuliţă de **nădai**
Tînără mă măritai" (p. 114).

Deşi toate colecţiile sînt „prevăzute" cu cîte un g l o s a r, termenul a fost inclus doar în cea aparţinînd lui Şandru, însă explicat în mod greşit: „**nădai**, s.m. nădejde; presupunere, bănuială" [!], fiind considerat, probabil, un derivat regresiv de la **nădăí**, vb. IV refl., care, printre alte sensuri, le are şi pe următoarele: „a spera, a nădăjdui", „a bănui, a presupune" (vezi DLR, t. VII, p. 69).

După cum s-a putut observa din citatele de mai sus, cuvîntul aparţine terminologiei botanice. El a mai fost înregistrat din Banat de G. Bujoreanu şi A. Arvat în **Contribuţii la cunoaşterea plantelor de către popor**, în „Studii şi cercetări ştiinţifice", Academia R.P.R., Filiala Timişoara, 1951, t. III,

nr. 1–2, p. 79 (apud Borza, DEB, p. 22, 263), ca nume popular a două plante: „brusture, lipan", corespunzînd termenului ştiinţific **Arctium lappa,** respectiv „tătăneasă, iarba lui Tatin", corespunzînd termenului ştiinţific **Symphytum officinale.**

Cu cea de a doua semnificaţie, **nădai** a fost notat şi în volumul **Buruienile şi combaterea lor,** Bucureşti, 1955 (apud Borza, DEB, p. 166), iar într-o epocă mai veche, din Gavojdia, de E. Picot, **Documents pour servir à l'étude des dialects roumains,** p. 52, extras din „Revue de linguistique et de philologie comparée", tom. V, fasc. 3, 1873: „Frundze vierd'e de **nedai**" (apud Maria Purdela Sitaru, **Lexicul dialectal din culegerile lui Em. Novacoviciu şi L. Costin din perspectiva unor cercetări recente,** în „Caietul Cercului de Studii", Timişoara, I, 1983, p. 61).

Nădai „tătăneasă" circulă şi azi în jurul Făgetului şi al Lugojului, fiind notat de autorii **Dicţionarului subdialectului bănăţean** din localităţile Gavojdia, Sacu, Sinteşti şi Temereşti, toate în jud. Timiş (M. Purdela Sitaru, **art. cit.,** p. 61).

Aria lui **nădai** a fost sau este mai largă, termenul fiind consemnat de Şandru, **Folclor românesc,** p. 248 şi 335 şi din jud. Hunedoara, de la Poiana Răchiţelei:

„Foaie verde de **nădai**
Tînără mă măritai
Şe mai soacră-mi căpătai",

respectiv, de la Lăpujul de Sus:

„Frundză verdé dzi **nădai**
Tşinăr'el mă însurai
Tşinărică îm luai
Dzi-o sută şinşidzăşi dzi ani".

Alături de **nădai** „tătăneasă" a fost notată şi varianta **nădar** (Borza, DEB, p. 166).

Rom. **nădai** este înrudit cu magh. **nedály, nadály,** forme ce le găsim în compusele: **Fekete nedály** „tătăneasă", înregistrat de Pál András, **Csángó növénynevek,** M. Nyelvőr, 1908, vol. XXXVIII, p. 376 (apud Borza, DEB, p. 166), **Fekete**

Scanned with OKEN Scanner

nadálytö înregistrat de Nyárády A., **Szántóföldi gyomnyovények**, Bucureşti, 1952; Nyárády E. J. és Soò R., **Koloszvár és könyévék floráya**, Cluj, 1941–1944 (apud Borza, DEB, p. 166), **Nadályfü**, înregistrat de G. Barițiu, **Dicționariu unguresc-românesc**, Braşov, 1899, respectiv de I. Bob, **Dicționar românesc, latinesc şi unguresc**, Cluj, 1822–1823 (apud Borza, DEB, p. 166). Magh. **Nadálytö** se aplică şi plantei numită ştiințific **Symphytum cordatum**, care corespunde rom. **brusture negru** (Borza, DEB, p. 165; vezi şi **Dicționar român-maghiar**, vol. I, Bucureşti, EA, 1964, sub redacția acad. prof. Emil Petrovici, redactor principal prof. univ. Bela Kelemen, s.v. **brusture-negru**).

În stadiul cunoştințelor noastre de acum, nu putem spune dacă termenul românesc este un împrumut din maghiară sau invers, nici dacă ambele limbi l-au împrumutat dintr-o altă sursă.

În ce priveşte forma **năḍar**, aceasta se explică, probabil, prin influența altor nume de plante terminate în **-ar** (cf. **mărar, mărgăritar, „lăcrămioară", năjar** etc.), printr-un schimb de sufix **-ai/-ar**, de fapt, printr-o falsă analiză.

PAPAINOAGĂ

Papainoagă, s.f., pl. **papainoage**, a fost înregistrat de Traian Cantemir, **Lexic regional 2**, p. 29, în loc. adv. **în papainoage „gata să cadă", „gata să se desfacă"** şi de D. Udrescu, **Glosar regional. Argeş**, p. 193–194, numai sub forma de pl. **papainoage**, în e x p r. (ironic) **a călca (sau a umbla) în papainoage „a merge urît, țopăit, a călca şantaliu; a merge cu nasul pe sus, a se fandosi, a-şi da aere"** din localitățile Poiana Lacului şi Săpata de Sus. Termenul se întrebuințează şi în localitatea Bîrla, jud. Argeş, ca subst. **papainoagă**, pl. **papainoage „catalige"**. DLR, t. VIII, partea 1, înregistrează varianta **papainog „idem"**.

Prin urmare, sensul inițial al loc. adv. **în papainoage** a fost „(a sta) ca pe catalige, instabil, gata să cadă".

Scanned with OKEN Scanner

SUFIREAG, SUFIREANG

Sufireag şi **sufireang**, s.m., sînt două variante neînregistrate de lucrările noastre lexicografice, ale aceluiaşi cuvînt, pe care le-am întîlnit în colecţia de **Folclor din Banat** a lui Nichifor Mihuţa. Ambele variante provin din aceeaşi localitate, Dalci-Zerveşti de lîngă Caransebeş, dar de la informatori diferiţi: Jula Elisei, respectiv Banciu Ioan.

Prima apare în versurile:

„Foaie verde **sufireag**
Toată lumea are drag,
Numai eu cu neica al meu
Vă spun drept că trăiesc rău" (p. 514),

iar a doua:

„Foaie verde **sufireang**
Vai de mine, ce mă fac?
C-am lăcomit la avere
Şi mi-am luat fără plăcere" (p. 494).

Sufireang a luat naştere din **sufireag**, probabil, printr-o apropiere de **fireang** „perdea" < magh. **fürhang, firhang, férhang, fiérhang,** variante ale lui **forhang** „idem" (< germ. **Verhang** „idem"). Variantele maghiare conţinînd o vocală anterioară (**ü, i, é, ié**) pornesc de la forma austriacă **fierhank** (Tamás, EHW, p. 341, s.v. **firhong**).

După cum spuneam puţin mai sus, nici **sufireag** nu a fost atestat de dicţionarele noastre. Cuvîntul apare doar la Borza, DEB, p. 58, însă numai la forma de pl. **sufirăgi**, notată de la Oraviţa (vezi Al. Borza, **Flora grădinilor ţărăneşti române. II. Plantele de podoabă, leac, de farmacie şi credinţe**, în „Buletinul Grădinii Botanice", Cluj, 1925, vol. V, p. 49) ca nume popular al plantei denumite ştiinţific **Dianthus barbatus** L., popular „garoafă".

Cuvîntul provine din magh. **szekfüvirág** (vezi şi Borza, DEB, p. 58, s.v. **Dianthus**) = **szegfü(virág)** „(floare de) garoafă". **Sufireag** presupune o formă anterioară **săfireag** cu

asimilarea lui **ă** neaccentuat la **u** din cauza labiodentalei **f. Săfireag** presupune, la rîndul lui, o formă **sefireag,** din care a luat naştere, prin transformarea lui **e** în **ă** după **s** dur, aşa cum o dovedeşte şi varianta **sănfireag,** înregistrată tot din jud. Caraş-Severin de A. Viciu, **Glosar,** p. 74. Varianta consemnată de Viciu îi este cunoscută şi lui Tamás (EHW, p. 680, s.v. **sacfiu** „Nelke", „garoafă"), variantă, care, după învăţatul ungur, nu poate proveni decît din magh. **szekfüvirág** (prin dispariţia lui **v** intervocalic sau prin haplologie). Forma **sănfireag,** cu **n** în prima silabă, poate fi explicată prin d e s p i c a r e a lui **f,** fenomen frecvent în cazul labialelor (cf. rom. **strîmb,** it. **strambo,** pg. **estrambo** faţă de lat. clasic **strabus,** rom. **carîmb** < lat. **calamus, calomfir,** alături de **calofir** < bg. **kalofer, zamfir,** alături de **safir** etc.; vezi alte exemple la Puşcariu, LR, II, p. 121–122; vezi şi **grumbur** supra). În unele părţi ale Banatului, **ă** din **sănfireag** s-a închis la **î,** cf. **sînfirean** şi **sînfereangă** (= garoafă de grădină), variante înregistrate de Lucian Costin, **Graiul bănăţean,** Timişoara, 1926, p. 177. Ultima formă este înregistrată de L. Costin în următoarele versuri culese din localitatea Ruginosu, comuna Copăcele, jud. Caraş-Severin:

„Trandafir ş-o **sînfereangă**
Departe eşti, mîndro, dragă".

Scanned with OKEN Scanner

IV
ISTORIA LINGVISTICII ROMÂNEȘTI

CONTRIBUȚIA LUI G. WEIGAND LA CERCETAREA SUBDIALECTULUI BĂNĂȚEAN

Începutul studiului științific al ramificațiilor teritoriale ale limbii române este strîns legat de numele romanistului german Gustav Weigand (1860–1930)[1], acesta fiind primul învățat care cercetează la fața locului toate dialectele românești.

---

[1] Despre activitatea lui Gustav Weigand, vezi necrologul semnat de S. Pușcariu, în DR,, VI, 1931, p. 646–647; Sever Pop. La dialectologie. Aperçu historiquet, Métodes d'enquêtes linguistiques. Première partie: dialectologie romane, Louvain, 1950, p. 697–708; D. Macrea, Un promotor german al lingvisticii românești, în Studii de istorie a limbii și a lingvisticii române, București, EDP, 1965, p. 231–245; Werner Bahner, Gustav Weigand (1860–1930), în Bedeutende Gelehrte in Leipzig zur 800 Jahr. Feier der Stadt Leipzig, hgg. von Steinmetz, Bd. I, Leipzig, 1966, p. 126 ș.u.; Klaus Bochmann, Studiul limbii române la Universitate din Leipzig în LL, nr. 1, 1972, p. 451–456; idem, Traditionen und gegenwärtige Aufgaben der DDR-Rumänistik, în „Beiträge zur romanischen Philologie", XIV, 1975, Heft 1, p. 51–64; idem, Zur Geschichte der Rumänistik in Leipzig, în „Linguistische Arbeitsberichte", 15, Leipzig, 1976, p. 47–52; V. Frățilă, Gustav Weigand und die Balkanonomastik, în RESEE, XIX, 1981, nr. 1, p. 147–168 (varianta românească în Lexic și top., p. 155–183).

Scanned with OKEN Scanner

După ce se ocupă de idiomurille românești sud-dunărene[2], Gustav Weigand va cutreiera întreg teritoriul locuit de dacoromâni pentru realizarea cunoscutului **Linguistischer Atlas des dacorumänischen Sprachgebietes,** Leipzig, 1898–1909. Anchetele pe teren le începe în urmă cu mai bine de 90 de ani, mai exact, în 1895, în Banat. În 1896, anchetează văile Mureșului și ale Crișurilor, în 1897 văile Someșului și Tisei, în 1898 Oltenia, în 1899 Muntenia, în 1900 Moldova și Dobrogea, în 1901 Bucovina și Basarabia. Ultimele anchete le va efectua în 1907, cînd va explora mai multe puncte românești din Bulgaria (cele numerotate de la 743 la 752) și cîteva din Transilvania de răsărit.

Înainte de apariția integrală a **Atlasului,** G. Weigand va publica monografii dialectale asupra fiecărei regiuni dacoromâne studiate, în „Jahresbericht des Instituts für rumänische Sprache (rumänisches Seminar) zu Leipzig" (1894–1921). Weigand a anchetat graiul a peste 700 de localități, cu un chestionar de 130 de întrebări (care la început era format doar din 103–104 cuvinte-tip).

Din Banat, el anchetează graiul a 60 de localități (unele dintre ele se află în Banatul iugoslav) între care se numără și cîteva centre urbane ca Timișoara, Lugoj, Caransebeș și Oravița. Păstrînd ordinea în care s-au efectuat anchetele, localitățile cercetate sînt: Timișoara, Beregsău, Remetea, Topolovăț, Lighet (azi Pădureni), Lugoj, Surducu Mic, Zolt, Jdioara, Sacoșu Unguresc, Glimboca, Rugi (azi Păltiniș), Poiana, Zăgujeni, Sacu, Borlova, Bolvașnița, Caransebeș, Ilova, Zlagna, Rusca, Mehadia, Plugova, Cornereva, Globurău, Mehadica, Iablanița, Topleț, Jupalnic, Techia (în Iugoslavia), Ogradena, Plavișevița, Berzasca,

---

[2] În 1888, publică **Die Sprache der Olympo-Walachen nebst einer Einleitung über Land und Leute;** în 1892, **Vlacho-Meglen, eine ethnographisch-philologische Untersuchung;** în același an, **Nouvelles recherches sur le roumain de l'Istrie,** în revista „Romania", XXI, 2, p. 240–256; **Istrisches,** în „Jahresbericht", I, 1894, p. 122–155 și în „Jahresbericht", II, 1895, p. 215–224; în 1894–1895, **Die Aromunen. Ethnographisch-philologisch-historische Untersuchung über das Volk der sogenannten Makedo-Romanen oder Zinzaren.** Band I. **Land und Leute;** Band II. **Volksliteratur der Aromunen.**

Scanned with OKEN Scanner

Boşneag (azi Moldova Nouă), Sasca Montană, Dalboşeţ, Bozovici, Prigor, Borlovenii Vechi, Rudăria, Bănia, Oraviţa Montană, Oraviţa Română, Ciclova Montană, Cacova (azi Grădinari), Vărădia, Coştei, Alibunar, Petrovoselo (ultimele trei în Iugoslavia), Ocna de Fier, Bocşa Română, Bărbosu, Ramna, Fîrliug, Tîrnova, Ţerova, Cuptoare, Cîlnic şi Petroman[3].

Materialul cules pe baza celor 103 cuvinte-tip[4], după o conversaţie liberă, va fi prelucrat şi concretizat în studiul **Der Banater Dialekt**, publicat în urmă cu 95 de ani, în numărul 3 al „Anuarului" de la Leipzig (p. 198–332). Tot în 1896, studiul va apărea şi separat (trimiterile noastre se fac la acesta) şi va fi dedicat, în semn de recunoştinţă şi de preţuire, prietenilor pe care

---

[3] O parte dintre localităţile anchetate de Weigand au fost menţinute şi în anchetele pentru ALR I (Jupalnic, Berzasca, Borlovenii Vechi, Comereva, Cîlnic, Jdioara) şi ALR II (Glimboca) şi chiar pentru NALRR-Banat (Jupalnic, Ogradena, Plavişeviţa, Berzasca, Dalboşeţ, Bănia, Borlovenii Vechi, Plugova, Vărădia, Comereva, Doman, Pădureni, Petroman, Glimboca, Fîrliug, Sacoşu Mare, Jdioara). Localităţile Seceani, Mănăştur, Ţăla şi Şiştarovăţ, anchetate pentru NALRR-Banat, ultima şi pentru ALR I, au fost cercetate de Weigand în 1896 şi incluse în studiul **Körösch- und Marosch-Dialekte**, apărut în 1897, în „Jahresbericht" IV, p. 250–336 (şi separat, Leipzig, 1897). Toate localităţile anchetate de Weigand au fost incluse de I. A. Candrea şi în reţeaua **Atlasului lingvistic al Banatului**, după cum se poate observa din hărţile publicate de lingvistul bucureştean în studiul **Constatări în domeniul dialectologiei**, GS, I, fasc. 2, p. 169–200 (mai ales harta STÎRC din afara textului, între paginile 190–191).

[4] Trebuie spus că, în cercetările sale de teren, Weigand nu s-a limitat la cele 103–104 „Normalwörter" (mai tîrziu 130), ci numărul acestora a fost mărit, de obicei, cu o serie de alte cuvinte care conţineau un sunet sau un grup de sunete într-un anumit context fonetic. Aşa, spre exemplu, la întrebarea 60 **june** este examinat sunetul j (redat prin ž dur (**žuńe**) sau prin ź muiat (**źuńe**)/ nu numai în acest cuvînt, ci şi în altele: **jneapăn, joc, joi, jor, jos, jug, june, junincă, junghi, jumătate, străjăr, jidov, jilţ, jale, jertfă, jignesc, jîp, jîr, jireadă, jivină, jupîn, rujă, strujă, prăjină, jude**. La fel, la întrebarea 89 **zece**, unde se urmărea păstrarea africatei dentale sonore dz sau trecerea acesteia la z, Weigand suplimentează întrebările, extinzîndu-le şi la cuvintele: **zic, ziuă, vezi, văzut, Dumnezeu, crez, crezut, zahăr, zală, zară, razăm**. Întrebarea 3 **grîu** este întregită de cele referitoare la cuvintele **brîu** şi **rîu**.

Scanned with OKEN Scanner

Weigand şi i-a cîştigat în Banat şi care l-au sprijinit în anchetele lui dialectale: profesorul Bălan din Caransebeş şi învăţătorii Frâncu, din Ciclova, Sofronie Liuba, din Maidan şi Ancuşa, din Ramna[5].

Neogramatic prin formaţie, Weigand este interesat, în primul rînd, de fonetică. De aceea, **Atlasul** său şi chiar monografiile, inclusiv cea dedicată „dialectului" bănăţean, acordă o atenţie deosebită foneticii şi se ocupă mai puţin de morfologie, sintaxă şi lexic[6], fără ca acestea să fie complet neglijate, aşa cum se va putea vedea în continuare. În monografia amintită, Weigand ne dă o descriere amănunţită şi destul de exactă a vocalismului şi consonantismului subdialectului bănăţean, surprinzînd cele mai importante variante ale sunetelor graiurilor bănăţene, variante cărora le stabileşte şi ariile de răspîndire.

În studiul **Despre dialectele româneşti** (vezi nota 6), în care îşi exprimă punctul de vedere asupra repartizării teritoriale a dialectului dacoromân[7], el arată că idiomul românesc din nordul Dunării are trei arii dialectale mari: bănăţeană, munteană şi moldoveană (pe care le numeşte dialecte), caracterizate, în primul rînd, prin particularităţi fonetice. Dialectele acestea nu sînt perfect unitare, în cadrul lor putîndu-se distinge şi alte unităţi mai mici, ba mai mult, el este încredinţat că fiecare sat îşi are dialectul său propriu, ţinînd, bineînţeles, de totalitatea felului de exprimare[8]. Dialectele cuprind regiuni mai întinse „care au mai multe

---

[5] De cîteva ori, în glosar, este menţionat şi numele lui Coriolan Brediceanu care i-a furnizat unele informaţii dialectale.

[6] De altfel, el este convins că diferenţierile fonetice şi lexicale caracterizează dialectele, iar cele gramaticale limbile. În împărţirea teritoriului lingvistic dacoromân în diverse subunităţi (Weigand le spune „dialecte"), romanistul de la Leipzig, porneşte de la particularităţile fonetice, „căci numai caracterele acestea le putem folosi pentru gruparea dialectelor" (G. Weigand, **Despre dialectele româneşti**, în „Convorbiri literare", an. XLII, 1908, p. 441–448; citatul reprodus se găseşte la p. 443).

[7] Vezi şi **Introducerea** la **Atlas**, capitolul al III-lea, paragraful 4, **Dialektgebiete**.

[8] **Despre dialecte româneşti**, p. 443.

Scanned with OKEN Scanner

particularități fonetice comune; cu cît particularitățile acestea sînt mai numeroase, cu atît și caracterul dialectului este mai pronunțat"[9].

Dintre cele trei dialecte dacoromâne, după Weigand, cel mai bine individualizat este cel bănățean, căruia îi fixează și granițele: la nord Mureșul, iar la est depresiunea Hațegului și Carpații ce despart Banatul de Oltenia. Acesta se vorbește și în Serbia, în regiunea situată în vest (în Serbia de est se găsesc dialecte oltene). Weigand atrage atenția asupra faptului că izofonele nu se suprapun perfect, în exprimarea lui: „particularitățile fonetice nu se nimeresc într-o singură linie, ci formează o șuviță mai mult sau mai puțin largă care acoperă limita fixată. Limita cea mai precisă o formează munții Carpați"[10].

„Dialectul" bănățean se caracterizează, după el, prin următoarele fenomene fonetice:

1. Dentale **t, d** înainte de **e** [de fapt, și înainte de **i** și **ea**] au devenit palatale [de fapt, alveolo-palatale] africate: **tśeiŭ** (teiu), **fratśe** (frate), **verdźe** (verde); **l, n, r** urmate de **e** [de fapt, și de **i** și **ea**] s-au muiat: **val'e** (vale), **vińe** (vb. **veni**, pers. 3 sg. ind. prez.), **mar'e** (mare).

2. Grupul consonantic **mn** s-a păstrat în **scamn** (scaun).

3. **N** muiat s-a păstrat în **cuńŭ** (cui).

4. Labialele **p, b, f, v, m** s-au păstrat intacte.

5. Prepoziția **pe** păstrează stadii mai vechi: **pre, pră.**

6. Se păstrează diftongul **ea** în **leamne** (< lat. **ligna**, pl. lui **lignum**)[11].

Acestea sînt, după Weigand, cele mai importante particularități ale subdialectului bănățean. El nu amintește aici transformarea africatelor **ĉ** și **ĝ** în constrictivele palatale **ś, ź**, nici

---

[9] Ibidem, p. 444.

[10] Ibidem.

[11] Ibidem, p. 444–445. Pentru situația actuală a fenomenului, vezi I. Faiciuc, Diftongul *ea* în poziția *„e"* în unele graiuri din Banat, în CL, XXIII, 1978, nr. 2, p. 207–220.

Scanned with OKEN Scanner

păstrarea lui ḑ, întrucît acestea apar şi în alte arii, de exemplu, în Moldova.

Weigand surprinde în ancheta efectuată în 1895 şi fenomene cu o arie mai restrînsă sau altele care depăşesc graniţele subdialectului bănăţean. Menţionăm, cîteva dintre ele:

Peste tot în Banat se pronunţă **cíńe** [kụńe], deci fără anticiparea elementului palatal; în cea mai mare parte a Banatului se păstrează forma intermediară **făńínă** [fọńinọ], forma **făínă** [fọinọ] fiind înregistrată în vreo 20 localităţi anchetate de el; alături de **grîu** [grụụ] există, în localităţile din jurul Făgetului, forma **griu**, fonetism ce ne întîmpină şi în cuvintele **briu** şi **riu** [brîu şi rîu][12]; ḑ [ordz] se păstrează mai peste tot în Banat, evoluînd la z [orz] doar în cîteva sate din împrejurimile Orşovei, deci în apropierea Olteniei; ḱ se păstrează în **ḱeie**, dar la Zolt şi în alte localităţi pe care nu le-a vizitat, de exemplu la Nădrag, după spusele lui, ḱ evoluează la ĉ [tś]. Evoluţia ḱ > ĉ cuprinde o arie mai întinsă în cuvîntul **ḱem** > **tśem** (punctele 1, 3, 5, 6, 8, 9, 10, deci Timişoara, Remetea, Pădureni, Lugoj, Zolt, Jdioara, Sacoşu Unguresc). Acelaşi fenomen a mai fost notat şi în cuvintele **rọtśitọ** [răchită], **źenuntśe** [genunche] în Zolt, şi **tśíllim** [chilim] în Remetea[13].

Ń în **kuńŭ** (pl. **kuńẹ**) se păstrează în întreg Banatul, excepţie făcînd localităţile de bufeni şi ţăreni (punctele: 34

---

[12]. Weigand îşi propusese să revină asupra acestui fenomen cu cercetări mai amănunţite (vezi **Der Banater Dialekt**, p. 14). Fenomenul a fost recent studiat, pe baza atestărilor mai vechi şi mai noi, de Nicolae Mocanu, în articolul *Riu, friu, briu, griu* **etc. Răspîndirea actuală în graiurile bănăţene**, în CL, XXVIII, 1982, nr. 2, p. 152–160. Vezi şi harta nr.7 din studiul lui I.- A. Candrea, **loc. cit.**, p. 188.

[13]. Pentru aria fenomenului şi pentru originea lui vezi I.-A. Candrea, **luer. cit.**; Dorin Uriţescu, **Fonetismul unor graiuri româneşti din nordul Banatului** (rezumatul tezei de doctorat), Timişoara, 1977, p.18; idem, **Observaţii asupra unor fenomene fonetice dialectale româneşti: e > je ; ḱ, ǵ > ć, ḑ**, în SCL, XXIII, 1972, nr. 2, p. 159–165; V. Arvinte, **Atlasele lingvistice regionale româneşti. Pe marginea Noului atlas lingvistic român pe regiuni. Banat**, I, SCL, XXXIII, 1982, nr. 4, p. 344–354, în special p. 350–352.

Scanned with OKEN Scanner

Moldova Nouă, 35 Sasca Montană, 42 Oravița Montană, 44 Ciclova Montană, 50 Ocna de Fier)[14] și cele din sud-estul Banatului, din apropierea Olteniei (Mehadia, Jupalnic și Ogradena)[15]. Aceeași situație o întîlnim și în cazul cuvintelor **kǫpǫtǫńŭ, ǫntǫńŭ, morońŭ** etc., precum și la pluralul **ań** (sg. **an**) sau la persoana a 2-a ind. prez. a verbelor de tipul **rǫmǫń, spuń** etc. (p. 19). Dacă în graiul bufenilor evoluția lui **ń** la **ņ** a avut loc în timpul cînd aceștia se aflau în Oltenia, în cazul graiurilor din apropierea Orșovei, fenomenul s-a răspîndit prin propagare, datorită faptului că cele două arii se află în contact. Alte fenomene care caracterizează graiul bufenilor în comparație cu celelalte graiuri „autentic" bănățene, semnalate și de Weigand, sînt: forma **scaun** față de **scamn, ḱimašǫ** față de **ḱimčšǫ**, formele **žuńč** (cu **j** dur) față de **źuńč** (cu **j** muiat), precum și **joc, jol, junc, jug** etc., care se găsesc în afară de graiul bufenilor și în satele din Clisură pînă la Mehadica.

E devine **ă** după grupul consonantic **st: ńčvestǫ** (pl.), **ješto, ǫasto, prǫstǫ** „peste".

În graiurile bănățene, **ĝ** [cînd provine din **d** + **ió, iú** sau din **i-** + **o, u**, ca și atunci cînd provine din velara **g** + **e, i** sau din labiovelara **gu** urmată de aceleași vocale anterioare] devine **ź** cu excepția celor din Clisura Dunării pînă la Mehadica și a satelor de bufeni. Prin urmare: **źuńe, źoc, źol, źor** etc. Acest **ź** se menține și în așa-numitele „s-Gemeinden", pe cînd **ž** (deci **j** dur) se găsește în elementele de origine slavă: **jale, jîr, jîreadă, strajă** (care în „s-Gemeinden" devine **z: zale, zîr, zîreadă, strază** etc.).

Un fenomen asupra căruia Weigand atrage atenția este cel al consonantizării lui **u** semivocalic în diftongii descrescători: **capt**

---

[14] Despre graiul acestei populații românești venite din Oltenia în Banat, vezi Marin Petrișor, **Graiul bufenilor din Banat**, I-III, în LR, XXVII, 1968, nr. 2. p. 147–153, nr.3, p. 217–227, nr. 4, p. 307–314; idem, **Graiul bufenilor din Banat** (rezumatul tezei pentru obținerea titlului de doctor în filologie), București, 1971.

[15] Graiul din Jupalnic și din Ogradena a fost relativ recent cercetat și de Cornelia Cohuț și Magdalena Vulpe (vezi **Graiul din zona „Porțile de Fier". I. Texte. Sintaxă**, București, EA, 1973).

Scanned with OKEN Scanner

< caụt, laptă < laụtă, lăptaș < l̨ăụtaș, ḱeptoare < ḱeụtoare etc. Fenomenul l-a întîlnit pentru prima dată în Almăj, la Bănia, dar el se întinde, după cum însuși Weigand menționează, în cîmpia Banatului de la Biniș și Doclin pînă la Becicherec[16].

În cîteva pagini ale monografiei, Weigand se ocupă de graiurile care îl transformă pe ș în s și pe j în z, în timp ce sunetele ś, ź (< ĉ, ĝ) rămîn neschimbate. Fenomenul fusese semnalat mai întîi de Enea Hodoș (**Poezii populare din Bănat**, Caransebeș, 1892) pentru graiul din Ilova, Poiana, Țerova, Cuptoare, Zlagna, Prisian și Visag. După Weigand, în ultimele trei sate fenomenul nu se găsește decît în graiul unor femei venite aici, prin căsătorie, din celelalte localități. Acestea nu și-au putut schimba deprinderea de a pronunța sunetele respective ca în graiul natal. Fenomenul, după Weigand, este de origine greacă, locuitorii acestor sate fiind urmașii unor greci colonizați care, apoi, s-au românizat[17]. Mai tîrziu, el crede că fenomenul s-ar datora faptului că locuitorii acestor sate, ca și cei din Oltenia care cunosc același fenomen, ar fi ceangăi românizați[18].

Weigand semnalează și fenomenul trecerii lui **a** accentuat în å rotunjit (notat de el o), fenomen ce se află în trei localități: Mehadica, Verendin și Bănia (așa-numitele „o-Gemeinden): o̩po̩ (apă), ko̩so̩ (casă), o̩ripo̩ (aripă), źo̩no̩ (geană), sto̩ (stea),

---

[16] De fapt, ụ din diftongul descrescător aụ devine nu numai **p**, ci și **b** (cf. **labd** „laud") sau chiar **ł** (cf. **całt** „caut"). Vezi I.-A. Candrea, **lucr. cit.**, p. 185–187 și harta 6 de la p. 186 pe care se pot constata ariile acestui diftong în cuvintele **caută, laudă, laută**. Aria diftongului aụ în **caut** poate fi urmărită și pe baza NALRR-Banat I (vezi harta 41).

[17] Asupra istoricului problemei, a originii și răspîndirii fenomenului, vezi Mircea Borcilă, **Un fenomen fonetic dialectal: rostirea lui *ș* ca *s* și a lui *j* ca *z* în graiurile dacoromâne. Vechimea și originea fenomenului**, în StUBB, X, 1965, fasc. 2, p. 109–119; idem, **Un fenomen fonetic dialectal: rostirea lui *ș* ca *s* și a lui *j* ca *z* în graiurile dacoromane. I. Răspîndirea și situația actuală a fenomenului**, în CL, X, 1965, nr. 2, p. 269–279; idem. **Un fenomen fonetic dialectal: rostirea lui *ș* > *s* și a lui *j* > *z*. II. Locul și reflexele fenomenului în microsistemul graiului**, în CL, XI, 1966, nr. 1, p. 71–76.

[18] Vezi „Jahresbericht", IX, 1902, p. 131.

Scanned with OKEN Scanner

urọš (oraş)[19] etc. Originea acestui fenomen e pusă de Weigand pe seama unei populaţii maghiare complet românizate.

Weigand discută, în continuare, cele mai importante particularităţi morfologice privind flexiunea numelui, a prenumelui şi a verbului, dintre care menţionăm şi noi cîteva: trecerea unor substantive de la declinarea a III-a la a II-a: **birbek, puntśek, šọarek, purek** (ca în aromână); substantivele terminate în **-ca, -a** au forma cea mai obişnuită la nominativ singular nearticulat în **-cauă, -auă: stcauă, şauă** (ca în aromână): **cale** are peste tot (cu excepţia satelor din jurul Orşovei) pluralul **căl'**, în schimb **vale** are numai pluralul **văi**; genitivul se formează cu **lu** proclitic, indiferent dacă este vorba de nume de persoane sau de nume comune şi indiferent de genul şi numărul substantivului; dativul se formează cu **la** sau cu **lu** proclitic.

În continuare, Weigand atrage atenţia asupra unor sufixe substantivale, specifice prin forma lor, ca **-ońŭ, -oańe** (pentru **-oi, -oaie**) cu valoare moţională în exemple ca **roţońŭ, mierlońŭ, surboańc, ńemtsoańe, unguroańc** sau asupra altora cu o frecvenţă mai mare decît în limba literară, cum ar fi **-aş**, cu valoare de nume de agent: **lăutaş, cărăbaş** „cîntăreţ din carabă", instrument muzical asemănător cu naiul care provine din scr. **karabe** „un fel de fluier ciobănesc" (TDRG, apud DA s.v. **carabă**).

La verb, sînt amintite cîteva schimbări de conjugare: **scria**, cu participiul **scriat** (ca în aromână), **găta**, cu participiul **gătat** etc.; unele verbe au un **g** în locul lui **d** la indicativ prezent: **uśig, purśeg, untśing** (forme ce se explică analogic, analogia pornind

---

[19] Fenomenul se mai găseşte în dacoromână şi în localitatea Meria din jud. Hunedoara, fiind semnalat mai întîi de Iosif Popovici, **Rumänische Dialekte. Die Dialekte der Munteni und Pădureni im Hunyader Komitat**, Halle, 1905, p. 120, 130, apoi de Ovid Densusianu, **Haţeg**, p. 19 şi, mai aproape de noi, de B. Cazacu, **Procesul de diferenţiere în graiul unei comune (Meria – reg. Hunedoara)**, SCL, VII, 1956, nr. 3–4, p. 245–268 (versiunea în limba franceză în RL, 1957, nr. 2, p. 81–103) şi republicat în Boris Cazacu, **Studii de dialectologie română**, Bucureşti, EŞ, 1966, p. 91–120. Fenomenul se găseşte şi în nord-vestul Olteniei, spre exemplu, la Obîrşia-Cloşani (vezi TDO, p. 141–144).

Scanned with OKEN Scanner

de la participiu); verbele care au un t, d sau n în temă nu cunosc formele iotacizate la indicativ prezent pers. 1 şi la conjuctiv prezent pers. 1 şi 3 sg., deci: **văd, vind, trămăt, spun, să vadă, să vindă, să trămată, să spună**, cu o singură excepţie: **poś** (< poĉ). Formele cu t, d, n în locul celor cu ţ, (d)z, ị̦ (<ń), şi care coincid cu cele din aromână, i se par mai vechi decît ultimele (p. 43); imperativul negativ are formă lungă: **nu faśc̦rets, nu darets, nu vo swọdźirets** (w este surd), **nu vorbirets, nu kụntarets**; în cîteva localităţi, se păstrează formele vechi de aorist: **duš, fripš, dźedz** (<dedl), **kopš, merš** etc., în cele mai multe avem însă formele: **duşăi, spuşăi, dzîşăi** etc. (primele forme sînt curente mai ales în Almăj); imperfectul cunoaşte la pers. 3 pl. desinenţa **-u**, ca în limba literară, formă ce nu este, după expresia lui, o „invenţie a literaţilor" cum credea Tiktin (**Grammatik**, p. 166), ci o formă dialectală larg răspîndită, apărută analogic, din necesitatea de a se diferenţia de pers. a 3-a singular (p. 44).

Weigand semnalează pentru prima dată existenţa elementului derivativ **do-** (**am do dzụs; am do gọtat** etc.), a cărui arie de răspîndire o limitează la aşa-numitele „ọ-Gemeinden", deşi fenomenul se întîlneşte în tot Banatul. El îl explică în mod eronat prin raportare la magh. **meg**, de exemplu, **după ce am doplecat** ar fi determinat de magh. **minekutánna ók megtértek volna**[20].

Caracteristice pentru Banat sînt formele de indicativ prezent ale verbului **a fi** la pers. 1 sg. şi 1–2 pl.: **mis, ńis, vis** (transcrise astfel de el). Din părţile Mehadicăi şi ale Almăjului, Weigand semnalează şi formele **noi ńisọm, voi visọts** (p. 50).

Imaginea noastră despre idiomul vorbit în partea de sud-vest a României este întregită de textele culese de el din toate

---

[20] Vezi mai nou, I. Rizescu, **Prefixele regionale dacoromâneşti *zăi* şi *do*,** în SMFC, IV, 1967, p. 30–36; Magdalena Vulpe, **Observaţii asupra sintaxei graiului din zona „Porţile de Fier"**, în volumul citat la nota 15, p. 374–380; Eugen Beltechi, **Trei arii bănăţene *do(-), pro-, zăi-***, CL, XX, 1975, nr. 2, p. 173–186. Fenomenul se găseşte şi în graiul românilor din Timoc, de exemplu, la Rîcobara, fiind înregistrat în cazul unor cuvinte ca: **dozatri, doprimeni, dosfîrşi** (vezi Cristea Sandu Timoc, **Poveşti populare româneşti**, Bucureşti, Editura Minerva, 1988, p. 363, 373, unde influenţa maghiară este exclusă).

Scanned with OKEN Scanner

localitățile cercetate, redate în transcrierea fonetică, și de glosarul de la sfîrșitul monografiei, în care cuvintele-titlu sînt consemnate, de asemenea, în transcriere fonetică.

Weigand arată că deosebirile dintre „dialectul" bănățean și limba literară, respectiv dintre „dialectul" bănățean și celelalte „dialecte dacoromâne sînt și mai mari în domeniul lexicului decît în cel al foneticii și al gramaticii. Este vorba, în acest caz, nu numai de cuvinte de origine străină pătrunse în acest „dialect", ci și de unele sensuri deosebite pe care le-au dobîndit unii termeni vechi, comuni cu limba literară sau cu alte dialecte. Constatarea aceasta i-a fost întărită și de mărturisirile unor dascăli originari din Transilvania, care afirmau că la venirea lor în satele bănățene, foarte adesea, n-au înțeles ce li se spunea.

Lexicul bănățean nu este același în toate localitățile. Așa, de pildă, în terminologia portului sau a mîncărurilor se înregistrează o mare diversitate de termeni. Faptul este exemplificat cu termenii pentru noțiunea „cartof": **kartof, krump, perọ (de pọmunt), bobok, (h)aduburkọ, tšulinọ, pitśoiḳọ**. Chiar versurile ironice (Spotverse) care sînt adresate germanilor: **Ńemts, ńemts kotoflẹnts** ascund cuvîntul cartof, deoarece **kotoflẹnts** provine din germ. **Kartoffelpflanze** (p. 114). Pentru „chibrit" se spune: **ḱibrit, raepelts** (= Reibholz, termenul cel mai răspîndit), **tsụmpọr, šḱindźọartsọ, aprinźọarḍẹ, l'emnušọ, l'emnušẹl, dźuſọ**. Ideea de mai sus este ilustrată apoi cu sinonimele unor termeni de înrudire (**tată, mamă, bunic, bunică, unchi, mătușă, frate mai mare, soră mai mare**). Astfel, pentru „tată" el a notat sinonimele : **tatọ, taiḳọ, titọ, titsu, tutsọ**, iar pentru „mamă": **mamọ, mumọ, maiḳọ, muiḳọ, nanọ**; pentru „bunic": **dedọ, moš**, iar pentru „bunică": **bunọ, buniḳọ, maiḳọ, babọ, mọašọ** etc.

Dintre cuvintele general românești, cu alt sens decît în limba literară sau în alte „dialecte" dacoromâne, el menționează pe următoarele: **dọ lok** „imediat" (desigur un calc după germ. **auf der Stelle**; rum. „gar nicht"), **rar** „încet" (rum. „selten"), **mereu** „încet" (rum. fortwährend"). Același scop este exemplificat de el cu propoziția **tunọ un sobọ** care în Banat înseamnă

„el intră în cameră", pe cînd în graiurile din Muntenia sau Moldova aceasta ar însemna „es donnert im Ofen".

Weigand ne informează, de asemenea, că a colecționat circa 1000 de nume de plante din Mehadia, Maidan, Caransebeș și din alte localități, pe care intenționa să le publice ulterior. El promisese și o monografie asupra războiului de țesut. Cele două lucrări au rămas însă în stadiu de proiect.

În cele ce urmează, ne vom opri asupra cîtorva elemente lexicale notate de Weigand, unele numai în textele culese de el, altele incluse și în glosarul care însoțește monografia. Vom semnala termenii mai interesanți, cei care prezintă o valoare mai mare pentru istoria limbii române, prin vechimea lor sau prin semantismul lor deosebit. Lucrul acesta ni se pare oportun cu atît mai mult cu cît o bună parte din termenii pe care îi vom discuta în continuare, deși sînt inserați în **Dicționarul Academiei** (seria veche), seria nouă a acestui dicționar nu-i preia întotdeuna pentru exemplificare din monografia lui Weigrand, cu toate că, uneori, aceasta conține cea mai veche atestare a cuvintelor respective. Facem, totodată, mențiunea că DLR, t.VI, fascicula introductivă, include la sursele bibliografice și „Anuarul" lui Weigand sub sigla JAHRESBER.

Iată termenii pe care i-am avut în vedere:

APLECĂTOARE (56 Tîrnova) „Mutterschaf, das sein Lamm verloren hat", „oaie care și-a pierdut mielul", de fapt „oaie cu lapte", un derivat cu sufixul **-tor**, fem. **-toare** de la **a apleca** avînd și sensul „a alăpta".

ARETE [arịętśę] „Widder", „bercece" (< lat. **aries**, ***aretem** = **arietem**); cf. ar. **areati**, mr. **reti**, ir. **arete** (CDDE, nr. 81). După DA, cuvîntul mai circulă doar prin Banat și prin părțile învecinate din Oltenia și Transilvania.

ARȘIȚĂ [arsụtsọ] (41 Bănia) glosat de el „steiniger Ort (nicht Glut)", deci „loc pietros (nu jar, dogoare)". Sensul acesta a mai fost înregistrat din Banat. Astfel, de la Maidan, Liuba-Iana notează: „**Arșiță** se numește un pietriș ce stă în fața soarelui și pre care, de **arșița** (= arderea sau pripeala) soarelui, nu crește nici o plantă" (apud DA). Aceeași lucrare lexicologică

Scanned with OKEN Scanner

înregistrează (după „Şezătoarea" II) şi sensul „partea muntelui către soare", iar CADE „coastă pietroasă, neroditoare a unui deal"[21].

ASTĂURA [astọur], vb. I (21 Rusca) „ich lauere auf etwas", „aştept cu nerăbdare ceva", „pîndesc, stau la pîndă". DA, care preia cuvîntul de la Weigand, arată că „sensul original (sic!) pare a fi fost „a sta la pîndă în staur (= staul), pentru a păzi oile împotriva lupilor, hoţilor etc." exemplificînd cu următorul text din **Poveştile** lui Ion Pop Reteganul: „Acum se pune Stan la pîndă în staur în mijlocul oilor [...] Colo către miezul nopţii veni smeul şi dă să intre în staur [...] Cine eşti tu care vreai să mă opreşti să nu intru în staur?". Ipoteza de mai sus s-ar confirma, după DA, şi prin faptul că verbul **astăurá** se întrebuinţează tocmai în acele regiuni ale Transilvaniei în care se zice **staur** în loc de **staul**, ceea ce ar denota, probabil, că avem a face cu un compus din prepoziţia **a** (< lat. **ad**) şi **staur** (< lat. **stabulum**). Mai tîrziu, cuvîntul pare a fi fost considerat drept un iterativ de la **a sta** (derivat cu sufixul **-ur-**), cum ar proba şi sensurile verbului **stăura**.

ASTRUCA [astruk], vb. I. (Boşneac – Moldova Nouă) „einwickeln, bedecken", adică „a înfăşura, a înveli", „a acoperi", cum reiese şi din următorul context: „kulko-tşe, fratşe, aişa, şu iou tşe **voi astruka** ku korita, ka so nu-ts fie frig" (p. 80). Termenul continuă un lat. ***astru(i)care** = **astruere** cu sensul lui **obstruere** (DA)[22].

IMALĂ [imalọ] „Schmutz", "murdărie" este un derivat din **ima** „a murdări" (< lat. **limo, -are** „a murdări, a stropi cu noroi") + suf. **-eală**.

IMĂLOS [imọlos] „schmutzig", „murdar" (< **imală** + suf. **-os**).

---

[21] Pentru situaţia lui Arşiţă în toponimia Banatului, vezi Vasile Frăţilă, Viorica Goicu, Rodica Sufleţel, **Dicţionarul toponimic al Banatului (A-B)**, Timişoara, TUT, 1984, p. 26.

[22] Vezi acum, T. Teaha, **O mărturie de continuitate în graiurile româneşti actuale: verbul *astruca (a)***, în **Studii de dialectologie**, Timişoara, TUT, 1984, p. 325–336.

Scanned with OKEN Scanner

IMOS „schmutzig", „murdar" (< lat. **limosus, -a, -um** „noroios").

IU, pl. **IE** [íu, pl. íe] „Hüfte", „şold, coapsă", termen refăcut din forma de plural, cunoscută în limba veche, iar azi doar regional: **IIE**, s.f. cu sensurile: 1. Moalele foalelui la vite (REV. CRIT. III. 157); partea între şold şi subsuoară (la om şi la animale) DENSUSIANU, Ţ. H., 320, cf. f l ă m î n z a r e d e ş e r t, s t i n g h i e; partea dintre pîntecele şi armul calului (DAMÉ.T. 49); pielea ce atîrnă sub pieptul boului, numită şi g u ş ă, s a l b ă (ib.32), (la om) măruntaie. 2. P. a n a l. Chişiţa calului (< lat. **ilia** „foale, măruntaie") (DA).

Termenul se află şi în dialectul aromân sub forma **il'e**, concordanţă asupra căreia a atras atenţia şi Weigand, care înregistrase cuvîntul în povestea **Omu şi ursu**, culeasă de la Sofronie Liuba din Maidan: „maį śerkọ omu nostru sọ sọ skọpię dọ urs, ńi ku sfatu, ńi ku pošovaįka, dar vọdzųnd kọ n-are ñkọtro sọ stųnžọńi odatọ napoį, šų mi tsų-l flošńi ku śųmśaųa toporuluį prọstọ slọbinọ, dọ-į tunọ barburiſe pọnọ-n muke, tokma la íu". (p. 86).

ÎNFĂRMA [ųnfarm] „anpacken", „a apuca, a pune mîna pe...". Termenul a fost înregistrat mai întîi în ANON. CAR. **Enfarm** = orno, induo, deci cu sensul de „a îmbrăca, a împodobi". El a dobîndit şi un alt înţeles, şi anume, „a pune mîna pe ceva, a apuca, a prinde", cum îl notează şi Weigand **ųnfarm** = anpacken. DA, care preia cuvîntul din JAHRESBER. III. 330, mai adaugă două atestări, amîndouă din Banat, una preluată din ŢICHINDEAL, F 331 (Mai pe urmă de aceasta îi păru cu greu covaciului, **înfărmă** o rudă dă fier, şi începu cîinelui cenuşos aşa predicaţii a-i face), iar celaltă, după o comunicare de la A. COCA din Oraviţa (**L-a înfărmat** de păr = l-a apucat, l-a prins dă păr).

DA consideră termenul cu etimologie necunoscută. După Th. Capidan (DR, III, p. 758), **înfărma** provine din lat **in + fĭrmo, -are** „a întări", cu dezvoltarea semantică „a ţinea strîns", „a apuca" şi „a acoperi".

Scanned with OKEN Scanner

(A SE) LĂIA, vb. pers. 1 ind. prez. **(mă) lai** [laĭŭ, mo laĭŭ], perf. compus pers. 1 **m-am lăiat** [m-am loĭat], a fost notat de Weigand din Ciclova Română cu sensul „a (se) spăla" (für das gewöhnliche spoĭ in Gebrauch). **A (se) lăia** este acelaşi verb cu **a (se) la** „a se spăla" (<**lavo, -are** „a spăla, a scălda") din care, de altfel, provine. Vechea conjugare **lau, lai, lă, lăm** (ca **dau, dai**, etc.) s-a păstrat prin Moldova. De la pers. a 2-a (**lai**) s-a născut, după modelul **tu tai, eu tai**, în Ardeal, Banat şi Muntenia, o nouă conjugare: **lai, lai, laie, lăiem** etc. cu un nou infinitiv **a (se) lăia** (vezi DA şi CDDE, nr. 934).

Din Banat, s-a înregistrat şi forma **la (lavare)**, dar numai în textele vechi, în **Palia de la Orăştie** (1582): **La-va în vin veşmîntul tău** şi în ANON. CAR. unde găsim scris **Lau = lavo** (apud DA).

Weigand înregistrează şi derivatul **nelat** „ungewaschen", „nespălat" (< **ne + lat < lavatum**), despre care spune că e obişnuit în Banat.

LAI, f. **LAIE**, adj. cu sensul „schwartz", „negru" a fost notat din Remetea şi din Cornereva în următoarele versuri: „avĕa tata śe avĕa/avĕa pe draku soĭ l-ĭa/avĕa o oaĭĕ/,laĭĕ, laĭĕ, bukoĭlaĭĕ/" (p. 75).

În glosar, Weigand menţionează că termenul este cunoscut peste tot în Banat. El se întrebuinţează mai ales cu referire la oi, dar, în sud-est, este general şi înseamnă „negru".

Considerat a proveni din lat ***labius** (< **labes** „pată" Bugge, BB, XVIII, 1892, 178–1789, apud S. Puşcariu, DR, IV, 45) sau din **laneus** (< **lana**, cf. Wodkiewicz, MRIW, 278–279), ori din **laureus** (Barić, **Albanorum.** St., 46; Philippide, OR, II, 690), direct din **labes** (Puşcariu, **loc. cit.**) sau dintr-un lat. neatestat ***lajus** (T. Papahagi, DDA, 723), în sfîrşit, din ngr. λαιους = λάγειος „pestriţ" (Treimer, ZRPh, XXXVIII, 1914, 389), rom. **laĭ**, după Grigore Brâncuş (**Vocabularul autohton**, p. 141–142) nu poate fi despărţit de alb. **llajë**, s.f. „oaie neagră", **laj, lajë** „pecora dal pele bianco o noro", **llajë** „pecora capra" etc. Cuvîntul, specific graiului pastoral, se opune lui **bardzu**, păstrat şi el prin Banat izolat, unde duce o viaţă precară (vezi:

Scanned with OKEN Scanner

E. Beltechi, **Elemente arhaice în graiurile din Almăj (Banat)**, în SLLF, IV, Reşiţa, 1978, p. 122; **NALRR-Banat**, I, harta 13, pct. 14; V. Frăţilă, recenzie la **NALRR-Banat**, I, în „Orizont" (serie nouă), XXX, 1980, nr. 29 (643), p. 3), ceea ce ar fi o dovadă că provine, ca şi acesta, din substrat (Gr. Brâncuş, **op. cit.**, p. 142).

LETE /l'ęţśę/ a fost notat din Borlovenii Vechii în expresiile **a merge lete** „a merge încet, comod, fără grabă" (**merg la lète** „ich gehe bequem") şi **a avea lete** „a avea timp, a nu fi grăbit" (**are lete** „er hat Zeit").

DA menţionează că **lete** se întrebuinţează în Banat şi în Mehedinţi cu sensul „timp liber, linişte" şi trimite la Romul S. Molin, **Din graiul bănăţenilor**. (Glosar publicat în „Noua revistă română", Bucureşti, 1910, vol. VIII, nr. -ele 13–14): **Avui cîta lecîe**. Substantiv feminin, cuvîntul intră, de obicei, în locuţiunile adverbiale: **cu lete(a), a lete, la lete, pe lete** = încet, cu încetul, încetinel, încet de tot, comod, mereu: **Am fost cu lete** (R. S. Molin, **ibid**). **Fă cu lecea** (după o comunicare a lui E. Petrovici). La Chestionarul lui Hasdeu (H XVIII 175), din Banat, s-a comunicat cuvîntul în contextul: **Umblă, lucră cu lecea**. DA, de unde am luat şi imformaţiile de mai sus, mai adaugă o comunicare de la A. COCA, din Oraviţa: **Am mers în lete. Lucră tare în lete sau a lete. Mîncă, scrie la lete. Caută lucru acesta mai cu (sau la) lete.**

După cum se observă, DA nu inserează şi atestarea cuvîntului făcută de Weigand.

TDRG, s.v. **îndelete**, consideră că etimonul lui **lete** este lat. **libita, -orum** „Beliebten". S. Puşcariu (DR, I, p. 232–234) susţine că **lete** ar proveni din sl. **lĕtĕ** „în cursul anului" (etimologie reluată şi în **Études de linguistique roumaine**, Bucureşti, 1937, p. 372 şi reţinută, cu menţiunea, „probabil" şi de DA, s.v. **lete**).

Rosetti, ILR, p. 278, consideră termenul de origine autohtonă, comun cu alb. **i lehtë** „leicht (levis und facilis)". Apropierea de alb **lehtë**, gheg. **letë**, adj. şi adv. „uşor, încet, fără grabă", a fost făcută mai întîi de G. Weigand, în „Balkan-Archiv", III, 1927, p. 218. De origine autohtonă îl crede şi

Grigore Brâncuş (**op. cit.**, p. 89), care arată că termenul albanez face parte din fondul autohton al limbii şi că nu poate fi un împrumut din lat. **levis**.

LUMINĂ însemnînd „foc" a fost înregistrat din Maidan în următorul context: „un uom iś kọ š-lọ odatọ toporu pre umịcŕe šụ pl'ekọ la kodru, sọ-š adukọ o krošnọ dọ subiọaŕe žụpĭ oŕ ńẹštśẹ l'ubaŕ uskats prụntru **luminọ**" (p. 86).

MĂTRICĂ, glosat de Weigand „Milchschaf", adică „oaie cu lapte", este un singular refăcut din **mătrice** (< lat. **matrix, -icis**), care, prin Banat are sensul de „oaie care a fătat şi dă lapte". Cu acest sens, termenul a fost notat şi de Liuba-Iana, M. 109: **Acest vătaf rînduieşte care dintre păcurari să păstorească** *mătricele*, **adecă oile cu lapte"** (apud DLR, t.VI, fasc, 5, p. 325, s.v. **mătrice**). Termenul, constituind o nouă concordanţă banato-transdanubiană, întrucît şi în ar. **mătrică**, pl. **mătriţe** înseamnînd „mînzară", „brebis laitiére; (femme) nourice", continuă cuvîntul lat. **matrix, -icem** „reproductrice, femelle" (T. Papahagi, DDA, p. 786). În ar., cuvîntul a stat la baza derivatelor **mătricame** „oi mulgătoare" şi **mătricar** „mînzărar". Ultimul derivat, **mătricar** (< **mătrică** + **-ar**), e cunoscut alături de **mătricer** (< **mătrice** + **-ar**) „cioban care are în grija sa oile cu lapte; (regional) mătrici", şi în Banat (DLR, t.VI, fasc. a 8-a, p. 326).

MIJLOCIN, -Ă [mižlośińŭ], adj. şi subst., glosat de Weigand „der Mittlere (an Alter)", deci „de vîrstă mijlocie", pare un singular refăcut după plural sau constituie o notare greşită în loc de **mižlośinŭ**. De altfel, **mijlocin, -ă**, adj şi s.m. şi f. cu circulaţie în Banat şi sudul Transilvaniei, însemnînd „mijlociu" a mai fost notat în „Familia", 1891, 156, apoi de Densusianu, **Haţeg**, p. 102, 103 şi de E. Petrovici, **Folklor din valea Almăjului (Banat)**, în „Anuarul Arhivei de folklor", III, 1935, p. 87 (vezi DLR).

Mijlocin provine din **mijlociu** influenţat probabil de **mezin**.

MIRIOARĂ, pl. **MIRIOARE** este glosat de Weigand „Lamm", deci „miel" şi este notat din Ramma într-o variantă a

baladei **Gruia lui Novac**: „audz, Gruio, puiu ńeiḱi, / ia fo mi-ts Gruio, fok, / ko io bińe ts-am adus/ un kap de **miriuaro**,/ so ńe faś de muñkoriuaro"/ (p. 99–100).

Termenul, neînregistrat de DLR, t. VI, fasc. a-8-a, este acelaşi cu ar. **mil'ioară** (masc. **mil'ior**), variantă a lui **ml'oară** (masc. **ml'ior**) „mioară" (masc. „mior") „petit agneau", „chevreau"[23] şi cu megl. **mil'oară** (masc. **mil'or**) „mioară, oaie care a fătat pentru întîia dată" (< lat ***agnelliola, -am**)[24]. Forma bănăţeană a trebuit să ia naştere pe vremea cînd în Banat se mai păstra l' (l muiat) provenit din **ll** + **iot**: **mil'ioară** (ca în ar. şi în megl.) cu asimilarea lui l' la r următor. Din aceeaşi epocă trebuie să dateze şi împrumutul magh. **millora** faţă de formele magh. **mióra, mijóra**, care presupun o formă românească cu l' evoluat la i.

MULDZARĂ, pl. **MULDZĂRI** (Weigand notează greşit **muldzuŕ** în loc de **muldzoŕ** deci î în loc de ă) este glosat „Milchschafe, die unter den Hemmeln weiden, und den Hirten jener die nötige Milch gewähren", adică „oi ce pasc împreună cu mieii şi care asigură ciobanului laptele necesar".

Mulzare, s.f. a mai fost notat din Banat cu sensul „oaie, vacă etc. mulgătoare" de L. COSTIN (GR: BĂN. 142) şi S. Pop (ALR I 1778) din punctele: 28, 30, 35, 40, adică din Cîlnic, Ferendia, Banloc şi Checea (apud DLR, t. VI, fasc. 12–13, p. 984).

---

[23] Din aromână termenul a fost împrumutat şi în neogreacă: μηλιορι şi μηλιόρα, respectiv μήλιόρ şi în albaneză: **milór, -e** „agnello di due anni" (T. Papahagi, DDA, p. 818).

[24] Th. Capidan, **Meglenoromânii, III.** După T. Papahagi, **op.cit.**, p. 818, ar. **ml'oară, mil'oară**, ar fi un feminin refăcut după masc. **ml'ior, mil'ior** (< lat. ***agnelliolus**). CDDE, nr. 1101, care înregistrează şi varianta bănăţeană **mirioare** (după Weigand, JAHRESBER. III. 321), consideră că dr. **mior** şi **mioară**, ca şi formele ar. **m(i)l'or, ńil'or, m(i)l'oară, ńil'oară** şi megl. **mil'or** continuă cuvintele latineşti neatestate ***agnelliolus -um**, respectiv ***agnelliola, -am** influenţate în fonetism de **miel**. Doar DLR, t. VI, fasc. a 8-a consideră că **mior** e un derivat regresiv de la **mioară**, iar **mioară** un derivat de la **mia** „puiul de sex feminin al oii; oaie tînără" (< lat. **agnella**) + suf. **-(i)oară**. Explicaţia din DLR este preluată de DEX. DLRM susţine că **mior** provine din lat. ***agnelliolus**, iar **mioară** din ***agnelliola**.

Scanned with OKEN Scanner

Cuvîntul este acelaşi cu ar **muldzară**, pl. **muldzări** „mînzară", „brebis ou chévre laitière que garde dans son troupeau le **nutinar**, le **stirpar** ou le berger qui fait paître les boues ou les béliers; chévre laitière de maison" (T. Papahagi, DDA, p. 829) şi provine din **mînzare** (popular) „oaie de doi sau trei ani, care a fătat şi care are lapte", probabil, un element autohton, cf. alb. **mëzore** „mînzată, vacă tînără care nu a fătat încă", influenţat de **a mulge**[25].

MUNCĂ, cu sens special, mai apropiat de etimon (v. sl. **mǫnka** „chin"), în e x p r. **mi-i muncă** „mir ist übel", „mi-e greu, mi-e silă, mi-e jenă, mă sfiesc" a fost notat de Weigand din Boşneac (Moldova Nouă). Aceeaşi expresie: **a-i fi muncă (de cineva)** „a se sfii, a se jena (de cineva)" a mai fost consemnată din Banat şi de NOVACOVICIU, C.B. II, 4. Ea a mai fost comunicată din Maidan şi de LIUBA (DLR, t. VI, fasc. 12–13. s.v. **muncă**), fiind relativ recent notată din Almăj şi de E. Beltechi (SLLF, IV, p. 126).

MUSCUR, -Ă, adj. (despre capre) „cu părul pătat, cu pete pe bot", „pestriţă" (eine auf der Schnautze gefleckte Ziege) a fost notat de Weigand din Jupalnic.

DLR, t. VI, fasc. 12–13 consideră termenul popular şi indică următoarele sensuri: 1. (Oaie sau capră) de culoare albă şi cu pete negre pe bot (DR, III, 210, H IV 146, CIAUŞANU, V. 181, id. GL, A VI 9); (oaie sau capră) de culoare neagră cu pete albe la urechi şi pe bot (RĂDULESCU-CODIN, T. PAPAHAGI, M. 226); (despre cai) negru-alb, sur (H XVIII 803); (despre cîini) vînăt înspicat, cu pete de culoare deschisă (ib. I 7, XVIII, 803, GLOSAR REG.) şi 2.(Regional, despre culori) Spălăcit, cu o atestare de la Roşia-Beiuş, extrasă din ALR II.

Aceeaşi lucrare lexicologică socoteşte cuvîntul cu etimologie necunoscută. După G. Giuglea[26], **muscur, -ă** este un termen

---

[25] Vezi Grigore Brâncuş, **op. cit.**, p. 97–100, unde este comentată şi literatura consacrată acestui cuvînt.

[26] G. Giuglea, **Cercetări lexicografice**, Bucureşti. 1909; idem, **Cuvinte româneşti şi romanice**, Bucureşti, EŞE, 1983 (ediţie îngrijită, introducere, bibliografie, note şi indice de Florenţa Sădeanu), p. 33–34.

Scanned with OKEN Scanner

păstoresc, ca şi ar. **muşcură**, înregistrat de Dalametra cu sensul „alb la urechi şi la nas, cu pete pe cap" (**capră muşcură**) şi provine din ***musculus, -a, -um**, formă analogă cu **fumur, -ă** „fumuriu, fumurie" (< lat. ***fumulus**). În ambele forme, după Giuglea, ar fi avut loc substituirea sufixului **-idus** cu **-udus**. Th. Capidan (DR, II, p. 541–542) acceptă etimologia propusă de Giuglea, arătînd, în acelaşi timp, că forma aromânească (cu ş pentru s) ne îndreaptă spre limba albaneză unde avem **muškuljüer** (eine Farbenbezeichnung, wie es scheint: braun?" (G. Meyer, EWA, 249), „care trebuie să stea în legătură cu formele româneşti, deşi derivarea cuvîntului nu este clară, iar ca sens acesta se apropie mai mult de forma dacoromână" (p. 542).

Din română, termenul a pătruns în bulgară: **múskur** „pătrat, murdar la faţă", iar în graiul din Kotel „copil murdar la faţă" (Th. Capidan, DR. III, p. 210).

Etimologia propusă de G. Giuglea a fost prelúată şi de Meyer-Lübke (REW„ nr. 5773 a).

După Gr. Brâncuş (**op. cit.**, p. 104), **muscur** şi derivatele **muscurată**, s.f. „oaie cu lînă albă şi cu pete pe bot", precum şi diminutivele **muscurică, muscurici** „om de nimic, **muscurină** „muscurată", **muscuriu**, adj. „muscur", **muscuros**, adj. „murdar" trebuie puse în legătură cu **muscoi**, s.m. „mulet" (var. **mîşcoi, mişcoi**) cunoscut numai în dacoromână veche (DLR; ALR s.n., II, h. 295 şi 296, înregistrat numai în Banat), derivat cu suf. **-oi** din rom. com. **muscu, muscă** (cf. şi ar. **muşcu, muşcă** şi mgl. **moşcă**, var. a lui **moască** „catîră", Capidan , **Meglenoromânii**, III, 194, 196). Apartenenţa lui **muscur** la fondul autohton ar fi indicată, după Gr. Brâncuş, de absenţa accentului pe segmentul **-ur-** [am adăuga noi ca în **mugur, brustur, viezur(e), strugur(e)**].

NAT însemnînd „copil" (Kind) în sintagma **tot natu** „jedermann" (p.125) „fiecare, oricare; toată lumea, tot omul" (< lat. **natus**) reprezintă o altă concordanţă banato-aromânească, cf. ar. **nat** „prunc" (T. Papahagi. DDA, p. 851).

NĂMAIE/nomaie/ însemnînd „kleines Hornvieh", vită cornută mică" (deci oaie), a fost notat de Weigand din Oraviţa Română.

Scanned with OKEN Scanner

DLR, t. VII, partea I, litera N, consideră termenul regional. După atestările: ANON. CAR şi DENSUSIANU, Ţ.H., 177, aria de răspîndire ar fi Banatul şi Transilvania de sud-vest. Dicţionarul menţionat face, în rest, trimiteri la traducerea Odiseii de Homer (Murnu este însă aromân la origine) şi la o serie de studii din diverse reviste (DR, II, VI, IX, GS, I, II, BL, I) sau la lucrări de sinteză ca **Limba română**, vol. I, de S. Puşcariu şi **Istoria limbii române** de Al. Rosetti, în care este discutat cuvîntul. Aşadar, deşi atestările de care dispune DLR sînt destul de puţin numeroase, acesta nu o inserează şi pe cea făcută de Weigand.

Cuvîntul de care ne ocupăm constituie o nouă concordanţă a subdialectului bănăţean cu unele dialecte româneşti transdanubiene: megl. **nămal'** şi ar. **nămal'e**, **numal'e** (< lat. **animalia**).

Evoluţia de sens a lat. **animalia** (pl.) „animale în general, animale de orice soi", la rom. „oaie" a trebuit să aibă loc înainte de despărţirea în actualele dialecte şi ea a fost explicată, de I. - A. Candrea (GS. I, p. 173), prin faptul că la români ocupaţia de căpetenie a fost păstoritul, mai exact, creşterea oilor, iar animalul, prin excelenţă, trebuia să fie considerat oaia. Acelaşi cuvînt latinesc şi-a restrîns sensul de la animal în general, la un anumit animal („bou" sau „porc") şi în alte regiuni ale Romaniei, în funcţie de importanţa ce se dădea creşterii acestor animale (cf. pg. **almalha** „vacă tînără" (< lat. **animalia**), it. lombardez, emilian, **nimal** „porc"). O. Densusianu (**Semantism anterior despărţirii dialectelor limbii române**, II, GS, fasc. 2, p. 320-321) susţine, la rîndul său, că dr. dialectal (Banat), **nămale**, ar. **nămal'ă** (**numal'e** şi **nămal'u**, **numal'u**), megl. **nămal'u** însemnînd „oaie" ne duc spre lat. **animalia**, pl. lui **animal** şi că restrîngerea înţelesului stă în legătură cu viaţa păstorească. Creşterea oilor fiind într-o anumită perioadă îndeletnicirea de căpetenie a strămoşilor noştri, pentru ei oaia înseamna mai mult decît toate celelalte animale şi de aceea cuvîntul latin a ajuns să fie aplicat în special la ea, să capete o accepţiune redusă.

NEAUĂ [ńęu̯ę, ńau̯ę] (< lat, **nix, nivem**) însemnînd „Schnee" „zăpadă" e considerat de G. Weigand (p. 125) termen general în Banat.

O...O, conj, „ori...ori", „sau...sau", „entweder....oder", pe care, după afirmația lui Weigand, n-au cunoscut-o nici Șăineanu, nici Damé cu acest sens, sens care ar corespunde unui lat. **aut-aut**, dar care ar putea fi și o prescurtare din **ori-ori**, apare destul de des în poezia populară: **O** moŕ, ńęiką, o tśę skau̯ę,/o mi maį daį šų mię bau̯ę/ (p. 76).

OARĂ [oaŕe, oŕ] „Geflügel", „orătănii, păsări de curte", a fost notat de Weigand din Surducu Mic. **Oară** (< lat. **ovaria** „ouătoare"), termen regional, cunoscut prin Banat, Transilvania de sud și Oltenia, întrebuințat mai ales la plural, este numele generic dat păsărilor de curte. Pentru aria termenului, vezi ALR s.n., vol. II, h. 361; ALRM s.n, vol. I, h. 243; NALR-Oltenia, vol. III, h. 426, iar pentru situația din Almăj, E. Beltechi, **lucr. cit.**, p. 123.

PĂCURAR [pękuraŕ] (< lat. **pecorarius**) „Schäfer", „cioban", este considerat de Weigand termen general în Banat.

TROIAN [troian], cu sensul „Weg, auf dem man abkürzen kann", „drum pe care se poate scurta, scurtătură" a fost notat de Weigand din Plugova, iar cu cel de „Landesstrasse", „șosea, drum", din Petroșnița.

După Mircea Homorodean (**Despre toponimul** *Troian*, în **Studii de onomastică**, III,, Cluj-Napoca, 1982, p. 97–105), termenul avea inițial sensul fundamental de „drum natural, adîncit; cărare" și trebuie raportat, așa cum a făcut-o de mai multe ori G. Giuglea, la o serie de cuvinte romanice continuatoare ale lat. ***troju** „sentioro". Lat. ***troju** trebuia să devină în română ***troi**, căruia i s-a adăugat sufixul augmentativ **-an** (cf. rom. **bordan** „piatră mai mare, bolovan" <**bord**; **găvan** „groapă mare"<**găv**; **gropan**<**groapă** etc).

Scanned with OKEN Scanner

În capitolul introductiv, în care face descrierea călătoriei sale prin Banat, Weigand a prezentat şi cîteva date privind configuraţia etnică a provinciei dintre Mureş, Cerna şi Dunăre. Alături de români, care constituie „die Hauptmasse der Bevölkerung des Banats", în această zonă mai trăiesc germani, sîrbi, maghiari, caraşoveni (pe care îi consideră de origine bulgărească) etc. Contactul dintre români şi aceste populaţii alogene nu a rămas fără urmări în domeniul limbii. Weigand arată că asupra graiurilor bănăţene, mai ales în lexic, s-a exercitat o influenţă germană, una sîrbească şi una maghiară. Cea mai puternică, după el, este cea germană, care s-a manifestat în terminologia diverselor meserii: a industriei, a mineritului şi a armatei. Urmează, ca însemnătate, influenţa sîrbească, mai puternică în sudul Banatului, apoi cea maghiară, mai evidentă în nord, spre graniţa cu Transilvania.

După cum s-a putut constata şi din paginile precedente, Weigand nu s-a mulţumit numai cu descrierea şi consemnarea faptelor de limbă, ci el a tras, pe baza acestora, şi concluzii privitoare la vechimea populaţiei care vorbeşte idiomul respectiv. Astfel el deosebeşte stratul vechi bănăţean de cel al altor populaţii româneşti aşezate mai tîrziu printre bănăţeni (bufenii şi ţărenii), atrăgînd atenţia şi asupra fenomenelor infiltrate din regiunile limitrofe (în sud şi sud-est dinspre Oltenia, în nord şi nord-est dinspre Transilvania).

Comparînd lucrarea lui Weigand despre subdialectul bănăţean cu cele care s-au ocupat înaintea lui de idiomul dacoromân de sud-vest (vezi É. Picot, **Documents pour servir á l'étude des dialects roumains**, în „Revue de linguistique et philologie comparée", tom. V, fasc. 3, 1873, p. 225–263 şi tom. VI, fasc. 1, p. 61–68[27] şi Enea Hodoş, **lucr. cit.**, p. 1–9)[28] vom

---

[27] Despre care vezi Marin Petrişor, **Din istoricul cercetărilor asupra dialectului bănăţean**, în „Scrisul bănăţean", XIV, 1963, nr. 5 p. 71–75.

[28] Reprodus literalmente de Hasdeu în **Etymologicum Magnum Romaniae** (vezi ediţia îngrijită de Grigore Brâncuş, vol. III, Editura Minerva, 1976, p. 529–531).

Scanned with OKEN Scanner

constata că ea este superioară acestora atît prin bogăția și varietatea materialului, cît și prin valoarea explicațiilor. Materialul discutat de Weigand este prețios prin autencitatea lui, fiind strîns prin anchete la fața locului și notat în transciere fonetică impresionistă.

Cunoștințele noastre despre subdialectul bănățean s-au îmbogățit între timp prin cercetările lui I.-A. Candrea, prin materialul cules de E. Petrovici și S. Pop pentru ALR și de autorii NALRR-Banat, prin alte studii, dar o monografie mai amplă despre toate graiurile din Banatul românesc, de la Weigand încoace nu s-a publicat[29]. Lucrarea lui Weigand despre subdialectul bănățean rămîne una de referință pentru oricine se va ocupa și de aici înainte de idiomul românesc vorbit în colțul sud-vestic al vechii Dacii. Ea reprezintă o oglindă fidelă a stadiului graiurilor bănățene de la sfîrșitul secolului trecut.

---

[29] Graiurilor românești din Banatul iugoslav le dedică o amplă monografie (528 p.) Radu Flora (**Rumunski banatski govori u svetlu lingvističke geografije**, Beograd, 1971), căreia i se adaugă un supliment cu 44 de hărți. Cercetări monografice asupra unor zone mai restrînse din Banat sau numai asupra unor compartimente (fonetică sau sintaxă) ale subdialectului bănățean s-au mai făcut și de la Weigand încoace: D. Șandru, **Enquêtes linguistiques du Laboratoire de Phonétique Experimentale de la Faculté des Lettres de Bucarest. V. Vallée de l'Almăj (Banat)**, în BL, V, 1937, p. 125–189; Cornelia Cohuț, Magdalena Vulpe, **op. cit.**, (vezi nota 15); Marin Petrișor (lucrările citate la nota 14); idem, **Graiul de la Ciudanoviţa (valea Caraşului)**, în „Philologica", I, Craiova, 1970, p. 85–101; Dorin Uritescu, **lucr. cit.**, nota 13, publicată între timp sub un nou titlu: **Sincronie și diacronie. Fonetismul unor graiuri din nordul Banatului**, Timișoara, TUT, 1987; Eugen Beltechi, **Graiurile din Almăj. Fonetica** (rezumatul tezei de doctorat), Timișoara, TUT, 1985.

Scanned with OKEN Scanner

UNITATEA LIMBII ROMÂNE ÎN CONCEPȚIA LUI A. PHILIPPIDE

Unul dintre cele mai importante izvoare pentru istoria poporului român este însăşi limba română cu ramificaţiile ei teritoriale. De acest lucru a fost conştient Alexandru Philippide, care la sfîrşitul volumului I din monumentala sa operă **Originea românilor. Ce spun izvoarele istorice**, Iaşi, 1923, p. 858, arată că o „lămurire" asupra celei mai îndepărtate epoci din istoria poporului român s-ar putea obţine numai printr-o „cercetare comparativă a celor trei dialecte"[1]. „Învăţăturile" ce la furnizează limba română şi dialectele ei în această privinţă sînt prezentate de savantul moldovean în volumul al doilea al **Originii românilor**, care nu întîmplător poartă subtitlul **Ce spun limbile română şi albaneză**, Iaşi, 1927 (ne referim la secţiunea intitulată **Ce spune limba română**, p. 3–570).

Pornind de la studiile de dialectologie română ale lui Gustav Weigand, dar şi de la ale unor învăţaţi români ca Pericle Papahagi, Iosif Popovici, Th. Capidan, S. Puşcariu etc., A. Philippide stabileşte ariile diverselor fenomene fonetice, cronologia lor

[1] După Philippide, limba română ar avea doar trei dialecte: dacoromân, istroromân şi macedoromân, cel meglenoromân fiind considerat de el un subdialect al celui macedoromân.

Scanned with OKEN Scanner

relativă, pentru ca apoi să facă statistica fenomenelor fonetice cu scopul de a indica asemănările şi deosebirile dintre dialectele limbii române[2]. Evidenţierea trăsăturilor comune tuturor dialectelor sau măcar la două dintre ele în comparaţie cu cele specifice fiecărui dialect în parte îl duce spre concluzii deosebit de importante.

Cea mai importantă concluzie la care ajunge A. Philippide, în urma examinării atente a fenomenelor fonetice ale dialectelor româneşti, este aceea că limba română e foarte unitară. Cele trei dialecte româneşti (dacoromân, istroromân şi macedoromân), arată A. Philippide, sînt foarte asemănătoare, după cum o atestă cele 96 de fenomene pe care acestea le au în comun. Numărul fenomenelor comune se dublează dacă sînt luate în consifderare şi cele pe care le au împreună cel puţin două dintre dialecte: 106. Aşadar, numărul fenomenelor comune tuturor dialectelor împreună cu cele comune la două dintre ele se ridică la 202. La polul opus se situează numărul fenomenelor specifice fiecărui dialect în parte: 27 în dialectul dacoromân, 7 în cel macedoromân şi 20 în cel istroromân. Dacă se iau în considerare şi fenomenele proprii unor subdiviziuni ale celor trei dialecte mari, atunci avem: 58 de fenomene specifice dacoromâne, 57 macedoromâne şi 20 istroromâne. Nici în acest caz raportul fenomenelor specifice fiecărui dialect în parte nu s-ar modifica faţă de cele comune, în sensul că numărul ultimelor este şi aşa substanţial de mare.

Omogenitatea limbii române nu este dată numai de numărul ridicat al fenomenelor comune dialectelor româneşti, ci şi de importanţa, mărimea şi intensitatea lor. Printre fenomenele din această categorie, A. Philippide le aminteşte pe următoarele: transformarea lui **a** neaccentuat în **ă**, a lui **e** accentuat în poziţie nazală în **i**, a lui **o** accentuat în poziţie nazală în **u**, diftongarea lui **e** accentuat, cînd în silaba următoare se găsesc **a**, **ă** sau **e**, în **ea** etc. Unitatea limbii române este confirmată şi de unele fenomene

---

[2] Vezi G. Ivănescu, **Alexandru Philippide (1859–1933). Omul şi opera**, în „Orizont", XVI, 1965, nr. 4, p. 52–66 (mai ales p. 58) şi Iorgu Iordan, **Alexandru Philippide**, Bucureşti, EŞ, 1969, p. 99.

Scanned with OKEN Scanner

mai restrînse, cum ar fi: femininele terminate la plural în **i** îl schimbă pe **a** din temă în **ă**: **pradă / prăzi**, pe **ea** în **e**: **fereastră / ferești**, pe **ia** în **ie**: **iarbă / ierbi** sau **ierburi**, pe **oa** în **o**: **poartă / porți**; **a** devine **ă** în **dat > dă, stat >stă, fac > fă** etc.

Fenomenele specifice nu sînt numai puțin numeroase, ci și de mică importanță. O anumită importanță au, după A. Philippide, pentru dialectul dacoromân: transformarea lui **l'** în **i**, evoluția grupurilor consonanatice **cl'**, **gl'**, în **ḱ**, **ǵ**, africatele **č**, **ǧ**, rezultate din velarele latinești **c**, **g** urmate de **e**, **i**, pentru cel macedoromân: proteza lui **a**, căderea lui **î** înainte de **m** sau de **n** + consoană, africatele dentale **ţ**, **ḑ** rezultate din **c**, **g** + **e**, **i**; iar pentru cel istroromân: apariția lui **r** sonant (rar) și a lui **l** sonant (foarte rar).

Foarte multe dintre fenomenele comune celor trei dialecte au luat naștere după despărțirea acestor trei ramuri din trunchiul român primitiv, ele putînd fi considerate inovații independente[3]. Acestea (fenomenele fonetice comune dialectelor românești) sînt și cele care deosebesc limba română de celelalte limbi romanice. În privința foneticii, deosebirile dintre limba română și limbile romanice sînt profunde[4], pe cînd cele la nivel interdialectal sînt nesemnificative[5]. Ceea ce unește limba română cu celelalte limbi romanice sînt fenomene latinești populare (deci anteromânești), inovațiile în cadrul Romaniei în aceeași direcție fiind aproape inexistente[6].

La un moment dat, Philippide se întreabă dacă idiomurile dacoromân, macedoromân și istroromân sînt limbi sau dialecte. Ținîndu-se seama de numărul mare al fenomenelor comune

---

[3] Unele din ele, spune A. Philippide, au apărut nu „în timpul cînd limba forma o singură masă, nedespărțită în dialecte, ci în timpul posterior despărțirii dialectelor" (OR, II, p. 244).

[4] „O prăpastie îți apare înainte, cînd faci această comparație" (OR, II, p. 383).

[5] „[...] micile deosebiri dintre așa numitele dialecte românești ți se arată [...] cu totul neglijabile" (OR, II, p. 383).

[6] Numai fenomenele anteromânești formează trăsătura de unire dintre limba românească și acea limbă romanică alta oarecare, încolo totul e deosebire" (OR, II, p. 383).

Scanned with OKEN Scanner

acestora şi de importanţa lor, în comparaţie cu numărul mic al celor specifice şi cu lipsa lor de importanţă, Philippide arată că chestiunea nu se mai pune dacă idiomurile amintite sînt dialecte sau limbi diferite, ci dacă sînt dialecte şi nu cumva subdialecte[7].

Marea unitate a limbii române, probată după cum s-a văzut, de diferenţierile dialectale minime, de asemănările numeroase şi importante ce se constată între grupările dialectale cele mai îndepărtate geografic, de apariţia independentă pe teritorii deosebite a foarte multe şi însemnate fenomene, îl determină pe A. Philippide să susţină că poporul român a fost de la început şi a rămas chiar şi după despărţirea lui în diverse ramuri foarte unitar din punctul de vedere al bazei de articulaţie şi al celei psihologice. Această coeziune fizică şi psihică se poate explica, după savantul ieşean, numai dacă vom admite că „Elementele lui constitutive au trăit în cea mai strînsă legătură posibilă din punct de vedere geografic şi politic" (OR, II, p. 348). Şi alţi învăţaţi români şi străini au socotit că unitatea limbii române presupune pentru o anumită etapă a evoluţiei ei o unitate geografică şi politică. Pentru Philippide însă postulatul unităţii geografice şi politice nu este suficient, ci el trebuie complinit de o „extrem de asemănătoare complexiune fizică şi psihică" (OR, II, p. 384).

Unitatea aceasta geografică şi politică nu trebuie limitată la sudul Dunării, după cum nici unitatea limbii române nu trebuie absolutizată, ea nefiind decît una relativă, diferenţieri dialectale existînd chiar şi în sînul românei primitive, după cum a arătat

---

[7] Desigur, acestea sînt dialecte, aşa cum le consideră Philippide însuşi, deoarece ramificaţiile teritoriale care se subordonează direct limbii se numesc dialecte. Există limbi cu dialecte puternic caracterizate, după cum există altele cu dialecte mai puţin individualizate (vezi Ivănescu, ILR, p. 43–45). De aceea, credem că are dreptate Al. Graur (**Studii de lingvistică generală. Varianta nouă**, Bucureşti, EA, 1960, p. 306) cînd spune că în definiţia dialectelor nu trebuie să se introducă specificarea că ele „sînt obligator foarte diferite, sau în definiţia graiurilor că sînt obligator puţin diferite între ele". (Vezi şi Vasile Frăţilă, **Dialectologia limbii române. Partea I (curs)**, Timişoara, 1977, p. 47; idem, PDR, p. 263).

Scanned with OKEN Scanner

Philippide însuşi, deşi el înţelege altceva prin română primitivă faţă de alţi învăţaţi[8].

Unitatea limbii române, desigur o unitate în diversitate, este dată, cum susţine Philippide, de baza psihică şi de cea de articulaţie, care la românii de pretutindeni a fost traco-dacă[9], dar ea este, în acelaşi timp, şi rezultatul unei omogenităţii sociale. Românii, în tot timpul evului mediu, au fost, în principal, un popor de agricultori şi păstori. Citîndu-l pe Sextil Puşcariu (**Contribuţia Transilvaniei la formarea şi evoluţia limbii române**) spunem şi noi: „Omogenitatea socială produce omogenitatea de grai. Ceea ce la noi a fost însă un factor decisiv (în direcţia unităţii limbii – nota noastră V.F.) era lipsa unor oraşe puternice, care să fi fost şi centre culturale, bisericeşti sau comerciale. Căci în jurul acestora se formează dialectele. Dacă stările în împărăţia de est ar fi fost asemănătoare cu cele din apus, unde provinciile, diecezele şi oraşele îşi păstrară şi după căderea imperiului coeziunea şi importanţa lor de odinioară, am avea, după toate probabilităţile, şi în sud-estul european mai multe limbi romanice. Aşa însă, din cauza împrejurărilor istorice cu totul speciale, singurii supravieţuitori ai romanilor estici pînă azi sîntem noi, românii"[10]. Condiţiile economice şi culturale identice sau asemănătoare sînt alţi factori care determină unitatea de grai. În **Limba română şi graiul din Ardeal**, S. Puşcariu spune: „Condiţiile identice ale ţăranului şi păstorului român în toate regiunile locuite de ei făceau ca limba lor să aibă posibilităţi limitate de exprimare şi ca inovaţiile ei să nu se deosebească prea mult în diferite regiuni, sau, în orice caz, să fie uşor imitate de cei

---

[8] Vezi în această privinţă, G. Ivănescu, **Noţiunea de română primitivă (Urrumänisch)**, BIFR, VII-VIII, 1940–1941, studiu reluat în G. Ivănescu, **Lingvistică generală şi românească**, Timişoara, Editura Facla, 1983, p. 198–215 (ediţie, note şi indice de Vasile Şerban şi Vasile Ţâra).

[9] Vezi şi V. Arvinte, **Concepţia lui A. Philippide cu privire la formarea limbii şi a poporului român**, AUI, t. XVI, 1970, p. 6.

[10] Citat din Sextil Puşcariu, **Cercetări şi studii**, Bucureşti, Editura Minerva, 1974, p. 427 (ediţie îngrijită de Ilie Dan, cu o Prefaţă de G. Istrate). Vezi şi V. Frăţilă, **Dialectologia limbii române**, p. 93.

Scanned with OKEN Scanner

ce auzindu-le aveau pregătirea să le înțeleagă ușor. Numai aceeași structură socială și dominația aceleiași culturi la strămoșii noștri explică de ce în toate dialectele române găsim lipsa acelorași cuvinte de origine latină - păstrate la popoarele romanice apusene - și înlocuirea lor cu aceeași termeni slavi..."[11].

Statistica fenomenelor dialectale specifice întregului dialect dacoromân, în comparație cu cele specifice diverselor subdiviziuni ale acestuia și extinderea comparației asupra dialectului macedoromân îi oferă lui Philippide posibilitatea extragerii altor concluzii extrem de importante.

Fenomenele dialectale specifice întregului dialect dacoromân, în comparație cu cele specifice diverselor subdiviziuni ale acestuia, sînt foarte numeroase: 28, față de 13, pe cînd fenomenele specifice întregului dialect macedoromân (incluzîndu-se aici și cel meglenoromân), în comparație cu cel specifice anumitor subdiviziuni ale acestuia, sînt foarte puține: 7, față de 49. Se deduce de aici că subdialectele dacoromâne sînt puțin individualizate în comparație cu cele macedoromâne, ceea ce „înseamnă că coheziunea genetică din sînul teritoriului dacoromân este mai mare cu mult decît acea (sic!) din sînul teritoriului macedoromân (OR, II, p. 396) și că „cele două ramuri dacoromâne [...] sînt mai congenere cu mult nu numai decît cele două ramuri principale ale macedoromânului, ramul macedoromân fără meglenit [...], ci chiar decît ramificația macedoromână de la Olimp față de blocul macedoromân fără meglenit" (OR, II, p. 396).

O mare omogenitate arată dialectul dacoromân și în privința structurii gramaticale și a lexicului, compartimente în care, după el, influențele străine sînt puține, în comparație cu restul dialectelor românești (mai ales în comparație cu cel istroromân și cu ramura meglenită a celui macedoromân). Pentru a fi atît de puțin influențat de limbi străine, în comparație cu celelalte dialecte, spune Philippide, dialectul dacoromân, a trebuit să se găsească în condiții excepționale în raporturile lui cu limbile străine. „Condițiile

---

[11] Sextil Pușcariu, Limba română și graiul din Ardeal, în Transilvania, Banatul, Crișana, Maramureșul, II., 1929, p. 1145.

excepționale au trebuit să fie ori numărul copleşitor de mare al dacoromânilor față de străinii de pe lîngă dînşii şi din mijlocul lor, ori [...] starea de rară populație anterioară pe locurile pe unde dacoromânii au emigrat" (OR, II, p. 364). „Față de neamurile înconjurătoare, ori cu acelea cu care au convieţuit, ei [dacoromânii] au prezentat totdeuna o masă foarte puternică numericeşte. În special, dacă au ocupat teritorii, care poseda(u) o populație anterioară străină, ei au fost mai numeroşi decît aceasta, iar dacă peste dînşii au venit neamuri străine, ei au fost totdeuna mai numeroşi decît populațiile acestea străine" (OR, II, p. 570). Mai departe, Philippide notează: „Niciodată nicăi[e]ri pe actualul teritoriu dacoromân, populația dacoromână n-a fost în minoritate față cu vreo populație oarecare străină convieţuitoare. Iar în relațiile lor cu popoarele străine înconjurătoare, care se găseau în teritorii complect (sic!) străine limitrofe, dacoromânii de pe întregul actual teritoriu dacoromânesc, pe de o parte au prezentat linii de demarcație precize (sic!), iar pe de alta nu s-au lăsat niciodată copleşiți de influență străină: coheziunea românească a fost totdeuna mai puternică decît adheziunea străină" (OR, II, p. 570).

Din cele de mai sus, reiese că omogenitatea de grai a dacoromânilor este urmarea unei coeziuni etnice, a persistenței conştiinței de neam şi de unitate a poporului român din stînga Dunării de-a lungul întregii sale existențe.

În concluzie, unitatea (relativă a) limbii române a fost observată şi afirmată şi de alți cercetători români sau străini, dar nimeni n-a argumentat-o atît de convingător ca Philippide, care aduce în sprijinul ei graiul obiectiv şi rece al cifrelor, al statisticii. Această unitate a limbii române se explică prin unitatea geografică şi politică a poporului român, prin aceeaşi bază psihică şi de articulație, care la românii de pretutindeni a fost traco-dacă. Acestor factori, enumerați de Philippide, factori care au favorizat unitatea limbii române, trebuie să li se adauge, apoi omogenitatea socială, identitatea condițiilor economice şi culturale în epoca de

Scanned with OKEN Scanner

dinainte de despărțirea în actualele dialecte, care nu a putut avea loc înainte de influența slavă veche și bizantină, deci cel mai devreme în secolul al IX-lea (vezi Ivănescu, ILR, p. 285–328). În ceea ce-i privește pe românii din nordul Dunării, nu trebuie uitată persistența la aceștia a conștiinței de neam și de unitate de-a lungul întregii lor existențe.

Scanned with OKEN Scanner

OVID DENSUSIANU – ROMANIST

Personalitatea deosebit de complexă, Ovid Densusianu a ilustrat cu strălucire cele mai diverse ramuri ale filologiei, în prima jumătate a secolului al XX-lea în România.

Aproape că nu a rămas domeniu al limbilor, literaturilor şi folclorului romanic în care el să nu-şi fi adus o importantă contribuţie[1].

După terminarea studiilor în ţară, la Universitatea din Iaşi (1892), O. Densusianu pleacă la Berlin (1893), unde şi le completează la romanistul de renume A. Tobler. De la Berlin ajunge la Paris (1894), unde audiază cursurile lui A. Meillet, P. Meyer, J. Gilliéron, Ferdinand Brunot şi ale lui Gaston Paris. La acesta din urmă obţine titlul de diplomat (la „École des Hautes Études"), publicînd textul unui poem („Chanson de geste") din

---

[1] Pentru caracterizarea vieţii şi activităţii lui O. Densusianu, vezi D. Şandru, **O. Densusianu, filolog**, Bucureşti, 1939; Al. Popescu-Telega, **O. Densusianu** (Bucureşti, f.a.); G. Giuglea, **O. Densusianu**, DR, IX, 1938, p. 646–661; D. Macrea, **Lingvişti şi filologi români**, Bucureşti, 1959, p. 174–197; Marin Bucur, **O. Densusianu**, (Bucureşti), Editura Tineretului, (1967); **O. Densusianu, Opere, I, Lingvistică. Studii lingvistice**, ediţie îngrijită de B. Cazacu, V. Rusu şi I. Şerb, cu o prefaţă de B. Cazacu, Bucureşti, EPL, 1968, p. V-XXV; 3–6; 53–56; 393–397; 465–466; 489–492; 581–584; 677.

Scanned with OKEN Scanner

secolul al XII-lea: **La prise de Cordres et de Sebille**, însoțit de un studiu introductiv, istorico-literar și de un glosar. Poemul este publicat de „Societatea pentru texte vechi franceze". Tînărul Ovid Densusianu, pe atunci în vîrstă de numai 23 de ani, folosind metoda profesorului său Gaston Paris[2], aduce puncte de vedere noi, originale, privind originea poemului, dovedind că este extrem de înzestrat pentru astfel de cercetări. În această perioadă, cînd interesul pentru evul mediu în Franța este într-o mare înflorire, O. Densusianu publică o nouă lucrare: **Aymeri de Narbonne dans la chanson du pélérinage de Charlemagne** în revista „Romania", tome XXV, 1896, p. 481–496. Cele două lucrări ale lui O. Densusianu au fost prezentate în mod elogios de Gaston Paris: „Sans parler de quelques étimologies romanes ou plus spécialment roumaines insérés dans la **Romania**, il a presque terminé l'édition, pour la **Société des Anciens Textes français**, du poème de **La Prise de Cordres et de Sebille** (XII-e siècle), que, j'ai été chargé de suivre comme commissaire responsable, ce qui m'a permis d'aprécier une fois de plus les rares qualités de son esprit critique et la conscience qu'il apporte à ses travaux. La long introduction de cette édition abord des questions fort importantes de l'histoire de l'épopée française, avec beaucoup d'originalité et de pénétration. Comme complément à cette introduction, l'auteur a inséré dans la **Romania** (octobre 1896) une étude sur le personnage d'Aymeri de Narbonne dans la chanson du **Pélérinage de Charlemagne** (XI-e siècle), qui ne peut manquer d'attirer l'attention des critique compétents, même s'ils n'acceptent pas la thise que l'auteur soutient par des arguments, très, médités et très nouveaux.

C'est la première fois qu'un philologue roumain aborde l'étude des questions les plus spéciales et les plus ardues de l'histoire de la littérature française au Moyen Âge, il y aurait déjà lieu de féliciter M. Densusianu d'avoir abordé cette étude en s'y préparant par des recherches très sérieuses poursuivies avec la plus louable ardeur; mais il importe surtout de constater que ses traveaux ont une valeur incontestable, et qu'il apporte

---

[2] Cu un an înainte (1895), G. Paris publicase **Histoire poétique de Charlemagne**, Paris, Librairie A. Franck.

Scanned with OKEN Scanner

toujours des idées personnelles et intéressantes dans la mise en oeuvre des matériaux amassé par son érudition"[3].

Deja în 1894, O. Densusianu publică în „Revista critică literară" a tatălui său, Aron Densusianu, un studiu foarte întins cu titlul **Aliterațiunea în limbile romanice**[4]. Autorul urmărește aici o latură neglijată de cei care s-au ocupat de aliterațiune, anume materialul oferit de limba populară în „întreg domeniul limbilor romanice". Deoarece „pentru limba română nu s-a scris absolut nimic pînă acuma în această direcțiune și nimeni n-a atins chestiunea de față nici măcar în mod incidental", O. Densusianu extinde cercetarea aliterațiunii din literaturile populare romanice la cea românească, publicînd **Aliterațiunea în literatura română populară**[5].

În 1900, publică în „Romania" (tom. XXIX) articolul **Sur l'altération du *c* latin devant *e, i* dans les langues romanes**, iar, în 1901, apare primul volum din monumentala **Histoire de la langue roumaine**, în care autorul aduce puncte de vedere noi privind relațiile romanității orientale cu cea occidentală.

La 27 de ani, în 1901, O Densusianu devine profesor titular al catedrei de „Filologie romanică cu specială privire la limba română" a Universității din București, pe care o va servi cu un devotament rar întîlnit, pînă la sfîrșitul vieții sale (8 iunie 1936)[6]. În această perioadă, Ovid Densusianu va ține cursuri de o varietate impresionantă: **Poezia lirică franceză în evul mediu, Filologie romanică, Fonetica limbii române, Dialectologie română** (toate în 1902–1903); **Filologie romanică. Curs Dante** (1903–1904), **Filologie romanică. Un curs de literatură franceză contemporană** (1905–1906); **Filologie romanică. Limba sardă** (1906–1907); **Limba română în secolul al XVII-lea, Elementele străine în limbile romanice, Poeții**

---

[3] Vezi **Memoriu de titluri și publicațiuni**, în Densusianu, **Opere**, I, p. 731.

[4] „Revista critică literară", II (1894), 7–8, p. 273–320. Vezi și Densusianu, **Opere**, I, p. 57–98.

[5] „Revista critică literară; II, (1984), 11–12, p. 425–471. Vezi și Densusianu, **Opere**, I, p. 98–137.

[6] Între 1897–1901, O. Densusianu a fost profesor provizoriu la catedra de „Istoria limbii și a literaturii române" a aceleași universități.

Scanned with OKEN Scanner

spanioli de azi (toate în 1911–1912); **Curs de morfologie romanică, Toponimie retoromană, Literatura nouă la popoarele romanice** (toate în 1914–1915); **Elementele latine ale limbii basce, Directive de azi în literaturile romanice** (1923–1924); **Aspecte ale poeziei populare romanice, Terminologia păstorească în provensală** (1925–1926) etc[7]. Din păcate cursurile lui O. Densusianu au fost şi sînt şi azi puţin cunoscute.

În 1902, O. Densusianu îşi deschide cursul de filologie romanică cu lecţia **Filologia romanică în Universitatea noastră** în care îşi expune principiile după care se va călăuzi în cursurile pe care le va ţine la Universitate. Arătînd că în Franţa, Italia şi Spania „romaniştii au căutat să dezgroape mai întîi trecutul limbii şi literaturii lor"[...] „tot aşa [...] şi la noi în centrul studiilor de filologie romanică trebuie pusă limba şi literatura noastră"[8]. Aceasta nu înseamnă că el neglija studiul celorlalte limbi romanice, arătînd un interes deosebit limbii italiene şi retoromane, pentru că, după părerea lui, „pînă prin secolul al VI-lea limba română s-a dezvoltat paralel cu italiana şi, în parte cu retoromana. Peninsula Balcanică a continuat deci mult timp să fie în legătură cu Italia şi Reţia. O asemenea constatare înlesneşte reconstruirea trecutului limbii noastre, cel puţin pînă la o epocă"[9].

O. Densusianu examinează cu foarte mult discernămînt apropierile de structură dintre română şi italiană, care evoluează la fel pînă la un anumit punct: „Am afirmat în altă parte („Romania" XXIX, 325) că č românesc, rezultat din ce, ci latin, nu este, probabil, decît o răspîndire a lui č italienesc. În raport cu romanica din Galia şi Peninsula Iberică, unde ce, ci este redat în general prin ts, s, ţ româna şi italiana formează, într-adevăr, un grup lingvistic bine delimitat, în ce priveşte tratamentul palatalei latine; între aceste două limbi se aşează retica, cu č şi š. Prezenţa în macedoromână a lui ts în loc de č nu poate fi invocată împotriva acestei apropieri. Într-o epocă preistorică, cum o vom arăta în

---

[7] Vezi lista completă a cursurilor universitare ţinute de O. Densusianu, la Marin Bucur, op. cit., p. 326–328.

[8] Vezi O. Densusianu, Opere, I, p. 178.

[9] Ibidem, p. 178. Vezi şi Densusianu, ILR, I, § 102, 103, p. 145–153.

altă parte, nu se cunoştea în domeniul românesc decît č; mr. **ts** reprezintă o dezvoltare ulterioară a acestuia. La fel trebuie considerat ğ românesc = **ge, gi** lat. în raport cu acelaşi fonem italienesc (şi retic), deşi din acest punct de vedere deosebirile dintre aceste limbi şi franceză sau hispano-portugheză nu sînt atît de adînci ca în fonetica lui č. Dacoromâna a păstrat pînă astăzi valoarea fonetică pe care **ge, gi**, o primiseră în latina din Italia şi aceea din Peninsula Balcanică, în epoca în care aceste regiuni erau încă în strîns contact una cu alta. Macedoromâna se depărtase şi de data aceasta de dialectul nord-dunărean, lăsînd să treacă ğ la **dz**"[10].

Savantul român atrage atenţia asupra inovaţiilor independente din cele două limbi, inovaţii apărute după ce romanitatea răsăriteană a fost izolată de cea apuseană. El demonstrează că grupurile consonantice latine **cl, gl** evoluează în ambele limbi la **chi, ghi**, dar, pentru că numai în dacoromână avem acest ultim stadiu de evoluţie (în aromână şi în celelalte dialecte româneşti sud-dunărene avem stadiile **cl', gl'**) nu putem admite „o dezvoltare comună a limbii române şi italiene decît pînă la faza **kl', gl'**"[11].

O. Densusianu înşiră apoi alte asemănări între română şi italiană, unele de o importanţă deosebită, cum ar fi tratamentul lui **-t**, dar mai ales al lui **-s** final care arată că „aceste limbi constituie o familie aparte faţă de celelalte limbi romanice..."[12].

Iată alte concordanţe româno-italiene foarte importante relevate de el: identitatea de formă la cuvintele corespunzătoare lat. **tres, nos, vos, das, stas, post** = rom., it. **trei** (v. it), **noi, voi, dai, stai, apoi-poi**; finala **-i** la pers. a 2-a sing. a verbelor de conjugarea întîi: rom. **cînţi**, it. **canti**; numeroasele derivate verbale cu **extra-** pe care le găsim în ambele limbi: rom. **străbate, străcura**, it. **strabattere, straboccare**; aceeaşi dezvoltare semantică în ambele limbi la derivatele adjectivale cu **extra-**:

---

[10] ILR, I, p. 145.

[11] **Ibidem**, p. 146.

[12] **Ibidem**, p. 146. Vezi şi Densusianu, **Opere**, I, p. 179. În felul acesta, O. Densusianu prefigura dialectul apenino-balcanic al latinei populare, care stă la baza limbii italiene, a dalmatei şi a românei, distins de M. Bartoli (**Introduzione alla neolinguistica: principi, scopi, metodi**, Geneva, 1925).

Scanned with OKEN Scanner

rom. **străbun** (devenit substantiv), **străvechi**, it. **strabuono, strabello**[13].

Aceste coincidențe și concordanțe româno-italiene sînt și mai numeroase dacă se aduc în comparație ramificațiile teritoriale ale limbii italiene. Un fenomen analog în română, în dialectele italiene de nord (dar și în altele), precum și în Reția și Istria este transformarea lui l simplu intervocalic în **r** (v. gen. **duru** = **dolorem**, mil. **püres** = **pulicem**). O concordanță remarcabilă este întrebuințarea lui **fio, fieri** cu valoarea lui **esse** (ca verb auxiliar) în română și în vechile dialecte septentrionale[14].

La fel de interesante sînt derivate de tipul: ven., mil. **spantegar**, „a răspîndi", rom. **spintecare** (comp. **spandeka** în Abruzzi „a necăji", „a chinui", „a face rău" și tir. **spantie** „a zdrobi") din lat. ***expanticare**; ven. **impetrir** „a uimi, a rămîne uluit" (friul. **impetri**, același sens), rom. **împetrire** < lat. **impetrire**; ven. **impinir**, mil. **impieni** „a umple" (tir., friul. **impleni**, vegl. **impenar**), rom. **împlinire** < lat. ***implenire**[15]; ven. **nemiga, nome** (friul. **nemighe**, eng. **nomma**), rom. **nimica, numai** < lat. **nec mica, non magis**[16].

Cu dialectele italiene meridionale, româna are următoarele particularități comune: acuzativul **mene** al pers. 1 sg. a pron. pers., rom. **mine**; derivatele de tipul nap. **nzurare**, cal. **nzurare**, Abruzzi **nzurar**, Cerignola **nzoure**, rom. (refl.) **însurare** „a se căsători" < lat. ***inuxorare**; cal. **mbviscire**, rom. **înviere** < lat. ***invivere**; **tonitu** (la Paganica) „tunet", rom. **tunet**, ambele derivate din **tonus** cu suf. **-itus** ca **sonitus** (< **sonus**) etc.[17].

Numeroase sînt asemănările limbii române cu retoromana, în special cu dialectele din Tirol și cu cel friulan. Iată cîteva

---

[13] Ibidem, p. 146. Vezi și Densusianu, Opere, I, p. 179.

[14] Vezi ILR, I, p. 148 și Densusianu, Opere, I, p. 179.

[15] ILR, I, p. 148–149.

[16] Densusianu, Opere, I, p. 179.

[17] ILR, I, p. 151–152; Densusianu, Opere, I, p. 180–181; Concordanțele limbii române cu dialectele italiene meridionale sînt studiate mai tîrziu în mod amănunțit de Iorgu Iordan într-o suită de articole, sub titlul Dialectele italiene de sud și limba română, publicată în „Arhiva", XXX (1923), XXXI (1924), XXXIII (1926), XXXIV (1927).

Scanned with OKEN Scanner

relevate de Ovid Densusianu: conservarea grupurilor consonantice **pl, bl, fl**; căderea veche a elementului labial din grupul **que, qui**, în română şi în friulană, ceea ce a dus la confundarea lui **qe, qi** cu **ke ki** (rom. **ce**, friul. **se**). În afara acestor similitudini fonetice, există şi altele, de derivaţie: friul. **brumajo** „decembrie", rom. **brumar** „noiembrie"< lat. ***brumarius**; friul. **distrama**, rom. **destrămare**; eng. **innairir**, rom. **înnegrire** < lat. ***innigrire**; eng. **inquaglier**, rom. **închegare** < lat. ***incoagulare**; (la Muggia) **invernadik**, rom. **iernatic, văratic** (< lat. ***hibernaticus**, ***veraticus**); friul. **legnarie**, rom. **lemnărie**, acelaşi înţeles[18].

Printre concordanţele lexicale româno-retice, O. Densusianu aminteşte: lat. **albus** păstrat în dialectele retice sub forma **alf**, rom. **alb**, în timp ce în restul teritoriului romanic a fost înlocuit cu germ. **blank**; eng. **baselgia**, rom. **biserică** (< lat. **basilica**) în locul lui **ecclesia** pe care îl întîlnim în celelalte limbi romanice; friul. **ferbint**, rom. **fierbinte** (< lat. **ferventem**); tir. **legn** are sensul de „arbore" ca în v. rom. (< lat. **lignum**)[19]; eng. **subtigl** (< lat. **subtilis**) cu acelaşi înţeles ca rom. **subţire**[20]. Româna are comun cu retoromana şi unele cuvinte cu o etimologie obscură: friul. **razze** (tergestin **raza**), rom. **raţă**; friul. **sore** „cioară", rom. **cioară**; friul. **sonc**, rom. **ciung**[21].

O atenţie deosebită acordă Ovid. Densusianu asemănărilor dintre limba şi limba dalmată (vegliotă). Acest lucru se justifică, deoarece, în concepţia sa, „vegliota trebuie considerată un dialect intermediar între romanica din Italia şi cea din Peninsula Balcanică. Prin fonetica şi lexicul său, ea se apropie cînd de una cînd de cealaltă"[22]. Caracterul de tranziţie al vegliotei de la italiană la română se explică, după opinia lui Ovid Densusianu, prin poziţia geografică a acesteia.

---

[18] ILR. I, p.153.

[19] **Lemn** cu sensul de „arbore, copac", se păstrează în unele graiuri din Transilvania. Vezi Vasile Frăţilă, **Graiul de pe valea inferioară a Tîrnavelor** (rezumatul tezei de doctorat), Timişoara, 1973, p. 22.

[20] ILR. I, p. 154.

[21] O formă **raza** se găseşte şi la Treviso, iar în afara domeniului romanic, în croată. Ultimele două elemente lexicale sînt caracteristice şi albanezei: **sorë, tsunk**. Vezi ILR. I, p. 154–155.

[22] ILR, I, p. 155–156.

Scanned with OKEN Scanner

Fapte istorice, după el, vin să întărească aceeaşi concluzie: numeroase colonii dalmate s-au stabilit în Dacia[23]. În felul acesta au pătruns în regiunea Carpaților unele elemente ilirice. Dar influența ilirică s-a exercitat mai uşor în sudul Dunării. Astfel se explică, după el, unele particularități proprii României, care o apropie pe aceasta de albaneză şi de dalmată. O astfel de particularitate o constituie redarea lui c din grupurile consonantice **ct, cs (x)** printr-o labială, **pt, ps** în română şi în dalmată: rom. **luptă, coapsă** (< lat. **lucta, coxa**), vegl. **guapto = octo**, rag. **kopsa = coxa**. În albaneză avem **ft, fš** în loc de **pt, ps** şi numai în cuvintele introduse din latină: **l'uftë** (lucta), **kofšë** (coxa). Urmîndu-l pe M. Bartoli (**Ueber eine Studiereise zur Erforschung des altromanischen Dalmatiens**), O. Densusianu susține că grupurile latineşti **ct, cs (x)**, înainte de a deveni **pt, fs, ps, fš**, au trecut prin stadiul ***xt, *xs**. Deoarece doar româna, albaneza şi dalmata[24] au venit în contact mai strîns cu ilira, el consideră că avem de a face cu o particularitate fonetică de origine iliră. Faptul este probat, după opinia lui, şi de existența în vechea venetă a grupurilor consonanice **xt, ht, xs, hs** în loc de **ct, cs**[25]. Dar, dacă la paginile 30–31 (**op. cit.**) acestea i se păreau dovezi „suficiente pentru a nu mai căuta originea acestui fenomen într-o pronunțare specială a latinei vulgare, cum sînt de părere unii filologi", la p. 156 (**ibidem**), se simte nevoit să atragă atenția că această alterare nu este atestată pentru vegliotă decît în cuvintele **guapto, kopsa = octo, coxa**, pentru că găsim, uneori, şi **it** pentru **ct**.

O altă transformare fonetică proprie vegliotei şi limbii române este aceea a trecerii lui **gn** în **mn** şi al lui în **mn** primar **un**: vegl. **komnut, stamno** (la Raguza) = **cognatus, stagnum**;

---

[23] O. Densusianu trimite la studiul lui C. Patsch, **Archeol. epigr. Untersuch. zur Geschichte der rom. Provinz Dalmatien**, Viena, 1899, III, 112 şi urm., extras din „Wissenschaftl. Mittheil. aus Bosnien u. der Hercegovina", VI (am păstrat prescurtările din textul lui O. Densusianu).

[24] O. Densusianu, desigur voia să spună că doar latina de la baza limbii române şi a dalmatei, precum şi idiomul preroman din care derivă albaneza au venit în contact cu ilira.

[25] Vezi ILR, I, p. 30–31.

Scanned with OKEN Scanner

kelauna = columna; rom. cumnat; daună (daumnum). Dar şi aici – atrage atenţia Ovid Densusianu – „ar trebui cercetate cauzele pentru care vegliota nu este consecventă, deoarece prezintă şi **gn** = **în**, iar pe **mn** îl lasă uneori intact"[26].

---

[26] **Ibidem**, p. 156.

După unii cercetători, Dalmaţia a avut legături mai strînse cu Italia şi cu romanitatea apuseană decît cu cea orientală: „Zona coastei dalamatine dinspre Tergeste (Trieste) şi gura rîului Drin a păstrat totdeuna relaţii strînse cu Italia. În spate, munţii Dinarici au despărţit-o de restul Peninsulei Balcanice, iar Marea Adriatică a apropiat-o de lumea grecească şi de Europa Centrală. Coasta dalmatină a privit deci spre occident şi a ţinut multă vreme de imperiul de apus. Majoritatea inscripţiilor latineşti se găsesc în insule sau în localităţile de pe ţărmul mării. Din cele 9200 de inscripţii, 186 sînt în insule, iar 6190 pe coastă, în nemijlocita apropiere a mării, deci la un loc 6376, adică mai bine de jumătate din cifra totală. Restul de 2824 de inscripţii se găsesc ceva mai în spate, pe o bandă îngustă situată de-a lungul munţilor, însă totdeuna în apropierea mării. Din cele 181 de localităţi cu inscripţii latineşti din Dalmaţia romană, 151 se găsesc la vest de munţii Dinarici şi converg spre Adriatica. Aşezările cu populaţie romanizată de pe ţărmul dalmatin sînt foarte concentrate şi au de obicei un caracter urban. De altfel colonizarea romană însăşi a început aici foarte de timpuriu şi s-a împrospătat mereu cu imigranţi din Italia. Bănuim că populaţia băştinaşă a fost deosebită de cea din valea Dunării de Jos şi vorbea limba iliră, nu tracă. Ea a fost în parte decimată, iar în parte împinsă cu vremea spre interiorul Peninsulei, în ţinuturile muntoase. Din stăruinţa continuă a populaţiei de limba latină pînă la mijlocul secolului al VII-lea şi din colonizarea masivă a coastelor se poate desprinde concluzia că elementul autohton a jucat un rol mai slab decît în valea Dunării de Jos, dar a influenţat fără îndoială formarea limbii dalmate. Prăpastia care desparte limba dalmată de limba română se explică pe de o parte prin lipsa de legături între cele două domenii de limbă, iar pe de altă parte prin faptul că substratul lor era deosebit. Limba românească a rămas mai conservatoare şi a avut trăsături rurale, pe cînd dalmata a evoluat mai repede şi a primit inovaţii ulterioare dinspre vest şi nord-vest" (H. Mihăescu, **Influenţa grecească asupra limbii române pînă în secolul al XV-lea**, Bucureşti, EA, 1966, p. 24). După G. Ivănescu (**Istoria limbii române** – manuscris), limba latină populară de la baza limbii române n-a fost adusă din Italia prin Dalmaţia sau pe la nordul ei, ci prin Macedonia şi Grecia. Moesia Superioară a fost cucerită pe vremea lui Augustus prin Macedonia, iar Moesia Inferioară a fost cucerită apoi, dinspre Moesia Superioară. Şi în teritoriul neromanizat dintre Vrbas, Drina şi nordul Albaniei, limba latină a fost adusă tot din Macedonia. O dovedesc elementele latine din albaneză, care presupun o latină populară de la baza românei, nu a dalmatei.

Scanned with OKEN Scanner

Concordanța dintre vegliotă și română reiese și din folosirea unor cuvinte care nu se găsesec în alte regiuni romanice, sau din dezvoltări semantice asemănătoare: vegl. **kapitare** „a păzi", rom. **căutare** (< lat. ***cavitare**); vegl. **skutro**, rom. **scoatere** „a scoate, a smulge" (< lat. ***excotere**); **blaj me skutro join daint** = rom. **vreau să-mi scot un dinte**; vegl. **levur**, rom. **luare** (< lat. **levare**); în expresia **me ajaite levout per mulier vuastra** = rom. **m-ai luat ca femeie a ta**, vegl. (graiul din Raguza) **lundro**, rom. **luntre** (alb. **l'undrë**) (< lat. **lynter**); vegl. **sanglo**, rom. **singur** (< lat. **singulus**): **me lassaite sangla a kuosa; sanglo signaur nuestro** = rom. **mă lași singură acasă; singurul stăpîn al nostru.** În celelalte limbi romanice s-a păstrat pentru aceeași noțiune lat. **solus**[27].

Din examinarea faptelor pe care le oferă româna, italiana și unele dialecte retoromane, O. Densusianu se crede îndreptățit să afirme că „romanitatea balcanică n-a putut în nici un caz să se dezvolte separat de italiană și, pînă la un timp, de retică"[28]. Faptele istorice și lingvistice – spune el – „ne duc în mod firesc la această concluzie, care singură poate explica epoca cea mai veche a formării limbii române"[29].

Asemănările dintre limbile romanice sînt cu atît mai mari cu cît coborîm în timp și cu cît vom cunoaște mai bine dialectele; „Ne trebuie o cunoștință aprofundată a acestor dialecte, o cercetare amănunțită a textelor mai vechi și mai noi de limbă a acestor țări, un neobosit spirit de comparațiune. Mai multe generațiuni de cercetători pricepuți va trebui să lucreze în acest sens, și desigur că rezultatele vor fi demne de osteneala ce se va pune"[30].

Cunoașterea amănuntului, de multe ori, ne duce spre rezolvarea unor probleme majore: „Se vor descoperi lucruri de care nu ne putem da seama astăzi, fapte de o valoare neprețuită,

---

[27] ILR, I, p. 156.
[28] Ibidem. p. 156.
[29] Ibidem, p. 156.
[30] Densusianu, Opere, I, p. 183.

Scanned with OKEN Scanner

şi să nu uităm că tocmai faptele puţin însemnate în aparenţă, ne dau deseori cheia problemelor mari şi ne deschid calea pe care zadarnic am fi căutat-o ameţiţi de teorii"[31].

În anul universitar 1905–1906, Ovid Densusianu ţine un curs de dialectologie romanică, în care studiază pe larg ramificaţiile lingvistice ale tuturor limbilor romanice. În cercetarea fenomenelor dialectale ale limbilor romanice, el atrage de fiecare dată atenţia asupra asemănărilor cu limba română. Iată cîteva: dialectul genovez are comun cu limba română fenomenul metatezei în prefixul **per > pre:** lat. **impermitare** > gen. **enpremüa** (cf. la noi **perfacere > prefacere**) şi al propagării lui **n** într-o silabă precedentă: gen. **şinşania** (< **zizania**) (cf. rom. **mănunt** < **menut** < **minutus**)[32].

Dialectele italiene de sud se caracterizează prin păstrarea unui mare număr de neutre în **-ora**, apropiindu-se prin aceasta de regiunea balcanică şi de cea dalmată[33]. În dialectul din Cerignola, **e** după **n** > **g**, deci **ng**: it. **cionco** se pronunţă **čunghe** (cf. rom. **ciung**)[34] etc. Asemănările dintre română şi dialectele italiene meridionale de est îl determină să afirme: „Această regiune vine să confirme că sud-estul Italiei se apropie de regiunea balcanică şi trebuie cercetată în legătură cu dialectele istriene şi cu limba română, ca să putem vedea ce influenţe existau într-o vreme între limba romanică balcanică şi cea din Italia"[35].

O. Densusianu extinde cercetarea comparatistă romanică şi în domeniul toponimiei. El arată, astfel, că termenul **runc** este răspîndit la noi, în Italia, şi pe teritoriul retoroman: „**Runc** înseamnă o localitate unde vegetaţia a fost stîrpită; un loc **runcat**

---

[31] **Ibidem**, p. 183.

[32] **Curs de filologie romanică. Dialectologia.** Note luate din prelegerile d-lui profesor O. Densusianu, 1905–1906, Bucureşti, p. 33.

[33] **Ibidem**, p. 51.

[34] **Ibidem**, p. 58–59.

[35] **Ibidem**, p. 60.

Scanned with OKEN Scanner

e cel curățit de pădure"[36]. Dintre particularitățile comune toponimiei românești și celei din Sicilia, O. Densusianu semnalează: **Clusa** (din participiul **clusa** al verbului lat. pop. **cludére**) care desemnează o localitate într-o regiune muntoasă avînd înțelesul de „strîmtoare". În macedoromână avem **Clisura** < **Clusura** cu același înțeles. Tot astfel **Nfurcatura**, derivat din **furca**, desemnînd drumuri ce se despart în două-trei ramificații, căruia îi corespunde la noi ca nume topic **Furcătură**. **Capraria** derivă din **Caprarius** latin cu sufixul grec **-ia** și desemnează un loc unde erau capre. În Sicilia sînt multe locuri cu acest nume. Cuvîntul corespunde rom. **căprărie**[37].

O contribuție deosebită în domeniul romanisticii a adus O. Densusianu și prin **Dicționarul etimologic al limbii române. Elementele latine** (care, din păcate, a ajuns numai pînă la cuvîntul **a putea**), scos împreună cu I.-A. Candrea. Cei doi autori indică întotdeuna și formele romanice corespunzătoare cuvintelor românești „fără de care o etimologie românească rămîne foarte des fără credit"[38].

Demne de luat în seamă sînt și contribuțiile lui O. Densusianu cu privire la limba și originea bascilor. Această populație a făcut împrumuturi din limba latină. Elementele latinești din limba bască prezintă același interes pentru romanitatea apuseană ca cele din albaneză pentru romanitatea răsăriteană. Rezultatul acestor preocupări îl constituie două studii publicate în revista sa „Grai și suflet": **Păstoritul la bascii din Soule**[39] și **La Soule în secolul al XVI-lea, după descrierea lui L. de Froidour**[40].

O. Densusianu poate fi considerat primul dintre lingviștii români cu preocupări statornice de romanistică. El este, totodată,

---

[36] **Ibidem**, p. 231.
[37] **Ibidem**, p. 222–223.
[38] G. Giuglea, **art. cit.**, DR, IX, p. 649.
[39] GS, vol. II (1925), fasc. I, p. 129–147.
[40] GS, vol. III (1927), fasc. I, p. 210–230.

Scanned with OKEN Scanner

creatorul şcolii româneşti de romanistică[41]. Intuind foarte bine aportul pe care îl poate aduce cunoaşterea limbilor şi dialectelor romanice pentru explicarea unor fapte din trecutul limbii noastre, atrăgînd, în acelaşi timp, atenţia asupra importanţei limbii române pentru romanistică, O. Densusianu se exprimă în felul următor despre modul cum trebuie înţeleasă romanistica la noi: „Pe planul întîi pun limba română, acordînd, bineînţeles, şi celorlalte limbi romanice atenţiunea ce li se cuvine. Dînd limbii române acest loc, vom putea arăta importanţa ei în rezolvarea multor probleme de filologie romanică comparată. Vom vedea cît de preţios este ajutorul ei şi cum fără ea de multe ori am ajunge la o interpretare greşită a faptelor. În modul acesta vom putea totodată înţelege mai bine dezvoltarea limbii noastre şi legăturile ei cu restul domeniului romanic"[42]. Contribuţia lui în acest domeniu este una de prim rang, chiar dacă unele din cercetările sale au rămas în staduil ipotezelor[43].

---

[41] Printre cei mai buni elevi ai săi în acest domeniu se numără G. Giuglea, care publică studiile: **Concordances linguistiques entre le roumain et les parlers de la zone pyrénéenne**, Cluj, Tipografia „Cartea românească", 1937; **Coincidenţe şi concordanţe între română şi alte limbi romanice**, DR, X, partea I, 1941; **Eléments préromans en rhétoroman et en roumain**, „Langue et Littérature", Bucureşti, vol. I, 1941; **Coincidences et concordances entre le roumain et les autres langues romanes**, ibidem, vol. II, 1943, etc.; T. Papahagi care scrie **Manual de fonetică romanică**, Bucureşti, Casa Şcoalelor, 1943 şi Al. Rosetti care aduce contribuţii esenţiale în domeniul istoriei limbii române şi implicit al romanităţii orientale.

[42] **Filologia romanică în Universitatea noastră**, în Densusianu, **Opere**, I, p. 183.

[43] Ne referim la cele cunoscute sub titlul **Irano-romanica** (vezi GS, I, fasc. 2, p. 235–250).

Scanned with OKEN Scanner

STRUCTURA DIALECTALĂ A DACOROMÂNIEI ÎN CONCEPȚIA LUI SEXTIL PUȘCARIU

Personalitate proeminentă a vieții cultural-științifice din prima jumătate a secolului nostru, Sextil Pușcariu a cultivat și ilustrat cu egală măiestrie și competență aproape toate ramurile științei limbii: lingvistică generală, romanistică, fonetică și fonologie, gramatică, lexicologie și lexicografie, ortografie, stilistică, istoria limbii, toponimie și antroponimie, filologie, dialectologie și geografie lingvistică[1]. În toate aceste domenii atît de variate, contribuțiile lui sînt deosebit de importante[2].

---

[1] Pușcariu s-a manifestat și ca istoric și critic literar (ne mărginim să amintim aici doar cronicile literare din „Familia" și „Luceafărul" și **Istoria literaturii române. Epoca veche**, care, între anii 1921 și 1936, a cunoscut trei ediții) și chiar ca scriitor.

[2] Vezi D. Macrea, **Lingviști și filologi români**, 1959, p. 198–217; idem, **Contribuții la istoria lingvisticii și filologiei românești**, 1978, p. 269–308; Iorgu Iordan, **Sextil Pușcariu**, CL, XI, 1966, nr.2, p. 151–159; G. Istrate, **Locul lui Sextil Pușcariu în lingvistica românească**, AUI, 1968, fasc. 2, p. 145–174; idem, **Prefață** la Sextil Pușcariu, **Cercetări și studii**, Ed. Minerva, 1974; idem, **Prefață** la Sextil Pușcariu, **Limba română. I. Privire generală**, Ed. Minerva, 1976; volumul omagial apărut sub egida Universității „Babeș-Bolyai" din Cluj-Napoca, **100 de ani de la nașterea lui Sextil Pușcariu (1877–1948)**, Cluj-Napoca, 1977, 133 p. etc. O bibliografie a lucrărilor lui S. Pușcariu și a celor scrise despre savantul clujean pînă în 1968 a întocmit Ilie Dan și a fost publicată mai întîi în AUI, 1968, fasc. 2, p. 211–239, iar apoi în **Limba română. I. Privire generală**, ediția din 1976, p. 441–480.

Scanned with OKEN Scanner

Rolul lui Sextil Pușcariu în promovarea și dezvoltarea studiilor de dialectologie și geografie lingvistică de la noi este de prim ordin[3]. Interesul pentru cercetarea variantelor teritoriale ale limbii române ca și pentru studiul cartografic al acesteia i l-au trezit G. Weigand, la a cărui școală Sextil Pușcariu s-a format în ultimii ani ai veacului trecut, apoi Gaston Paris și Jules Gilliéron, deși, în timpul ședерii sale în capitala Franței, Pușcariu n-a audiat cursurile celui din urmă[4].

Meritele lui în aceste domenii sînt multiple și variate. E suficient să menționăm aici că Pușcariu ne-a lăsat cea mai amplă și mai valoroasă monografie lingvistică asupra dialectului românesc cu cel mai mic număr de vorbitori: istroromân[5], că el este inițiatorul, sfătuitorul și conducătorul tuturor lucrărilor de pregătire și de publicare a unuia dintre cele mai bune atlase lingvistice din lume: ALR, că, pornind de la materialul atlasului, el a dezvoltat studiile teoretice despre limbă rafinînd principiile geografiei lingvistice[6], că, încă de la începutul ființării Muzeului Limbii Române din Cluj, Pușcariu și-a propus „îndrumarea de studii dialectale și lexicografice prin adunarea de material la fața locului, prin chestionare trimise în toate ținuturile românești și prin îndemnarea specialiștilor la conlucrare; publicarea de monografii, dicționare speciale, glosare, hărți lexicale, studii, bibliografii..." (DR, I, p. 3), că, dintre lingviștii români din prima jumătate a secolului nostru, el a formulat teoria cea mai apropiată

---

[3] Vezi Petru Neiescu, **Contribuția lui Sextil Pușcariu la dezvoltarea dialectologiei românești**, CL, XIX, 1974, nr. 1, p. 25–34 și Magdalena Vulpe, **Sextil Pușcariu și dialectologia**, SCL, XXVIII, 1977, nr. 3, p. 239–245.

[4] Faptul este mărturisit de însuși Pușcariu în **Călare pe două veacuri**, EPL, 1968, p. 164 și urm.

[5] **Studii istroromâne** (în colaborare cu M. Bartoli, A. Belulovici, A. Byhan) I–III, București, 1906, 1926, 1929.

[6] Vezi, mai ales, capitolul **Evoluție și răspîndire** din LR, II, p. 309–345.

Scanned with OKEN Scanner

de adevăr privind originea și formarea dialectelor limbii române, în strînsă legătură cu teritoriul și epoca de formare a limbii române[7].

Mai puțin cunoscută este opinia lui Sextil Pușcariu privind structura dialectală a dacoromânei. Exegeții operei lingvistului român[8] nu au zăbovit asupra acestui aspect al preocupărilor lui Sextil Pușcariu, după cum nici studiile dedicate clasificări variantelor regionale ale dacoromânei nu au stăruit asupra concepției învățatului clujean în legătură cu această controversată problemă a dialectologiei române, ori au menționat-o doar în treacăt[9].

Înainte de a expune concepția lui Pușcariu în acest domeniu, se impune să trecem în revistă, pe scurt, părerile emise de diverșii cercetători care l-au precedat.

Se știe că o primă încercare de repartizare a subdiviziunilor dialectului dacoromân îi aparține lui H. Tiktin. Acesta, în studiul **Die rumänische Sprache**, publicat în „Grundriss der romanischen Philologie", vol. I, Strassburg, 1888, p. 568 și urm., luînd în considerație mai ales particularitățile fonetice și lexicale, ajunge la concluzia că pe teritoriul patriei noastre s-ar vorbi patru graiuri,

---

[7] Vezi Vasile Arvinte, **Concepția lui S. Pușcariu despre formarea limbii și a poporului român**, AUI, 1968, fasc. 2, p. 175–180; R. Todoran, capitolul **Formarea dialectelor românești**, în **Dialectologie română**, EDP, 1977, p. 97–112.

[8] În afara studiilor de la notele 2 și 3, vezi și contribuțiile publicate în AUI, 1968, fasc. 2 și în CL, XIX, 1974, nr. 1, p. 5–66.

[9] Vezi E. Petrovici, **Graiul românesc de pe Crișuri și Someș**, „Transilvania", an. 72, 1941, nr.8, p. 551–558; idem, **Repartiția graiurilor dacoromâne pe baza *Atlasului lingvistic român***, LR, III, 1954, nr. 5, p. 5–17; R. Todoran, **Cu privire la repartiția graiurilor dacoromâne**, LR, V, 1956, nr. 2, p. 38–50; idem, **Noi particularități ale subdialectelor dacoromâne**, CL, VI, 1961, nr.1, p. 43–73; I. Coteanu, EDR, p. 66–74; I. Geție, **Cu privire la repartiția graiurilor dacoromâne. Criterii de stabilire a structurii dialectale a unei limbi**, SCL, XV, 1964, nr. 3, p. 317–346; Liliana Ionescu-Ruxăndoiu, **Probleme de dialectologie română**, București, 1973, p. 126–149; Matilda Caragiu Marioțeanu, **Compendiu de dialectologie română (nord- și sud-dunăreană)**, București, EȘE, 1975, p. 143–152; Matilda Caragiu Marioțeanu, Ștefan Giosu, Liliana Ionescu-Ruxăndoiu, Romulus Todoran, **Diactologie română**, EDP, 1977, p. 120–129; Ivănescu, ILR, p. 39–46.

Scanned with OKEN Scanner

corespunzătoare celor patru provincii istorice: „graiul" muntean (**walachisch**), moldovean (**moldauisch**), transilvănean (**siebenbürgisch**) şi bănăţean (**banatisch**). Diferenţele dialectale dintre cele patru subunităţi ale dacoromânei nu sînt prea mari, aşa încît ele nu împiedică înţelegerea dintre vorbitorii dialectului dacoromân. Ele nu sînt nici prea vechi, majoritatea particularităţilor dialectale apărînd în decursul ultimelor secole (al XVI-lea – al XIX-lea). Cele mai numeroase particularităţi le găsim în graiul bănăţean, iar cele mai puţine în cel muntean, care este şi cel mai apropiat de limba literară[10].

Trei ani mai tîrziu, M. Gaster, pornind de la trăsăturile fonetice ale textelor noastre vechi, în **Introducere** la **Crestomaţie română**, I, Leipzig-Bucureşti, 1891, p. XC-CVIII, conchide că s-ar putea contura trei arii dialectale dacoromâne: una de nord (în Moldova), una de sud (în Muntenia) şi alta în Transilvania. Aceasta din urmă, pe lîngă unele particularităţi proprii specifice, are şi altele comune cu cea din Muntenia şi cu cea din Moldova, făcînd legătura dintre ultimele două. Cea mai puternică individualitate o are idiomul vorbit în Moldova.

Prima repartizare realizată cu mijloacele geografiei lingvistice o datorăm romanistului german G. Weigand, autor al primului atlas lingvistic românesc (**Linguitischer Atlas des dacorumänischen Sprachgebietes**, Leipzig, 1909). Weigand îşi expune concepţia privind repartiţia dialectală a dacoromânei mai întîi în studiul **Despre dialectele româneşti**, publicat în „Convorbiri literare", XLII, 1908, p. 441–448, apoi în **Introducere** la atlas, capitolul al III-lea, paragraful 4 **Dialektgebiete.** În împărţirea teritoriului lingvistic dacoromân în diverse subunităţi (Weigand le zice „dialecte") romanistul de la Leipzig porneşte tot de la particularităţile fonetice „căci numai caracterele (= caracteristicile – n.n. V.F.) acestea le putem folosi pentru gruparea dialectelor"[11]. După el, teritoriul dacoromân se divide

---

[10] Vezi R. Todoran, **Noi particularităţi...**, p. 52; I. Rizescu, **H. Tiktin. Omul şi opera**, Bucureşti, EŞ, 1971. p. 55–78; Liliana Ionescu-Ruxăndoiu, op. cit., p. 126; Caragiu, **Compediu**, p. 144; Caragiu, Giosu, Ionescu, Todoran, op. cit., p. 120; Frăţilă, PDR, p. 44.

[11] **Despre dialectele româneşti**, p. 442.

Scanned with OKEN Scanner

în trei mari „dialecte": bănățean, muntean (în Muntenia) și moldovean; la aceasta din urmă se adaugă și cel basarabean"[12]. „Afară de cele trei dialecte: bănățean (cu centrul în Timișoara), cel muntean (cu centrul în București) și cel moldovean (cu centrul în Iași și Bîrlad) nu mai este nici unul cu un caracter particular pronunțat. Restul regiunilor formează, mai mult sau mai puțin, un fel de dialecte de tranziție (Übergangsdialekte) și atunci se unesc în unele privinți cu dialectul mărginaș de est, iar în altele cu cel din nord sau din vest..."[13].

În privința Transilvaniei, el este de părere că aici se vorbesc dialecte de tranziție[14]. Teritoriul acestei regiuni este împărțit între dialectul moldovean, în nord, și cel muntean, în sud. Un alt grai de tranziție este cel din Bihor. Acesta ține de dialectul bănățean, deși are o particularitate specifică, transformarea lui t în ќ (**fraќe** = frate, **ќei** = tei), iar în nord-est la moți, alta, rotacismul lui n simplu, intervocalic, în elementele de origine latină. Dacă am lua în considerare toate diferențierile dialectale fără o selectare a lor după anumite principii, atunci am obține numeroase alte arii mai mici ca acelea de la pădureni, mărgineni, olteni (în Țara Făgărașului), oșeni, lăpușeni, crișeni etc. Cel mai bun lucru, după opinia lui, este să le alăturăm unui dialect mai mare. Cel mult, am putea socoti idiomul vorbit în Maramureș drept un dialect mic, aparte, deoarece numai aici găsim unele particularități specifice ca: palatalizarea lui f, v în s, z (**sier** =fier, **zin** = vin), pronunțarea dură a lui č, care nu permite după el ocurența vocalelor anterioare (e, i) pe care le transformă în ă, î (**tșăr** = cer, **tșânts** = cinci), menținerea lui dj (= ğ) (**djoi** = ğoi „joi"), care se regăsește și în Bucovina și în Moldova deși, în ultimele două regiuni, sunetul acesta se pronunță ceva mai palatal[15].

Împărțirea teritoriului lingvistic dacoromân în trei arii de către G. Weigand, dar, mai ales, ideea acestuia privind inexistența unui subdialect transilvănean este îmbrățișată și de fostul lui elev, Sextil Pușcariu, într-o suită de studii, începînd cu **Limba română și graiul din Ardeal**, publicat în **Transilvania, Banatul,**

---

[12] **Ibidem**, p. 443.
[13] **Ibidem**, p. 446.
[14] Și Oltenia, după Weigand, constituie o arie de tranziție între dialectul muntean și cel bănățean. Alteori, graiurile oltenești se apropie de cele ardelenești.
[15] **Ibidem**, p. 447.

Scanned with OKEN Scanner

Crișana, Maramureșul, II, 1929, p. 1141–1148, continuînd cu **Le parler de la Transylvanie** în „Revue de Transylvanie", II, 1935, p. 145–152[16], **Contribuția Transilvaniei la formarea și evoluția limbii române**, în „Revista Fundațiilor Regale", IV, 1937, nr.5, p. 296–323[17], **Limba română. I. Privire generală**, 1940, p. 214–218[18] și terminînd cu **Limba română. II. Rostirea**, 1959, p. 323–324.

În lucrările citate mai sus, S. Pușcariu face și unele considerații de natură teoretică referitoare la modul în care iau naștere dialectele, mai exact spus, la cauzele care duc la apariția variantelor regionale ale limbii. Romanist prin formație, ca elev al lui W. Meyer-Lübke, S. Pușcariu este, în același timp, istorist și comparatist[19]. Limba română este raportată mereu la limbile romanice apusene. Comparînd româna, urmașă a latinei orientale, care se caracterizează printr-o unitate relativ mare[20], cu limbile romanice apusene, continuatoare ale latinei populare occidentale, limbi caracterizate printr-o mai mare fărîmițare dialectală, S. Pușcariu încearcă să formuleze și explicația acestor fapte. Deosebirile dintre română și limbile romanice de vest sînt mari, arată el, deoarece diferită a fost și dezvoltarea istorică a romanității în cele două ramuri ale fostului Imperiu roman, pînă adînc în evul mediu. Unitatea lingvistică se explică prin contactul geografic neîntrerupt, dar aceasta este condiționată și de alți factori, cum ar fi dezvoltarea unui popor în aceleași condiții

---

[16] Varianta românească **Graiul din Ardeal**, în **Cercetări și studii**, p. 398–403.

[17] Versiunea franceză în **Le role de la Transylvanie dans la formation et l'évolution de la langue roumaine**, în volumul **La Transylvanie**, II, 1938, p. 37–69, republicată în română, în **Cercetări și studii**, p. 416–435.

[18] Versiunea germană în traducerea lui Heinrich Kuen: **Die rumänische Sprache. Ihr Wesen und ihre volkliche Prägung**, Lepzig, 1943, p. 256–262; ediția din 1976, îngrijită de Ilie Dan, p. 213–218.

[19] Vezi Iorgu Iordan, CL, XI, 1966, nr. 2, p. 153.

[20] De altfel, nici o limbă de pe glob nu este prefect unitară. Este meritul lui S. Pușcariu de a fi distins chiar și în cadrul românei comune (străromânei, cum îi spunea el) mai multe sub diviziuni dialectale.

Scanned with OKEN Scanner

economice şi culturale. La fel de important este factorul social (care, desigur, nu poate fi despărţit de primele două menţionate mai sus): „Condiţiile identice de trai ale ţăranului şi păstorului român în toate regiunile locuite de ei făceau ca limba lor să aibă posibilităţi limitate de exprimare şi ca inovaţiile ei să nu se deosebească prea mult în diferitele regiuni, în orice caz, să fie uşor imitate de cei ce auzindu-le aveau pregătirea să le înţeleagă uşor. Numai aceeaşi structură socială şi dominaţia aceleiaşi culturi la strămoşii noştri explică de ce în toate dialectele române găsim lipsa aceloraşi cuvinte de origine latină - păstrate la popoarele romanice apusene – şi înlocuirea lor cu aceeaşi termeni slavi: **donare** a fost înlocuit prin a **dărui, nudus, vacuus** prin **gol, pietas** şi **misericordia** prin **milă, plaga** prin **rană** etc."[21].

Această omogenitate socială (în tot timpul evului mediu, românii au fost în esenţă un popor de agricultori şi păstori) este şi cauza unităţii lingvistice. Cu alt prilej, Puşcariu revine asupra acestei idei: „Omogenitatea socială produce omogenitatea de grai. Ceea ce la noi a fost însă mai cu seamă un factor decisiv era lipsa unor oraşe puternice, care să fi fost şi centre politice, culturale, bisericeşti sau comerciale. Căci în jurul acestora se formează de obicei dialectele. Dacă stările în împărăţia de est ar fi fost asemănătoare cu cele din apus, unde provinciile, diecezele şi oraşele îşi păstrară şi după căderea Imperiului coeziunea şi importanţa lor de odinioară, am avea, după toată probabilitatea, şi în sud-estul european mai multe limbi romanice. Aşa însă din cauza împrejurărilor istorice cu totul speciale, singurii supravieţuitori ai romanilor estici pînă azi sîntem noi, românii"[22]. Factorii aceştia au acţionat la noi pînă prin secolele al XIII-lea – al XIV-lea, unii dintre ei chiar şi mai tîrziu, după formarea statelor române.

Făcînd un inventar al cauzelor care provoacă fărîmiţarea dialectală, Puşcariu arată că: „ceea ce desparte limba în dialecte nu sînt graniţele naturale – rîuri mari şi munţi înalţi, ci gravitarea

---

[21] **Limba română şi graiul din Ardeal**, p. 1145.

[22] **Contribuţia Transilvaniei la formarea şi evoluţia limbii române**, în **Cercetări şi studii**, p. 427. Vezi şi Vasile Frăţilă, **Dialectologia limbii române. Partea I (Curs)**, Timişoara, TUT, 1977, p. 93.

Scanned with OKEN Scanner

spre diferite centre culturale, administrative sau religioase. Rîurile şi munţii sînt graniţe dialectale cînd ele sînt şi hotar între provincii, plase etc. Spre aceste centre se îndreaptă populaţia din împrejurime, de la ele pornesc cele mai multe inovaţii de limbă, acceptate repede de cei pe care contactul zilnic şi interesele comune îi fac să primească acelaşi grai – care are totdeuna prestigiul oraşului – şi să se dezbare de particularităţile deosebitoare"[23]. Este ceea ce mai tîrziu Puşcariu denumeşte **sentiment de coeziune provincială sau regională** şi care formează, după expresia lui „cheagul unei colectivităţi", care se reflectă în limbă[24]. La noi, arată S. Puşcariu organizaţii superioare de stat încep să se închege de abia în secolele al XIII-lea – XIV-lea, cînd se formează şi cele două voievodate, al Ţării Româneşti şi al Moldovei, cu centre de gravitaţie diferite, rezultatul, pe planul limbii, fiind cele două subdialecte dacoromâne, cel muntean şi cel moldovean[26]. Tendinţă de invidualizare se observă şi în graiul din Oltenia cu centrul la Craiova: „Dar chiar în cuprinsul Ţării Româneşti, însemnătatea politică şi economică a Craiovei, ca reşedinţă a banilor olteni, face ca spre apus de Olt să se precizeze din ce în ce mai mult al treilea subdialect – cel oltean"[27].

Care este situaţia idiomului vorbit în Ardeal, în concepţia lui S. Puşcariu? El arată că, deşi Ardealul este despărţit de Muntenia şi Moldova printr-un şir înalt de munţi, care a format o „graniţă politică semimilenară, în tot acest ţinut nu s-a dezvoltat un subdialect propriu-zis"[28]. El observă însă, în acelaşi timp, că în Transilvania există şi unele particularităţi de grai, care nu apar nici în Muntenia, nici în Moldova, dar acestea nu cuprind Ardealul în întregime, aşa încît, conchide el, „graniţele geografice şi politice n-au fost în stare să împiedice graiul din Ardeal să se dezvolte în

---

[23] **Limba română şi graiul din Ardeal**. p. 1145.
[24] LR, II, p. 322.
[25] **Ibidem**.
[26] **Limba română şi graiul din Ardeal**, p. 1145.
[27] **Ibidem**.
[28] **Ibidem**.

Scanned with OKEN Scanner

strînsă legătură cu graiul din principatele vecine"[29], deoarece „nici Sibiul şi Braşovul săsesc, nici Bălgradul şi Clujul unguresc n-au putut alcătui în Ardeal, ca Bucureştii, Iaşii şi în parte Craiova, în țările libere – centre din care să iradieze inovațiile şi spre care să se îndrepte convergențele de limbă"[30].

Ideile acestea sînt reluate şi dezvoltate de Puşcariu şi în studiile publicate ulterior, cu argumente şi fapte noi, extrase, mai ales, din materialul ALR, în timp ce anchetele se apropiau de sfîrşit, sau după ce acestea au fost încheiate. În **Le parler de la Transylvanie**[31], analizînd cîteva hărți lingvistice, alcătuite pe baza materialului strîns pentru ALR, Puşcariu arată că liniile care delimitează diversele fenomene dialectale taie Transilvania în toate direcțiile[32], ceea ce îl determină să afirme că el nu cunoaşte în vorbirea populară a românilor din Ardeal nici o particularitate dialectală specific transilvăneană, „adică cunoscută în toată această provincie şi numai aici"[33]. Constatările de mai sus l-au determinat pe Puşcariu să spună şi mai răspicat: **„Avem aici o dovadă obiectivă, absolut evidentă că Transilvania n-a constituit niciodată o unitate diferențială de celelalte regiuni româneşti, ci s-a înglobat întotdeuna în ansamblul românesc"** (subl. aut.)[34].

---

[29] **Ibidem**, p. 1146.

[30] **Ibidem**, p. 1148.

[31] Noi am folosit versiunea românească din **Cercetări şi studii**.

[32] **Cercetări şi studii**, p. 402.

[33] **Ibidem**.

Totuşi, Transilvania cunoaşte o serie de fenomene regionale specifice, suficiente pentru diferențierea graiurilor ardelene de cele bănățene, muntene şi moldovene (vezi Frățilă, **Tîrnave**, p. 261–263; idem, PDR, p. 74–76).

[34] Puțin mai sus, Puşcariu invoca în favoarea opiniei că Transilvania nu are un idiom propriu, opus altora ca cel muntean, moldovean sau bănățean, cuvintele lui Sever Pop, care, în „Societatea de mîine", Cluj, numărul din decembrie 1933, spunea: „Se face adesea aluzie la un dialect transilvănean. **La drept vorbind aşa ceva nu există** (subl. aut.). Pe fiecare din hărțile atlasului se poate constata că vorbirea din vechiul regat ocupă o parte considerabilă din Transilvania. Astfel graiul muntenesc pătrunde pînă la Sighişoara şi cel moldovenesc pînă aproape de Cluj şi Tg. Mureş. Invers, particularități ale limbii din Maramureş pătrund în Bucovina pînă la Gura Humorului şi Rădăuți; cele din Banat se întind pe o bună parte a județului Mehedinți. Tot aşa cum particularități ale limbii din Sibiu înaintează spre Oltenia" (**ibidem**, p. 402).

Scanned with OKEN Scanner

Ideea aceasta revine la Puşcariu în **Contribuţia Transilvaniei la formarea şi evoluţia limbii române**[35], în **Graiul din Transilvania**[36], fiind menţinută şi în lucrarea sa capitală, **Limba română. I. Privire generală** (p. 214–219).

După apariţia primelor volume din ALR, care au avut darul de a îmbogăţi cunoştinţele despre diversele fenomene dialectale şi de a le contura cu mai mare exactitate aria de răspîndire, ca şi după apariţia unor studii dedicate structurii dialectului dacoromân, pornind tocmai de la materialul ALR (Karl Jaberg[37], Emil Petrovici[38]), S. Puşcariu, foarte receptiv la tot ceea ce e nou, îşi modifică şi el concepţia despre împărţirea dialectală a dacoromânei[39]. „În ceea ce priveşte dialectul dacoromân, spune el, cercetările mai nouă au adus o precizare în împărăţia tradiţională în subdialectele bănăţean, muntean (cu Oltenia) şi moldovean (cu Basarabia şi Bucovina). Weigand însuşi, care făcuse cu argumentaţii din atlasul său lingvistic această împărţire, observase (cf. Jb. VI p. 11) că în nord-vestul dacoromân se găsesc cîteva particularităţi specifice de grai. K. Jaberg, întemeiat pe hărţile ALR, a atras din nou atenţia asupra acestui fapt (**Vox Romanica**, V, p. 30 şi 83)[40], iar E. Petrovici a stăruit asupra lui cu argumente nouă şi puternice, scoţînd la iveală existenţa unui nou subdialect român în aceste regiuni"[41]. În continuare, Puşcariu reproduce două hărţi din revista „Transilvania", an. 72, 1941, nr. 8, unde E. Petrovici îşi publicase studiul **Graiul românesc de pe Crişuri şi Someş**, hărţi în care sînt delimitate cîteva particularităţi fonetice şi lexicale caracteristice

---

[35] **Cercetări şi studii**, p. 433.

[36] **Ibidem**, p. 433–434.

[37] Vezi Karl Jaberg, **Der rumänische Sprachatlas und die Struktur des dakorumänischen Sprachgebietes**, „Vox Romanica", V, 1940, p. 49–86.

[38] E. Petrovici, **Graiul românesc de pe Crişuri şi Someş**, „Transilvania", an, 72, 1941, nr. 8, p. 551–558.

[39] LR, II, p. 323–324.

[40] În LR, s-a strecurat o greşeală de tipar. E vorba de p. 80 şi 83, nu de 30 şi 83 din studiul lui Jaberg.

[41] **Ibidem**, p. 323.

Scanned with OKEN Scanner

acestei zone a Transilvaniei. „Acestea, în totalitatea lor, ne dau dreptul să vorbim de al patrulea s u b d i a l e c t dacoromân în r e g i u n i l e C r i ş a n e i, cu ramificări spre centrul Ardealului sau, spre Banat"[42]. Citîndu-l tot pe Emil Petrovici, Puşcariu arată că „Şi în nordul extrem se pot constata cîteva trăsături caracteristice care [...] ne-ar da dreptul în oarecare măsură să vorbim şi de un subdialect m a r a m u r e ş a n"[43].

Reproducînd, în continuare, concepţia lui Emil Petrovici despre modul cum au luat naştere cele patru sau cinci subdiviziuni ale dacoromânei, prin retragerea românilor în munţii care înconjoară ca o cetate Transilvania şi apoi prin revărsare din patru sau cinci vetre spre interiorul Transilvaniei, dar şi spre exterior în cîmpiile din est, sud şi vest[44], Puşcariu arată că o soluţionare mulţumitoare a acestei probleme nu va fi posibilă decît dacă se va porni de la un material bogat şi singur, adică decît după publicarea integrală a **Atlasului lingvistic român.**

Două lucruri i se par însă certe, anume, că în Transilvania nu s-a putut constitui un subdialect aparte, după cum o dovedeşte, pînă la data aceea graiul deslușit al **ALR**-ului, şi că Transilvania de centru este regiunea cea mai fărîmiţată din punct de vedere dialectal: **„Fapt este că în Transilvania însăşi nu s-a dezvoltat un dialect cu anumite particularităţi specifice numai acestei regiuni, ci ariile rostirilor vechi, ca şi a celor inovatoare, se extind toate şi dincolo de incinta Carpaţilor** (subl. aut.). O simplă examinare a hărţilor anexate volumului de faţă ilustrează cu multe exemple această observaţie, despre care am tratat în LR, I, § 103.

Fapt este – şi din punct de vedere al lingvisticii spaţiale aceasta importă mai ales – că regiunea centrală a Ardealului apare ca cea mai frămîntată de inovaţii ce-şi fac drum în toate direcţiile"[45].

---

[42] **Ibidem.**

[43] **Ibidem.**

[44] **Ibidem**, p. 323–324. Pe larg despre concepţia lui E. Petrovici privitoare la felul în care au luat naştere diversele subdialecte dacoromâne, vezi Frăţilă, **Consideraţii**, p. 12–16; idem, PDR, 53–58.

[45] **Ibidem**, p. 324.

Scanned with OKEN Scanner

În loc de concluzii:

1. Fără a deveni obiectul unui studiu special, structura dialectală a dacoromânei a constituit o problemă căreia S. Pușcariu i-a acordat, în decursul îndelungatei sale activități, o atenție constantă.

2. Acceptînd inițial concepția lui G. Weigand privind repartiția dialectală a dacoromânei, S. Pușcariu încearcă să argumenteze cu fapte extralingvistice, mai ales de natură istorică și socială, peisajul dialectal al idiomului românesc nord-dunărean, care apărea divizat în trei arii mari: una de est (moldovenească), una de sud (muntenească) și una de sud-vest (bănățeană). Imaginea aceasta s-a obținut pornind de la un material demn de încredere, cules prin anchete la fața locului și redat cu mijloacele geografiei lingvistice, dar incomplet, deoarece atlasul lui Weigand a fost exclusiv fonetic, romanistul de la Leipzig neglijînd morfologia, sintaxa, lexicul și formarea cuvintelor. Ba mai mult, chestionarul atlasului fiind restrîns, n-au putut fi urmărite nici toate fenomenele fonetice dacoromâne, care prezentau două sau mai multe variante.

3. Un interes special acordă Pușcariu unei alte idei din teoria lui G. Weigand privind profilul dialectal al dacormânei, anume: inexistența unui subdialect transilvănean de rangul celor vorbite în Banat, în Muntenia, respectiv, în Moldova. Graiurile din Transilvania ar constitui zone de tranziție între celelalte variante dialectale dacoromâne. Faptul se explică, după el, prin lipsa unui centru politic, economic, cultural spre care să fi gravitat interesele economice ale românilor ardeleni și din care să se fi propagat inovațiile de limbă.

În Transilvania, există, însă, și fenomene de limbă specifice, necunoscute celorlalte regiuni dacoromâne. Lucrul acesta a fost întrezărit deja de Weigand pentru Bihor și nordul extrem al

Scanned with OKEN Scanner

României, pentru Maramureș, dar el a fost argumentat cu fapte noi și numeroase de Emil Petrovici și de alți lingviști clujeni[46].

5. Apariția primelor volume din **ALR I** și **ALR II**, volume cu un material în primul rînd lexical, a determinat prin materialul nou pus la dispoziția cercetătorilor o modificare a imaginii repartiției dialectale a dacoromânei.

Un pas înainte față de împărțirea dialectală oferită de atlasul lui Weigand o constituie, așa cum am menționat mai sus, detașarea și a altor unități dialectale de același rang cu cele din Muntenia, Moldova și Banat. Este meritul școlii lingvistice clujene, în primul rînd al lui Emil Petrovici, de a fi distins încă două subdialecte: cel crișean și cel maramureșean.

Spirit deosebit de receptiv la tot ce e nou în lingvistică, S. Pușcariu îmbrățișează, spre sfîrșitul vieții, concepția despre împărțirea dialectală a dacoromânei exprimată de strălucitul său elev, Emil Petrovici, dar cu o precizare. El nu uită să atragă atenția asupra faptului că o rezolvare mulțumitoare a problemei repartiției dialectale o va putea da „numai o cercetare întemeiată pe multe hărți lingvistice, după apariția **Atlasului lingvistic român** întreg..." (LR, II, p. 324).

6. Cum nici pînă astăzi nu s-a reușit publicarea integrală a **ALR** (din ancheta lui Sever Pop, cu rețeaua cea mai deasă, au

---

[44] **Ibidem**, p. 323–324. Pe larg despre concepția lui E. Petrovici privitoare la felul în care au luat naștere diversele subdialecte dacoromâne, vezi Frățilă, **Considerații**, p. 12–16; idem, PDR, 53–58.

[45] **Ibidem**, p. 324.

[46] În afara studiilor lui E. Petrovici, menționate în nota 9, vezi, de același autor, următoarele lucrări: **Transilvania, vatră lingvistică a românismului nord-dunărean**, „Transilvania", an. 73, 1941, nr. 2, p. 102–106; **Simbioza româno-slavă în Transilvania**", an. 73, 1942, nr. 2–3, p. 149–156; **Dovezile filologice ale continuității**, „Transilvania", an.74, nr.1, p. 7–13; **Siebenbürgen als Kernland der nördlich der Donau gesprochenen rumänischen Mundarten**, în Siebenbürgen, erster Band, Bukarest, 1943, p. 309–317 și recenzia asupra lucrării lui István Kniezsa, **Ungarns Völkerschaften im XI. Jahrhundert**, Budapesta, 1938, în DR, X_2, p. 517–546; R. Todoran, studiile citate la nota 9; S. Pop, **La Dialectologie**, I. Louvain,

apărut de abia două volume mari şi două mici colorate, alcătuite pe baza materialului din volumele mari), structura dialectală a dacoromânei rămîne, în continuare, o problemă deschisă. O ameliorare a acestei situaţii se aşteaptă de la opera fundamentală a dialectologiei române contemporane: **NALR** (pe regiuni), dar ritmul de editare a atlasului nu e de natură să ne dea speranţe pentru un viitor apropiat.

Atenţie sporită ar trebui să se manifeste şi faţă de studiul amănunţit, monografic, al graiurilor din zonele transilvănene învecinate cu celelalte provincii istorice: Bucovina, Moldova, Oltenia, Banatul, pentru a se trasa cu mai mare precizie limitele diverselor particularităţi dialectale şi ale diverselor subunităţi dialectale. De altfel, studii de mai mică întindere sau monografiile dialectale dedicate unor graiuri din nord-estul Transilvaniei[47] sau din Transilvania de centru şi de sud[48] au arătat că graiurile acestea nu sînt moldoveneşti, respectiv munteneşti, ci, prin tot ce au mai important şi mai specific, ele se apropie de cele crişene şi maramureşene, integrîndu-se în marea arie a graiurilor ardeleneşti, căpătînd şi o oarecare individualitate faţă de primele.

---

[47] Vasile Ţâra, **Graiul de pe valea inferioară a Şieului (Transilvania)**, Rezumatul tezei de doctorat, Timişoara, 1975; idem, **Graiul din nord-estul Transilvaniei**, AICED, I, 1979, p. 247–356; Viorel Vasieşiu, **Graiul de pe Sălăuţa şi valea Zagrii.** Rezumatul tezei de doctorat, Iaşi, 1975. Vezi şi cercetările mai vechi, referitoare la acelaşi grai, ale lui Şandru (BL, VI, 1938, p. 173–230) şi Gr. Rusu (CL, IV, 1959, nr. 1–2, p.61–70) care nu admit integrarea graiurilor din Bistriţa-Năsăud în grupul celor moldoveneşti. Vezi, de asemenea, G. Istrate (BIFR, IV, 1937, p. 50–97) şi G. Istrate şi A. Turculeţ (FD, VII, 1971, p. 189–227), care le-au inclus în subdialectul moldovenesc.

[48] Vezi, Frăţilă, **Tîrnave**; idem, **Consideraţii**; idem, supra, p. 100–115. De altfel, în două studii, unul dedicat sistemului fonologic, celălalt sistemului morfologic al graiului din valea Sebeşului, Gr. Rusu, respectiv, Lidia Sfîrlea atrăgeau atenţia asupra faptului că aceste graiuri au multe fenomene comune cu graiurile ardeleneşti de centru şi sud, asupra lor exercitîndu-se influenţa graiurilor munteneşti şi a limbii literare (vezi CL, II, 1957, p. 124–141 şi 143–158).

Scanned with OKEN Scanner

V. BOGREA – ETIMOLOG

Vasile Bogrea a fost una dintre personalitățile cele mai strălucitoare ale culturii noastre din primul sfert al secolului al XX-lea. Cultura lui enciclopedică, inteligența și memoria ieșite din comun, i-au determinat pe cei care l-au cunoscut să-l numească „cel mai învățat dintre români", „un om cum poate niciodată nu vom mai avea unul", „un caracter vrednic de vremurile antice" (N. Iorga), „un izvor viu de informație bogată și solidă" în domeniul clasic, romanic și românesc (V. Pârvan), „una din mințile cele mai luminate și mai larg cuprinzătoare din cîte a avut pînă acum neamul românesc" (G. T. Kirileanu), „o comoară de informațiuni bibliografice", „mare învățat" și „talent neobicinuit" (Sextil Pușcariu, DR, IV2, p. 1531).

Acest mănunchi de calități excepționale au făcut din V. Bogrea „un spirit de o universalitate atît de pronunțată, pentru care lingvistica, istoria, etnografia, folclorul și literatura alcătuiau fețe ale aceluiași întreg: istoria culturală" (S. Pușcariu, loc. cit., p. 1530). Formația lui științifică multilaterală, ca și concepția lui lingvistică, conform căreia știința limbii „poate însemna un apreciabil aport la istoria culturii, în genere" (Vasile Bogrea, **Pagini istorico-filologice**, Cluj, Ed. Dacia, 1971, p. 3) îl apropie de B. P. Hasdeu, pentru care „lingvistica este știința cu mijloacele căreia se pot studia formele, oricît de îndepărtate în trecut, ale

Scanned with OKEN Scanner

vieții poporului, deci este o știință necesară tuturor disciplinelor umaniste" (Grigore Brâncuș, **Introducere la Etymologicum Magnum Romaniae**, București, Ed. Minerva, 1972, p. VII). Pentru ambii învățați, „lingvistica (cu multele ei ramuri) și filologia se regăsesc laolaltă cu disciplinele înrudite cu ele: istoria, literatura, folclorul, sociologia, dreptul, istoria, religiilor și a miturilor etc., toate acestea punînd în evidență specificul cultural și de civilizație al poporului român" (Idem, **ibidem**).

Posedînd în cel mai înalt grad calitățile enumerate mai sus, V. Bogrea se numără printre cei dintîi chemați să facă etimologie, în sensul larg al termenului, așa cum a făcut și Hasdeu, pentru care obiectul cercetării etimologice îl constituia „orice fel de derivațiune", fonetică, morfologică, sintactică, lexicală, semantică, incluzînd în același timp toponimia, antroponimia, derivarea cu sufixe și prefixe, chiar și folclorul și mitologia.

Această concepție largă privind obiectul etimologiei o găsim și la alți cercetători români, într-o epocă mai apropiată de zilele noastre. Astfel, în articolul program din BIFR I, 1934, Iorgu Iordan arată că, „Etimologia este o adevărată piatră de încercare pentru un lingvist, nu atît însă a ingeniozității (sau numai a ingeniozității), cît și, mai cu seamă, a cunoștințelor lui lingvistice propriu-zise și de altă natură. Etimologia, mai mult decît oricare altă problemă lingvistică, silește pe specialist să-și dea la iveală știința, ca și ignoranța, cu privire la istoria și la viața actuală a limbii. Ea face apel, în general, la toate domeniile gramaticii (în primul rînd la fonetică), dar și la altceva, mai puțin lămurit, dar cu atît mai important, la înțelegerea limbajului omenesc, pentru spiritul care-l stăpînește și-l conduce. Pe scurt, se poate spune că etimologia este un punct final, un rezultat al întregii activități lingvistice" (Iorgu Iordan, **Scrieri alese**, București, EA, 1968, p. 183–184). Al Graur (**Etimologii românești**, București, EA, 1963, p. 6) arată, la rîndul său, că „orice lucrare de lingvistică, din orice ramură a științei noastre și cu orice subiect, se sprijină, conștient sau nu, pe etimologie" dar, mai ales, „cine nu se mulțumește cu descrierea [unor stări de fapte actuale] și vrea să facă lingvistică istorică". Cum etimologia nu constă numai în istoria cuvintelor, ci și a noțiunilor pe care acestea le denumesc,

Scanned with OKEN Scanner

etimologului i se cere „o perfectă stăpînire a legilor fonetice, cunoaşterea aspectelor vechi şi dialectale ale unei limbi, precum şi a sistemului ei intern de dezvoltare", apoi „cunoaşterea relaţiilor dintre „cuvinte şi lucruri", istoria culturii materiale şi spirituale a unei colectivităţi lingvistice, legăturile de diverse naturi care au existat între un popor şi toate celelalte popoare cu care acesta a venit în atingere sau se mai află în contact. Pe scurt este vorba de cunoaşterea (adeseori în cele mai mici detalii) a istoriei societăţii, aşa cum aceasta se reflectă în istoria limbii, în general, şi a vocabularului, în special" (Theodor Hristea, **Probleme de etimologie. Studii. Articole. Note**, Bucureşti, EŞ, 1968, p. 8).

Avînd în vedere această concepţie despre etimologie, am putea spune că întreaga operă lingvistică a lui V. Bogrea este a unui etimolog. Nu este vorba, desigur, doar de cele aproximativ 500 de etimologii propriu-zise propuse de el unor cuvinte româneşti de diverse origini (latină, slavă, medio- şi neogreacă, maghiară, turcească), cele mai multe aparţinînd vechiului vocabular al limbii cronicarilor, al textelor bisericeşti ori sînt luate din glosarele regionale sau din diverse colecţii de literatură populară, ci şi de cele pe care le găsim discutate în articolele şi studiile grupate de Mircea Borcilă şi Ion Mării în capitolele **Între filologie şi istorie, Semantică, Onomastică** sau **Varia** (vezi Vasile Bogrea, **op. cit.**,).

Din cele de mai sus nu trebuie să rezulte că pentru V. Bogrea, ca şi pentru ceilalţi iluştri lingvişti citaţi, toate ramurile ştiinţei limbii se confundă cu etimologia, că acestea îşi pierd autonomia, ci că toate sînt datoare mai mult sau mai puţin etimologiei.

Interesul deosebit al lui V. Bogrea s-a îndreptat spre cele mai grele probleme ale vocabularului românesc: pasaje obscure din cronicari, spre arhaismele şi regionalismele rare, spre cuvintele neglosate sau cu sensuri nesigure, spre numele proprii deformate. Pentru elucidarea originii lor V. Bogrea recurge la o bibliografie extraordinar de vastă şi din diverse domenii. Aceasta, pentru că el este convins de faptul că „viaţa cuvintelor este aşa de strîns legată de a poporului care le întrebuinţează", dar, în acelaşi timp, pentru că „vicisitudinile lor biografice – genealogia, evoluţia,

Scanned with OKEN Scanner

migrația, cariera lor – luminează, adese, colțuri întunecate ale istoriei naționale" (V. Bogrea, **op. cit.**, p. 3). Tot astfel se prezintă lucrurile și în privința **semanticii**, pe care V. Bogrea o vede mai ales ca o disciplină diacronică, sensurile unui cuvînt trebuind a fi urmărite, ordonate în evoluția lor: „Filiația înțelesurilor unui cuvînt se înfățișează cugetătorului ca un lanț desfăcut, ale cărui verigi trebuie adunate și rînduite după criterii de geneză și diferențiere treptată, în care cronologia și logica joacă, neapărat, rolul de căpetenie, dar pot adesea da greș, dacă sînt lăsate singure. Mai mult decît o dată, legătura dintre acele verigi e tulburată, ordinea lor normală intervertită, viciată, printr-o influență străină, strecurată într-un chip sau altul, în sînul limbii respective" (**ibidem**, p. 139). În stabilirea, sau, mai bine zis, în restabilirea legăturii verigilor ne poate ajuta un text vechi sau un glosar dialectal, care păstrează sensul intermediar.

Tot din rațiuni etimologice, V. Bogrea se apropie și de toponimie și antroponimie, pentru că „nu există, în adevăr, nume pròpriu care să nu aibă la bază un nume comun oarecare: substantiv, adjectiv, ba de atîtea ori, cum e cazul poreclelor, o întreagă propoziție. Atîtea din ele păstrează astfel, în forma lor, firește conservativă, arhaică, adevărate fosile de limbă. Se înțelege prin urmare de ce onomastica poate fi exploatată ca un izvor de limbă" (**Întîiul Congres al filologilor români 13–15 aprilie 1925**, p. 62). (Aproape identic se exprimă și Iorgu Iordan, **lucr. cit.**, p. 184: „Tezaurul lexical nu-l constituie numai cuvintele notate în dicționare, pe baza textelor și a uzului, ci și „**numele proprii**, topice și personale", care, în majoritatea lor, au fost la origine nume comune și pot fi studiate „atît din punct de vedere etimologic, cît și în legătură cu civilizația poporului românesc"). Și de data aceasta, apelul la documentele istorice se dovedește indispensabil: „Acestea oferă adesea forma arhaică, primordială, sau măcar una intermediară, care denunță originea. Mai mult, fără ele, etimologiile cele mai plauzibile în aparență pot fi, de fapt, false și, din contra, cu ele, cele mai neverosimile se pot dovedi juste" (**Pagini istorico-filologice**, p. 299–300). Numele de locuri trebuie studiate „cu dicționarul geografic [adică

Scanned with OKEN Scanner

cunoscînd sensul apelativelor] într-o mînă şi cu colecţiile de documente în cealaltă" (**ibidem**, p. 300). Toponimele nu trebuie cercetate separat, ci în cadrul mai larg al familiei onomastice, cum am zice astăzi, din punct de vedere onomaseologic. Iată un singur exemplu: „**Cozla**, numele de munte din Neamţ, trebuie comparat cu **Cozla**, n. de localitate din Ardeal, cu **Kozgrad** de lîngă Bistriţa bosniacă, precum şi cu acele „**Kozles** seu tumuli, vulgo **Mogilii** dicti [...], – deci, **cozlă** ca apelativ, în felul unui **movilă, holm, dîlm, gîlm, glămei, grui, dîmb, măgură, gorgan**, – iar, împreună cu acestea, el trebuie raportat la sl. **kozla** „ţap", **kozlea**, „ied", **koz** „capră" (cf. n. de fam. **Buznea**, idem **Coşbuc**, lit. „Ziegenbock"?)" (**ibidem**, p. 302).

V. Bogrea a studiat, din punct de vedere etimologic, numeroase nume de locuri şi de persoane din aproape toate regiunile ţării. Iată cîteva toponime discutate de el: **Dobrogea, Sulina, Silistra, Hîrşova** (aceasta e pus în legătură cu anticul **Carsium**), **Cerna** (pus în legătură şi acesta cu anticul **Tierna, Tsierna** – explicaţii preluate şi de TILR II), **Lăune** (< **lavo, -onem** „loc de scăldat, lăutoare, baie"), **Gilău, Mehedinţi** etc., şi cîteva nume de persoane: **Bogrea** (comparat cu ar. **bogru, mbogru** „pauvre, malheureux", care, la rîndul lui, provine din tc. **bögri bögrü**, mai precis **bögrili** „a se gîrbovi"), **Breviman** (sub acest nume sînt discutate aproape toate cele terminate în **-man: Aliman, Beldiman, Borcoman, Butuman** etc.), **Rareş** (sub care sînt date aproape 200 de alte nume derivate cu sufixul **-eş: Badeş, Drumeş, Foaleş, Iuteş, Panteş, Urdeş, Valeş**, etc.), **Tohăneanu, Vîlsan, Zubaşcu** (sub care sînt discutate iarăşi numeroase nume derivate în **-aşcu: Dumitraşcu, Ionaşcu, Petraşcu, Vidraşcu**, etc.).

Cum spuneam şi mai înainte, Vasile Bogrea a discutat etimologia a circa 500 de cuvinte româneşti, de cele mai diverse origini, completînd lista elementelor orientale din limba română stabilităde Lazăr Şăineanu, terminologia calului, vechea noastră terminologie juridică, fiind, în acelaşi timp, printre primii lingvişti la noi care s-au ocupat şi de etimologia populară.

Vom aminti aici doar cîteva dintre cuvintele româneşti de origine latină, a căror etimologie a fost stabilită de V. Bogrea.

Scanned with OKEN Scanner

ÁRET, în expresia în **áretul vîntului** „obviam vento, vor dem Wind" din lat. **halitus, -m venti** „suflarea vîntului". Termenul se păstrează şi în it. **alito di vento** şi în alte dialecte romanice.

BERC „scurt la coadă", în **codobelc** < ***codoberc**, provine din lat. **brevicus** (cf. **breviculus**), un derivat de la **brevis**.

UIB, păstrat şi în unele forme în dialectele româneşti transdanubiene, îşi are originea în lat. **obvius, -um** „à l'econtre, à la portée".

A ÎNGENA, însemnînd „a micşora viteza", notat în revista „Ion Creangă", I, p. 251, în următorul exemplu ilustrativ: omul **îngenează** cînd îmbătrîneşte şi de-abia se mişcă, presupune o formă latinească neatestată ***ingenuare**, un derivat de la **genu** „genunchi".

CUMUT, înregistrat într-un colind: „Că pe cer s-a arătat/ Un luceafăr de-mpărat/Stea **cumută** strălucită/Pentru fericiri menită/", însemnînd deci „cometă", se raportează la lat. ***comutus** = **comatus** < **coma** (cf. şi alte formaţii româneşti în **-ut: limbut, cornut, năsut**).

FUNICARE, termen care apare în **Psaltirea Scheiană** cu sensul de „proprietate, stăpînire," provine din lat. ***funnicale** = **fundicale** < lat. **fundus** (cf. fr. **foncier**).

LUPARE, numele unei boli, trimite la lat. ***lupalis** „de lup" (= **lupinus**; cf. **luparis** „lupar").

În sfîrşit, mai amintim aici pe rom. SAT, pentru care s-au propus mai multe etimoane (lat. **satus**, de la **serere**, „ (cîmp, ogor) semănat"; alb. **fšat** (< lat. **fossatus**) etc.), respinse de V. Bogrea cu argumente temeinice. Etimonul rom. **sat**, ca şi al alb. **fšat**, nu poate fi decît lat. **fossatum** „şanţ", care îşi găseşte o evoluţie semantică asemănătoare în sl. **grad** „oraş", literal „loc înconjurat cu gard". Dacă **grad** „oraş" a putut fi numit după **gardul** împrejmuitor, de ce nu s-ar fi putut numi şi v. rom. **fsat** „sat" după **fossatum** „şanţul înconjurător"? se întreabă Bogrea.

Scanned with OKEN Scanner

În afară de aceasta, formal, lat. **fossatum** are avantajul de a explica varianta arhaică, fără să recurgem la mijlocirea alb. **ſšat** (V. Bogrea, **op. cit.**, p. 256–259).

Aplecarea lui V. Bogrea spre etimologie se explică prin formația lui neogramatică, prin mediul favorabil de la Muzeul Limbii Române din Cluj unde S. Pușcariu conducea lucrările celei mai importante opere lexicografice românești – **Dicționarul Academiei**, dar și prin structura lui sufletească: „Acesta sînt eu: un etimolog, spunea Bogrea. Mă interesează mă pasionează viața acelor insecte [...] verbale, care sînt cuvintele. M-am simțit totdeuna atras de aceste microcosme, al căror puls cunoscut mi s-a părut mai conform, mai congenital cu însuși pulsul inimii mele, decît vastul, eternul ritm macrocosmic" (**ibidem**, p. 153).

Scanned with OKEN Scanner

GEORGE GIUGLEA
(1884 – 1967)

La 7 aprilie a încetat din viață profesorul George Giuglea, decanul de vîrstă al lingviștilor români, ultimul reprezentat din prima generație a școlii lingvistice clujene.

Născut la 11 februarie 1884, în comuna Satulung, orașul Săcele (și nu la Satu Lung – com. Chinteni, jud. Cluj, cum afirmă Jana Balacciu și Rodica Chiriacescu în **Dicționar de lingviști și filologi români**, București, Ed. Albatros, 1971, p. 129) județul Brașov, George Giuglea a făcut școala primară în comuna Roseți, fostul județ Ialomița, unde părinții săi, crescători de oi, ca mai toți săcelenii de pe atunci, se stabiliseră temporar. După absolvirea liceului „Andrei Șaguna" din Brașov, în anul 1903, se înscrie la Facultatea de Litere și Filozofie din București, unde este atras cu deosebire de studiul limbii române și al limbilor romanice. Frecventează cursurile lui Ovid Densusianu, Titu Maiorescu, Nicolae Iorga, D. Onciul. În afară de studiile de filologie și istorie, urmează și cursurile de geografie și etnografie predate de S. Mehedinți.

În 29 noiembrie 1905, alături de D. Caracostea, O. Tafrali și alții, devine membru al Societății Filologice[1], condusă de

[1] „Buletinul Societății Filologice", an. I, 1905, nr. 2, p. 29.

O. Densusianu, iar în ședința din 30 martie 1907 prezintă comunicarea **Graiul din Săcele**[2]. (La aceeași ședință au mai prezentat comunicări P. Haneș, **Graiul din Țara Oltului (sintaxă și lexic)** și I.-A. Candrea, **Filologia amuzantă**[3]).

Ca student, participă, alături de alți colegi, la adunarea de material dialectal și folcloric, pentru importanta colecție **Graiul nostru. Texte din toate părțile locuite de români**, publicată de I - A. Candrea, Ov. Densusianu și Th. Sperantia, vol. I-II, București, 1906–1908.

În anul 1909, George Giuglea își ia licența în filologie romanică cu distincția „magna cum laude", la Ovid Densusianu, căruia îi va păstra o pioasă admirație și prețuire întreaga sa viață. În toamna aceluiași an, publică și prima sa lucrare mai importantă **Cercetări lexicografice. Elemente latine în limba română**, utilizată, de îndată, de cel mai de seamă romanist al timpului, W. Meyer-Lübke, în monumentala sa operă **Romanisches etymologisches Wöterbuch**, pe atunci în curs de elaborare.

A funcționat un timp ca profesor la liceul din Tîrgoviște, mai apoi la cel de la Mănăstirea Dealului, unde, printre alții, i-a avut colegi pe acad. O. Onicescu, profesor de matematică, și pe P. Grimm, profesor de limba și literatura engleză, cu care va fi apoi coleg și la Universitatea din Cluj.

În 1910 și 1911, însoțit de cunoscutul geograf G. Vîlsan, face două călătorii de studii lingvistice și etnografice la românii din Serbia, pe malul Timocului. Ca urmare a acestor anchete, publică, în 1913, colecția de literatură populară **De la românii din Serbia**, una din primele noastre culegeri de folclor, redactată după toate cerințele unei riguroase metode științifice. Lucrarea este însoțită de o hartă, fotografii, note și de un bogat glosar.

Între 1913–1914, funcționează ca lector de limbă română la Sorbona. Izbucnind primul război mondial, este nevoit să revină în țară, unde ia parte, ca ofițer, la întreaga campanie dintre anii 1916–1918.

---

[2] **Ibidem**, an. III, 1907, nr. 1, p. 15–16.

[3] **Ibidem.**

Scanned with OKEN Scanner

În 1919, este chemat ca profesor de filologie romanică la Universitatea din Cluj. Obține doctoratul, la aceeași Universitate, în mod strălucit, cu distincția „summa cum laude". Funcționează la Universitatea din Cluj pînă în 1947, cînd este pensionat, la vîrsta de 63 de ani. Între 1929–1930, a îndeplinit funcția de decan al Facultății de Litere și Filozofie.

Alături de lingviștii clujeni ai timpului, cunoscuți în țară și în străinătate (S. Pușcariu, V. Bogrea, N. Drăganu, Th. Capidan, C. Lacea, iar mai tîrziu de elevii lor E. Petrovici, S. Pop, Șt. Pașca, D. Macrea), își desfășoară activitatea științifică la „Muzeul Limbii Române", în a cărei publicație „Dacoromania" și-a tipărit numeroase studii, articole, note și recenzii.

Trebuie să menționăm că profesorul George Giuglea a fost printre întemeietorii cercului de studii lingvistice, înființat în 1920, din cadrul Muzeului. Acest cerc, condus multă vreme de Sextil Pușcariu, își desfășoară activitatea și astăzi.

Cunoscător profund al culturii materiale a poporului român și al lexicului limbii române, Geroge Giuglea a cutreierat toată țara de-a lungul și de-a latul, cu mijloace proprii, pentru a strînge material etnografic și lingvistic, mai cu seamă referitor la păstorit. În cercetările sale a aplicat cunoscuta metodă „cuvinte și lucruri", publicînd, deja în 1922, studiul **Cuvinte și lucruri. Elemente vechi germane în Orientul romanic**[4].

Temeinic cunoscător al realităților românești, înzestrat cu o rară putere de asociație, stăpînind foarte bine limbile latină, romanice, limba greacă, limbile slave, și chiar albaneza, George Giuglea a abordat unele dintre cele mai obscure și mai dificile probleme ale istoriei limbii române: elementul autohton, influența greacă veche, cea veche germană, elementele latine nerelevate. Amintim aici, în acest sens, studiile: **Crîmpeie de limbă și viață străveche românească. Elemente autohtone (preromane), greco-latine, v. germane**[5]; **Elemente străvechi în limba**

---

[4] DR, II, 1922, p. 327–402.

[5] DR, III, 1924, p. 561–628.

română[6]; Elemente vechi greceşti în limba română[7]; Valori latine în expresie românească[8] şi, în sfîrşit, lucrarea sa de sinteză Uralte Schichten und Entwicklungsstufen in der Struktur der dacorumänischen Sprache[9]. Aceasta din urmă s-a bucurat de aprecieri deosebite atît în ţară cît şi în străinătate. Astfel profesorul J. Bourciez, de la Facultatea de Litere din Montpellier, o consideră „une étude fort suggestive", relevînd ingeniozitatea autorului („Il faut sur ce point rendre hommage à l'ingéniosité de l'auteur")[10].

Menţionăm apoi numeroasele etimologii tipărite în paginile „Dacoromaniei" şi în alte reviste de specialitate dintre cele două războaie mondiale. Reţin atenţia mai ales cele ale unor cuvinte româneşti de origine latină, care încă de la prima sa lucrare[11] pot constitui exemple de felul în care trebuie cercetată originea cuvintelor: orînduirea faptelor în sens cronologic şi geografic, indicarea variantelor dialectale din arii mai restrînse, urmărirea minuţioasă a evoluţiei lor semantice, indicarea de fiecare dată şi a formelor romanice corespunzătoare, pentru a găsi în acestea un sprijin pentru etimonul latin propus de la care derivă cuvîntul românesc. Chiar dacă nu a ajuns de fiecare dată la soluţiile cele mai convingătoare, cercetările sale etimologice – pentru care a manifestat o predilecţie deosebită – rămîn meritorii prin

---

[6] „Revista Filologică", Cernăuţi, II, 1928, nr. 1–, p. 49–65.

[7] DR, X, partea a II-a, 1943, p. 404–462.

[8] DR, XI, 1945, p. 103–127.

[9] Sibiu, Bibliotheca Rerum Transsilvaniae, 1944. Vezi versiunea românească sub titlul: **Straturi străvechi şi stadii de dezvoltaare în structura limbii dacoromâne**, în volumul George Giuglea, **Fapte de limbă. Mărturii despre trecutul românesc**, p. 28–158, Bucureşti, EŞE, 1988 (ediţie îngrijită, introducere, tabel cronologic, note şi indice de Florenţa Sădeanu).

[10] „Revue des Langues Romanes", XIX, 1947, p. 361–362.

[11] **Cercetări lexicografice. Elemente latine în limba română**, Bucureşti, 1909. Studiul acesta, ca majoritatea pe care le-am citat pînă aici, a fost reluat în volumul George Giuglea, **Cuvinte româneşti şi romanice**, Bucureşti, EŞE, 1983 (ediţie îngrijită, introducere, bibliografie note şi indice de Florenţa Sădeanu). Vezi şi nota 9.

Scanned with OKEN Scanner

ingeniozitatea şi pasiunea de a merge pe drumuri grele, neumblate de alţii prin corectările aduse explicaţiilor anterioare nereuşite. Chiar încercările sale mai puţin izbutite lasă în urmă sugestii preţioase pentru cercetătorii de mai tîrziu.

Stăpînind în profunzime limba textelor româneşti vechi, fonetica istorică a limbii române, ca şi folclorul românesc, profesorul George Giuglea a publicat numeroase studii şi articole din care amintim: **Cazania protopopului Popa Pătru din Tinăud (Bihor). Manuscris**[12]; **O problemă de fonetică. Soarta lui *ĕ* deschis accentuat după *r***[13]; **Note şi fapte de folclor şi filologie**[14]. În strînsă legătură cu interesul pentru folclor trebuie amintită preocuparea profesorului George Giuglea şi pentru valenţele expresive ale limbi române, reflectate cu deosebire în lirica noastră populară. Trebuie menţionate aici prefaţa la culegerea sa de literară populară[15], introducerea la ediţia **Poeziilor populare** ale lui **V. Alecsandri**[16], şi, îndeosebi, studiile: **Note şi fapte de folclor şi filologie**[17] şi **Valori latine în expresie românească**[18]. Ilustrativ pentru concepţia sa despre studiul valorilor estetice ale limbii române în producţia noastră lirică este următorul pasaj din ultimul studiu citat mai sus: „Înălţarea de la cele mai elementare noţiuni spre spiritual, spre expresie ideală, se documentează cu nenumărate exemple. Ele pot alcătui un capitol foarte bogat privitor la estetica limbii noastre, care se dovedeşte prin poezia lirică populară ca un instrument capabil de expresie artistică superioară, ca orice limbă romanică, dar şi cu forţe originale, particulare numai ei"[19].

Ca romanist, elev al lui Ovid Densusianu, profesorul George Giuglea fost preocupat continuu şi intens de raporturile

---

[12] DR, I, 1920, p. 356–359.

[13] DR, IV, 1926, p. 371–382.

[14] DR, V, 1928, p. 523–553.

[15] G. Giuglea şi G. Vâlsan, **De la românii din Serbia**, Bucureşti, 1913.

[16] V. Alecsandri, **Poezii populare**, publicate cu introducere, note şi glosar de G. Giuglea, Bucureşti, Tipografiile Române Unite, [1933].

[17] DR, V, 1928, p. 523–553.

[18] DR, XI, 1945, p. 103–127.

[19] **Ibidem**, p. 107.

Scanned with OKEN Scanner

limbii române cu celelalte limbi romanice, atrăgînd mereu atenția asupra faptului că studiul limbii române nu trebuie făcut numai în sine, că limba noastră trebuie cercetată în contextul firesc al celorlalte limbi romanice și urmărind specificul limbii române în cadrul familiei limbilor romanice, ca și concordanțele limbii noastre cu limbile neolatine. În acest domeniu a publicat studiile: **Concordances linguistiques entre le roumain et les parlers de la zone pyrénéenne**[20]; **Coincidențe și concordanțe între română și alte limbi romanice**[21]; **Eléments préromans en rhétoroman et en roumain**[22]; **Coïncidences et concordances entre le roumain et les autres langues romanes**[23].

Și acestea s-au bucurat de aprecieri favorabile din partea lingviștilor români[24] și străini[25].

Fervent susținător al permanenței noastre în Dacia, profesorul George Giuglea a urmărit cu deosebită pasiune științifică documente de limbă care atestă realitatea istorică. Astfel, în lucrarea citată, **Uralte Schichten und Entwicklungsstufen in der Struktur der dakorumänischen Sprache**, adună, printr-o muncă migăloasă și asiduă, 400 de cuvinte de origine latină, care se găsesc numai în dacoromână și lipsesc din dialectul aromân, vorbit de cea mai numeroasă și mai importantă populație românească din sudul Dunării, găsind în aceasta un argument nou în favoarea tezei pe care a susținut-o toată viața.

Călăuzit de convingerea că numele de locuri, ca și dialectele și graiurile sînt arhive vii ale istoriei și culturii unui popor, adesea acestea suplinind lipsa documentelor, profesorul George Giuglea și-a consacrat o bună parte din activitatea sa de cercetare studiilor de onomastică. Menționăm două contribuții importante: **Schiță**

---

[20] Cluj, Tipografia „Cartea Românească", 1937, 23 p. + 1 h.

[21] DR, X, partea I, 1941, p. 58–67.

[22] „Langue et Litterature", I, 1941, nr. 2, p. 215–221.

[23] Ibidem, II, 1943, p. 20–66.

[24] D. Macrea, G. Giuglea, Concordances linguistiques entre le roumain et les parlers de la zone pyrénéenne, DR, IX, 1938, p. 378.

[25] „Revues des Langues Romanes", LXIX, 1947, p. 362.

Scanned with OKEN Scanner

din toponimia românească şi Chele pentru înţelegerea continuităţii noastre în Dacia prin limbă şi toponimie[27].

Pentru a întregi imaginea asupra bogatei activităţii ştiinţifice a profesorului George Giuglea, trebuie să adaugăm numeroasele recenzii, note şi dări de seamă, care, prin atitudinea lor critică, sînt considerate şi astăzi contribuţii însemnate la elucidarea unor variate probleme lingvistice. Dintre recenzii amintim: P.E. Guarnerio, **Fonologia romanza**[28]; J. Jud, **Mots d'origine gauloise**[29]; Max Leopold Wagner, **Das ländliche Leben Sardiniens**[30] şi, mai ales, **Cîteva chestiuni de toponimie şi limbă în legătură cu studiul lui Silvio Pieri,** *Toponomastica della Valle dell'Arno*[31], care poate fi considerată un adevărat studiu independent. A publicat şi cîteva necrologuri dintre care menţionm pe cele despre Carlo Salvioni[32], P.E. Guarnerio[33], Paolo Savy-Lopez[34] şi îndeosebi, studiul comemorativ consacrat profesorului său Ovid Densusianu[35]. Menţionăm, de asemenea, ca expresie a atitudinii sale antimonarhice, traducerea din limba spaniolă a piesei lui Lope de Vega Carpio, **Steaua Sevilliei**[36].

Deşi pensionat, după 1947, şi atins de o afecţiune a ochilor, care l-a pus în imposibilitatea de a mai citi şi scrie, totuşi, tenacitatea, dîrzenia, spiritul mereu viu, atît de necesar în ştiinţă, dragostea pentru limba şi poporul său l-au determinat pe profesorul George Giuglea să fie tot atît de prezent în paginile revistelor noastre de specialitate, activ pînă în ultimele zile în

---

[26] „Anuarul de geografie şi antropogeografie", 1910, p. 39–55.
[27] „Geopolitica şi geoistoria", III, 1944, nr. 1, p. 13–63.
[28] DR, I, 1920, p. 490.
[29] DR, II, 1922, p. 815–816.
[30] Ibidem, 816–827.
[31] DR, I, p. 490–500.
[32] Ibidem, p. 550.
[33] Ibidem, p. 551.
[34] Ibidem, p. 551.
[35] G. Giuglea, **În amintirea lui Ovid Densusianu**, DR, IX, p. 646–662.
[36] Lope de Vega Carpio, **Steaua Sevilliei**, traducere din limba spaniolă cu introducere de G. Giuglea, Cluj, Tipografia „Cartea Românească", [1939].

Scanned with OKEN Scanner

cadrul cercului de studii de la Institutul de Lingvistică din Cluj, ca şi la Societatea Română de Lingvistică Romanică, filiala Cluj (al cărei preşedinte de onoare a fost), animator şi îndrumător al unor colective de tineri cercetători de la Cluj, Timişoara şi Piteşti.

Şi după ieşirea la pensie, profesorul George Giuglea şi-a continuat preocupările mai vechi, publicînd numeroase studii, articole şi recenzii, în mai toate revistele lingvistice de la noi şi în unele din străinătate, singur, sau în colaborare cu lingvişti mai vîrstnici sau cu alţii mai tineri.

Astfel, în 1958 publică articolul **Elemente pentru a cunoaşte istoria formării limbii şi poporului român. Problema alimentării vitelor şi a omului la dacoromâni**[37]; în 1959, cu N. Orghidan, **Branul în lumina toponimiei**[38]; cu G. Ivănescu, **Un cuvînt de origine tracodacă: dr.** *mînzare, mîrzară*, **mr.** *muldzare*[39]; cu N. Orghidan, **Note de toponimie**[40]; **Lexic studiat prin prisma „lucru", „cuvînt" şi „loc"**[41]; **Probleme semantice. Expresii cu dublete lexicale**[42]; cu L. Ghergariu, **Lat.** *olere* **în romanică şi rom.** *leurdă* **(apelativ şi toponimic)**[43]; cu N. Orghidan şi M. Homorodean, **Probleme de toponimie**[44]; cu B. Kelemen, **Termenii privitori la culori în latină, cu referinţă la limbile romanice**[45] etc.

În domeniul preocupărilor sale privind raporturile lingvistice ale limbii române cu celelalte limbi romanice a publicat, împreună cu I. Stan articolele: **Concordanţe lexicale între graiuri ibero-romanice şi româneşti**[46], apărut şi în limba

---

[37] CL, III, 1958, p. 53–59.
[38] CL, IV, 1959, p. 127–152.
[39] SCL, X, 1959, nr. 1, p. 105–112.
[40] CL, VI, 1961, nr. 1, p. 191–192.
[41] CL, VII, 1962, nr. 2, p. 267–274.
[42] CL, VII, 1962, nr. 1, p. 149–154.
[43] LR, XIV, 1965, nr. 6, p. 650–656.
[44] CL, X, 1965, nr. 2, p. 337–343.
[45] CL, XI, 1966, nr. 2, p. 215–220.
[46] CL, V, 1960, nr. 1–2, p. 57–66.

Scanned with OKEN Scanner

franceză în „Revue de Linguistique" (1961), și **Pe marginea atlasului lingvistic al Andorei**[47]; cu Florența Sădeanu[48], **Pe marginea unui dicționar etimologic al limbii spaniole**[49]; cu M. Homorodean, **Eléments préromans latins et vieux germanique**[50].

Deși octogenar, în 1964, cu un entuziasm de admirat, care l-a caracterizat, de altfel, toată viața sa, cu același optinism robust, călăuzit de gîndul strîngerii de dovezi lingvistice din limba textelor noastre vechi, din graiuri și din toponimie – în legătură cu problema continuității poporului român – profesorul George Giuglea a făcut numeroase anchete pe teren, în Țara Hațegului, pe valea Ampoiului[51], pe valea Iarei, în regiunea Argeș și în peste 40 de localități din Banat, cu o serie de tineri lingviști de la Cluj, Timișoara și Pitești.

Ca urmare a cestor cercetări a publicat studiile **Toponimia comunei Rîu de Mori (Țara Hațegului)**, în colaborare cu M. Homorodean și I. Stan[52]; cu M. Mocanu, O. Proca și G. Țepelea, **Argeșul în lumina toponimiei**[53], cu aceiași colaboratori, **Argeșul în lumina toponimiei. Toponimie și viață socială**[54] și cu G. Țepelea, **Vechimea și răspîndirea numelor topice în *-ești* în regiunea Argeș**[55]; cu V. Țâra, **Toponimice românești din Munții Apuseni (Bălșoara, Săcel, Muntele**

---

[47] FD, IV, 1962, p. 303–306.

[48] „Revista de Filologie Romanică și Germanică", VII, 1963, nr. 1, p. 131–141.

[49] J. Corominas, **Diccionario crítico etimológico de la lengua castellana**, vol. I–IV, Berna, 1954–1957.

[50] **VII Congresso Internazionale di Scienze Onomastiche**, Firenze–Pisa, 4–8 Aprilie, 1961, p. 63–96.

[51] Vezi G. Giuglea, **Nume topice din bazinul Ampoiului:** *Ampoi, Mureș, Ciunc(ă), Vultori* **etc.**, „Apulum", V, 1965, p. 431–437.

[52] FD, V, 1965, p. 41–68.

[53] „Argeș", I, 1966, nr. 6, p. 13.

[54] „Argeș", II, 1967, nr. 1, p. 8.

[55] „Argeș", II, 1967, nr. 2, p. 5.

Scanned with OKEN Scanner

Săcelului)[56] etc. Prezintă un interes special mai ales studiul **Toponimia comunei Rîu de Mori (Ţara Haţegului)**, prin semnificaţia deosebită pe care, din punct de vedere lingvistic şi istoric, o are însăşi numirea veche a acestui sat, păstrată şi astăzi în graiul popular: **Rî de Moare**, care, prin structura sa fonetică şi gramaticală, dovedeşte o mare vechime, considerată ca fiind de factură latină populară, adică reprezentînd compusul lat. pop. **ri(v)u de molae**. Dovada marei vechimi a acestui nume o constituie în primul rînd lipsa articolului (**Rî**, nu **Rîul**), păstrarea pluralului **moare** (< lat. **molae**), şi, în sfîrşit, construcţia genitivului analitic cu prep. **de**. Prin structura şi modul său de formare, acest toponim poate fi încadrat în numeroasa serie de hidronime romanice, reflexe ale lat. **ri(v)u** (de tipul **Rio de Arósa** (Spania), **Rio Molino de Turas** (germ. **Mühlbach**) (Italia de Nord), **Rio de Janeiro** (Brazilia), **Rio de Junja** (Peru), **Rio de Oro** (Africa de Nord) etc.

Pentru a ilustra puterea de muncă impresionantă şi efervescenţa sa creatoare, care l-au caracterizat pînă în ultimele momente ale vieţii, amintim că la consfătuirea de onomastică organizată de Institutul de Lingvistică şi Istorie Literară al Academiei, filiala Cluj, care a avut loc între 16–17 decembrie 1966, profesorul George Giuglea a fost prezent cu trei comunicări: **Studiul numelor de persoană**, în colaborare cu L. Ghergariu; **Toponimice din Munţii Apuseni**, în colaborare cu V. Ţâra; **Sondaje în toponimia Năsăudului**, în colaborare cu Gr. Rusu.

În lunile februarie şi martie ale anului 1967, profesorul George Giuglea a lucrat cu colectivul de onomastică de la catedra de limba română a Universităţii din Timişoara la prelucrarea materialului strîns în anchete anterioare din peste 40 de localităţi româneşti din fostele raioane Caransebeş şi Orşova, în vederea elaborării monografiei **Onomastica românească din Banat (Ţarcu şi Muntele Mic)**, pregătită în colaborare cu I. Stan, V. Frăţilă şi V. Ţâra. Cercetările din părţile de sud-vest ale ţării l-au atras şi pentru că, după concepţia profesorului George Giuglea, acestea reprezentau „un cap de ţară" şi, în acelaşi timp,

[56] AUT, IV, 1966, p. 197–219.

„începătura urzelii poporului şi limbii româneşti"; în al doilea rînd, fiindcă pentru profesorul George Giuglea, masivul Ţarcu reprezenta, prin însuşi numele lui, o dovadă de vechime a poporului nostru pe aceste plaiuri, ca şi îndeletnicirea milenară – păstoritul – atît de specifică satelor cercetate, din împrejurimi.

E necesar să mai subliniem modul cum înţelegea profesorul George Giuglea studiul toponimiei, pe care îl concepea cu deosebire prin anchete la faţa locului: **„Un nume topic fiind înainte de toate un fenomen geografic, el face legătura între om şi pămînt. Acest principiu cere neapărat să mergem la faţa locului şi să cunoaştem realitatea..."**[57]. De aceea, cînd explica un nume topic, făcea cele mai neaşteptatate asociaţii, apelînd la cunoştinţele de istorie, de geografie, geologie, botanică, zoologie, etnografie, antropogeografie etc. Convins de faptul că numele de locuri, ca şi limba în general, sînt depozitare ale istoriei şi culturii unui popor, profesorul George Giuglea, deja în 1944, face propunerea: **„să se înceapă cît mai repede cu putinţă strîngerea numirilor de localităţi din întreaga ţară, din munţi şi din spaţiile de viaţă ale satelor şi să se treacă în *Atlasul toponimic român*. Aceasta va servi ca arhivă vie pentru istoria noastră, umplînd golul lăsat de lipsa de documente medievale"**[58]. Lucrarea ar fi fost şi originală, pentru că, pînă la data aceea, un astfel de atlas nu se făcuse nicăieri în lume.

Marele regret al profesorului George Giuglea, ca şi al nostru al tuturora, rămîne faptul că, din cauza unei afecţiuni a ochilor, de care a suferit în ultimele două decenii ale vieţii sale, n-a reuşit să publice materialul imens strîns personal, prin anchete pe teren, timp de peste 50 de ani, referitor la unul din aspectele de prim ordin ale vieţii poporului român – păstoritul. Manuscrisul, care cuprinde mai multe mii de pagini, din care o parte a fost dactilografiat, îşi aşteaptă cercetătorii care să-l dea la tipar. Avea în plan şi redactarea unei lucrări întinse despre terminologia

---

[57] G. Giuglea, **Cheie pentru înţelegerea continuităţii noastre în Dacia prin limbă şi toponimie**, p. 12.

[58] **Ibidem**, p. 34.

Scanned with OKEN Scanner

populară a plantelor la români, pentru care strînsese material în peregrinările de cîteva decenii prin toată țara, și pe care îl verificase riguros, cu botanistul E. Țopa.

Începuse, de asemenea, cu Ileana Oancea, pe atunci, asistentă la Universitatea din Timișoara, studiul limbii **Cazaniei protopopului Popa Pătru din Tinăud (Bihor)** și pregătea pentru revista **Apulum** un articol în cinstea sărbătoririi, la 1 Decembrie 1968, a 50 de ani de la Unirea Transilvaniei cu România.

Deosebit de activ pînă în ultimele momente ale vieții sale, profesorul George Giuglea a lucrat încă în luna martie cu colaboratorii săi din Timișoara, de unde a plecat la Cluj. Aici, deși bolnav, a participat la o ședință de comunicări a cercului de studii de la Institutul de Lingvistică. În 25 martie pleacă la București, unde se stinge la 7 aprilie 1967.

Ultima dorință a profesorului George Giuglea a fost să fie redat pămîntului Transilvaniei, ținutul în care s-a născut, și Clujului, cetatea universitară unde a muncit ca profesor și om de cultură.

Prin dispariția profesorului George Giuglea, cultura românească pierde pe unul dintre fruntașii săi, iar lingvistica românească și romanică pe unul dintre iluștrii cercetători ai lexicului limbii române, ai toponimiei și ai raporturilor limbii române cu celelalte limbi romanice.

Scanned with OKEN Scanner

INDICE DE NUME

Adamescu, Gh. 9
Agricola, Erhard 118
Alecsandri, Vasile 128
Alexici, G. 73, 74, 77, 78, 79, 80, 197
Andreiciuc, Ana 254
Anton, Monica 186
Arvat, A. 269
Arvinte, Vasile 107, 243, 279, 302, 321
Avram, Andrei 256, 257

Babeu, Doina 211
Balmer, Werner 274
Balacciu, Jana 340
Barbeș, Victor 17
Barițiu, George 271
Barić, Henrik 288
Bartoli, M. 310, 313, 320
Bărboi, Constanța 125
Beltechi, Eugen 14, 26, 69, 81, 87, 200, 283, 289, 292, 297
Belulovici, A. 320
Berca, Olimpia 121
Bettisch, Ioan 88, 261
Bidian, Viorel 229, 251
Birău, Ilie 8, 23, 33, 37, 42, 44, 46, 48, 51, 52, 53, 57, 62, 74, 77
Bîrlea, Ion 182, 200, 248
Bîrlea, Ovidiu 16
Bochmann, Klaus 274
Bob, Ioan 271
Bogrea, Vasile 6, 9, 178, 194, 224, 233, 333–339, 342
Bogza, Geo 128
Boiagi, M. C. 210, 235
Bolocan, Gh. 120, 128, 129, 151
Borcilă, Mircea 9, 281, 335

Scanned with OKEN Scanner

De acelaşi autor:

Dialectologia limbii române. Partea I (Curs), TUT, 1977, 157 p.

Texte dialectale şi glosar, TUT, 1981, 230 p. (ed. a II-a 1990)

Probleme speciale de dialectologie. Graiul de pe valea inferioară a Tîrnavelor, TUT, 1982, II + 344 p.

Graiul de pe Tîrnave. Texte şi glosar, TUT, 1986, 274 p.

Lexicologie şi toponimie românească, Timişoara, Editura Facla, 1987, 208 p.

Probleme de dialectologie română, TUT 1987, VII + 251 p.

Volume în colaborare:

Dicţionarul toponimic al Banatului, [I], A–B, TUT, 1984, XXI + 167, p.; IV, F–G, TUT, 1986, 154, p.; V, H–L, TUT, 1988, 178, p.; VI, M–N, TUT, 1989, 93 p.

Bibliografia onomasticii româneşti. Bibliographie der rumänischen Onomastik (1944–1984), TUT, 1985, 125 p.

Glosar [istroromân], în *Texte istroromâne şi glosar* de Richard Sârbu, ed. a II-a revizuită şi completată, TUT, 1992, p. 145–293

Volume îngrijite:

Studii de dialectologie, TUT, 1984, 397, p. (în colaborare).

Scanned with OKEN Scanner

CUPRINS

CUVÎNT ÎNAINTE 5

ABREVIERI 7

I. DIALECTOLOGIE 19

Folclor şi dialectologie. Morfologia subdialectului bănăţean în colecţii de folclor 19

Contribuţii la studiul concordanţelor lexicale între subdialectul bănăţean şi dialectul aromân 81

Graiurile din Transilvania de centru şi sud 100

II. ONOMASTICĂ 116

Importanţa dialectologiei şi a onomasticii în formarea profesorului de limba şi literatura română 116

Rolul împrumuturilor în crearea toponimelor (prioritatea unei idei) 133

Nume de familie, supranume şi toponime de pe valea inferioară a Tîrnavelor provenite din hipocoristice 141

Nume de locuri din Banat formate cu sufixul -ov 151

Sălbăgel şi alte toponime din vestul României 171

III. LEXICOLOGIE 178

Elemente lexicale „întunecate" în poezia populară 178

Rom. agru (soarta unui cuvînt) 206

Scanned with OKEN Scanner

Descendenții lat. **grumus** în limba română 219
O relictă latinească în graiurile dacoromâne: ***păcură** (pl. **păcure, pecori**) „oaie", „turmă de oi" 239
Mărghilă și alți termeni înrudiți 250
Etimologia cuvîntului **răboli** 260
Note lexicale și etimologice 264

IV. ISTORIA LINGVISTICII ROMÂNEȘTI 274

Contribuția lui G. Weigand la cercetarea subdialectului bănățean 274
Unitatea limbii române în concepția lui A. Philippide 298
Ovid Densusianu – romanist 306
Structura dialectală a dacoromânei în concepția lui Sextil Pușcariu 319
V. Bogrea – etimolog 333
G. Giuglea (1884–1967) 340

INDICE DE NUME 352

INDICE DE CUVINTE 361

Scanned with OKEN Scanner

ISBN 973-36-0214-0

Redactor: EUGEN DORCESCU
Tehnoredactor: EMIL GRAMA

Bun de tipar: 10.11.1993
Apărut 1993
Coli tipar: 26,75

Tiparul executat la
S.C. „HELICON" BANAT S.A.
1900 Timișoara, Calea Aradului 1
sub comanda nr. 67

Scanned with OKEN Scanner

„Li s-a resunoscut de multă vreme graiurilor si dialectelor calitatea de a fi arhive vii ale limbii unui popor, depozitare ale unor fapte lingvistice pe care varianta literară le-a pierdut sau nu le-a cunoscut niciodată. De multe ori, înainte de a dispărea complet din limbă, unele cuvinte se izolează pe anumite arii, se pripășesc în vreo expresie sau se retrag discret în producții literare populare".

ISBN 973-36-0214-0

Lei 500

Scanned with OKEN Scanner